

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

Особистість в екстремальних умовах

Збірник матеріалів VI Всеукраїнської
науково-практичної конференції з
міжнародною участю

7 – 8 листопада 2013 р.

Частина I

Львів – 2013

ББК 88.4
УДК 159.9

«Особистість в екстремальних умовах»,

VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (XI; 2013; Львів).

Збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість в екстремальних умовах»: [в 2ч.] – Ч.І. [за ред. О.А. Кривопишиної, Б.І. Шуневича]. – Львів : ЛДУ БЖД, 2013– 341 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

МОЛЯКО Валентин Олексійович, доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України

ПАВЕЛКІВ Роман Володимирович, доктор психологічних наук, професор, академік Академії Вищої школи України

ЧЕРНОБРОВКІН Володимир Миколайович, доктор психологічних наук, професор

РЕДКОЛЕГІЯ:

БІЛА Ірина Миколаївна, доктор психологічних наук, доцент

ВАСЯНОВИЧ Григорій Петрович, доктор педагогічних наук, професор

ЗАВАЦЬКА Наталія Євгенівна, доктор психологічних наук, професор

КРИВОПИШИНА Олена Анатоліївна, доктор психологічних наук, доцент

МИХАЛЬЧУК Наталія Олександрівна, доктор психологічних наук, доцент

МОЙСЄЄНКО Лідія Анатоліївна, доктор психологічних наук, професор

ПОЛІЩУК Валерій Миколайович, доктор психологічних наук, доцент

ПОМИТКІН Едуард Олександрович, доктор психологічних наук, професор

ЧЕРНОБРИВКІНА Віра Андріївна, доктор психологічних наук, доцент

ШУНЕВИЧ Богдан Іванович, доктор педагогічних наук, професор

До збірника увійшли матеріали, представлені вітчизняними та зарубіжними науковцями – учасниками VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Особистість в екстремальних умовах».

Висвітлено методологічні та психолого-педагогічні проблеми філософії освіти, педагогіки, психології та професійної підготовки спеціалістів в екстремальних умовах.

Рекомендовано науково-педагогічним працівникам, докторантам, магістрантам, аспірантам, здобувачам, спеціалістам системи ДСНС, МВС, МОН України, а також широкому колу фахівців суміжних професій.

© ЛДУ БЖД, 2013.

© Автори статей, 2013.

УДК: 159.9.016.1

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПСИХІКИ ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Варій М.Й., професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор психологічних наук, професор

Під час діяльності в екстремальних умовах у фахівця з надзвичайних ситуацій (НС) змінюється режим функціонування психіки, тобто її параметри відхиляються від норми залежно від реального або уявного навантаження надзвичайної ситуації на психіку[2]. Під впливом екстремальних факторів відбувається дезорганізація функціонування психічних процесів, а далі псі-програм, передусім, на свідомому і підсвідомому рівнях психіки. Це має місце внаслідок появи у психіці різного психічного з негативним психоенергетичним потенціалом[1, с. 183-188]. Таким різним психічним є, передусім, негативні емоції, котрі виникли під впливом екстремальних факторів, і найчастіше проявляються у формі психічної напруженості, тривоги, страху, фрустрації, стресу, афекту тощо [2]. Кожна з цих емоцій несе психоенергію, у випадку екстремальної ситуації, зазвичай, негативної полярності.

Власне психоенергія містить у собі дві складові: *інформаційну* та *енергетичну*. У випадку екстремальної ситуації інформаційна складова містить відомості про загрозу життю, каліцтва чи спричинення іншої шкоди здоров'ю, а *енергетична складова* відображає величину психоенергетичного потенціалу, тобто наскільки загрозливою уявляється ця ситуація фахівцю з НС і як він її переживає.

Спочатку негативні емоції є «вільним» психічним, котрі пронизують всі рівні психіки, вступаючи у взаємодію зі сформованими фіксованими установками, зазвичай, знижуючи їх енергетичний потенціал, а значить ефективність (дієвість) псі-програм.

Якщо енергетична складова негативної емоції (Рне) досить велика, то починає формуватися відповідна фіксована установка (приміром, страх породжує установку на втечу). *Фіксованими (програмними) установками* для свідомого (свідомий рівень) чи підсвідомого (підсвідомий рівень) формування псі-програм є актуалізовані (активовані) бажання, образи уяви, мета, переконання, різні цілі, віра, сенси життєдіяльності, ідеї, нав'язливі думки, погляди, інтереси, стереотипи, твердження, в які людина вірить і твердо закріпила їх у свідомості чи/і підсвідомості, тощо.

Активізація будь-якого внутрішнього психічного, а також перетворення у психіці відбувається внаслідок здійснення в ній псі-операцій. *Псі-операція* – це процес взаємодії різного зовнішнього і внутрішнього чи внутрішньо-внутрішнього психічного, в результаті чого відбувається виявлення змісту інформації та її енергетичної потужності (ступеня значущості), їх перетворення та утворення нового психічного.

Далі на підґрунті цієї установки формується ситуативна псі-програма втечі. При цьому ця установка може сформувати таку псі-програму як на свідомому, так і на підсвідомому рівні людської психіки.

Псі-програма – це внутрішнє психічне, сформоване на основі неусвідомленої або свідомої фіксованої установки зі своїм псі-кодом, що активізує інше внутрішнє і/чи зовнішнє психічне, відповідно до цього коду, та спрямовує його на реалізацію закладеної в ній (фіксованій установці) інформації [1, с. 201].

Яким чином функціонує псі-програма? І так, приміром, страх – вільне психічне, яке, свідомо чи підсвідомо активізувавшись у психіці, переростає у фіксовану установку. Це психічне є носієм інформації (I_n) та певної енергетичної потужності (P_n), яка відображає ступінь значущості інформації. Власне енергетична потужність (ступінь значущості інформації про небезпеку) активізовує фіксовану установку – втекти зі зони страху, змушуючи її психоенергію впливати на інше внутрішнє психічне, активізувати його для сприйняття й перетворення інформації про те, що потрібно (хочеться) зробити (досягнути). У нашому прикладі – втекти.

Псі-програма починає формуватися внаслідок активізації (підвищення енергетичної потужності) фіксованої установки на втечу як внутрішнього психічного (перша стадія) (рис. 1).

Далі відбувається пошук, яким чином здійснити те, що хочеться (потрібно) зробити (досягнути). Внаслідок здійснення псі-операцій з іншого внутрішнього психічного виділяється інформація (знання про предмети, явища, події, про зв'язки між ними, навички, вміння, тобто своєрідний аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, групування, класифікація, систематизація інформації, визначення її значущості, виділення головного аспекту тощо. У нашому прикладі це може бути виділення головного аспекту, наприклад, висновку – «Я загину! Треба шукати шляхи порятунку!»).

Виходячи з цього, здійснюється пошук іншого психічного, яке б забезпечило реалізацію того, що закладено у фіксованій установці (втекти зі зони страху). З множини внутрішнього психічного, яке знаходиться у людській психіці, ніби «втягується» інформація про шляхи, методи, способи, засоби реалізації фіксованої установки. Воно (психічне з фіксованою установкою) відбирає, структурує і спрямовує інше психічне

Наукове видання

Особистість в екстремальних умовах

Збірник статей VI Всеукраїнської
науково-практичної конференції
7 – 8 листопада 2013 р.
в 2-х частинах. – Ч.І.

Організатор та видавець :

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

Підписано до друку 4.11.2013 р.
Формат 60×84/16. Гарнітура Times New
Roman.

Друк на різнографі. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 24, 5. Обл.вид.арк. 24,75.

Тексти надруковано в авторській редакції. За
точність наведених фактів і даних
відповідальність несуть автори
опублікованих матеріалів.

Відповідальний за випуск:

Друк ЛДУ БЖД
79007, Україна, м. Львів, вул. Клепарівська, 35
тел./факс: (8-032) 233-32-40, 233-24-79
e-mail: mail@ubgd.lviv.ua, ndr@ubgd.lviv.ua

При використанні матеріалів авторів
посилання на Збірник обов'язково

Кривопишина О.А., завідувач кафедри
практичної психології та педагогік, доктор
психологічних наук, доцент
Шуневич Б.І., декан гуманітарного факультету,
доктор педагогічних наук, професор
Куций О.А., кандидат психологічних наук,
доцент
Хлевной О.В.
Хлевной О.В.

Упорядник:

Комп'ютерна верстка:
Технічний редактор:

За точністю наведених фактів, економіко-статистичних та інших даних, а
також за використання відомостей, що не рекомендовані до відкритої публікації.
Відповідальність несуть автори опублікованих матеріалів. Перед
передрукуванням матеріалів, посилання на збірник обов'язкове.

Погорєлов С.О. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ	304
Попов В.М. ПРОБЛЕМА ВИВЧЕНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ	306
Світлична Н.О. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ І ПСИХОКОРЕКЦІЇ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОЖЕЖНИХ – РЯТУВАЛЬНИКІВ	310
Сухомлин Т.С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ	313
Терлецька Ю.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ	316
Чумаєва Ю.В. ЦЕЛОСТНОЕ ПОНИМАНИЕ ЛИЧНОСТИ КАК ОСНОВА ЭФФЕКТИВНОЙ МЕДИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ЛИЦ ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ ВИДОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	319
Шибрук О.В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» РЯТІВНИКА	322
Щавінський Ю.В. УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ: ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ	325
Herman Anna TOLERANT COMMUNICATION AS MANIFESTATION OF MODERN SOCIAL INTERACTION	328
Znamienkiewicz M. ARTYSTA – NAJNIEBEZPIECZNIEJSZY ZAWÓD	331

(їх множини) на свою реалізацію. Це збільшує кількість інформації ($I_n + I_1$) та підвищує ступінь її значущості ($P_n + P_1$) (друга стадія). У нашому прикладі відбувається активний пошук шляхів утечі.

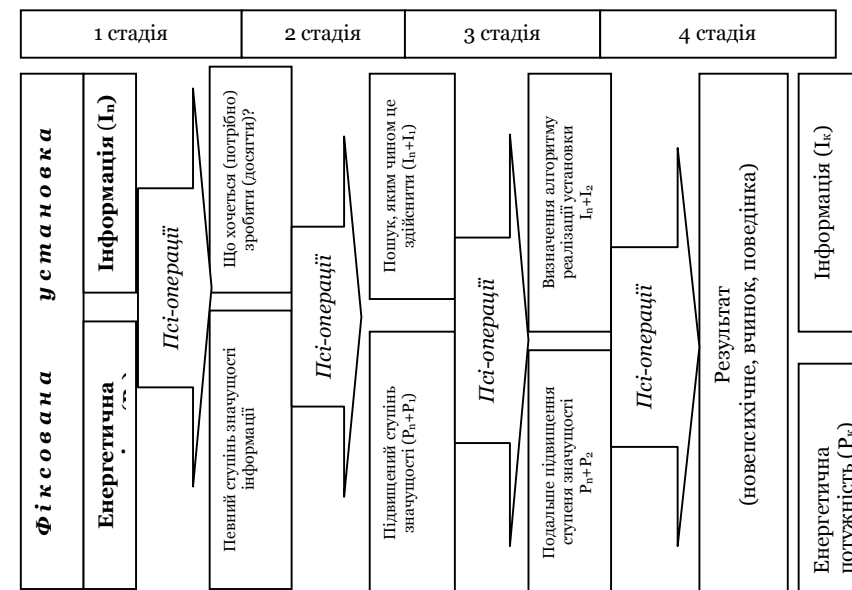

Рис. 1. Структурно-функціональна схема формування псі-програм

На третій стадії на основі інформації та енергетичної потужності, що утворилися після другої стадії, здійснюються псі-операції, які спрямовані на вироблення алгоритму реалізації фіксованої установки. На основі цього формується психічне, яке несе інформацію про те, як і що потрібно робити, щоб реалізувати фіксовану установку. Власне свідомо чи підсвідомо вироблений алгоритм реалізації фіксованої установки завершує третю стадію формування псі-програми. У нашому прикладі виробляється алгоритм втечі (приміром, спуститися з 4-го на 2-ий поверх і вистрибнути з вікна на купу піску).

В подальшому (на четвертій стадії), згідно з виробленим алгоритмом, здійснюються псі-операції, які спрямовані на отримання результату, закладеного у фіксованій установці, тобто відбувається процес операційно-функціональних перетворень з метою практичної реалізації завдання, закладеного в інформації фіксованої установки.

У нашому прикладі фахівець з НС здійснює втечу згідно з виробленим алгоритмом дій (спускається з 4-го на 2-ий поверх і вистрибує з вікна на купу піску).

На нашу думку, ефективність діяльності в екстремальних умовах залежить від функціонування псі-програм, сформованих, насамперед, на двох рівнях людської психіки – це свідому і підсвідому. (У випадках небезпеки для життя несвідомість, зазвичай, запускає псі-програму самозбереження).

Особливо важливими є псі-програми на підсвідомому рівні, оскільки вони менше піддаються дезорганізації, ніж, псі-програми свідомого рівня психіки.

На підсвідомому рівні знаходяться псі-програми, які виконують: 1) певну захисну функцію – позбавляють психіку від постійного напруження свідомості там, де в цьому немає потреби; 2) автоматизації певних розумових і практичних дій під час свідомої діяльності; 3) саморегуляції внутрішнього психічного.

Указані псі-програми спочатку формуються під контролем свідомості під час професійної підготовки, як довільні акти, і лише пізніше їх псі-програми стають підсвідомими, що має важливе значення для виконання дій в екстремальній ситуації, оскільки вивільняється свідомість для контролю за іншими операціями.

Надійність цих програм залежить від того, наскільки високим є їх енергетичний потенціал. Якщо енергетичний потенціал, наприклад, псі-програми самоуправління чи саморегулювання за величиною більший, ніж енергетичний потенціал псі-програми, котра сформована на основі страху, то фахівець буде діяти згідно перших псі-програм. І навпаки, якщо енергетичний потенціал псі-програми, котра сформована на основі страху, більший за енергетичний потенціал псі-програм самоуправління чи саморегулювання, що сформовані для виконання професійної діяльності в екстремальних умовах, то фахівець буде діяти згідно першої програми, тобто покине (втече) з небезпечної зони або буде діяти необачно, хаотично.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М.Й. Енергетична концепція психіки і психічного. Монографія. – К.: Центр учбової літератури, – 2009. – 318 с.
2. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях: Монографія. – Львів: «СПОЛОМ», 2004. – 376 с.

ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	
Йованович М.І. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	247
Кирьянова Н.И. КАТАКЛИЗМЫ ЯПОНИИ И УРОКИ ПОСЛЕ ШОКА	253
Клименко О.Є. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОРІЄНТАЦІЇ НА МАЙБУТНЄ ЯК ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	259
Колісник Л.О. РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ВІЗ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ СЕРЕД ОСІБ СТАРШОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	263
Колосович О.С. РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ КЛЮЧОВИХ ОСІБ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДРОЗДІЛУ У ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ	266
Кочубей О.С. РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО ФАКТОРУ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ	268
Кузмінова М.М. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СИСТЕМНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ РЯТУВАЛЬНИКА	271
Легензевич Г.Я., Малинович Л.М. КОМП'ЮТЕРНО-ІНФОРМАЦІЙНА ЗАЛЕЖНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	274
Лупійко Л.В. ВПЛИВ НАРОДНИХ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ТРАДИЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	277
Мазурок О.М. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	280
Мацюк К.І. ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ РЯТІВНИКА В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	283
Михлюк Є.І. Михлюк І.О. ПРОФЕСІЙНО ОБУМОВЛЕНІ АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ПРАЦІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ	286
Набочук О.Ю. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОГО ТИПУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	289
Неурова А.Б., Косинський О.Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	293
Орицин Л.С. СТРАТЕГІЇ ПРИСТОСУВАННЯ ДО ЗМІННОСТІ ДОВКУЛЛЯ У МОЛОДОМУ ВІСІ	296
Панчак О.В. ПСИХОЛОГІЯ РОЗУМІННЯ НЕСТАНДАРТНИХ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАДАЧ	299
Петришин В.В. ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ	302

Яненко О.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	196
Білоусов А.В. ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС КУРСАНТІВ НУЦЗУ	200
Блажівський М.І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ	202
Борисюк О.М. ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТНОСТІ» В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	206
Брочковська Ю.Б. ЗНАЧЕННЯ ОБРАЗУ ПРОФЕСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПСИХОЛОГА	209
Буласівська О.В. ПРОПЕДЕВТИКА ПСИХОЛОГІЇ СПІЛКУВАННЯ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ З ХВОРИМИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ НЕВІДКЛАДНОЇ ДОПОМОГИ	211
Бурак О.Б., Коваль І.С. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	214
Ваврисюк Ю.Б. РОБОТА ПСИХОЛОГІВ ТА ОФІЦЕРІВ ПО ВІДБОРУ ПРИЗОВНИКІВ ДЛЯ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ У ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬКАХ МВС УКРАЇНИ	216
Васильченко А.В. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЗАЗДРОЩІВ ЯК СТРЕС-ФАКТОРА ОСОБИСТІСНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.	220
Великий Я.Б. НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ПОРЯТКУНКУ У ВНЗ	225
Венцик О.В. ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ	229
Врагов О.І. ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ	231
Гвоздова О.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦПІДРОЗДІЛІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ	233
Германович О.Р., Ткачук Р.Л. ЛОГІКО-КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ТЕМПОРАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ	237
Гужва Д.В. ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ АДАПТАЦІЇ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ	241
Іванченко О. С. СХИЛЬНІСТЬ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОВІНИ ЯК ДЕСТРУКТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІВНИКА ДСНС УКРАЇНИ	244
Ільчишин Я.В. ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО	250

УДК 159.922

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНСТРУЮВАННЯ

*Біла І.М., старший науковий співробітник інституту психології
ім. Г.С. Костюка НАПН України, доктор психологічних наук, доцент*

Конструювання є універсальним та найбільш поширеним видом людської діяльності. Основна характеристика конструювання, здібність до побудови цілісностей різного типу (предметів, моделей, текстів та ін.), атрибутивна усім іншим видам діяльності. Все створене людським розумом так чи інакше пов'язане з діяльністю проектування, конструювання, що має на меті початок змін у навколишньому світі. Конструювання охоплює всі сфери існування, представники більшості професій, наряду з конструкторами, винахідниками, у повсякденній роботі здебільшого проектують, конструюють, будують, у самому широкому сенсі. Результатом цієї праці можуть бути столярні і глиняні вироби, композиції квітів у вазі чи на тлі полотна, сюжет твору та маршрут подорожі, нова модель літака чи фасону плаття тощо.

Враховуючи те, що людина є конструктором за своїм призначенням, який конструє все, починаючи з елементарних конструкцій і закінчуючи надскладними технічними системами, під конструюванням (від латин. *constructio* – побудова) розуміють побудову того чи іншого об'єкта, складання частин у певному порядку. Це може бути практичне – наочно-дійове конструювання (скульптура, архітектура, будівництво, дизайн, фотомонтаж, образотворче мистецтво, колаж, народні промисли (вишивка, різьба по дереву), оригамі, мозаїка, флористика, ікебана, машино-, приладобудування, виробництво побутових виробів, виготовлення меблів, конструювання одягу, взуття, кулінарія, іміджмейкерство, зачіски, гімнастика, танці) або ж теоретичне – образне конструювання (написання художнього, музичного твору, складання документа, придумування гри, написання доповіді, виступу, наукові дослідження, придумування діалогу, селекція рослин, тварин, розробка військової стратегії дій, бізнес-плану, складання індивідуального плану, маршруту подорожі, розробка соціального, політичного проекту, сценарію тощо).

Конструювання, конструкторська діяльність – це діяльність, що передбачає використання певних принципів, інформації та уяви для визначення структури об'єктів або систем, призначених для виконання різноманітних функцій з найбільшою ефективністю. Тобто сутністю як практичного, так і теоретичного конструювання є створення структур з

певними функціями, однак у практичному конструюванні велика роль належить естетичному фактору.

Вивчає проектно-конструкторську діяльність психологія порівняно недавно. В Україні у 70-х була розроблена теорія і практика конструкторської діяльності (Г. С. Костюк, Л. М. Івахненко, Є. О. Мілерян, В. О. Моляко, В. С. Лозниця, П. С. Перепелиця, О. В. Проскура, В. В. Рибалка, М. Л. Смульсон, Т. М. Третяк). На думку вчених, конструкторська діяльність є одним із складних видів праці, що є перш за все продуктивною мисленнєвою діяльністю та являє собою процес розв'язування проблемних задач. Безпосереднім результатом розв'язування цих задач є отримання суб'єктом нового та оригінального для нього продукту діяльності, оволодіння новими способами роботи або ж досягнення ним того чи іншого результату одночасно.

Згідно системно-стратегіального підходу (В. О. Моляко) процес конструювання розглядається як одна з важливих підсистем творчого процесу, що передбачає взаємозв'язок таких основних складових, як особистість того, хто здійснює діяльність, продукт та умови, в яких протікає дана діяльність.

У загальних рисах конструкторську діяльність можна розглядати, як діяльність людини з постановкою або вибором нею конструкторської задачі, пошуком умов та способів її розв'язування та побудовою нової конструкції. Нова конструкція є результатом органічного синтезу та елементом попередніх розв'язків, вже існуючих досягнень і досвіду, накопичених у результаті праці багатьох винахідників та дослідників.

У конструкторській діяльності, як і в будь-якій іншій, можна виділити, з деякою мірою умовності, дві основні групи регуляторів: загальні (макрорегулятори) та часткові (мікрорегулятори). До загальних відносяться мотиви, інтереси, здібності, загальний рівень інтелекту тощо. Частковими є навички мисленнєвих дій, розумові тенденції, які проявляються через розуміння, задум, апробацію під час розв'язування кожної окремої задачі. Умовно ці регулятори можна розділити також на особистісні (суб'єктивні) та процесуальні (об'єктивні). Цей поділ є оптимальним для вивчення будь-яких видів конструкторської діяльності на всіх вікових етапах розвитку.

Визначаючи психологічні основи розвитку конструкторської діяльності, моделлю її розвитку слід обирати таку, що витікає із особливостей конструкторської задачі, яка є новою для суб'єкта. Послідовне ускладнення задач і введення елементів проблемності у навчання може сприяти просуванню до вищих рівнів конструкторської діяльності й відповідно до розвитку інших, близьких з нею діяльностей.

Розвиток конструювання на всіх етапах онтогенезу передбачає стимулювання процесуально-динамічного компоненту діяльності,

Кулаков Р. С. ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ	135
Купенко О.В. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПЕДАГОГІКИ СТУДЕНТАМИ НЕПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.	139
Лаврецький Р.В. МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ДСНС	143
Макаренко С.С., Бабік І.В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ.	146
Мачинська Н.І. АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	149
Назарук О.М. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ	156
Наугольник Л.Б. ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СТРЕСУ У ПРАЦІВНИКІВ ОВС	159
Поліщук С.А. ФОРМИРУЮЩИЕ ЭТАПЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ БУДУЩИХ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ.	161
Поздишев С.О. ПРОФЕСІОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРА ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	165
Помиткіна Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ.	168
Савка І.М. ЗАПОБІГАННЯ СТАНУ КУМУЛЯТИВНОГО ФІЗІОЛОГІЧНОГО АФЕКТУ В ПРЕДСТАВНИКІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ.	170
Савченко О.В. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	175
Сірко Р.І. ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ	179
Слободяник В.І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	182
Стратан-Артишкова Т.Б. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМПОЗИТОРСЬКО-ВИКОНАВСЬКОГО ПРОЦЕСУ	184
Чала Ю.М. ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА	189
Чернякова Ж.Ю. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА БРИТАНСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	193

ДЕЗОРІЄНТАЦІЇ	
Черепанова С.О. ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-БУТТЄВИСНИЙ МОДУС ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ І ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ОСОБИСТОСТІ	63
Флейчук М.І. ЗАХИСТ МІГРАНТІВ У ПРОЦЕСІ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКУ «ЖИВОГО ТОВАРУ»	78
Шерман О.М. ФЛЕШМОБ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ	82
Zimny J., Vovchasta N. EMOTIONAL AND SPIRITUAL NEEDS OF PATIENTS IN EMERGENCIES	84
Баклицький І.О. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ ПРАЦІВНИКІВ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ	87
Галецька І.І. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ	90
Генкал С.Е. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	93
Гнатишин І.Л. ДУХОВНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	96
Гуменюк Л.Й. СОЦІАЛЬНА ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ	98
Дацко О.І. КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.	101
Івашикевич Е.З., Івашикевич Е.Е. ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА.	104
Зубрицька-Макота І.В. ПРОБЛЕМА СТОМЛЮВАНOSTІ ЯК СЕРЬЮЗНА ПЕРЕШКОДА У ЖИТТЄТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ ОСОБИСТОСТІ	108
Ієвлєв О.М. МАНІПУЛЯТИВНИЙ АСПЕКТ СУБ'ЄКТ-ОБ'ЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ	111
Карковська Р.І. ВНУТРІШНЯ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЗИЦІЇ СУБ'ЄКТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ.	114
Карпенко В.В., Карпенко Н.А. ЗАДАЧА ЯК МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ МИСЛЕННЯ	117
Кизименко Л.Д. АКСІОЛОГІЧНИЙ КВАЗІПОТЕНЦІАЛ ІНСТИНКТІВ В ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ	114
Ковальчук З.Я., Ковальчук О.Я. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ПРАЦІВНИКІВ ОВС У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	121
Колодій І.С. КОНЦЕПЦІЯ ЗАГАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ (TQM)	125
Корчевський Д.О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОФІЛЮ	133

процесу конструювання (вдосконалення розуміння, продуктивності створення задуму розв'язання задачі, розширення його змісту, оригінальності та усвідомленості, підвищення ефективності апробаційного етапу, втілення задуму); активізацію, стабілізацію індивідуально-регулятивного, особистісного аспекту конструювання (формування позитивної мотивації, вольових зусиль, знань, умінь, навичок практичної, інтелектуальної діяльності), позитивну динаміку творчих стратегіальних тенденцій мислення суб'єкта (збільшення випадків пошуку віддалених, дуже віддалених аналогів, комбінування, реконструювання структур та функцій конструкцій) і т.д. Цей алгоритм є ефективним для всіх споріднених з конструюванням діяльностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла І.М. Сутність та особливості творчого конструювання // Психологія творчого конструювання в дошкільному віці : монографія / Біла Ірина Миколаївна. – К. : Веселка, 2011. – с. 431.– Бібліогр. 494.
2. Моляко В. А. Творческая конструктология (пролегомены) / В. А. Моляко – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.

УДК 159. 922

НООЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Васянович Г.П., директор НПП ПТО НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
Онищенко В.Д., старший науковий співробітник
ЛНПП ПТО НАПН України

Як відомо, зовнішні екстремальні ситуації спричиняють особливі форми екстремальності духа, душі і тіла людини, породжуючи підвищену тривожність і особливі емоційні напруження [1, с. 71]. У психологічній літературі виокремлюються, зокрема, такі види (зовнішніх) екстремальних ситуацій [1, с. 71–72]:

- 1) швидкоплинні – пов'язані з необхідністю діяти в умовах жорсткого дефіциту часу, у максимально швидкому темпі, при високому рівні організованості та зі значним тілесними і психологічним навантаженням;
- 2) довготривалі, в яких духовно-душевно-тілесна напружена діяльність продовжується протягом тривалого часу;
- 3) екстремальні ситуації, що потребують постійної готовності до дій, перебування в монотонних умовах при очікуванні екстремальних змін; та ін.

Особливо значущими екстремальними ситуаціями є такі, в яких працівники органів безпеки життєдіяльності зазнають різної фізичної шкоди аж до спричинення смерті, поранення або отримання глибоких душевно-духовних (психологічних і ноологічних) травм.

Перелік і класифікація екстремальних умов та ситуацій не можуть бути вичерпними. Явища, які їх породжують, можуть мати різноманітне походження.

У сучасній психології вплив екстремальних ситуацій на тілесно-душеву структуру людини описується такими поняттями як стрес, афект, фрустрація. Ці поняття добре з'ясовані у світовій і вітчизняній психологічній літературі. Метою нашої статті є з'ясування ноологічних (душевно-духовних) станів і процесів особистості людини, яка працює в екстремальних ситуаціях як представник служб безпеки життєдіяльності, або ж готується до такої діяльності у відповідних закладах професійної освіти. Ноологічні підходи до вивчення психолого-педагогічної і практично-психологічної проблематики екстремальних ситуацій залишаються нез'ясованими в літературі.

Категоріальний лад ноології особистості [2] описується такими фундаментальними духовними і духовно-душевними здатностями людини як віра, воля, совість, свобода, мужність, страх, тривога, відповідальність, любов, радість, надія, честь, гідність та ін. Актуалізація цих здатностей в екстремальних ситуаціях, зокрема в екзистенційних пограничних ситуаціях на межі життя і смерті, є особливою, часто доленосною для самої особистості і для тих людей, які потребують негайної допомоги.

Поняття “особистість” вужче від поняття “людина”. Особистість – це людина, яка живе і діє в конкретних суспільно-історичних умовах, посідає певне місце в суспільстві і характеризується свідомістю. В особистості людина абстрагована від природних якостей. У ній немовби конструюються особливості суспільства, основні його риси. Тому зрозуміти сутність поняття особистості можна лише розглядаючи її в конкретних суспільних умовах, в діяльності та стосунках з іншими людьми, аналізуючи її соціальний статус і місце в суспільних відносинах. Важливими психологічними характеристиками особистості є: стійкість, змінність, цілісність, активність.

Суттєвою ознакою особистості є її позиція (якість, яка на рівні поняття “людина” не є актуальною). Адже особистість є завжди включеною у різноманітні відносини, що існують у суспільстві: економічні, політичні, правові, моральні, релігійні і т. ін., стосовно яких у неї, своєю чергою, формуються власні думки, погляди і відношення загалом.

ЗМІСТ

<i>Варій М.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПСИХІКИ ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	3
<i>Біла І.М.</i> РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНСТРУЮВАННЯ	7
<i>Васянович Г.П., Онищенко В.Д.</i> НООЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ	9
<i>Жикайло Н.І.</i> РОЛЬ ДУХОВНОСТІ У ФОРМУВАННІ ФАХІВЦЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ	16
<i>Кизименко Л.Д.</i> АКСІОЛОГІЧНИЙ КВАЗИПОТЕНЦІАЛ ІНСТИНКТІВ В ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ	20
<i>Козловська І.М., Цюприк А.Я.</i> ВЗАЄМОДІЯ ЗНАНЬ З ПРИРОДНИЧИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ІНТЕГРАТИВНО-ПРЕДМЕТНОГО НАВЧАННЯ	25
<i>Козловський Ю.М.</i> НАУКОВИЙ ПОРТАЛ “НАУКА 2” ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА АНАЛІЗУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	27
<i>Кривошишина Е.А.</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПАРАДИГМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НАРРАТИВА И РЕФЛЕКСИИ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ	29
<i>Ліщинська О.А.</i> ПСИХОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ІМУНІТЕТУ	34
<i>Матеюк О.А., Калужний В.О.</i> ТРЕНІНГ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НИМИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ПІДЛЕГЛИХ	38
<i>Михальчук Н.О.</i> INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CULTURALLY-ORIENTED TEACHING OF STUDENTS A FOREIGN LANGUAGE IN HIGH SCHOOL	41
<i>Мойсеєнко Л.А.</i> МАТЕМАТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	44
<i>Осьодло В.І., Куций О.А.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ	54
<i>Павелків Р.В.</i> ПРОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ	58
<i>Перелигіна Л.А.</i> СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КУРСАНТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ	61
<i>Поліщук В.М.</i> ВІКОВІ НОРМАТИВНІ КРИЗИ У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ	64
<i>Помиткін Е.О.</i> ДУХОВНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ЦІННІСНОЇ	68

przed dylematem braku natchnienia. Muzyka, dudniąca wprost ze słuchawek może okazać się nie wystarczającym bodźcem twórczym. Artysta w takich wypadkach najczęściej zapala papierosa narażając się na choroby płuc i poparzenia lub nawet spłonięcia w przypadku zaśnięcia. Zastosowanie w tym momencie kawy jest jak najbardziej uzasadnione lecz nie bez wpływu na zdrowie artysty. Wiadomym przecież jest, że podnosi ona ciśnienie i może powodować w nadmiarze wrzody żołądka. Środkiem wspomagającym twórcze myślenie abstrakcyjne może się okazać alkohol powodujący niewątpliwe uzależnienie. Wolę już nie wspominać o innych środkach, często przecież śmiertelnie toksycznych, których działaniu artyści są skłonni poddać w celu uzyskania jak najwyższych wartości dzieła twórczego. Badanie na sobie właściwości tych środków i ich wpływ na rozwój sztuki abstrakcyjnej przyczyniło się w wielu przypadkach do wzniesienia się na wyżyny twórcze, ale również na płukanie żołądka w najbliższym szpitalu.

Z pewnością dla artysty, człowieka o delikatnej i wrażliwej duszy urazy fizyczne są pestką wobec udręku psychicznych jakich doznaje wykonując ten zawód. Artysta stara się wykonywać swój zawód w sposób jak najbardziej profesjonalny, więc wszelkie uwagi krytyki na temat jego twórczości są bardzo stresujące. Tak! Niezrozumienie przez społeczeństwo, wyszydzanie i wyśmiewanie się ze statusu artysty powoduje u tychże kompleksy, stres i depresję. Co w rezultacie grozi śmiercią lub jeszcze czymś gorszym! Szanujmy więc artystów.

Людська особистість проявляється через свій духовний світ (духовний універсум), який включає ідеали, мотиви, цінності; принципи, переконання; вірування; знання, погляди, ерудицію, вищі почуття (напр. морально-духовні або духовно-естетичні) тощо. З іншого боку, як самість (власне особистість), людська особистість або особистість людини проявляються через різноманітні форми і види самосвідомості: самоусвідомлення, самовизначення, певну самодостатність, власне покликання, самоактуалізацію і самореалізацію та ін.

Людина за своєю духовною суттю є істотою діяльною й творчою. І саме у діяльності і творчості проявляється самореалізація людини. Діючи і створюючи нове, людина тим самим “виконує”, здійснює саму себе. З морально-духовної точки зору людина є вільною у моральному сенсі тоді, коли її вибір диктується не сліпим і самодостатнім волінням, а мотивом, який має безпосереднє відношення до цілісності її внутрішнього духовного світу. При цьому мотив базується на тріадній активності віри-совісті-волі, отримуючи свою санкцію. Зауважимо, що всім добре відома відмінність між вибором, здійсненим за принципом “здорового глузду” і свідомим тверезим рішенням, що впливає із загальної морально-духовної настанови особистості.

Важливими рисами, які дають людині змогу самій керувати своїми діями, є її гідність і честь. У гідності виражається уявлення про самоцінність особистості, її рівність з усіма іншими. Усвідомлення своєї гідності не дозволяє людині принижуватися, плазувати перед сильнішими, ніж вона, бути підлабузником або ж лицеміром. Можна навести багато прикладів про те, як люди віддавали своє життя, але не поступалися людською, морально-духовною гідністю. А там, де принижується або приноситься у жертву чомусь іншому гідність людини, гідність духовної особистості, вільний розвиток унеможливорюється. Отже, людина, яка усвідомлює свою гідність, не може не поважати саму себе. А поважаючи себе, ніколи не дозволить собі зневажливо ставитися до інших людей. Як бачимо, справжня повага людини до самої себе обов'язково передбачає й повагу до інших.

Одним із чинників саморегуляції людської діяльності є також честь. Якщо гідність залежить насамперед від самої людини та її морально-духовних якостей, що визначають її цінність, то честь, як правило, пов'язується з тими людськими рисами, які зумовлюються певним її становищем у суспільстві та родом професійної діяльності. Так, наприклад, коли говорять про професійну честь лікаря або вчителя, робітника чи рятівника, то мають на увазі професійні якості: працездатність, сумлінність, майстерність, уміння виконувати свою роботу, дорожити своєю професією тощо. Можна сказати, що честь

людей ґрунтується на їхніх особистих або колективних заслугах перед суспільством.

З'ясовуючи поняття “честь” і “гідність”, можна підкреслити, що ідея честі за самою своєю суттю визначає відмінність людей у суспільстві і в певному смислі є відносною характеристикою людської особистості. Поняття ж людської гідності є принципово ноологічним, тобто таким, що пов'язано із морально-духовними якостями особистості. Це поняття утверджує принципову, безвідносну, абсолютну, безумовну цінність і значущість індивіда як людини взагалі, людини як творіння Божого, як образу і подоби Божої. Гідність утверджується у духовній сфері індивідуального людського й на загальнолюдських нормах, ідеалах та цінностях. Проблема людської гідності сягає внутрішнього духовного світу особистості і цим самим істотно визначає аспект морально-духовного самовдосконалення особи. Проблема гідності людини – це й проблема забезпечення поваги до кожного індивіда, його людських прагнень і прав з боку інших людей та суспільства в цілому.

Ноологічні мотиви подолання кризових і, зокрема, екстремальних ситуацій окреслюються у статті [3], в якій автори зазначають, що, у світлі останніх подій проблема життєстійкості особистості у вигляді здатності протистояти кризовим ситуаціям життєдіяльності та визначення її взаємозв'язку з особистісними якостями людини набуває особливого значення. До того ж, кількість надзвичайних ситуацій, які відбуваються в Україні, стрімко зростає, а отже, і кількість людей, які потребують психологічної і ноологічної допомоги після перенесення стресів, травм і фрустрацій також збільшується.

Дійсно, проблема подолання стресів і фрустрацій викликає науковий інтерес не лише у представників психологічної науки, а й у філософів і богословів. Одним з тих, хто розглядав внутрішні ресурси подолання стресу з точки зору християнської екзистенціальної філософії, був видатний протестантський богослов і філософ Пауль Тілліх (1886–1965).

У своїх працях як ключову він обґрунтовує категорію “мужності” [4], визначаючи мужність як самоствердження “всупереч”. Також П. Тілліх розглядав категорію тривоги. Він виокремлював три основні форми екзистенційної тривоги – тривоги, даної разом з самим існуванням людини: 1) тривога долі і смерті; 2) тривога порожнечі та відсутності сенсу; 3) тривога вини й осуду [4]. Окремо ним описується тривога, яка виникає в особливих екстремальних ситуаціях життєдіяльності. Цю тривогу П. Тілліх чомусь називав патологічною [4, с. 45–46]. Така тривога “прагне” стати страхом і з нею може впоратися лише мужність.

wprawiane pędzle, ołówki i piórka. W tym przypadku w większym niebezpieczeństwie są rzeźbiarze pracujący w plenerze. Używają przecież młotków, ostrych dłut i siekier. Podobnych lub nawet groźniejszych ran mogą nabyć malarze pejzażyści od rolników lub właścicieli ziemi, na których posesję nieopatrznie wkroczyli kierując się jedynie potrzebą poszukiwania piękna. Poza tym pejzażyści narażają się na udar słoneczny, przemarznięcie, przemoczenie a nawet na porażenie piorunem.

Jest również inna grupa artystów starających się uniknąć komplikacji w wcześniej wymienionych przypadkach. Abstrakcyjniści, bo o nich teraz będzie mowa, zamykają się w zaciszu swych pracowni, o ile nie wrzeszczy im ktoś za ścianą (w tym przypadku narażają się na utratę słuchu nakładając słuchawki z zazwyczaj głośną muzyką, zagłuszającą to co się dzieje u sąsiadów) unikają wszelkich komplikacji związanych ze studiowaniem natury. Często wtedy stają przed dylematem braku natchnienia. Muzyka, dudniąca wprost ze słuchawek może okazać się nie wystarczającym bodźcem twórczym. Artysta w takich wypadkach najczęściej zapala papierosa narażając się na choroby płuc i poparzenia lub nawet spłonięcia w przypadku zaśnięcia. Zastosowanie w tym momencie kawy jest jak najbardziej uzasadnione lecz nie bez wpływu na zdrowie artysty. Wiadomym przecież jest, że podnosi ona ciśnienie i może powodować w nadmiarze wrzody żołądka. Środkiem wspomagającym twórcze myślenie abstrakcyjne może się okazać alkohol powodujący niewątpliwe uzależnienie. Wolę już nie wspominać o innych środkach, często przecież śmiertelnie toksycznych, których działaniu artyści są skłonni poddać w celu uzyskania jak najwyższych wartości dzieła twórczego. Badanie na sobie właściwości tych środków i ich wpływ na rozwój sztuki abstrakcyjnej przyczyniło się w wielu przypadkach do wzniesienia się na wyżyny twórcze, ale również na płukanie żołądka w najbliższym szpitalu.

Z pewnością dla artysty, człowieka o delikatnej i wrażliwej duszy urazy fizyczne są pestką wobec udręk psychicznych jakich doznaje wykonując ten zawód. Artysta stara się wykonywać swój zawód w sposób jak najbardziej profesjonalny, więc wszelkie uwagi krytyki na temat jego twórczości są bardzo stresujące. Tak! Niezrozumienie przez społeczeństwo, wyszydzanie i wyśmiewanie się ze statusu artysty powoduje u tychże kompleksy, stres i depresję. Co w rezultacie grozi śmiercią lub jeszcze czymś gorszym! Szanujmy więc artystów.

Jest również inna grupa artystów starających się uniknąć komplikacji w wcześniej wymienionych przypadkach. Abstrakcyjniści, bo o nich teraz będzie mowa, zamykają się w zaciszu swych pracowni, o ile nie wrzeszczy im ktoś za ścianą (w tym przypadku narażają się na utratę słuchu nakładając słuchawki z zazwyczaj głośną muzyką, zagłuszającą to co się dzieje u sąsiadów) unikają wszelkich komplikacji związanych ze studiowaniem natury. Często wtedy stają

funduszy). Nim właściwie większa rzeźba tym większe niebezpieczeństwo. Czymże właściwie jest postępująca wada wzroku rzeźbiarza miniaturzysty wobec uszkodzeń ciała rzeźbiarza monumentalisty po spadnięciu z rusztowania lub drabiny i przygnieceniu przez własne dzieło. Nawet unikanie wszelkich urządzeń nie daje niestety gwarancji zdrowia, gdyż wszelakie zakażenia czyhają tylko na najdrobniejsze skaleczenia czy nawet obtarcia, a takich przecież rzeźbiarzom nie brakuje. Wszechogarniający rzeźbiarza kurz i bród wnika wręcz i w jego duszę.

Powróćmy jednak do urazów mechanicznych. Artysta malarz naraża swoje zdrowie przy choćby samym transporcie napiętego na ramy płótna. Transport pieszy lub rowerowy może spowodować przy silniejszym wietrze efekt żagla i przewrócenie czy nawet porwanie lekkiego, bo często niedojadającego artysty malarza. Pozostaje więc często transport publiczny, z którego twórca może zostać wyrzucony po wcześniejszym pobiciu przez pasażerów niezadowolonych z powodu plam powstałych na odzieży z powodu otarcia o obraz lub zwykłego zatoru spowodowanego zaklinowaniem się blejtramu przy wejściu do autobusu lub tramwaju. Na nic zdają się tu tłumaczenia artysty, że ma przecież wykupiony bilet na dodatkowy bagaż. Dlatego najlepiej byłoby, żeby artysta nie opuszczał w ogóle swego miejsca pracy. Po samym dotarciu do pracowni malarz często jest tak zmęczony, że może się zatruć, myląc szklanek herbaty lub innego płynu gastronomicznego z terpentyną. Głodny artysta malujący martwe natury ułożone z atrap warzyw, owoców, pieczywa, kielbas, szyneczek i rybek, naraża się na chorobę wrzodową i najzwyczajniejszy skręt kiszek. Dlatego martwe natury najlepiej układać z pustych butelek, szklanek i kieliszków, których pod ręką malarza jest dość dużo.

Na choroby intymne natomiast narażony jest malarz lub rzeźbiarz który pracuje z modelkami - twórcami aktów. Czymże może odwzajemnić się wiecznie biedny artysta wdzięcznie przeżącym swe ciała modelkom. Ale czymże są choroby weneryczne wobec urazów jakich artyści doznają od tychże samych modelek po ukazaniu im swych dzieł, do których pozowały. Często niezadowolone z tego w jaki sposób artysta przedstawił je na płótnie lub uwiecznił w materiale rzeźbiarskim po zniszczeniu wyposażenia pracowni znęcają się nad ofiarą jaką staje się sam artysta. Zniechęcony w ten sposób do dzieła twórczego artysta popada w kompleksy i w rezultacie depresję.

Myli się również ten, kto myśli że może wobec tego lepiej mają pejzażyści. Pejzażyści o ile dotrą bezpieczne w plener o czym wcześniej wspominałem, są narażeni na urazy fizyczne jak i psychiczne. Zaraz po ustawieniu sztalug (a nie jest to łatwe) narażają się na ukąszenia i ugryzienia owadów takich jak mrówki, osy, pszczoły, kleszcze, komary, muchy i muszki. Często bywa, że artyści w plenerze dokonują przypadkowych samookaleczeń próbując odpędzić się od wszędobylskiego robactwa. W ruch zostają

Мужність, як зазначає філософ, не усуває тривогу, адже тривога екзистенційна, і її неможливо усунути. Однак мужність приймає тривогу небуття на себе. Крім того, П. Тіллх стверджував, що той, хто діє мужньо, бере у своєму самоствердженні тривогу небуття на себе. Мужність протистоїть розпачу, приймаючи тривогу на себе [4, с. 46]. Такий підхід П. Тіллха дає ключ до розуміння патологічної, радше, пограничної тривоги – тривоги на межі життя і смерті. Якщо людина нездатна мужньо взяти таку тривогу на себе, вона може ухилитися від екстремальної ситуації відчаю і, відповідно, від допомоги іншій людині.

Подоланню пограничних станів тривоги і страху смерті протистоїть ноологіна (духовно-моральна) здатність (якість) особистості, яка називається відповідальністю, причому не юридичною. Як розповідав відомий, сучасний російський тележурналіст, коли у підводному плаванні на нього нападала акула, то він не боявся смерті, а думав про те, яку біль матимуть його ближні в разі його жакливої смерті. Ця небоязнь дозволила йому правильно поводити себе в ситуації на межі життя і смерті – не тікати від акули, а протистояти їй. І акула відступила!

У багатьох екстремальних ситуаціях активізуються ноологічні здатності особистості: воля, віра, совість, надія, почуття морально-духовного обов'язку і морально-духовної відповідальності та інші. Проаналізуємо детальніше деякі із цих категорій.

Вольова діяльність людини передбачає низку активів: оцінку ситуації, що склалася; вибір шляху для майбутньої дії; вибір засобів, необхідних для досягнення мети; прийняття рішень і т. ін. Здебільшого вольова діяльність взаємопов'язана з прийняттям рішень, що визначають життєвий шлях людини, виявляють її суспільне обличчя, яке розкриває її духовно-моральну сутність. Тому до здійснення таких вольових дій залучається вся людина як свідомо діяльна особистість.

Вольова дія починається з виникнення збудження (спонукання) і постановки мети. Крім цього, вольовій дії передують ще й обдумування, усвідомлення, обговорення мети дії і боротьба мотивів прийняття рішення, планування дій, засобів і способів їх здійснення.

Особливо активно відчувається цей процес, коли зіштовхуються несумісні спонукання, і людина змушена вибирати між вузько особистісними мотивами і громадським обов'язком, між логікою розуму і почуттям. Зіткнення взаємовиключних або таких спонук, що не збігаються, із яких людина повинна зробити вибір, називається боротьбою мотивів.

У процесі боротьби мотивів людина приймає рішення, що виявляється в обмеженні одних збуджень стосовно інших і прийнятті цілі діяльності. Іноді вона є протилежною тій, що була першою. Процес прийняття рішення виступає як особлива стадія вольової дії і вимагає не

лише максимальної усвідомленості, а й рішучості, мужності і відповідальності особистості.

Світова філософія завжди приділяла велику увагу поняттям “розум” і “віра”. Віра – засада людської духовності – гармонійно пов’язується із волею і совістю. воля як і віра, будучи атрибутами людського духа, з трудом піддаються філософському аналізу. Видатний український філософ і богослов Георгій Кониський (1718 - 1795 pp.) так влучно визначив волю і розум: воля – цариця, але сама собою несвідома й недосвідчена; розум має пост наймудрішого сенатора. Воля істотно взаємодіє із розумовими та емоційно-сердечними функціями і здатностями людського духа. Цікаво, що розвиток вольового акту, вольового діяння не зупиняє процес мислення та раціональний аналіз. Навпаки, воля стимулює інтенсивність мислення, активізує розум і віру, сприяє зосередженості на тих об’єктах, які підлягають вивченню чи духовно-практичному освоєнню. Усім добре відомі вольові зусилля, що спрямовуються на досягнення зосередженості, концентрації уваги тощо. У тієї чи іншої особи виробляються свої стійкі вольові уявлення, звички, закономірності та успіхи. Для духовного пізнання, для зосередженості на духовних сутностях, для творення молитви, для актів медитації потрібної серйозні вольові зусилля, тривале напруження волі.

Як вчить ноологія, воля є чимось первісним в душевно-духовному житті людини. Воля спрямовує життєву активність і діяльність людини. Бажання жити, причому жити певним чином, не є результатом якогось особливого попереднього знання, а радше інтуїтивним потягом, почуттєвим прагненням вільної волі. Потім уже воля спрямовується і зумовлюється думками про мету тими чи іншими ідеалами та цінностями. Розумна воля робить вибір між нижчими формами життєвих спрямувань – потягами та бажаннями душі і тіла, і вищими духовно-моральними та естетичними цінностями. Отже, розумно-духовна воля при взаємодії віри і совісті спрямовується до духовного життя і пізнання. При цьому душевно-духовне життя людини набуває активного характеру, динаміка якого до того ж має керуватися морально-духовною настановою, що визначається совістю.

У контексті теми нашої статті доречним буде проаналізувати й оцінити сучасну науково-технічну діяльність людей та людства. Активний характер, діяльнісний характер так званого науково-технічного прогресу, виражається передусім в практичному, технічному діянні на природу, в створенні техносфери на Землі. Тут виникла нова реальність, відмінна від природної, від органічної й неорганічної реальності. Тут ми маємо справу з реальністю техніки, машин, автоматів, інженерно-технічних споруд, кібернетичних систем, комп’ютерів, роботів тощо.

7. Хомяков М. Проблема толерантности в христианской философии. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, - 2000. – № 5 – С.5–6.

8. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society [Text] /Y. Masuda. — Washington: [s. n.], 2005. — 456 p.

ARTYSTA – NAJNIEBEZPIECZNIEJSZY ZAWÓD

Znamienkiewicz M., kierowca sekcji artystycznej w Liceum Plastycznym w Zespole Szkol Rzemiosl Artystycznych im. Stanisława Wyspiańskiego w Jeleniej Gorge wojewodztwo Dolnoslaskie, Polska

Młodzi ludzie, którzy chcą zostać artystami często nie zdają sobie sprawy jak wielkie niebezpieczeństwa niesie za sobą uprawianie tego zawodu.

Zacząć należy od przygotowania sobie stanowiska pracy. Niestety zawód artysty jest zawodem wolnym, więc stanowisko należy przygotować sobie samemu. Znalezienie odpowiedniego lokalu: cichego, ciepłego, dobrze oświetlonego, z toaletą, bieżącą wodą, wygodnym krzesłem lub fotelem, dużym biurkiem lub stołem za przystępną, niewygórowaną cenę, która nie opróżni i tak raczej pustawej kieszeni artysty graniczy raczej z cudem. Tak więc artysta zmuszony jest korzystać z podrzędnego lokalu w zimnej, zagrzybionej piwnicy lub stryżku wśród suszącego się prania wśród gołębich odchodów narażając się na grzybicę, pylicę, ciągle marznienie lub przegrzanie. Ciągły niedobór światła naraża artystę na stany depresyjne. Również samo stanowisko pracy jakim jest najczęściej wciąż chwiejący się stół, pod który podkładać trzeba poskładaną gazetę, również chyboczące się krzesło z często odpadającą nogą lub zapchlony fotel narażają na urazy kręgosłupa, urazy głowy i ciągle drapanie się.

Myli się również ten, który myśli, że malarz czy rzeźbiarz mają w tej kwestii lepiej. O nie! Malarz stale majstrujący przy swojej sztaludze narażony jest na bolesne przytrzaśnięcie palców lub urazy głowy spadającym blejtramek. Nie lepiej ma się sprawa z rzeźbiarzem, który naraża się na przepuklinę nosząc glinę i gips do pracowni. Dźwigając, schylając się i podnosząc naraża się na stałe urazy kręgosłupa. Rzeźbiarze właściwie narażają się na wszystkie rodzaje uszkodzeń ciała. Nosząc nonszalancko zawiązaną chustę lub szaliczek mogą stać się zaduszoną ofiarą wkręconej szmatki w szlifierkę lub inne urządzenie. Używanie mechanicznych urządzeń przez takiego twórcę może spowodować u niego amputację nawet niektórych części ciała. Warto wspomnieć również o możliwości porażenia prądem z nieatestowanych lub zużytych urządzeń (najczęściej z powodu braku

on numerous works of linguists, psychologists, and ethnologists a Russian philosopher O. Sadokhin distinguishes the following constants [5, p. 102–110]:

1. Attitude to nature.
2. Attitude to time.
3. Attitude to space.
4. Attitude to communication.
5. Information flow type.
6. Attitude to personal freedom.
7. Attitude to human nature (essence).

Thus, communicative tolerance as a basis of interpersonal tolerance is a complex notion which involves observing laws, rules, conventions, postulates, maxims of unconflictive communication, speech culture, all components of the politeness category, and many other factors of interpersonal communication with the use of verbal means. However, the basis, foundation of tolerant behavior in interpersonal communication is home culture of a person, optimistic perception of the world and the people surrounding the person, ability to feel empathy for the interlocutor. All these features are undoubtedly the result of upbringing and self-perfection of a person. A very important factor is to know ideoethic peculiarities of tolerant communication. Studying of tolerant communication laws is an important task of modern humanities, and first of all for philosophy of the language, communicative linguistics, psycholinguistics, linguistic pragmatics, conflict resolution studies, psychology and others.

LITERATURE

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: "Довіра", - 2007. – 205 с.
2. Бондырева С. К. Толерантность. Введение в проблему / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М.-Воронеж, - 2003. – 273 с.
3. Борисова И. Русский разговорный диалог: зоны толерантного и не толерантного общения // В кн.: Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, - 2003. – С. 371–396.
4. Новая философская энциклопедия. М.: Энциклопедии России, 2001.
5. Садохин А. Межкультурная коммуникация: Учебное пособие. М.: Изд-во ЮНИТИ, - 2004. - 271 с.
6. Стернин И. Толерантность и коммуникация // В кн.: Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, - 2003. – С. 331–344.

В ноологічному аспекті тут виникає життєво важливе завдання духовного осмислення сутності цієї нової реальності. Тому що людська душа недостатньо пристосована до влади техніки, до повсюдного технократизму. У технічній цивілізації змінюються масові виміри буття людей. Здійснюється "прискорення часу", має місце швидкоплинність подій і явищ, які людина не встигає належним чином оцінити, прослідкувати і часто не в змозі своєчасно опам'ятатися. Часто-густо люди гинуть від аварій технічних систем, від технічних катастроф і т. ін. Тут відбувається послаблення активності людського духа, що призводить до панування бездуховності і руйнації людини.

Вплітаючись у зв'язки і структури природи, порушуючи біосферу Землі, яка має свій внутрішній закономірний порядок, людська діяльність набрала ворожого характеру і для природи, і для людини. Той факт, що доцільна раціональна діяльність людей врешті-решт створює небажане і до того ж загальне, глобальне ціле, свідчить про те, що людина не сумісна з природою. Але є тут й інший план буття. Оскільки людина в своєму космологічному вимірі є часткою природи, народжується та існує в ній, то зазначена несумісність є розломом у надрах самої природи і свідчить про внутрішню суперечливість і нераціональність природного цілого. Розлом у надрах самої природи свідчить про те, що людина є не лише природною істотою, але й надприродною, тобто такою, яка не може бути виведена із одного лише природного буття.

У наш час, коли так швидко зростає роль духовних факторів у розвитку людини і життєдіяльності суспільства, навряд чи можливо аналізувати і розв'язувати питання безпеки життєдіяльності, екології, екологічної етики, не торкаючись так чи інакше питань екології духа, філософії духа і духовного пізнання. Залежність духовних концепцій людини від її власної природи, а також від стану навколишнього оточення стала очевидною. Прогресуюча руйнація навколишнього середовища є яскравим проявом порушення зв'язку між природними та духовними складниками людського буття.

З етико-пізнавального погляду, як ніколи необхідний перегляд духовних якостей сучасної людини. На часі необхідне філософсько-світоглядне й ноологічне з'ясування таких складових людської духовності як мудрість, святість, мужність, здатність зрозуміти й оцінити різноманітні фрагменти нашого природного і космічного оточення, мати відчуття морально-духовної відповідальності й усвідомлення гріховності тих чи інших руйнівних дій і впливів на біосферу Землі. Відсутність страху і почуття гріховності за свої діяння треба кваліфікувати як одну із найбільших небезпек сучасності. В екстремальні ситуації техногенного і природного походження увійшло людське життя на Землі.

Ноологію особистості у наш час слід активно вивчати як в загальноосвітньому, так і в професійно-освітньому аспектах, бо саме в ній сконцентровані можливості розуміння як індивідуальної, так і суспільної творчо-вольової і смисло-творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко В., Шаповалов Б. Психологічні основи екстремальних ситуацій у діяльності працівників практичних органів внутрішніх справ // Вісник Академії управління МВС. 2009 №1. – С.69-81 Електронний ресурс: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2009_1/babenko.pdf
2. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Ноологія особистості: Навчальний посібник для студентів і викладачів гуманітарних дисциплін. – Львів: Сполом, 2012. – 224 с.
3. Онищенко Н. В., Побідаш А. Ю. Базові концепції подолання кризових ситуацій у сучасній психологічній науці // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znprapr_ppn/2011_60/1onvspr.pdf
4. Тиліх П. Мужество быть // Символ. Париж, 1992. № 28. – С. 7-121.

УДК 159.922:378

РОЛЬ ДУХОВНОСТІ У ФОРМУВАННІ ФАХІВЦЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ

Жигайло Н.І., професор кафедри менеджменту Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор психологічних наук, професор

Постановка проблеми. Важливість духовності у формуванні фахівця європейського рівня є вельми актуальною для сучасного суспільства.

Адже завдяки духовності Вчителя, Лікаря, Інженера, Юриста, Керівника тощо від Бога - мудрого, висококваліфікованого спеціаліста, який всі свої зусилля спрямовує на чесну, самовіддану, сумлінну працю, можливо забезпечити високий рівень соціального та економічного добробуту суспільства, здорову націю, сильну державу та її високу позицію на європейському і світовому рівнях.

Проблемі духовності присвячено чимало досліджень: від Платона, Аристотеля, Панфіла Юркевича, Григорія Сковороди до наших днів: С.Д. Максименко, Г. О. Балл, М.Й. Боришевський, В. П. Москалець, М. В. Савчин, І.С.Захара, С.С.Макаренко, Н.І.Жигайло; зарубіжні вчені: Ф. Лерш, К. Г. Юнг, К. Роджерс, Р. Мейо, Дж. Коннорс тощо. У всі часи надавали великого значення духовності, дослідники

Manifestation of tolerance or intolerance can extend to various aspects of human life activity [2, p. 11].

So, one can speak of such types of tolerance: international, religious, communicative, and pedagogical. There are political, religious, economic, gender, interpersonal and other types of tolerance distinguished in specialized literature [7, p.5–6]. Interpersonal tolerance can show up on different levels: interpersonal, group, intergroup, internal or interstate, etc. Taking into account cultural factors one can speak of the manifestation of intracultural and intercultural tolerance. In any possible case, the basis of formation, support and development of various forms of tolerance manifestation in human communities is interpersonal interaction, the most important manifestation of which is communicative interaction of people in the society.

I. Sternin states that the tolerance of everyday behavior and communication is caused by existence of tolerant attitude, rules of tolerant behavior and communication in their consciousness [6, p. 331]. Thus, in certain interaction with other people the above mentioned components of consciousness show up first of all in the category of communicative coordination.

Communicative coordination of verbal behavior of interpersonal communication participants is a multiple-aspect consistency feature of their verbal deeds and verbal part in the dialogue interaction. The most important components of communicative coordination are concordance of communicative intentions, cooperativeness of verbal behavior, solidarity of modal-evaluative meanings, unisonant style of communication, symmetry of communicative activity, importance of concerted evaluation of the communicative result, and so on [3, p. 372–373].

It is clear that all components of communicative tolerance depend primarily on observance of all common (human) laws, rules, conventions, principles and maxims of communication by participant of the speech act [1]. However, very important factors of personal communication tolerance are their observance of ethno-linguo-cultural specificity of these laws, principles, conventions, maxims, etc., formed during the centuries of existence of a certain ethnos. If people do not know or do not take into consideration this specificity, it may cause significant number of communicative failures (deviations) and/or violation of tolerant communication both within one linguo-culture and in intercultural interaction.

Types of distinctions in traditions and norms of communication of different nations are explained, in no small measure, by the fact that within every culture (both ethnic megaculture, and microculture of social groups within common ethnic culture) there is its own, often unique attitude (system of values) to the most important constants of human objective reality. Relying

4. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра: галузь знань 1702 – «цивільна безпека», напрям підготовки 6.170203 – «Пожежна безпека».
5. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / М. М. Козяр, М. С. Коваль. – К.: Знання, 2013. – 327 с.

УДК 159.923

TOLERANT COMMUNICATION AS MANIFESTATION OF MODERN SOCIAL INTERACTION

Anna Herman, Sumy State University

*Leading Specialist of Department for Cooperation with Foreign Students
Affiliated Member of the Euroacademia (Brussels)*

At the beginning of the 80s, XX century, a Japanese scientist E. Masud defined communication as an economic category and social good which influences the development of all spheres of the social life. Communication development level, in his opinion, is a criterion of the social progress. Communication is regarded as an important socio-cultural development factor of the society which influences the formation of the social world view, style of thinking, notions of freedom and democracy. Development of communication facilitates the appearance of a new system of individual-democratic values which changed the essence and influenced the society development level. According to E. Masud's conveniences, communication can change the social order and contributes to the intensification of cultural relations [8].

Communication is one of the most important manifestations of social interaction, uninterrupted reciprocal actions of people in the society, and within such interaction all types and forms of human behavior are formed and improved, and among them – tolerant behavior. As some researches think, communicative tolerance is an empirical basis for formation of other tolerance types [6, p. 231].

Tolerance as “a feature that characterizes attitude towards another person as a personality equal in rights, and shows itself in deliberate overcoming the sense of rejection” [4, p. 246]. In outward appearance, tolerance shows up in restraint, self-control, ability to bear unpleasant interaction without adaptability impairment. Tolerance is attained through understanding the manifestation of its opposite – intolerance and incontinence which are based on the conviction that one's own belief system, one's way of life, the group the one belongs to rank higher than that of other people.

вважали, що поняття "духовність" є похідним від слова "дух, що означає рухливе повітря, повівання дихання, носій життя. За вченням науковців, духовність – це загально-культурний феномен, який вміщує в собі не тільки абстрактно-теоретичні цінності й ідеали, а й вчинки по совісті, істини й краси.

Аналіз останніх публікацій на тему дослідження. В сучасній українській психології дослідження духовності відбувається за такими основними напрямками: філософсько-релігієзнавчим, предметом якого є духовність як досконалість віри в надприродні сили (Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко, І. Я. Франко, В.О.Сухомлинський, Г. П. Ващенко); культурологічним, в контексті якого духовність постає як спосіб самобудови особи в межах культурного світу через самовизначення і самоспрямування особи, що передбачає не лише знання, але й почуття, осмислення дійсності, здатність до співпереживання (П. Р. Ігнатенко, В. Л. Плужний, М. І. Пірен, В. В. Москаленко, В. В. Рибалка); соціально-психологічним, в якому духовність розглядається як багатомірний соціально – історичний феномен, специфічність виявів якого зумовлена своєрідністю всесвітньої історії як поліцентричного утворення (Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, М. Й. Боришевський, М. В. Савчин, В. П. Москалець, Г. О. Балл, В.В.Яцура, А.Г.Хоронжий, І.С.Захара, С.С.Макаренко, Н.І.Жигайло).

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, духовність – це складний психічний феномен; вияв внутрішнього світу особистості; інформаційно-енергетична структура особистості, насичена символами, якими вона володіє. Духовність – це індивідуальна особливість особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби жити й діяти для інших. Під **духовним становленням особистості фахівця** ми розуміли надбання духовних цінностей, релігійної свідомості та самосвідомості особистості; розвиток його духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу його життя, виступати на передній план усього процесу діяльності. Джерелами духовності слугують наука, культура, релігія, мистецтво тощо.

З метою формування духовності фахівця нами запропоновано: поняття «духовної особистості» фахівця; авторську психологічну структуру особистості спеціаліста; авторську модель духовного становлення особистості фахівця; програму тренінгу розвитку духовності особистості професіонала; тематичний план спецкурсу «Психологія духовного становлення і здійснення спеціаліста».

Під феноменом **«духовна особистість»** розуміємо таку особистість, в якій горить іскра Божества; яка в своїх думках і вчинках опирається на Закон Божий; яка в своєму житті керується постулатом: **«Я**

працюю на Вічність!, а не просто вічно працюю!». Людині для польоту потрібне не пір'я, а сила духу! Сильних духом, національно свідомих, інтелектуально розвинутих, науково підкованих фахівців потребує кожна нація, кожна держава, кожна галузь. Тому, невід'ємною складовою професіонала має бути духовність –провідною лінією його діяльності.

Авторську модель духовного становлення особистості фахівця представлено на рисунку 1. У запропонованій нами моделі виокремлено інструментальну, потребово-мотиваційну та інтеграційну складові.

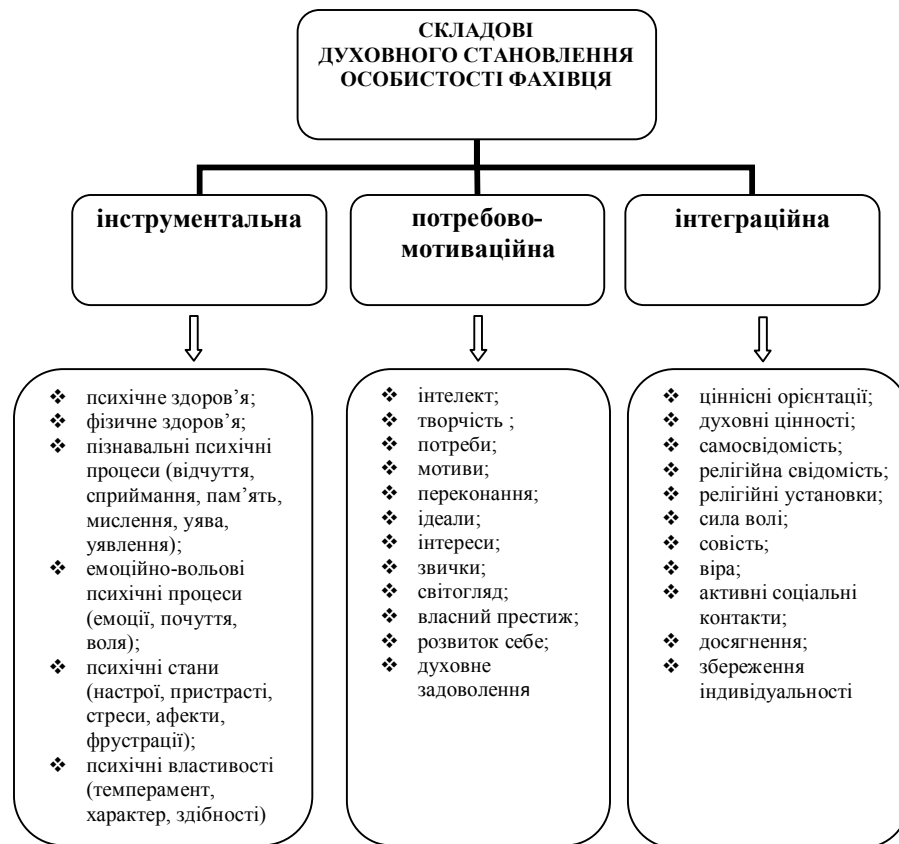

Рис. 1. Авторська модель духовного становлення фахівця.

На наступному етапі дослідження нами було запропоновано „Програму тренінгу духовного становлення майбутнього фахівця”. До

Державної служби України становить собою сукупність компетенцій, котрі в цілому дозволяють йому ефективно управляти професійною підготовкою і професійною діяльністю в екстремальних умовах особового складу пожежно- й аварійно-рятувальних команд, підрозділів і частин, а також забезпечити власне самоуправління.

Офіцери Державної служби України здійснюють управління:

- базовою професійно-екстремальною, контекстно-екстремальною, оперативно-екстремальною та постекстремальною підготовкою фахівців з НС [1];
- спеціальною психологічною та морально-психологічною підготовкою фахівців з НС;
- діяльністю щодо ліквідації природних, екологічних, техногенних і технічних аварій та катастроф;
- психічними станами підлеглих;
- індивідуальною та групою діяльністю фахівців в екстремальних умовах при постійних змінах характеру протікання НС, системою їх індивідуальної та групової безпеки;
- самим собою, тобто своєю поведінкою, емоціями, психічними станами та ін.

Управлінська компетентність формується на основі сукупності компетенцій, котрі ґрунтуються на знаннях, навичках, вміннях і готовності офіцера-керівника аналізувати НС, характер її протікання, діяльність і стан підлеглих, робити адекватні висновки, прогнозувати подальший розвиток НС, приймати правильні рішення, проектувати алгоритм подальших індивідуальних і групових дій, доводити їх до фахівців, забезпечити зворотний зв'язок, вносити оперативні корективи та ін. Для цього курсанти повинні вивчати не лише навчальні дисципліни, котрі стосуються загальних проблем управління, але й спеціальні дисципліни циклу професійної та практичної підготовки навчального плану підготовки фахівця у ВНЗ, педагогіку, різні галузі психології та ін., а також практично формувати відповідні професійні управлінські навички і вміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях: Монографія. / М.М. Козяр– Львів: «Сподом», 2004. – 376 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Під заг. ред. О.В.Овчарук]. – К.: “К.І.С.”, 2004. –112 с.
3. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра: галузь знань 1702 – «цивільна безпека», напрям підготовки 6.170201 – «Цивільний захист».

екологічних, техногенних і технічних аварій та катастроф, збереження життя підлеглих і тих людей, котрі знаходяться в зоні надзвичайної ситуації, але й володіти знаннями, навичками і вміннями управління професійною підготовкою до діяльності в екстремальних умовах.

Вміння своєчасно приймати рішення, віддавати розпорядження і накази, готувати особовий склад до виконання завдань у надзвичайних ситуаціях, керувати особовим складом підрозділів при ліквідації наслідків в значній мірі сприяє якісному виконанню завдань. Отже, фактично мова йде про управлінську компетентність офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій як керівників. Суттєві помилки у своєчасному прийнятті правильного рішення, неякісний аналіз надзвичайної ситуації та ходу діяльності підлеглих, відсутність координації дій підлеглих та прогнозування і проектування розвитку подій у ході ліквідаційної діяльності може привести до невиконання завдань, а іноді й жертв серед підлеглих і людей в зоні надзвичайної ситуації.

Здійснений попередній аналіз управлінської компетентності молодих офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій за останні роки свідчить про те, що в більшості ця компетентність не в повній мірі відповідає вимогам професійної діяльності в екстремальних умовах ліквідації наслідків природних, екологічних, технічних і техногенних аварій та катастроф. Це дало підстави для аналізу навчальних програм підготовки майбутніх офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій до професійно-екстремальної діяльності в ході навчального процесу ВНЗ. На основі такого аналізу виявлено, що нині ще недостатньо приділяється уваги формуванню управлінської компетентності курсантів відомчих навчальних закладів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, не має достатнього методичного підґрунтя.

Управлінська компетентність майбутніх офіцерів Державної служби України обумовлена вимогами й специфікою професійної діяльності фахівців з НС під час ліквідації природних, екологічних, техногенних і технічних аварій та катастроф. Власне сутність вимог і специфіку цієї діяльності розкрито в науковій праці М.М.Козяра [1]. Дослідник акцентує увагу на тому, що, по-перше, «професійна екстремальна діяльність – це специфічний вид суспільно корисної, але небезпечної для здоров'я і життя діяльності, яку виконують у надзвичайних ситуаціях спеціально підготовлені фахівці» [1, с. 40]. По-друге, вказує на те, що цю діяльність характеризують постійна присутність загроз для здоров'я і життя фахівців, обмежений час на прийняття рішення, її постійна мінливість, а також велике психічне, психофізіологічне і фізичне навантаження та ін. [1, с. 40].

На нашу думку, управлінська компетентність майбутніх офіцерів

кожного з семи тем-блоків програми розроблені оригінальні вправи та адаптовано ті тренінгові вправи, які можна було використати у відповідності до поставленої мети (рольові та ділові ігри, міні-дискусії, вправи з тренінгу особистісного зростання, вправи з тілесно-зорієнтованого тренінгу тощо).

Також нами виокремлено критерії, яким повинен відповідати професіонал: **моральні** – людиною релігійною, практикуючим християнином, любити свою працю, бути справедливим; мати етично-діловий такт та радість від спілкування; **інтелектуальні** – високий рівень фахової підготовки, точність пам'яті, гнучкість мислення, творчість уяви, сила волі і віра (набуті чинники), мовленнєва культура, риторика, інтуїція; **фізичні та канонічні** – одяг, постава, поведінка, шляхетність, одухотворення.

Програма тренінгу духовного становлення фахівця

№ блоку	Назва тренінгового блоку	Основні психолого-педагогічні та тренінгові засоби
1.	Вступ до роботи	1. Ознайомлення з правилами роботи в Т-групі. 2. Формування атмосфери психологічної безпеки. 3. Психогімнастика.
2.	Ціннісні орієнтації фахівця	1. Проективний малюнок „Я і моє місце в світі людей”. 2. Рольова гра „Погані люди – добрі люди. В чому різниця?”. 3. Ділова гра „Готуємо кодекс поведінки 21-го сторіччя”. 4. Вправи на зняття „затисків” у м’язах та підвищення рівня атмосфери безпеки у Т-групі.
3.	Духовне становлення особистості фахівця	1. Рольова гра „Я – минулий, нинішній, майбутній. В чому різниця?” 2. Психологічний практикum „Чим я найбільше пишаюся в своєму минулому? Що було таке, що варто було б прожити інакше?” 3. Вправа „Порожній стілець – мої друзі та вороги у минулому”. 4. Брейн-стормінг „Визначення напрямків соціальної підтримки державою студентської молоді як її майбутнього творця”. 5. Вправи на зняття „затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
4.	Релігійні цінності професіонала	1. Соціально-перцептивно орієнтований тренінг особистісного зростання „Я – очима інших. Чи можна мені довіряти?” 2. Групове обговорення „Людина, яка активно вірить в Бога – хто вона? Минуле, сучасне, майбутнє?” 3. Ділова гра „Якби Священну книгу написав Я?” 4. Вправи на зняття „затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
5.	Релігійна свідомість фахівця	1. Дискусія „Релігійно свідомою людиною – „за” та „проти”. 2. Брейн-стормінг „Хто я – піщинка, крапля води, дуновіння вітерця - чи я відповідаю за майбутнє?” 3. Ділова гра „Совість. Чи потрібна вона у 21-му сторіччі?” 4. Вправи на зняття „затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
6.	Обговорення підсумків тренінгу	1. Дискусія „Я – до початку роботи в Т-групі. Я – після закінчення роботи в Т-групі. Що в мені змінилося?” 2. Вправи на зняття „затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
7.	Кінцеве заняття „Моє майбутнє”	1. Формування екзистенційного „Я”. 2. Розстиковка почуття „Ми” в учасників тренінгу. 3. Вправи на зняття „затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.

Джерелами формування духовності фахівця мають стати: книга книг – Святе Письмо; Богословіє (як наука про Бога); Свята

Літургія – вчителька життя (А.Шептицький); молитва – розвиток душі; церковне мистецтво; християнська філософія (пізнання Бога) тощо.

Утвердження і розквіт нашої держави можливий лише за умови професійного та духовного становлення і здійснення кожного громадянина, фахівця, професіонала, який має стати вирішальною силою, що забезпечить незворотність поступу України до своєї волі, слави, економічного та соціального добробуту, здорової нації, сильної держави європейського рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. *Психологія і духовність* / Упоряд.: Г. Балл, Р.Трач // *Гуманістична психологія*. – 2005. – 279 с.
2. Боришевський М.Й. *Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості*. – К., 2000. – 76 с.
3. Жигайло Н. І. *Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця* : Монографія. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008 – 336 с.
4. Жигайло Н. І. *Комунікативний менеджмент: навчальний посібник*. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012 – 368 с.
5. Максименко С.Д. *Генеза здійснення особистості : наук. монографія*. – К. : КММ, 2006. – 255 с.
6. Максименко С. Д. *Психологія особистості : Підручник*. – К. : КММ, 2007. – 296 с.
7. Москалець В.П. *Психологія релігії: Посібник*. – К.: Академвидав, 2004. – 240 с.
8. *Психологія. Звідомом основ психологіїрелігії* / Під ред. о. Ю. Макселона.–Львів: Свічадо, 1998. – 320с.
9. Савчин М. В. *Віра в Бога як духовний стан людини* / *Психологія і суспільство*. – 2009. – № 2 (36). – С. 54–59.
10. Хоронжий А. Г. *Соціологія релігії: Курс лекцій*. - Львів, 2005. – 188 с.

УДК 65.012.32:658.859

АКСІОЛОГІЧНИЙ КВАЗІПОТЕНЦІАЛ ІНСТИНКТІВ В ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Кизименко Л.Д. *Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри психології, педагогіки і соціального управління,
доктор біологічних наук, професор*

Суспільно-економічний стан постійно вимагає нових рішень та заходів для подолання кризових явищ, пошуку ресурсів для забезпечення гармонійного розвитку суспільства, адекватного опору сучасним

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О.Є. *Психологія Я – концепції: Монографія*. / О.Є. Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 212 с.
2. Джеймс У. *Психологія*. Под ред. Л.А. Петровской. / У. Джеймс – М.: Педагогика, 1991.–312 с.
3. *Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия*. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. – 656 с.

УДК 378.14

УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ: ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Щавінський Ю.В., *професор кафедри ракетних військ і артилерії
Академія Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного*

Характерною ознакою вищої освіти сьогодення є розвиток європейського освітнього простору, формування у студентів (курсантів) згідно з принципами Болонського процесу певних компетенцій та діагностування рівня компетентностей фахівців – випускників ВНЗ як результату вищої освіти [2; 5].

Однією із складових компетентності випускників вищих навчальних закладів Державної служби України з надзвичайних ситуацій є управлінська компетентність [1; 3;4].

До складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій входять різні підрозділи, служби, команди і частини, діяльність яких пов'язана з ліквідацією наслідків природних, екологічних, техногенних і технічних аварій та катастроф. Діяльність з ліквідації надзвичайних ситуацій сьогодні має виражений колективний характер, тобто фахівці з надзвичайних ситуацій фактично завжди здійснюють діяльність в екстремальних умовах окремими аварійно-рятувальними командами або цілими підрозділами та частинами.

Використання сучасних технічних систем, складної аварійно-рятувальної техніки, непередбаченість подальшого прояву природних, екологічних, техногенних і технічних аварій та катастроф не тільки передбачає розподіл функцій, а й потребує повної злагоди і координації їх дій, тобто неперервного управління підлеглими в процесі діяльності в надзвичайних ситуаціях. Тому керівники всіх пожежно- й аварійно-рятувальних команд, підрозділів і частин повинні не лише володіти знаннями, навичками і вміннями управління діяльністю підлеглих у надзвичайних ситуаціях з метою ліквідації наслідків природних,

Велику роль у формуванні професійної самооцінки відіграє зіставлення образу реального «Я» з ідеальним «Я», оцінка значимими професіоналом професійних якостей особистості, особливо у курсантські роки, а також процес формування професійної ідентичності [3, с. 109].

Становлення професійної «Я-концепції» – це складний та тривалий процес. На рівні «Я-ідеального» відбувається становлення ідеального образу «Я-професіонал». Важливим процесом тут є інтеграція знань про моделі професіонального рятівника (причому можуть використовуватися або існуючі теоретичні моделі, або це може бути об'єднання особистісних рис відомих особистості професіоналів), емоційне сприйняття цього образу та виникнення мотивації, установки досягнення цього образу, тобто спрямованості на професійну самореалізацію.

На рівні «Я-реального» відбувається: рефлексія професійних умінь, якостей та на цій основі формується реальний образ „Я-професіонал”; оцінка цього образу з точки зору відповідності його ідеальному образу „Я-професіонал” та професійне самовдосконалення.

На рівні «Я-дзеркального» відбувається рефлексія ставлення до особистості інших професіоналів, причому у деяких випадках професійна самооцінка особистості дуже залежить від оцінки інших професіоналів; звідси може виникнути прагнення відповідати очікуванням значимих професіоналів.

У зв'язку з цим можна виділити такі етапи формування професійної «Я-концепції»:

1. Формування у майбутніх рятівників ідеальної моделі «Я-професіонал».
2. Актуалізація особистісної рефлексії на порівняння реального та ідеального образів «Я-професіонал».
3. Стимуляція особистісного зростання майбутніх рятівників для досягнення ідеального образу «Я-професіонал» [1, с. 75].

Процес формування професійної самосвідомості майбутніх рятівників відбувається в процесі фахового навчання. Тому завдання вищих навчальних закладів бачається в тому, щоб забезпечити майбутніх рятівників необхідними умовами для ктивізації розвитку професійної «Я-концепції».

Підводячи підсумки потрібно зазначити, що провідними психолого-педагогічними умовами формування професійної «Я-концепції» в умовах професійної підготовки майбутніх рятівників є: реалізація діалогічного підходу до організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, допомога курсантам в актуалізації професійної рефлексії на фахове самовизначення, включення в навчальний процес активних методів формування особистості.

викликам. Змінилася природа конкурентоспроможності, скоротилася доля ВВП, яка виділяється на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (Research & Development - R&D), зросло захоплення комерціалізацією інновацій, ще свіжі наслідки минулої фінансової кризи, яка підточила основи бізнесу і загрожує повторенням нових фінансових катаклізмів.

Державні діячі, капітани бізнесу, науковці, практики наполегливо шукають виходу із цього становища, одностайно стверджуючи, що лише інноваційні заходи можуть врятувати економіку та суспільство. Психологічні науки не стоять осторонь і пропонують свої рецепти для покращання ситуації. Очевидно, що не усі резерви і заходи використані, зокрема ще не набули достатнього розвитку методи використання несвідомого для отримання позитивних зрушень в інноваційних процесах. Інтеграції широко відомого і проробці нових підходів у сумісному використанні психологічних доробок для врахування несвідомого у інноваційній діяльності присвячений даний матеріал.

Мета роботи полягає у знаходженні відомих підходів і розробці нових для використання інстинктивних механізмів для усвідомленого використання їх у інноваційній діяльності людини.

Стан досліджень дозволяє констатувати наявність численних доробок у вивченні як інноваційних, так і психологічних механізмів, виконаних науковцями і практиками різного спрямування. Це – і дослідження інноваційних процесів, взагалі, і психологічних механізмів, зокрема. На жаль, «перетин» цих робіт ще недостатньо масштабний, позаяк економісти далеко у неповній мірі залучають результати досліджень психологів для використання у практиці. І психологи, у свою чергу, ще не у повній мірі приймають участь у вирішенні соціально-економічних проблем сьогодення.

Уперше термін "інновація", що має латинське походження, зустрічається в наукових дослідженнях XIX століття по культурології і лінгвістиці. У це поняття вкладалися значення деякої культурної традиції, переміщеної в новий культурний ареал, в якому традиція трансформується в інновацію. Подальше спеціальне вивчення інновацій (а саме економічних інновацій) починається в 30-х рр. XX століття в лоні західно-економічної науки. Родоначальником інноваційної проблематики був німецький економіст Й. Шумпетер, що сформулював економічну теорію інновацій на основі ідей Н.Д. Кондратьєва. Послідовниками Й. Шумпетера, що сконцентрували дослідницьку увагу на ролі економічного ефекту від застосування великих техніко-технологічних інновацій, став цілий ряд зарубіжних авторів : Дж. Бернал, Я. Ван Дейн, Д. Гелбрейт, А. Клайнкнехт, Дж. Кларк, Г. Менш, Л. Суте, К. Фрімен та ін. Серед найбільш значущих зарубіжних робіт останнього десятиліття XX століття

по дослідженню економічного виду інновацій можна назвати праці И. Ансоффа, К. Оппенлендера, Б. Санто, Б. Твісса, Р. Уотермана, М. Хучек та ін.

Аналізуючи сучасне та намагаючись спрогнозувати майбутнє можна помітити, що загальна кількість досліджень, в яких ідеться про перспективи України, є порівняно малою. Більш того, англомовних досліджень більше, ніж російськомовних чи україномовних. При певному «ранжуванні» сфер досліджень. Так, має місце перевага економічно орієнтованих досліджень (ключові слова: розвиток, економіка, ВВП, індекс). Теми українського енергетичного майбутнього та різного роду «безпекових» викликів також отримали особливу увагу у вітчизняних і закордонних дослідженнях (ключові слова: ресурси, безпека, ядерний, загроза, оборона). Водночас, політичним і соціальним тенденціям приділяється менша увага в дослідженнях, що стосуються майбутнього (ключові слова: влада, демографія, соціальний, демократія) зустрічаються не досить часто. Само слово "інновація" ми" часто зустрічаємо в нашому життєво-повсякденному досвіді: на ярликах засобів побутової хімії та побутової техніки; у професійному ужитку практичної медицини, косметології, педагогіки і в багатьох інших галузях людської практики. У передових країнах говорять про майбутнє, нерозривно пов'язане з інноваційним типом розвитку суспільства, де постійні якісні перетворення здійснюються не лише в техніко-технологічній, але і в політичній, правовій, культурній, соціальній сферах суспільства.

Нині дослідження інновацій йде у різних напрямках і під різними кутами зору. Інновації розглядаються як наслідок діяльності людей, які прагнуть певних змін але часто побоюються результатів цих змін і розмірковують щодо ціни інновацій. Обговорюється інноваційна креативність, інноваційний бум, корисність інновацій та їх шкідливість. Вивчається інноваційний потенціал як окремих індивідів, так і цілих колективів. З'явився новий напрямок досліджень – психологія новизни. Зростає розуміння наявності опору інноваціям з боку поодиноких індивідів та цілих груп, позаяк людей бентежать соціальні наслідки інновацій, види і масштаби яких далеко не завжди можна передбачити у повному обсязі. Психологи звертають увагу економістів, що зміни в людських думках, які виникають окрім тих змін в очікуваннях, які викликаються змінами активних чинників, на яких будується судження. З очікуванням прибутків від витрат на інновації виникає проблема невизначеності цих очікувань. Зростає розуміння наявності ризику, що завжди є при новачках і який призводить до готовності ризикувати в обмін на додаткову винагороду. З іншої сторони, люди різні і ризик для неохайної до нього людини є "антиблагом". У той же час, індивід є схильним до ризику, якщо збільшення міри ризику підвищує його

Р.Бернс вважав, що «Я-концепція» – це сукупність установок всіх уявлень індивіда про себе, пов'язаних з їх оцінкою. Він також виділив три складові «Я-концепції»: уявлення індивіда про самого себе, афективна оцінка цього уявлення, яка може мати різну інтенсивність, оскільки конкретні риси образу «Я» можуть викликати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх сприйняттям чи осудженням, та конкретні дії, які можуть бути викликані образом «Я» та самооцінкою.

У сучасних психологічних дослідженнях підкреслюють роль образу «Я» як узагальненого механізму саморегуляції особистості, зазначають, що саме образ «Я» забезпечує самототожність (ідентифікацію), особистісну відповідальність, породжує почуття соціальної причетності [2, с.67].

Отже, як бачимо, існує безліч підходів щодо визначення «Я-концепції» та механізмів її формування. Але досліджень з проблеми професійної «Я-концепції» практично не велося.

На думку А. Реан професійна «Я-концепція» – це уявлення особистості про себе як професіонала. Відповідно до цього визначення, професійна «Я-концепція» рятівника є уявленням особистості про себе як рятівника та складається з ідеального образу «Я-професіонал», реального образу «Я», дзеркального «Я» та професійної самооцінки.

Ідеальний образ «Я-професіонал» включає в себе уявлення про те, яким повинен бути справжній рятівник. Ці уявлення складаються в особистості на етапі входження у професію в процесі ідентифікації зі значущим іншим-професіоналом (роль якого можуть виконувати батьки, викладач, та ін.).

«Я-реальне» включає в себе уявлення про те, які якості, необхідні для досягнення ідеального образу «Я-рятівник», наявні, а які ще не достатньо розвинені. Та дзеркальний образ «Я-професіонал» включає в себе уявлення рятівника про оцінку його особистості іншими професіоналами.

Професійна самооцінка – уявлення рятівника про власну цінність як фахівця, тобто це оцінний компонент професійної Я-концепції. Професійна самооцінка може розглядатися як важливий елемент у структурі професійної Я-концепції.

У структурі професійної самооцінки А. Реан виділяє:

- самооцінку результату;
- самооцінку потенціалу.

Самооцінка результату пов'язана з оцінкою досягнутого та відображає задоволеність, або не задоволеність досягненнями. Самооцінка потенціалу пов'язана з оцінкою власних професійних можливостей та відображає віру в себе та впевненість у власних силах.

УДК 159.922:356.13

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» РЯТІВНИКА

*Шибрук О.В., психолог сектору психологічного забезпечення
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

На сьогодні існує багато професій, які мають стресогенний характер. У суспільстві змінюються цінності, особистісні особливості світосприйняття, суттєво змінюється суб'єктивна оцінка значущості праці. Все вищезазначене може відображатись на «Я-концепції» спеціаліста, якийкожен день відчуває зміни в своїй особистості. Людина по-іншому починає сприймати себе, інших людей, змінюється поведінка. Позитивна «Я-концепція» рятівників є одним із факторів ефективності їх робочої діяльності.

Багато дослідників у своїх теоріях «Я-концепцію» вважають одним із головних понять. Але кожен з них по-різному підходить до її визначення.

Одним із перших, хто розпочав розглядати проблему «Я-концепції» був У.Джемс. Він вважав, що глобальне, особистісне «Я» включає в себе дві складові: «Я-свідоме» (чистий досвід) та «Я-як об'єкт» (зміст цього досвіду), які існують суміжно. Пізніше, другу половину глобального «Я» стали називати «Я-концепцією» чи «Я-образом». Зокрема, в 50-х роках представники гуманістичної психології А. Маслоу, К. Роджерс та ін. ввели поняття «Я-концепції», розглядаючи проблему цілісності «Я» [1, с.54].

Так, відомий американський психолог А.Маслоу, вивчав «Я-концепцію», як прагнення особистості до самоактуалізації. Він вбачав внутрішню суперечність у невідповідності реального рівня самоактуалізації індивіда, його можливому рівню. В результаті суб'єкт шукає нові способи поведінки, які більше дають йому можливість самоактуалізуватися.

К. Роджерс «Я-концепцію» особистості пов'язував зі здатністю до самовдосконалення, яке проявляється у сприйнятті людиною себе і своїх відносин з іншими. Він вважав, що «Я» постійно змінюється в результаті набуття нового досвіду.

Аналізуючи представників психоаналітичного підходу можна зазначити, що «Я-концепцію» вони розглядали як боротьбу свідомого і несвідомого. Так, відомий психоаналітик З.Фрейд, стверджував, що суперечність, яка виникає між реальними і ідеальними компонентами особистості є джерелом для розвитку людини.

добробут і є нейтральним по відношенню до ризику, якщо зміна міри ризику ніяк не відбивається на його рівні добробуту.

Очевидно, що усі інновації приречені на невдачу, якщо не буде довіри до їх авторів та «реалізаторів». У працях Дж. Коулмена, Р. Патнема та Ф. Фукуями простежується думка, що, довіра є, перш за все, безпосередньою основою побудови суспільних відносин. Поняття довіри є спрямованим на очікування певної поведінки з боку об'єкта довіри, найчастіше - очікування виключно добрих намірів від партнера по взаємодії. Як правило, довіра надається тим, хто демонструє своєю поведінкою, що заслуговує цього. Партнеру по взаємодії приписується те, що він при нагоді долатиме усі зусилля для того, щоб застерегти від можливої шкоди того, хто йому довіряє. В цю ознаку вкладаються такі властивості, як розуміння, чесність, виконання обіцянок, сприяння, підтримка, допомога, вірність, відвертість тощо. На жаль, інноваційні заходи далеко не завжди мають довіру з боку тих, кого результати інновацій можуть торкнутися у майбутньому.

На кафедрі психології, педагогіки і соціального управління Національного університету «Львівська політехніка» з 1983 р. проводяться дослідження якостей людини з використанням оригінальних експрес-діагностичних технологій «Покликання», «Дидакт», «Обдарованість» тощо. Зокрема, створено нові діагностичні системи «ІНН» та «ІНС», які дозволяють, з однієї сторони, визначати інноваційний потенціал людини як суму його складових: креативної, концептуальної, оптимізаційної та практичної, з другої – діагностувати наявність семи інстинктів в людини з визначенням їх рівня. Системи ІНН та ІНС розроблено із використанням доробок Мін Басадура [2], Гарбузова В.І. [4], Троїцької І.В. [7], Фета А.І. [9] та власних досліджень. В результаті використання цих систем діагностуються згадані вище компоненти інноваційного потенціалу індивіду та наявність в нього інстинктів з індикацією їх рівнів. Отримані дані значно полегшують вирішення профорієнтаційних проблем, позаяк інстинкти є неусвідомленими детермінантами мотивації (у тому числі, і інноваційної).

Виходячи з того, що аксіологія вивчає питання, пов'язані з природою цінностей, їх місцем в реальності і структурою ціннісного світу, тобто про зв'язок різних цінностей між собою, з соціальними і культурними чинниками і структурою особистості було зроблено припущення, що інстинкти можуть розглядатися як неусвідомлені мотиватори, цінність яких є різною у функції того, яка інноваційна діяльність індивіду має реалізуватися. Звідси було зроблено висновок, що інстинкти можуть розглядатися як чинники мотивації із змінною полярністю (позитивні або негативні), тобто мова може йти про «квазіпотенціал» інстинктів.

Пілотажні дослідження, проведені на викладачах і студентах «Львівської політехніки» з використанням систем ІНН та ІНС дозволили отримати експериментальні дані, результати обробки яких за допомогою засобів математичної статистики (пакет SPSS) засвідчують продуктивність їх використання у майбутньому.

Висновки.

1. Варіативність характеристик людини дає підстави вважати, що потрібний диференційований підхід до кожного «інноватора», позаяк одні люди краще виконують роль генератора ідей, інші – на базі ідей створюють концепції інновації, які потім цими (або іншими) індивідами можуть бути оптимізовані та впроваджені («продані»).

2. Система інстинктів є потенційним чинником, який являє собою квазіпотенціал, що створює додаткову систему мотивацій, які можуть сприяти чи заважати інноваціям.

3. Використання експрес-діагностичних технологій ІНН та ІНС доцільно вважати перспективним при вирішенні інноваційних проблем у різних сферах (зокрема, при вирішенні освітянських та економічних проблем).

ЛІТЕРАТУРА

1. Caraça, J., Lundvall, B.A., Mendonca, S. *The changing role of science in the innovation process: From Queen to Cinderella?* // *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 76, Issue 6, July 2009, pp. 861-867.

2. Min Basadur *Creative Productivity & The Creative Theorists- Part I* – електронний доступ – <http://blog.entrepreneurthearts.com/2011/10/10/the-creative-theorists-part-i-basadur/>

3. Клочко В.Е., Галажинский Э.В. *Психология инновационного поведения*. Томск: Томский государственный университет, 2009. – 240 с.

4. Семь первостепенных инстинктов по В.И. Гарбузову – електронний доступ - <http://socioforum.su/viewtopic.php?f=29&t=20811>

5. Сербиновская Н.В. *Психология инновационной деятельности*. Курс лекций: Учебное пособие для студентов, обучающихся по направлению подготовки 220600 "Инноватика". – Шахты: ЮРГУЭС, 2012. – 88 с.

6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007.

7. Троицкая И. В. *Психология предпринимательской деятельности и основы экономической психологии: курс лекций* / И. В. Троицкая. – СПб.: СПбГАСУ, 2010. – 176 с.

8. УКРАЇНА В 20 РОКІВ – КУДИ ЙДЕМО ДАЛІ? *Результати досліджень Інституту світової політики та Гаазького центру стратегічних досліджень завдяки підтримці Міжнародного Фонду «Відродження»*. – Київ, 2011. – 60 с.

высокой тревожностью преобладания лево- или правополушарной ФАМ не выявлено.

• несмотря на достаточно выраженную однородность выборки, среди пожарных-спасателей можно выделить группу (19% обследованных) с высоким нейротизмом и личностной тревожностью ($6,13 \pm 0,22$ баллов), для которой характерны черты сензитивности ($6,17 \pm 0,38$ баллов), зависимости ($5,26 \pm 0,28$ баллов), лабильности ($6,65 \pm 0,29$ баллов) конформности ($6,13 \pm 0,25$ баллов) и компромиссности ($6,35 \pm 0,19$ баллов), что соответствует уровню акцентуированных черт. Однако перечисленные характеристики во многом компенсируются противоположными качествами, образуя почву для возникновения внутренних конфликтов и психосоматической predisпозиции. После МПР для них происходит сдвиг к большей сбалансированности НП за счет возрастания количества тормозных реакций, значительное снижение уровня внутренних конфликтов, повышение показателей внимания, самочувствия, активности, мотивации, снижение эмоционального стресса и напряжения. Однако уровень тревоги по Люшеру остается высоким и соответствует их типологической predisпозиции; для лиц с выраженными тревожно-сензитивными чертами ниже показатель лабильности (КЧСМ), что обусловлено типологически и незначительно увеличивается с улучшением общего самочувствия в процессе психологической реабилитации.

• для амбивертов с высокой эмоциональной стабильностью динамика психофизиологических показателей отличается планомерным повышением переключения внимания, ПНП, уравновешенности нервных процессов, активности, интереса, мотивации, снижением психического напряжения в течение всего реабилитационного периода.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шафран Л.М. *Комплексний підхід до медико-психологічної реабілітації пожежних-рятувальників* / Шафран Л.М., Чумаєва Ю.В., Нехорошкова Ю.В., Грізанова А.О. // *Медична гідрологія та реабілітація*, 2013. – Т.11, №1. – С. 60-75.

2. Рибалка В.В. *Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці* / В.В. Рибалка.- Одеса: Бакаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.

3. Собчик Л.Н. *Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики* / Л.Н. Собчик. – СПб.: Речь, 2003. – 624 с.

уровня сформированной личности [3]. Поэтому изучение индивидуально-типологических особенностей (ИТО) личности открывает возможности прогнозирования характера адаптации к деятельности в экстремальных условиях и динамики восстановления затраченных психофизиологических ресурсов.

Цель исследования: выявить индивидуально-типологические особенности личности пожарных-спасателей на основе различных типологических подходов и их роль в эффективности МПР.

Материалы и методы исследования. Психофизиологическое обследование проведено с помощью автоматизированной компьютеризированной программы «МОРТЕСТ» (вариант «СПАС-8») и включало ряд таких показателей как реакция на движущийся объект (РДО), подвижность нервных процессов (ПНП), распределение и переключение внимания по таблицам Шульте, Шульте-Горбова, лабильность нервной системы – КЧСМ. Функциональная асимметрия мозга (ФАМ)- пробы на выявление ведущей руки, ноги. Актуальное эмоциональное состояние оценивалось на основе показателей модифицированного попарного восьмицветного теста Люшера и анкеты САН. Индивидуально – типологический профиль личности определяли на основе индивидуально-типологического опросника ИТО Л.Н. Собчик и теста-опросника Айзенка (EPQ). Под наблюдением находились 170 пожарных-спасателей, обследованных в начале и в конце 12-дневного реабилитационного периода в отраслевом центре МПР.

Результаты исследования и их обсуждение. Задача выявления пересечения типологий на основе опросников и психомоторных тестов является значимой как при решении практических задач, таких как проблема МПР, так и при исследовании взаимосвязей в системе «организм – индивид – личность». В результате проведенного исследования ИТО пожарных-спасателей, объединения полученные данные на основе различных типологических подходов, можно привести следующие выводы:

- пожарные-спасатели характеризуются преимущественно экставертированной направленностью (социальной активностью), сильным и смешанным типом ВНД, высокой эмоциональной стабильностью и стеничностью; для эмоционально стабильных типов с низкой личностной тревожностью (более 80% обследованных) выявлена средняя уравновешенность НП с преобладанием возбудимых свойств НС;

- среди лиц с высокой эмоциональной стабильностью и экстравертированной направленностью выявлено некоторое преобладание правополушарного типа ФАМ, что указывает на преимущественно наглядно-образный и интуитивный когнитивный стиль переработки информации; среди лиц с низкой эмоциональной стабильностью и

9. Фет А.И. Инстинкт и социальное поведение. Второе издание, исправленное и дополненное / А.И. Фет. – Новосибирск, ИД Сова, 2008. – 720 с.

УДК 371.21

ВЗАЄМОДІЯ ЗНАНЬ З ПРИРОДНИЧИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ІНТЕГРАТИВНО-ПРЕДМЕТНОГО НАВЧАННЯ

*Козловська І.М., старший науковий співробітник Львівського науково-практичного центру ПТО НАПНУ, доктор педагогічних наук
Цюприк А.Я., доцент кафедри практичної психології та педагогіки ЛДУБЖД, кандидат педагогічних наук*

Проблема оптимального поєднання предметного та інтегративного навчання пов'язана з виявленням ефективних шляхів формування засобами різнопредметних знань двох важливих сторін особистості – її загального розвитку та професійного рівня. Інтегративне вивчення, особливо у професійній школі, доцільно розглядати як багатоаспектну проблему. Загальне розуміння самого поняття “інтегративне” в загальних рисах трактується нами як поетапне інтегрування необхідних у конкретних випадках фактів чи методів навчання у внутрішньо сформовану як систему методику вивчення конкретного навчального предмета.

Інтегративні зв'язки з позиції конкретної професійної підготовки, не ламають структуру і специфіку кожного навчального курсу, а гармонійно поєднують їх в загальну систему знань, здібностей, навичок та ціннісних орієнтацій особистості. При цьому усуваються штучні демаркаційні рамки між традиційними, дуже вузько представленими навчальними предметами, а з'являються зв'язки і залежності між явищами, проблемами, процесами історичними і тематично-літературними, філософськими, суспільними, політичними, мистецькими тощо [2, с. 109].

Як правило, говорячи про інтеграцію, перш за все, розуміють її використання для складання навчальних планів базових навчальних дисциплін, наприклад вивчення інтегрованих курсів на основі комплексних чи гібридних наук (математичної фізики, будівельної фізики, біохімії тощо). Проте в умовах професійної освіти, де вся увага спрямована на оволодіння учнями конкретною професією і весь навчальний процес підпорядкований формуванню саме спеціаліста (а не випускника середньої школи з загальною освітою), особливе місце займають предмети, які не містять фактичного навчального матеріалу,

пов'язаного з професійними знаннями чи вміннями.

Тому доцільною у ряді випадків є інтеграція непрофільних предметів двома шляхами. Перший – це включення певних відомостей з фундаментальних та прикладних наук в канву гуманітарних предметів з метою формування в учнів цілісного уявлення про природу, людину та суспільство. Наприклад, це ширші (ніж у загальноосвітній школі чи гуманітарних ліцеях) відомості про природодослідників та техніків, про історію техніки в контексті загальної історії людства та історії України. Другий – розробки інтегрованих курсів гуманітарних предметів, які б забезпечували формування повноцінної особистості випускника, а разом з тим, займали мінімум навчального часу.

С. Гончаренко, який вважає, що «гуманізувати треба не навчальний предмет, а процес освіти... Адже щастя людини дуже мало залежить від того, як вона вміє добувати квадратний корінь чи працювати з комп'ютером. Щастя людини в житті від того, як вона відчуває, сприймає світ... І не треба думати, що збагачення духовної сфери учня – турбота викладачів лише літератури та історії. Процес духовного розвитку не має предметних меж» [1, с.21].

Розглядаючи культуру у широкому розумінні як сукупність і процес творення матеріальних та духовних цінностей на протязі історичного розвитку людства, можна виділити такі функції культури, як пізнавальну, інтегративну, нормативну, світоглядну тощо. Ця поліфункціональність культури зумовлює її тісний зв'язок з усіма без винятку видами діяльності людини, зокрема з наукою та освітою. Різноманітні концепції культури (Г. Гегеля, І. Канта, Г. Сковороди, М. Вебера, Л. Уайта, Д. Віко, І. Франка, О. Шпенглера та інших) акцентують увагу на філософських, соціальних, богословських, мистецьких чи національних аспектах культури, а значний культурологічний потенціал природничо-математичних та технічних наук залишається часто поза увагою, зокрема в освіті. Однак, принаймні дві з основних функцій культури (пізнавальна та світоглядна) безпосередньо пов'язані не лише з розвитком точних наук, але й дидактикою.

Оскільки окремі учні мають більш чи менш виражений нахил до гуманітарних чи точних наук, то існує необхідність спеціалізації (часто вузької) у професійній діяльності; однак недоцільно проводити чітку межу між загально-педагогічними проблемами вивчення гуманітарних та природничо-математичних дисциплін. Зокрема, ідеї гуманізації в освіті повинні передбачати і зворотний процес – засвоєння “гуманітаріями” не лише окремих формул чи законів точних наук у рамках середньої освіти, а загальних ідей, методів, історичних аспектів, морально-ціннісних аспектів точних наук. Нехтування при розгляді культурологічних проблем в освіті формуванням природничонаукової картини світу

2. Барабаничиков А.В. Проблемы педагогической культуры преподавателей в узов. К вопросу о сущности педагогической культуры // Советская педагогика. – 1981. – № 1. – С. 71-77.

3. Введение в педагогическую деятельность: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / А.С. Роботова, Т.В. Леонтьева, И.Г. Шапошникова и др.; Под ред. А.С. Роботовой. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 208 с.

4. Карамушка Л.М. Психология управления: Навч. посіб. / Л.М. Карамушка – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.

5. Кухарев Н.В. На пути к профессиональному совершенству. / Н.В. Кухарев – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.

6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.

7. Никитина Н.Н., Железнякова О.М., Петухова М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности: Учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования. / Н.Н. Никитина и др. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.

УДК 159.9:61

ЦЕЛОСТНОЕ ПОНИМАНИЕ ЛИЧНОСТИ КАК ОСНОВА ЭФФЕКТИВНОЙ МЕДИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ЛИЦ ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ ВИДОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Чумаева Ю.В., научный сотрудник УкрНИИ
медицины транспорта, г. Одесса

В современном обществе проблема сохранения и восстановления профессионального здоровья работников экстремальных видов деятельности становится все более значимой. На базе многолетних исследований УкрНИИ медицины транспорта (2006-2013 гг.) разработана методология психофизиологического исследования для повышения качества медико-психологической реабилитации (МПР) пожарных-спасателей [1]. Ее основой является парадигма преемственности разных уровней поэтапного развития и формирования личности и целостное понимание личности как единства биологического, психологического и социального факторов (Амосов П.К., Ананьев Б.Г., Выготский Л.С., Рубинштейн С.Л., Собчик Л.Н. и др.). [2]. С позиций теории ведущих тенденций Л.Н. Собчик формирование личности тесно связано с врожденными индивидуальными свойствами. Каждое типологическое свойство представляет собой одну из базовых тенденций, которая пронизывает психологическую сущность человека от генетической predisposition – через конституциональные особенности и характер до

реалізовувати свої здібності і таким чином підвищувати самоповагу [6].

П'ятою складовою ефективності професійної діяльності НПП є його позитивна професійна спрямованість.

Часто, коли йде мова про професійну спрямованість НПП, то одна частина дослідників розглядає її через наявність і ступінь розвитку професійних якостей (приміром, О.В. Барабанщиков[2], О.Л. Железнякова, Н.М. Нікітіна і М.О. Петухов [7]), а інша – через мету (цілеспрямованість) поведінкового акту[9 та ін.].

Шостою складовою ефективності професійної діяльності НПП є його професійна надійність, тобто відсутність професійної деформації, під котрою розуміють відсутність у нього змін й викривлень якостей, властивостей і ціннісних орієнтацій, форм його поведінки і стилю педагогічної діяльності, взаємовідносин і ставлення.

Професійна деформація НПП виявляється насамперед через емоційне виснаження, деперсоналізацію й редукцію особистісних досягнень.

Таким чином, професійна діяльність науково-педагогічних працівників ВНЗ може здійснюватися з різною ефективністю. Ефективність професійної діяльності науково-педагогічних працівників становить собою доцільно спрямовану за змістом, педагогічними завданнями і напрямками активну психолого-педагогічну взаємодію зі студентами й студентськими колективами на основі сукупності доцільних психолого-педагогічних впливів, котрі здійснюються НПП, що разом приводить до якісного оволодіння студентами досконалих сучасних професійних знань, навичок і вмінь, а також формування особистісних якостей і властивостей, котрі необхідні для майбутньої професійної діяльності, суспільного й громадського життя.

На основі результатів дослідження ми виявили, що структура ефективної професійної діяльності науково-педагогічного працівника щонайменше включає такі основні елементи: 1) ефективне управління НПП навчально-виховним процесом студентів; 2) сукупність педагогічних умінь, здібностей, якостей і властивостей та їх ефективне застосування НПП під час реалізації навчально-виховного процесу; 3) позитивні (ефективні) поведінку і взаємовідносини НПП зі студентами й студентськими групами; 4) позитивну професійну спрямованість НПП; 5) позитивну мотивацію НПП до реалізації завдань навчально-виховного процесу; 6) професійну надійність НПП (відсутність у нього професійних деформацій).

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Підручник. / А.М. Алексюк – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

збіднює духовний потенціал людини, навіть якщо її професійні інтереси знаходяться далеко від сфери точних наук.

Мислення людини відображає суть об'єктивного світу в усіх його взаємозв'язках та взаємозумовленості, що необхідно врахувати при побудові навчального процесу у професійній школі. Як правило, вважається що формування образного, художнього мислення та розвиток художнього смаку учнів – це завдання тільки гуманітарних предметів. Однак, значними резервами гуманітаризації навчання володіють і предмети природничо-математичного циклу. Це пов'язано з тим, що практично на протязі всього свого розвитку, особливо з часів Ренесансу, наукова думка спиралася на інтегральні критерії істини. Наука не просто копіювала дійсність, а відображала творче ставлення до неї, створювала специфічні образи цієї дійсності засобами логічного мислення, звертаючись до свідомості людини. В той же час важко переоцінити роль уяви, фантазії, емоцій для відображення світу в художніх образах, які звертаються в основному до підсвідомості людини. Лише тісне поєднання свідомого і підсвідомого, логічного та інтуїтивно-емоційного мислення спроможне забезпечити цілісне та творче сприйняття оточуючого світу.

Узгоджене викладання навчальних предметів, на яке спрямовує сучасна дидактика, повинно поволі перерости у глибоку взаємодію, обґрунтовану інтеграцією знань, умінь, елементів мислення майбутнього фахівця. Разом з тим у професійній школі, особливо у коледжах, ліцеях та ВПУ, існує ряд додаткових можливостей гуманітаризації змісту природничих дисциплін інтегративними засобами, пов'язаними з визначеністю характеру майбутньої професійної діяльності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості / С.Гончаренко // Дидактика професійної школи: Зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 3. – С. 19-23

2. Kurczab H. Model zawodowy nauczyciela a jego postawa tworcza // *Dydaktyka szkoły wyższej.* – 1982. – 3(59). – S. 107-120.

УДК 378.1.

НАУКОВИЙ ПОРТАЛ “НАУКА 2” ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА АНАЛІЗУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Козловський Ю.М., завідувач кафедри математики та статистики,
Львівського інституту банківської справи УБС НБУ, доктор
педагогічних наук

Метою створення наукового порталу серверного типу “Наука 2” є аналіз та оптимізація наукової діяльності вищого навчального закладу, а також прогнозування її результатів. Створення порталу є першим кроком до побудови наукометричної бази даних, яка попри накопичення результатів наукової діяльності, передбачає їх обробку та аналіз. Обробка результатів спрямована на їх автоматичне групування згідно наперед заданих показників, в той час як аналіз націлений на визначення ефективності отриманих результатів.

Робота порталу передбачає введення науково-педагогічними працівниками вищого навчального закладу інформації про результати їх наукової діяльності, які автоматично обробляються та сортуються відповідно до видів та показників наукової діяльності. Інформація про результати наукових досліджень вводиться науково-педагогічними працівниками з будь-яких пристроїв, що мають підключення до мережі Інтернет (персональні комп’ютери, ноутбуки, планшети, комунікатори, мобільні телефони, тощо). У випадку неможливості введення результатів наукової діяльності науково-педагогічним працівником, інформація вводиться представником кафедри.

Отримана інформація накопичується на спеціально відведеному комп’ютері. Після введення результатів користувачі, з відповідним правом доступу, можуть оперативно отримувати інформацію про результати роботи працівників чи структурних підрозділів вищого навчального закладу за визначений період часу. Портал також передбачає створення бази повнотекстових наукових публікацій у вільному доступі.

Меню порталу складається з таких елементів: *головна сторінка, про файл, довідники, науково-дослідні результати та звіти*. На головній сторінці наводиться інформація про загальну структуру вищого навчального закладу: факультети; структурні підрозділи, що здійснюють наукову діяльність; науково-педагогічні працівники. З головної сторінки здійснюється перехід до результатів наукової діяльності обраного об’єкту.

Підпункт меню “Про файл” містить інформацію про науково-педагогічних працівників, зокрема: прізвище, ім’я по-батькові; посада; науковий ступінь, вчене звання; факультет, кафедра, дата народження.

Підпункт меню “Довідники” складається з двох груп. Одна з них містить інформацію про наукову діяльність вищого навчального закладу (напрями досліджень та проведені наукові заходи). За допомогою другої групи здійснюється швидкий пошук працівників та структурних підрозділів, а також сортування отриманих результатів з обраними “фільтрами”.

Першою із складових ефективності професійної діяльності НПП є ефективність управління ним навчально-виховним процесом студентів, оскільки управлінська функція є найголовнішою з усіх функцій НПП [1; 8; 11; 12; 14 та ін.].

Науково-педагогічні працівники здійснюють управління навчально-виховним процесом студентів через керування: а) учінням, вихованням (самовихованням) і розвитком (саморозвитком) студентів; б) інтелектуальною (пізнавальною), емоційно-почуттєвою, волевою та мотиваційною сферами особистості студента; в) процесами комунікації, взаємовідносин і поведінки; соціально-психологічними явищами в студентських групах, педагогічному середовищі та самими студентськими колективами; д) роботою під керівництвом науково-педагогічного працівника і самостійною роботою студентів.

Така ефективність можлива у випадку доцільного застосування НПП авторитарно-демократичного стилю управління.

Другою складовою ефективності професійної діяльності НПП III-IV рівнів акредитації є наявність у нього сукупності педагогічних умінь, здібностей, якостей і властивостей та їх ефективне застосування ним під час реалізації навчально-виховного процесу.

Отож, по-перше, у НПП мають бути сформовані уміння, здібності та якості, по-друге, він має хотіти (!) ефективно застосовувати їх під час своєї навчально-виховної діяльності [3; 5; 10 та ін.].

Третьою складовою ефективності професійної діяльності НПП є його позитивна поведінка і доцільні взаємовідносини зі студентами й студентськими колективами.

Педагогічна система охоплює такі підсистеми як: «людина – людина», «людина – колектив», «колектив – людина» або «колектив – колектив». Для оптимального функціонування будь-якої системи потрібна певна поведінка НПП і налагоджені взаємовідносини, оскільки вся діяльність НПП протікає в контакт з студентами або безпосередньо, або через розв’язання педагогічних завдань.

Четвертою складовою ефективності професійної діяльності НПП є його позитивна мотивація до реалізації всіх завдань навчально-виховного процесу.

Значна кількість дослідників вважає, що мотив є центральним, системоутворювальним фактором діяльності. Вони визначають принцип, який можна назвати принципом відповідності мотиву і діяльності [4 та ін.].

Важливою для ефективності професійної діяльності НПП є мотивація досягнення, котра, на думку Г. Мюррея, виражається у потребі долати перешкоди, досягати високих показників у діяльності, постійно самовдосконалюватись, конкурувати з іншими та випереджувати їх,

Таланова // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – Одеса : ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – 2007. – № 3 – 4. – С. 23 - 30.

4. Цокур О.С. Категорія педагогічної свідомості у професійній підготовці майбутнього вчителя / Ольга Степанівна Цокур: дис. д-ра пед. наук : 13.00.01; 13.00.04. – Одеса, 1998. – 397 с.

УДК:159.922.27

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Терлецька Ю.М., викладач, аспірантка Львівського державного університету внутрішніх справ

Про ефективність професійної діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації в освітньому просторі говорять рідко, більшою мірою ведуть мову про їх педагогічну культуру, педагогічну майстерність, педагогічну компетентність, загалом професіоналізм педагога, котрий, приміром, «залежить від його компетентності (педагогічної, соціально-психологічної, диференціально-психологічної)» [13, с. 325].

Проте можна мати високо розвинуті педагогічні вміння, властивості, якості, здібності чи сформовані педагогічні компетенції, але в силу різних причин не застосовувати їх під час навчально-виховного процесу.

Виникає питання, що слід розуміти під ефективністю професійної діяльності науково-педагогічних працівників?

На основі результатів дослідження нами доведено, що ефективність професійної діяльності викладачів – це доцільно спрямована за змістом, педагогічними завданнями й напрямками активна психолого-педагогічна взаємодія зі студентами й студентськими колективами на основі сукупності доцільних психолого-педагогічних впливів, котрі здійснюються науково-педагогічним працівником, що разом приводить до якісного оволодіння студентами (курсантами) досконалих сучасних професійних знань, навичок і вмінь, а також формування особистісних якостей і властивостей, котрі необхідні для майбутньої професійної діяльності, суспільного й громадського життя.

Виявлено, що структура ефективної професійної діяльності науково-педагогічного працівника (НПП) включає низку важливих складових.

Наступний підпункт меню “Науково-дослідні результати” теж містить дві складові: шаблони та науково-дослідна активність працівника. У вкладці “Шаблони” задаються коефіцієнти ефективності наукової діяльності. Вкладка “науково-дослідна активність працівника” містить деталізовану інформацію (за видами наукової діяльності) про результати роботи працівника від початку його роботи у навчальному закладі до текучої дати.

Останній підпункт меню “Звіти” дозволяє оперативно сформувати звіт про роботу науково-педагогічного працівника чи структурного підрозділу за обраний період часу згідно визначених показників, а також провести аналіз результатів наукової діяльності. Електронний портал “Наука 2” може використовуватися у вищих навчальних закладах з метою зібрання, обробки, систематизації, оптимізації та аналізу наукової діяльності.

УДК 159.923.9:7.01

СОВРЕМЕННЫЕ ПАРАДИГМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НАРРАТИВА И РЕФЛЕКСИИ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ

Кривошишина Е.А., заведующая кафедрой практической психологии и педагогики Львовского государственного университета безопасности жизнедеятельности, доктор психологических наук, доцент

Психология творчества, начав складуватися на рубежі XIX-XX століть, пройшла етапи вихідного созерцального і проміжочно-емпіричного типів психологічного знання і вступила в новий етап свого розвитку – дійсно-преобразующий.

Якщо внаслідок вона вивчала феномени, пов'язані з створенням нового і оригінального, описувала їх, ґрунтуючись на аналізі біографічного матеріалу видатних людей, в результаті чого були виділені фази творчого процесу, описані якості творчої особистості, а завдяки використанню тестів, анкет, інтерв'ю було почато вивчення різних аспектів творчості, то на сучасному етапі розвитку психологічної науки ряд авторів (С. Ю. Степанов, І. Н. Семенов і інші) – на основі цілого ряду ідей Я. А. Пономарева, пов'язаних з структурно-рівневою організацією творчого процесу, – не тільки розробили нову галузь психологічного знання – психологію рефлексії, але й визначили «рефлексивно-культуродигмальний, аксіологічний, онтологічний,

методологический, гносеологический, эпистемологический и праксиологический статус психологии XXI века» [6, 7].

Существуют три основные парадигмы, доминировавшие в психологии в разные десятилетия XX века: *естественно-научная* (1930–1940), проявившаяся в трудах представителей Вюрцбургской школы и гештальтпсихологии; *инженерно-деятельностная* (1950–1960), исходящая из кибернетических представлений о возможности пооперационального описания мышления по аналогии с построением программ для ЭВМ и приведшая к появлению эвристики (Д. Пойа, В. Н. Пушкин) и когнитивизма (Б. М. Величковский; Ж. Пиаже; Дж. Флейвелл), алгоритмического (Л. Н. Ланда) и программированного обучения (П. Я. Гальперин, Н. Д. Никандров, Н. Ф. Талызина), и *гуманитарно-культурологическая* (1970–1980), в рамках которой стали осуществляться различные личностные аспекты творческого мышления: эмоциональный, мотивационный, рефлексивный, ценностный, интуитивный и др. (Д. Б. Богоявленская, К. А. Абульханова, А. В. Брушлинский, И. А. Васильев, Н. И. Непомнящая, А. М. Матюшкин, Я. А. Пономарев, Э. Д. Телегина, О. К. Тихомиров) [2].

Развитием последней и явились исследования в новой научной отрасли психологического знания – психологии рефлексии (В. К. Зарецкий, Г. И. Катрич, Н. Б. Ковалева, М. И. Найденев, Е. Р. Новикова, А. В. Растянников, И. Н. Семенов, Е. А. Сиротина, С. Ю. Степанов, Д. Н. Ушаков и другие).

Соответственно в рамках каждой из парадигм отличаются трактовки самого понятия рефлексии.

В исследованиях естественно-научной ориентации рефлексия понимается либо как натуральное свойство психики, либо уподобляется механизму обратной связи, который присущ нервной активности мозга; в инженерно-деятельностной парадигме – как: 1) осознание оснований и средств деятельности (В. В. Давыдов), 2) выход во внешнюю позицию одного субъекта деятельности по отношению к деятельности другого субъекта (В. А. Лефевр), 3) акт установления отношения между деятельностями или их структурными образованиями — действиями, средствами, целями и т.п. (Н. Г. Алексеев), а общий механизм рефлексии представлен в виде модели «рефлексивного выхода» за пределы содеянного с целью построения точек опоры как средств для дальнейшего осуществления деятельности (Г. П. Щедровицкий) [7].

В гуманитарно-культурологической парадигме рефлексия понимается как процесс осмысления, переосмысления и преобразования субъектом содержаний сознания, деятельности, общения и форм своего опыта, как то, что задает связность и осмысленность событийности человеческой жизни, порождает действенно-преобразующее отношение

Проте проблема формування цілісного професійно-педагогічного світогляду студента-філолога, особливо в ході опанування ним фахових дисциплін, їх міжпредметного зв'язку з гуманітарними й педагогічними дисциплінами, ще досі не ставала предметом самостійного дидактичного дослідження й потребує подальшої розробки.

У науковій літературі останніх років дедалі більш обґрунтовано подається тлумачення, що різні професії формують специфічні професійні типи світогляду: політичний, математичний, біологічний, художній, педагогічний та інші. Спираючись на те, що мислення і свідомість тісно пов'язані з професійною діяльністю фахівця і детерміновані нею, дедалі частіше висувається гіпотеза про існування особливого – професійного типу світогляду [4, 171].

Хоча професійна складова, безумовно, впливає на становлення індивідуального світогляду, проте існує не інакше, як його частина: ідеологічна, моральна, естетична, релігійна чи інші.

Аналіз змісту та дидактичних основ організації процесу професійного навчання студентів-філологів засвідчує, що цілісному розвитку їхнього професійного світогляду заважає традиційний підхід стосовно вивчення фахових дисциплін.

У цьому контексті особливого значення набуває проблема оновлення всієї системи психолого-педагогічного забезпечення вищої професійної освіти. А це потребує нових технологій професійно-педагогічної підготовки, орієнтованих на модифікацію суб'єктивного простору майбутніх філологів, їхнього внутрішнього «Я» через формування механізмів педагогічної рефлексії, професійного самоаналізу та саморегуляції [2, 207].

За таких умов формування світоглядних позицій майбутніх філологів, насправді, відбуватиметься успішно, оскільки навчання у педагогічних інститутах і гуманітарних університетах співпадає із періодом, для якого характерним є найбільш активне становлення особистості.

На нашу думку, формування професійної світоглядної позиції студента-філолога є одним із найважливіших завдань інституцій освіти, і гуманітарні дисципліни можуть найбільш активно сприяти її формуванню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колісник О. Картина світу, конфлікти і смисл життя особистості / О. Колісник // Соціальна психологія. – 2005. – №1 (9). – С. 42–49.
2. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : Навч. посіб. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
3. Таланова Ж.П. Определение сущности понятия «мировоззрение личности» в контексте современных исследовательских подходов / Ж.П.

Тому особливу увагу слід приділити формуванню світогляду майбутнього філолога в процесі здобуття ним освіти, і саме це повинно стати основою розвитку всіх інших сторін його особистості.

Формування світогляду відбувається протягом усього людського життя, але найбільш активно – в підлітковому та юнацькому віці. Характеризуючи соціальну групу – студентство, можна сказати, що цей психологічний вік співпадає з юнацьким і підлітковим.

На думку таких спеціалістів, як Л.С. Виготський, Б.Р. Ананьєв, І.С. Кон та ін., ранній юності притаманні процеси розвитку, що характеризують останній, завершальний етап формування особистості в онтогенезі.

Великий внесок в дослідження психологічно-вікових особливостей студентів юнацького віку зробили праці І.С. Кона. На його думку, юність – це вирішальний етап становлення світогляду, тому що саме в цей час створюються когнітивні та емоційно-особистісні передумови для формування світогляду професіонала.

Успішними компонентами формування світогляду є: емоційність навчального процесу, індивідуалізація, самоорганізація, проблемне навчання, застосування принципів педагогіки співробітництва, самоактуалізація. Як зазначають психологи, даний вік є відповідальним періодом розвитку духовної та емоційної сфер особистості, виховання моральних принципів, формування світоглядного [3, 24].

Слід зазначити, що, незважаючи на яскраві зразки реалізації світоглядної спрямованості навчально-виховного процесу в провідних університетах України, про цілковиту ефективність світоглядної підготовки педагогічних кадрів, на жаль, говорити можна лише умовно. Протягом минулого десятиріччя помітно скоротився цикл світоглядних дисциплін – філософії, педагогіки, культурології, соціології, політології та історії педагогіки. І, як результат, студент часто не має власне осмисленої, сталої, переконаної світоглядної позиції.

Психолого-педагогічні основи становлення та функціонування світогляду особистості висвітлені в працях Л.Божович, Г.Залеського, І.Лернера, Н.Менчинської, Т.Мухіної, К.Платонова, Р.Рогової та інших.

Одним із головних аспектів вивчення проблеми формування світоглядної культури є її педагогічний аспект. Серед дослідників, які вивчали проблему світоглядного розвитку практично, аналізуючи форми, методи і шляхи його вдосконалення у навчально-виховному процесі, слід згадати П.Блонського, Я.Коменського, А.Макаренка, К.Ушинського та В.Сухомлинського. Значний внесок в розробку проблеми світоглядного становлення особистості в останні роки зробили Н.Буринська, В.Бутенко, І.Зязюн, В.Льченко, Н.Ничкало, Н.Мойсеюк, В.Паламарчук, Г.Тарасенко та інші.

личности, как целостного «Я» человека, к его собственному поведению, а также к его социокультурному и вещно-экологическому окружению.

Конституирующим источником целостности деятельности и общения является смысловая сфера личности, развивающаяся в процессе рефлексивного культивирования человеком собственной творческой уникальности [1]. Культивирование же осуществляется в виде постоянной рефлексии личностью способов действенного самоопределения и самопостроения в контексте формирующихся в культуре идеалов и ценностей. Такого рода рефлексивное самопроектирование и самоосуществление (связанное с экзистенциальным обращением к предельным смыслам действенного бытия и жизнедеятельности конкретного человека) названо авторами трактовки «рефлексивной практикой» («рефлепрактикой») [7].

Несомненный интерес для исследователей психологии творчества представляют идеи современного быстро развивающегося научного направления – нарративной психологии. Основной постулат нарративной психологии гласит: личность конструирует свою самость, когда повествует о своей жизни и придает ей смысл в процессе и с помощью своей личной истории [3]. В процессе рефлексии значимых жизненных событий личность не только преодолевает кризисные периоды, но и обретает способность выходить на новый качественный уровень творчества. Представители нарративной психологии настаивают на необходимости концентрации внимания на индивидуальном переживании, восприятии и интерпретации личностного опыта, который неразрывно связан с использованием и пониманием лингвистических структур («коммуникативных фрагментов», «коммуникативных контуров высказывания», «коммуникативных лакун») [2].

Нарративная психология, как и социальный конструктивизм, признает центральную и конструктивную роль языка в формировании и структурировании самости и идентичности личности, что предполагает необходимость исследования взаимосвязи между индивидуальным опытом, восприятием и нарративом. В предыдущих исследованиях нами было доказано наличие влияния временно-пространственных характеристик среды на формирование творческой личности [2]. Таким образом, нашла подтверждение идея о том, что личностный опыт локализован в контексте нарративных структур, а основной способ передачи смыслов и значений происходит через «встроенность» личности в определенную систему жизненных событий, «значимых других», культурные истории, время и пространство. Нарративная психология основывается на предположении о том, что человеческий опыт и поведение обладают значением, и для того, чтобы понять себя и других,

необходимо исследовать «системы значений» и «структуры значений», которые формируют наше мышление и мир вокруг нас.

А. А. Леонтьев в книге «Деятельный ум: (Деятельность, Знак, Личность)» [4] называет пять основных философско-психологических проблем, связанных с трактовкой взаимоотношений человека и мира.

Первая состоит в различной трактовке отношения человека и мира. В отличие от картезианского, существует альтернативное видение проблемы, очевидным образом напрашивающееся после работ С. Л. Рубинштейна, А. Н. Леонтьева, М. М. Бахтина и других. Его суть заключается в первичности непосредственного, осуществляемого в реальном времени и пространстве взаимодействия мира и человека.

Вторая проблема связана с необходимостью «продолжить и развить» понимание А. Н. Леонтьевым образа мира, «опираясь на взгляды учеников Леонтьева и на очень важную идею двух способов представления информации, развиваемую как в рамках самой психологии, так и в рамках информатики» [2, с. 250-251].

Третья проблема – проблема личностного смысла, которую исчерпывающим образом проанализировал Д. А. Леонтьев [5], но которая требует дополнения понятием смыслового поля, имеющимся у Л. С. Выготского и А. Н. Леонтьева.

Четвертая проблема – проблема «психологии деяния», рассматриваемая в психологии как проблема поступка и связанная с понятием личности в школе Выготского.

Пятая – проблема дифференцированного становления личности в процессе ее социализации.

Выводы, сделанные автором на основе анализа взглядов на проблему разных исследователей (М. М. Бахтин, Г. Г. Шпет, С. Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтьев, П. А. Флоренский, М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский, Д. А. Леонтьев, В. П. Зинченко, А. Г. Асмолов, Ф. Е. Василюк и др.), таковы:

Первый. Человек живет не в абстрактном физическом мире – он живет в мире человеческом, а следовательно, сам конструирует действительность, опредмечивая в ней свою деятельность.

Второй. Это мир свойств и отношений между предметами, возникающих как проявление их сущности, условием проявления которой является совокупная деятельность человечества в вещном (предметном) мире. Следовательно, человек окружен не вещами, а событиями, мир для него — «взаимодействие энергий» (П. А. Флоренский).

Третий. Онтологически первичен и является исходным пунктом для психолога и вообще гуманитария не объектный мир и противопоставляемый ему субъект, а единый континуум, в котором субъект взаимодействует с миром объектов. Он может быть описан в разных

досліджуваними виділених нами груп проводилася повторна діагностика компонентів психологічного здоров'я.

Отримані результати свідчать про ефективність розробленої нами профілактико-психокорекційної програми і дозволяють рекомендувати її для використання при психологічному супроводі пожежних-рятувальників для профілактики вторинної травматизації, психокорекції симптомів первинної та вторинної травм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин П. К. *Очерки по физиологии функциональных систем* / П. К. Анохин. – М.: Медицина, 1975. – 123 с.
2. Которович В. А. *Психологический дебрифинг как одна из форм помощи вскоре после участия в кризисной ситуации* / В. А. Которович, Г. Л. Анцупова // *Особенности проявления посттравматического стрессового расстройства у военнослужащих –участников боевых действий и членов их семей. Стратегия психологической помощи: Сборник статей.* – г. Ростов-на-Дону, 2001. – С. 56-63.
3. Платонов К. И. *Слово как физиологический и лечебный фактор*. 3-е изд., дополн. и изм. / К. И. Платонов. – М.: Медгиз, 1962. – 362 с.
4. Смирнов Б. А. *Психология деятельности в экстремальных ситуациях* / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. – Х.: Гуманитарный центр, 2007. – 276 с.

УДК 159.92:378

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Сухомлин Т. С., викладач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

У сучасному суспільстві зростають вимоги до вищої школи, що займає особливе місце в системі освіти і готує висококваліфікованих фахівців. Поєднавши в собі виховання, навчання і розвиток особистості, створивши умови для формування світогляду, система освіти має підняти суспільство на якісно новий рівень його розвитку.

Реалізація вищезазначеного передбачає комплексний розвиток у студентів-філологів не лише інформаційно-операційних, але й ціннісно-мотиваційних та теоретико-концептуальних аспектів їхньої професійно-педагогічної культури.

- формулювання цілей корекційної роботи;
- визначення кола завдань, які конкретизують цілі корекційної роботи;
- вибір стратегії і тактики проведення корекційної роботи;
- визначення форми роботи (індивідуальна, групова або змішана);
- вибір методик і техніки корекційної роботи;
- визначення загального часу, необхідного для реалізації усієї корекційної програми;
- визначення частоти необхідних зустрічей;
- визначення тривалості кожного корекційного заняття;
- розробка профілактико-корекційної програми і визначення змісту корекційного заняття;
- реалізація профілактико-корекційної програми (необхідно передбачити контроль динаміки ходу корекційної роботи, можливості внесення доповнень і змін у програму);
- підготувати необхідні матеріали і устаткування.

Після закінчення профілактико-корекційних заходів складається психологічний висновок щодо цілей, завдань та результатів реалізованої програми з оцінкою її ефективності.

При роботі з психотравмуючим досвідом, перевагу мають методи роботи з несвідомим клієнта: арт-терапія, казкотерапія, візуалізація, драматизація тощо. Саме ці підходи дозволяють налагодити внутрішньоособистісний діалог, ефективно працювати з психологічними захитами і диссоціативними процесами травмованої особистості.

Розроблена нами програма складається з трьох взаємозв'язаних та взаємодоповнюючих смислових блоків:

1. Використання психологічного дебрифінга для профілактики вторинної травматизації працівників ДСНСУ.
2. Ідеомоторний тренінг формування готовності до діяльності в екстремальних умовах.
3. Терапевтична кризова інтервенція з елементами арт-терапії.

Профілактико-корекційна програма використовувалася нами для оптимізації психологічного здоров'я пожежних-рятувальників, що мають симптоми первинної та вторинної травматизації. Психокорекція проводилася в змішаних групах, тобто в неї входили і інші співробітники підрозділів, чисельність груп не перевищувала 15 чоловік. Відповідно до вимог того або іншого смислового блоку програми час проведення заняття варіювався від 2-х до 3-х годин. В цілому усі структурні компоненти програми були освоєні досліджуваними впродовж 2011-2012 років. Після закінчення профілактико-корекційної роботи з усіма

терминах: как «связь бытий через взаимодействие» (П. А. Флоренский), как «единый континуум бытия-сознания» (М. К. Мамардашвили), «обретение объектом бытия» в процессе познания (С. Л. Рубинштейн), включенность людей в предметно-дискретный мир (А. Н. Леонтьев), «вживленность» человека в мир (Ф. Е. Василюк) и т.п., – но главное общее в них – признание в качестве базисного понятия категории деятельности, которая не «прибавляется» к субъекту и объекту, а конституирует их.

Один из важнейших для нашего исследования вывод – четвертый. Он связан с признанием «предметности» за знаками, и знаки понимаются как часть той же единой, «очеловеченной» или одухотворенной действительности, ибо их возникновение и объективное существование возможно лишь в результате совокупной, социальной по природе человеческой деятельности, а каждый отдельный человек, усваивая их в своем развитии и в процессе деятельности, делает их частью своего психического мира, так что они выступают как строительный материал его сознания и его личности. Реальный предмет «начинает жить для человека не только в своей вещественной форме, но и в теле слова» (А. Н. Леонтьев) – или, иными словами предмет выступает как «подразумеваемая форма называемых вещей» (Г. Г. Шпет).

Пятый, не менее важный, – отношение каждого отдельного человека к человеческому миру может быть практическим, реализуемым в виде непосредственно предметной деятельности, и теоретическим – в виде познавательной.

Шестой: деятельность выступает как единица репрезентации жизненного мира.

Седьмой: мир непрерывно открывается через человека самому себе; природа вмещается в самое себя через деятельность субъектов (А. Н. Леонтьев), субъекты суть центры перестройки бытия (С. Л. Рубинштейн).

Восьмой: противоположны не «внутреннее» сознание и «внешний» предметный мир, а образ и процесс (деятельность): отражение мира в сознании человека находится в единстве с процессом, в котором это отражение формируется и развивается (этот процесс — деятельность).

Таким образом, образ мира – это образование психики, опосредующее любую деятельность индивида (в том числе и творческую). Образ мира реализуется посредством формирования смысловой сферы личности, развивающейся в процессе рефлексивного культивирования человеком собственной творческой уникальности.

Перспективу разработки указанной проблемы мы видим в изучении нарративной структуры самости и рефлексивного самоосуществления личности в процессе творчества.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варламова Е. П., Степанов С. Ю. *Психология творческой уникальности человека: рефлексивно-гуманистический подход*. Изд. 2-е, дополн. – М.: Изд-во ИП РАН, 2002. – 256 с.
2. Кривошишина О.А. *Психология літературної творчості в юності: монографія*. / О.А.Кривошишина. – Суми: Видавництво СумДУ, 2009. – 448 с.
3. Кроссли М., Л. *Нарративная психология, Самость, психологическая травма и конструирование смыслов – Х.*: «Гуманитарный Центр», 2013. – 284 с.
4. Леонтьев А. А. *Деятельный ум: (Деятельность, Знак, Личность)*. – М.: Смысл, 2001. – 380 с.
5. Леонтьев Д. А. *Психология смысла*. – М., 1999 – 488 с.
6. Пономарев Я. А., Семенов И. Н., Степанов С. Ю. и др. *Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная*. М.: Наука, 1990. – 250 с.
7. Степанов С. Ю. *Психология творчества и рефлексии в современных социальных практиках*. – <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/reflexy.pdf>

УДК. 159.21. 138.

ПСИХОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ІМУНІТЕТУ

Ліщинська О.А., провідний науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук

Етнокультурне поле. Напруженість етнокультурного поля здійснює роботу, спрямовану на утримання цілісності народу, створення відчуття етнокультурної ідентичності. Єдність за ознаками мови, землі, патріотизму, віри, етнокультурних цінностей підтримує цілісність спільноти. Напруженість створюється та існує за рахунок морально-етичної вертикалі в культурі з протилежними полюсами. На різних полюсах концентруються цінності й анти цінності. Що є добре? Що є погано? Для окремої людини відповіді на ці питання не такі однозначні, вона має змогу випробувати на собі вміщені в культурі постулати.

Особистість лідера нації, організації, спільноти відіграє роль своєрідного «кристала», крізь призму якого в означений простір надходить інформація. Особистість лідера спільноти атрактивна для членів громади саме продуктами її творчої переробки, певним відлунням викликам сьогодення.

В сучасних культурних спільнотах кожен мусить виконувати свою функцію і багато в чому довіряти експертним думкам вузьких спеціалістів.

- оптимальне рішення психотравмуючої ситуації, відновлення соціального статусу, адаптація до умов зовнішнього середовища за допомогою стимулювання соціальної активності, а також різних організаційно-психологічних методів;

- оцінка фізичної, сенсорної і розумової працездатності; проведення професійно-психологічної реабілітації, а при втраті професійної придатності – професійної переорієнтації; орієнтування на продовження активної трудової діяльності і виконання обов'язків служби;

- вивчення динаміки змін психічних станів в процесі психологічної роботи, діагноста функціонального стану фізіологічних систем організму, оцінка ефективності і корекція (у разі потреби) проведених заходів.

Також в реабілітаційну програму має бути включені 4-6 індивідуальних консультацій, на яких проводиться психокорекційна робота, що відповідає запиту.

Програма профілактико- психокорекційної роботи має бути психологічно обгрунтованою. Успіх корекційної роботи залежить, передусім, від правильної, об'єктивної, комплексної оцінки результатів діагностичного обстеження. Корекційна робота має бути спрямована на якісне перетворення різних функцій, а також на розвиток різних здібностей клієнта.

Цілеспрямована дія на клієнта здійснюється через психокорекційний комплекс, що складається з декількох взаємозв'язаних блоків. Кожен блок спрямований на розв'язання різних завдань і складається з особливих методів і прийомів.

Психокорекційний комплекс включає чотири основні блоки:

1. Діагностичний блок. Мета: діагностика особливостей розвитку особистості, виявлення чинників ризику, формування загальної програми психологічної корекції.

2. Настановчий блок. Мета: спонукання бажання взаємодіяти, усунення тривожності, підвищення упевненості клієнта в собі, формування бажання співпрацювати з психологом і що-небудь змінити у своєму житті.

3. Корекційний блок. Мета: гармонізація і оптимізація розвитку клієнта, перехід від негативної фази розвитку до позитивної, оволодіння способами взаємодії зі світом і самим собою, певними способами діяльності.

4. Блок оцінки ефективності корекційних дій. Мета: вимір психологічного змісту і динаміки реакцій, сприяння появі позитивних поведінкових реакцій і переживань, стабілізація позитивної самооцінки.

При складанні профілактико – корекційної програми враховувалися наступні моменти:

УДК 159.98:356.13

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ І ПСИХОКОРЕКЦІЇ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОЖЕЖНИХ – РЯТУВАЛЬНИКІВ

Світлична Н.О., викладач кафедри прикладної психології НУЦЗУ

Психологічне здоров'я є динамічною сукупністю психічних властивостей людини, що забезпечують гармонію між потребами індивіда і суспільства, що є передумовою орієнтації особистості на виконання свого життєвого завдання. Основна функція психологічного здоров'я - це підтримка активного динамічного балансу між людиною і довкіллям в ситуаціях, що вимагають мобілізації ресурсів особистості.

Виділення компонентів психологічного здоров'я дозволяє визначити наступні завдання психологічної профілактики і корекції: навчання позитивному самовідношенню та прийняттю інших; навчання рефлексії; формування потреби в саморозвитку тощо. Таким чином, можна побачити, що основний акцент робиться на навчанні, на наданні людині можливості змін, а не на примусовій зміні відповідно до тієї або іншої теоретичної моделі. Для психологічного здоров'я норма - це, присутність певних особистісних характеристик, що дозволяють не лише адаптуватися до суспільства, але і, розвиваючись самому, сприяти його розвитку. Норма – це деякий образ, який служить орієнтиром для організації психологічних умов її досягнення.

До числа основних завдань психологічної профілактики, корекції та реабілітації працівників ДСНСУ відносяться:

- встановлення характеру наявних нервово-психічних порушень, визначення індивідуально-особистісних особливостей реагування особистості на отриману психотравму, розробка психокорекційних заходів;
- зняття психоемоційної напруги, дратівливості і страху за допомогою застосування комплексних дій: психотерапевтичних, медичних, біологічних, соціотерапевтичних і виховних;
- регуляція порушених функцій організму, корекція психофізіологічного стану методами психофармакологічних, психотерапевтичних і фізичних дій;
- формування оптимальної психологічної реакції на наслідки психотравми, мобілізація особистості на подолання станів, що виникли, виховання необхідних вольових якостей;
- формування чітких уявлень про чинники ризику і про усвідомлене відношення до заходів до їх усунення;

Напруженість поля етнокультури підтримується різними обрядами, церемоніями, ритуалами.

Мусимо відзначити, що нині у світі спостерігається тенденція до **розвінчання культурних заборон**, через що спадає напруженість етнокультурного поля, слабшає зв'язок між людьми, що належать до однієї культури. В наслідок чого на побутовому рівні ми помічаємо, що нашим дітям доводиться пояснювати те, що раніше було само собою зрозуміло. Культура втрачає здатність виконувати функцію інкультурації. Етнокультурне поле завжди наповнене не тільки міфами, приказками, приписами культурної традиції, а й інформаційними вірусами і симулякрами.

Стрижем етнокультурного поля є, безперечно, культурна традиція.

Для викриття тих маніпуляцій масовою свідомістю, коли груповий егоїзм намагаються видати за боротьбу за права людини слід розуміти, що спільноти, бувають **природними** та **похідними**. До перших можна віднести територіальні громади, народи, етноси. Головною ознакою таких спільнот є їх здатність до самовідтворення. Вони різновікові, різностатусні, складаються з родин та сімей і володіють механізмом відтворення людини від її фізичного зачаття в сім'ї до розкриття та проявлення її людської сутності в полі культурної традиції даної спільноти. Це є матриця людяності.

Похідні спільноти об'єднують людей за різними інтересами та потребами, однак це вже сформовані люди в повному сенсі цього слова. Головне ж, що такі спільноти не мають здатності природного самовідтворення. Вони поповнюються за рахунок того, що залучають людей або за допомогою пропаганди, або за допомогою примусу, або інших способів впливу.

Обидва види спільнот існують одночасно на одній території, але за різним законами. В наш час ми є свідками того як похідні спільноти намагаються зруйнувати природні. Це явище можна спостерігати від егоїстичних принципів окремих корпоративних культур до деструктивних культів.

Природні спільноти живуть за законами самоорганізації. Вони існували задовго до виникнення юридичної практики та інших зручностей сучасної цивілізації, не всі умови їх життя формалізуються в законі, далеко не все можна означити навіть словом. Але за цим прихована велика таємниця олюднення. Саме тут твориться життя. Тому природну людську спільноту можна розглядати як живий організм. У якого є імунітет. Соціокультурний імунітет природної людської спільноти в першу чергу можна визначити за кількістю моральних людей, інтелігенції як спільноти, що продукує культуру. Також здоров'я спільноти визначається наявністю чітких правил соціального просування,

рівнем представленості в масовій свідомості визнання первинності приписів культурної традиції по відношенню до індивідуальних прагнень та цінностей.

Іншими словами перевага в життєвій філософії стратегічного над тактичним.

Про визнання первинності приписів культурної традиції у спільноті свідчить виконання приписів ритуалу (процедури) у суспільно значущих справах всіма членами спільноти. Бо саме збереження ритуалу захищає спільноту від свавілля окремої посадової особи.

Таким чином, ми будемо виходити з того, що:

1) Соціокультурний імунітет це властивість природної спільноти, яка полягає у здатності до опірності психічним епідеміям.

2) Мотиваційний механізм культурної традиції формується представниками духовно-інтелектуальної еліти, в процесі вироблення стратегічних правил соціальної взаємодії задля розвитку людського в людині.

3) Стратегії створення умов розвитку людського в людині співпражені з відповідними культурними заборонами:

- можливість-необхідність фізичного дозрівання – культурна заборона дитячої праці;
- можливість-необхідність інтелектуального дозрівання – культурна заборона обмеження доступу до навчання;
- можливість-необхідність сексуального дозрівання - культурна заборона стимулювання передчасного включення у сексуальне життя;
- можливість-необхідність морального дозрівання – культурна заборона взаємодії дітей з грошима провокуючи інші спокуси.

4) Пропаганда етнокультурної традиції та зразків сили людського духу.

У своїх міркуваннях ми послуговувалися тезою про те, що базисні соціальні інстинкти людини охоплюють інстинкти самозбереження, людської спорідненості та свободи волі. Залежність, придушення та вільна партнерська взаємодія – три шляхи побудови стосунків із зовнішнім світом. При цьому тільки останній з них є конструктивним для особистості.

Мусимо констатувати, що соціокультурний простір, який змінюється з розвитком суспільства і відкриває нові горизонти свого освоєння, неминуче експлуатується і експлуатуватиметься не тільки благою метою, але і для задоволення асоціальних і патологічних потреб тих або інших осіб і деструктивних груп. Перед суспільством і перед окремою особою, напевно, завжди стоятиме складне завдання встановлення і підтримки конструктивних правил соціально-психологічної взаємодії.

особисту нездатність вирішити ситуацію; бажання втекти від цієї ситуації; гнів на самого себе; гнів по відношенню до зовнішніх об'єктів.

Симптомами вивченої безпорадності є пасивність, смуток, тривога, ворожість, когнітивний дефіцит, знижений апетит, зниження імунітету, зниження самооцінки, зміни нейрохімічних процесів.

Розвитку вивченої безпорадності перешкоджає впевненість у тому, що із завданням не зміг би впоратися ніхто, а запобіганню її генералізації сприяє уявлення про те, що не вдасться вирішити задачу тільки тут і зараз, і до того ж не зі своєї вини. Розвитку вивченої безпорадності також сприяє авторитарний стиль управління. Навіть після відходу з організації авторитарного керівника, коли створені умови для прояву незалежності і творчого підходу, працівники можуть залишитися з твердим переконанням не проявляти ніякої ініціативи.

Таким чином, на підставі теоретичного аналізу можна відокремити наступні характеристики вивченої безпорадності: психологічна установка на очікування невдачі (високий рівень мотивації уникнення невдач); низький або занадто високий рівень мотивації досягнення, який блокує прояв ініціативи і відповідальності; контроль за діями щодо орієнтації на емоційний стан. Виходячи з цього представляється необхідною розробка заходів по профілактиці та корекції вивченої безпорадності, а також факторів, що сприяють її виникненню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М.: Академический проект, 2007. – 240 с.
2. Зелигман М. Как научиться оптимизму / М. Зелигман – М.: «Персей», 1997. – 432 с.
3. Мерлин В.С. Очерки интегрального исследования индивидуальности / Мерлин В.С. – М.: Педагогика, 1986. – 256 С.
4. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Фестингер Л. – СПб.: «Ювента», 1999. – 318 с.
5. Фрейд З. Психоанализ и теория сексуальности / Фрейд З. – СПб.: Алетейя, 2000. – 218 с.
6. Abramson L.Y. Teasdale J.D. Learned helplessness in humans; Critique and reformulation / Abramson L.Y., Seligman M.E.P. – Journal of Abnormal Psychology, 1978.
7. Kühl J. Mesundprozesstheoretische Analyse einiger Person und Situationsparameter der Leistungsmotivation / Kühl J. – Bonn, 1977.

непідконтрольності недостатньо. Необхідно також, щоб суб'єкт втратив надію досягти сильно бажаних наслідків дії або ж був змушений прийняти в розрахунок наступ різко негативних подій. При цьому причиною виникнення вивченої безпорадності буде не переживання непідконтрольності ситуації як такої, а усвідомлення неможливості мети, яка має певну привабливість.

Переглянута Л. Абрамсон і М. Селігманом теорія включала в пояснення вивченої безпорадності індивідуальні особливості атрибутів позитивних та негативних подій, зокрема успіху і невдачі в діях, тобто стилі атрибутів. Деякі стилі атрибутів сприяють виникненню вивченої безпорадності, а деякі, навпаки, протидіють їй [6]. Найбільш уразливими до виникнення стану безпорадності виявилися люди, які звично пояснюють погані події внутрішніми, стійкими і глобальними причинами, а хороші події - зовнішніми, нестійкими і приватними причинами. Вони схильні узагальнювати негативний життєвий і професійний досвід і зберігати симптоми безпорадності.

Дослідження мотивації в рамках когнітивного підходу також заклали передумови для вирішення проблеми вивченої безпорадності, так як центральними поняттями виступили когнітивний дисонанс, очікування успіху, цінності успіху, боязнь можливості невдачі. Основним постулатом у Л. Фестінгер в його теорії когнітивного дисонансу є твердження про те, що система знань людини про світ і про себе прагне до згоди [4]. При виникненні неузгодженості, або дисбалансу, індивід прагне зняти або зменшити його, і таке прагнення само по собі може стати сильним мотивом його поведінки. Разом із спробами редукувати уже виниклий дисонанс суб'єкт активно уникає ситуацій, здатних його породити.

Доведено, що стан когнітивного дисонансу при наявності неузгодженості в знаннях виникає не завжди, а лише тоді, коли суб'єкт сприймає себе самого як найбільш вірогідну причину неузгодженості, тобто переживає дії, що призвели до неї, як свої власні, за які і несе персональну відповідальність.

З точки зору Ю. Куля, індукування безпорадності представляє собою критичний випадок тих труднощів, які викликають контроль над дією. При частому неуспіху постає питання про те, наскільки людина зможе продовжувати концентрувати свою увагу на завданні і дотримуватися мети пошуку рішення. Ю. Куль розрізняє два модули контролю за дією: орієнтацію на дію і орієнтацію на стан [7].

Виділяють дев'ять категорій відчуття безпорадності, що виникає в професійній діяльності: переконання в непідконтрольності результату; бажання швидше покінчити з цією ситуацією; бажання припинити всі зусилля; втрата самоконтролю; надія знайти рішення; віра в свою

Виходячи з трактування соціокультурного простору як єдиного цілого організму, вважаємо за потрібне ввести поняття соціокультурного імунітету як наявності в соціумі опірності чужеродним деструктивним ідеологіям, що загрожують відтворенню даного соціуму як на рівні біологічному так і на суто людському, культурному рівні. Суспільна мораль – один з чинників соціокультурного імунітету, домінування світогляду, що сприяє відтворенню людини та культурної людської спільноти.

В основу психологічної концепції соціокультурного імунітету поставлено ряд принципів, *по-перше*, це твердження про те, що людина має специфічну людську сутність, яку не можна звести до тварини чи до машини; *по-друге*, людська екзистенція пульсує на межі двох першооснов, якими є почуття людської спорідненості та відчуття індивідуальної унікальності; *по-третє*, людська сутність полягає у здатності до творення себе і специфічного людського світу. Для повноти аналізу векторів внутрішньо особистісної динаміки необхідно включити морально-етичну складову особистості, оскільки поведінка людини на відміну від поведінки тварин не запрограмована природними інстинктами і керується моральними принципами, а розвиток особистості здійснюється шляхом добровільних моральних виборів.

Соціетальна психіка, що містить як масову свідомість так і масове несвідоме, знаходиться у постійному розвитку та взаємодії. Останній відбувається як за рахунок організаційних чинників так і за рахунок самоорганізаційних чинників. Суспільні цінності створюють мотиваційно-динамічний каркас соціетальної психіки, оскільки вони спричиняють відповідні динамічні напруження. Адекватна реакція на спонуки, що виходять з інформаційного середовища є запорукою інформаційної безпеки особистості.

Специфіку сучасної соціальної ситуації існування людини в нашій країні як і в інших країнах визначають фактори інформаційного суспільства: існування сучасної людини в інформаційно щільному середовищі із агресією мас-медіа та безліччю проблем, таких як екологічна, демографічна, сексуальна; атавізми тоталітарного режиму в масовій свідомості населення, готовність, до рабського, слухняного поведіння; психологічна неграмотність населення як передумова безумовної піддатливості професійному сугестивному тиску зацікавлених осіб; неможливість приховання професійних секретів від нечистоплотних ділків, які за гроші одержують знання про сучасні ефективні психотехнології; відсутність реально діючих суспільних соціальних інститутів психогігієни і психопрофілактики.

Розглядаючи вплив інформаційного простору на особистість, слід враховувати, що він здійснюється також і на суспільство та державу, а

через них – опосередковано на кожного індивідуума. Цей вплив може носити конструктивний (безпечний) і деструктивний (небезпечний) характер.

УДК 316.6: 355.23

ТРЕНІНГ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НИМИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ПІДЛЕГЛИХ

*Матеюк О.А., старший науковий співробітник Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
доктор психологічних наук, професор*

*Калюжний В.О., перший проректор Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
генерал-майор*

Досконале володіння та вміле використання заходів експліцитного професійного психологічного впливу (ЕППВ) офіцерами-прикордонниками Державної прикордонної служби України на підлеглих є важливою складовою їх професійної діяльності. Такий різновид професійного психологічного впливу здійснюється з метою отримання від підлеглих інформації про, наприклад, повсякденну діяльність особового складу, вчинені правопорушення та інші дані, про обстановку на Державному кордоні тощо.

Як ефективний інструмент з формування в офіцерів (майбутніх офіцерів) охорони кордону потенціалу експліцитного професійного психологічного впливу було обрано тренінгову методику їх підготовки. Саме групова тренінгова методика підготовки більш швидко та ефективними засвоюється, може сприяти прискоренню розвитку у них умінь та навичок застосування ЕППВ. Крім того, вона відрізняється від багатьох інших методик можливістю моделювання типових ситуацій міжособистісної взаємодії та широким застосуванням в процесі навчання рольових ігор [1].

Тренінг було побудовано на основі концепції психологічних тренінгових технологій в органах внутрішніх справ (В. Лефтеров). У процесі підготовки тренінгу було враховано вихідні положення гуманістичного напрямку в соціальній психології (А. Маслоу, К. Роджерс); диспозиційну концепцію особистості (В. Ядов); концепцію становлення та здійснення особистості (С. Максименко); концепцію професійного психологічного впливу (О. Матеюк); діяльнісну концепцію

не стали, оскільки таким змінам приписувався патологічний характер, що автоматично переводило їх в область патопсихології та психіатрії. Одним з проявів деструкції особистості є вивчена безпорадність.

Вивчена безпорадність – це звичка жити, не надаючи опір, не приймаючи відповідальності на себе. Така установка сприяє формуванню у людини негативного ставлення до себе і до світу, втрати контролю над подіями, зниження продуктивності діяльності і як наслідок призводить до краху надій в сфері професійних досягнень.

Ми розглядаємо професійно обумовлену вивчену безпорадність як зниження рівня професійної активності, відсутність ініціативи, уникнення ситуацій, пов'язаних із невдачею. Це проявляється в негативному ставленні до діяльності, виконання роботи тільки в рамках нормативних завдань, відмову від виконання певного виду робіт.

Проблемою вивченої безпорадності в зарубіжній психології займалися Дж. Овермайер, М. Селігман, Л. Абрамсон, Дж. Тісдейл, С. Петерсон, Б. Вейнер, Х. Хекхаузен.

Вивчена безпорадність є психічним феноменом, безпосередньо пов'язаним з успіхом і невдачею. У дослідженнях Дж. Овермайера і М. Селігмана був виявлений головний фактор, що викликає вивчену безпорадність: попередній досвід впливу невідконтрольного для досліджуваного неприємного впливу [8]. Подальше дослідження вивченої безпорадності дозволило виявити ще два чинники, що детермінують даний феномен: по-перше, формування впевненості в тому, що контроль над неприємним стимулом залежить тільки від випадку, по-друге, домінування зовнішнього локусу контролю.

На підставі цих досліджень М. Селігман і його колеги сформулювали вихідну модель вивченої безпорадності: досвід суб'єкта, що складається з того, що його дії ніяк не впливають на хід подій і не призводять до бажаного результату, підсилює очікування невідконтрольності суб'єкту результатів його дій, внаслідок чого виникає мотиваційний, когнітивний і емоційний дефіцит. Мотиваційний дефіцит проявляється в гальмуванні спроб активного втручання в ситуацію; когнітивний – у труднощах подальшого навчання тому, що в аналогічних ситуаціях (насправді підконтрольних суб'єкту) дія може виявитися цілком ефективною; емоційний – виникає через безплідність власних дій пригніченому (або навіть депресивному) стані [2].

Спочатку теорія безпорадності, що розглядала пережиту невідконтрольність в якості достатньої, але не необхідної причини реактивності депресій, була вельми простою. Відповідно до цієї теорії, пережитої невідконтрольності достатньо, щоб поряд з мотиваційним і когнітивним дефіцитом викликати ще й депресивні емоції. Проте надалі з'ясувалося, що для виникнення депресивних емоцій однієї

ситуація може проявляти не тільки руйнівні впливи на особистість, але й сприяти підвищенню свідомості життя й соціальної зрілості [17].

Досвід застосування існуючих тренінгових програм підготовки людини до екстремальних ситуацій не цілком задовольняє як фахівців, так і учасників програм і обумовлює пошук нових підстав підвищення толерантності особистості до екстремального середовища. У зв'язку із цим вивчення соціально-психологічної детермінації впливу екстремальної ситуації на особистість здобуває особливу значимість, сприяючи становленню її стійкості, розширенню можливостей існування в мінливому, нестабільному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александровский Ю.А. *Психогени в экстремальных условиях* / Ю.А. Александровский. – М.: Медицина, 1991. – 124 с.
2. Андреева Г.М. *Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. 5 изд.* / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 364 с.
3. Анцыферова Л.И. *Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита* // *Психологический журнал*. – 1994. – Т. 15., № 1. – С. 3-18.
4. Асмолов А.Г. *Психология личности: принципы общепсихологического анализа* / А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2001. – 416 с.
5. Березин Ф.Б. *Психологическая и психофизиологическая адаптация человека* / Ф.Б. Березин. – СПб: Питер, 1988. – 234 с.

УДК 159.9

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Попов В.М., ад'юнкт кафедри загальної психології НУЦЗУ

Процес освоєння професії може проходити, на думку А. Адлера, або конструктивним, або деструктивним шляхом. Дослідження деструктивного розвитку професіонала зустрічаються у вітчизняній і зарубіжній науці і практиці рідко, в зв'язку з чим виникає необхідність у більш глибокому вивченні негативних компонентів професіоналізації, що приводять особистість на деструктивний шлях освоєння професії [1].

У психології активне використання поняття деструкції зустрічається в роботах А. Адлера, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга. Деструкції особистості розглядаються ними як результат руйнівних тенденцій розвитку і протиставляється творчим тенденціям розвитку. Однак предметом глибокого аналізу деструктивні зміни особистості так і

особистості (Л. Божович, О. Леонтьєв); теорію установки (Д. Узнадзе); концепцію цілепокладання (Ю. Швалб).

Тренінг «Застосування експліцитного психологічного впливу офіцера-прикордонника на підлеглих» являє собою навчальну програму спрямовану на формування та розвиток у (майбутніх) офіцерів-прикордонників психологічних вмінь та навичок, необхідних для ефективного застосування експліцитного професійного психологічного впливу у процесі професійної діяльності. Окрім того, тренінг може бути використаний для молодих офіцерів Державної прикордонної служби України під час проходження ними курсів підвищення кваліфікації у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

У тренінгу використовувались окремі вправи та завдання з напрацювань М. Васильєва, О. Сидоренко, М. Сміта, та О. Євтіхова. Окрім того, в тренінгу застосовувалися також методи групової дискусії та психотерапевтичні вправи. Тренінг проводився на матеріалі гіпотетичних ситуацій міжособистісної взаємодії характерних для професійної діяльності офіцера оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України.

Тренінг складався з трьох частин:

- 1) завдання з розвитку потенціалу експліцитного професійного психологічного впливу;
- 2) завдання з набуття вмінь та навичок практичного застосування офіцерами-прикордонниками технік прийомів та засобів експліцитного професійного психологічного впливу;
- 3) завдання з набуття навичок офіцерами-прикордонниками протидії психологічного впливу та зменшення особистісної психічної напруги.

Головні завдання тренінгу:

- розвиток потенціалу експліцитного психологічного впливу шляхом засвоєння основних прийомів та засобів його застосування;
- зниження потенційної вразливості офіцерів від шкідливих наслідків застосування ними експліцитного психологічного впливу шляхом засвоєння основ саморегуляції мотиваційно-виправдовувальної складової психіки ініціатора впливу та актуалізації позитивних наслідків застосування експліцитного психологічного впливу за рахунок негативних.

Внутрішньою концепцією тренінгу був розвиток у офіцерів-прикордонників потенціалу професійного експліцитного психологічного впливу та одержання досвіду у практичному застосуванні технік, прийомів та заходів його застосування.

Метою програми був розвиток особистісної впевненості та управлінської культури офіцерів-прикордонників. Тренінг складався з таких вправ, які сприяють ефективності застосування ними заходів експліцитного професійного психологічного впливу на підлеглих та формують захисні механізми (від негативних наслідків застосування експліцитного професійного психологічного впливу) у психіці ініціатора впливу.

У тренінговій методиці застосовано модель експліцитного професійного психологічного впливу, на основі якої здійснювався розвиток вмінь та навичок з практичного застосування офіцерами-прикордонниками експліцитного професійного психологічного впливу на підлеглих через:

- вивчення моделі експліцитного психологічного впливу, технік, прийомів та засобів, які забезпечують ефективність його застосування;
- розвиток та вдосконалення психологічних якостей, навичок та набуття практичних вмінь застосування умов експліцитного психологічного впливу, відповідно до яких ініціатор експліцитного професійного психологічного впливу зможе сформувати та вдосконалити власний потенціал експліцитного психологічного впливу;
- розвиток навичок саморегуляції мотиваційно-виправдовувальної складової та актуалізації позитивних наслідків застосування експліцитного психологічного впливу за рахунок негативних.

Кінцевим результатом проведення тренінгової програми було формування вмінь та навичок: вивчення психологічних особливостей адресата експліцитного професійного психологічного впливу; обрання відповідних технік, прийомів та заходів застосування експліцитного професійного психологічного впливу, їхнє практичне застосування; виявлення заходів протидії експліцитному професійному психологічному впливу та їх нейтралізація; а також зниження особистісної психічного напруження шляхом заміщення негативних наслідків експліцитного професійного психологічного впливу позитивними емоціями.

Тренінгова методика з розвитку особистісного потенціалу експліцитного психологічного впливу курсантів та молодих офіцерів-прикордонників сприяла ефективному застосуванню експліцитного професійного психологічного впливу офіцерами Державної прикордонної служби України на підлеглих та усувала негативні (для психологічного здоров'я офіцерів) наслідки його застосування.

Застосування тренінгової методики сприяло тому, що, за результатами анкетування, після закінчення тренінгових занять учасники тренінгу стверджували, що набули досить якісних практичних навичок з

психології такі напрямки, як психологія праці, інженерна психологія, психологія спорту досліджують проблеми надійності й стійкості особистості в утруднених умовах життєдіяльності. У соціальній психології аналізуються стратегії поведінки у важких і кризових ситуаціях [2; 3]; формується напрямок психології екстремальних ситуацій [9; 10; 12; 13; 14; 15].

Останнім часом поняття «екстремальна ситуація» суттєво розширило свої рамки, що обумовлене зміною критеріальних підходів до класифікації ситуацій, переходом від зовнішньосередовищних уявлень про ситуацію до вивчення особливостей її перцепції й інтерпретації [9]. Це дозволяє в якості екстремальних розглядати ситуації сильного стресу в повсякденному житті й у професійній діяльності, граничної напруги в спорті і т.д.

На сьогоднішній день переважна більшість досліджень у цій сфері фокусуються на психофізіологічних, клінічних і суб'єктивно-особистісних аспектах, обмежуючись рівнями психологічного стресу, травматизації й психосоматичної симптоматики. Соціально-психологічний підхід у дослідженні людини в екстремальній ситуації застосовується лише при аналізі надійності діяльності груп або при вивченні копінг-поведінки [10; 15].

Дотепер залишається малодослідженою проблема соціально-психологічної детермінації впливу екстремальної ситуації на особистість. Установлене, що визначення ситуації в уявленнях включає процес соціального конструювання реальності, відіграє найважливішу роль у детермінації особливостей особистісно-ситуаційної взаємодії [2; 8]. У той же час проблема обумовленості процесу подолання екстремальної ситуації уявленнями людини про неї не вивчена. Також для екстремальних умов практично не досліджені особливості динаміки центральних соціально-психологічних характеристик особистості, що виконують роль регуляторів її поведінки й самопочуття [2; 3; 6].

Ідея про існування позитивних, ресурсних складових досвіду переживання важких подій і потрясінь не раз обґрунтовувалася філософами й психологами [4; 18]. Екстремальна ситуація, спонукаючи людину до самотрансценденції, до виходу за межі свого Я, повинна впливати на всю систему відносин особистості до себе й до миру; у ній має місце й значення не тільки обумовленість поведінки ситуаційними факторами, але й момент самодетермінації. Проте, у дослідженнях екстремальних ситуацій останніх десятиліть цей вплив розглядається фрагментарно: підкреслюється винятково деструктивна й віктимна сторона цієї проблеми, і при цьому ігноруються можливості особистісного росту й духовної трансформації людини. Екстремальна

навколишнього світу породжує чимало мотивів, не пов'язаних із наявними потребами. Прохання, вимога, наказ, різноманітні впливи, що надходять від інших людей і предметів, докиля, викликають відповідні дії людини поза її потребами чи навіть в супереччї...» [4, с. 60].

Отже, можна зробити висновок, що діяльність будь-якого працівника обумовлюється його мотивами та установками по відношенню до власної професії, а особливості громадської думки по відношенню до професії відповідним чином налаштовують майбутніх працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванченко Є.А. Дослідження щодо виявлення професійної спрямованості студентів та результати її формування в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів // *Наука і освіта*. – Одеса, 2009. – № 10. – 290 с.
2. Ільченко О.В. Теоретичні основи формування професійної спрямованості майбутніх учителів // *Педагогічні науки*. – Суми, 2006. – 2006, ч.2. – 310 с.
3. Сейтешев А.П. Пути профессионального становления учащейся молодежи / А.П. Сейтешев. – М.: Высшая школа, 2002. – 336 с.
4. Шевченко Л.М. Професійна спрямованість: методологічний аспект // *Наук. Вісн.* – К., 2005. – Вип.88. – 346 с.

УДК 159.95:331.43

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Погорелов С.О., здобувач кафедри прикладної психології НУЦЗУ

Актуальність вивчення впливу екстремальних ситуацій на особистість обумовлена зростанням частоти екстремальних ситуацій у житті всього світового співтовариства й окремої людини. Проблема стійкості особистості в нестабільному світі стає насущною, дослідження соціально-психологічних детермінант цієї стійкості виступають фактором забезпечення безпеки життєдіяльності.

Наприкінці XIX століття дослідження особистості в ситуаціях, які сьогодні позначаються як екстремальні, здійснювалося в основному в рамках військової психології. У середині XX століття проблеми особистості в складній ситуації привертають увагу представників екзистенціальної традиції у філософії й психології [16; 18] і інтенсивно розробляються в психології особистості [1; 5; 7; 8; 9; 13]. У прикладній

використання експліцитного професійного психологічного впливу для виконання професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидоренко Е. В. Тренинг влияния и противостояния влиянию / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2004. – 256 с.

УДК 159.9:81

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CULTURALLY- ORIENTED TEACHING OF STUDENTS A FOREIGN LANGUAGE IN HIGH SCHOOL

Михальчук Н.О., завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету, доктор психологічних наук, доцент

Speaking about the importance of learning foreign languages for the successful development of a free and independent country that actually build the state of new social, economic and political structures we certainly have in mind that learning any language will contribute to the comprehensive development of the individual, because it creates conditions for free communication, opens us different ways for human access to the treasures of wisdom and life experience, thus speeding up the progress of society. Ukraine currently requires qualified professionals with knowledge of two, three or four foreign languages, professionals who are able to absorb all new and progressive, ready for generation and introduction of fresh and original ideas, but also beneficial to participate in international cooperation and the formation of a new attitude towards Ukraine in Europe and the whole world.

The *purpose* of this article is: to analyze the psychological literature on this issue and highlight the main factors of the efficiency of culturally oriented learning a foreign language by students.

Thus, the social background of modern education involves not only the formation skills and abilities of students who study a foreign language, but also introducing a language of culture of the country, its traditions, history and modernity. This means the inclusion of the individual in the dialogue that can later develop into a dialogue of cultures, nations and nationalities, in the dialogue of humanity.

One of the successful attempts to approach the learning process to a real life is called "culture directed mastery of foreign languages" [1, p. 81]. The feasibility of this direction based on the fact that these days the teaching

materials are often based not on purely linguistic material, which is often culturally oriented, communicative, but the teacher has to orient on the personal approach in the educational process.

Mastering a foreign language as a mean of intercultural communication is impossible without the simultaneous study of culture of the country. According to O.Kornylov "if the culture understands everything that does and thinks the nation, then it captures how the nation thinks" [1, p. 81]. According to G.Brown culture is the context within which we exist, think, feel and communicate with each other [2]. We can say that we can, on the one hand, reflect the specificity of people who think, and on the other, by B.Whorf, we can understand man's outlook and make other people to think about and behavior of each individual [3]. Here's why you should organize the process of studying in such a way that learning foreign languages can be a phenomenon of national culture and as a result it can ensure intercultural communication and understanding in a great degree, and it can give a lot of opportunities to participate in the dialogue of different cultures. It is clear that this problem is not only a methodological or linguistic one, but also social and psychological.

So, we have identified the following types of dialogical interactions, regardless of which language teacher in high school will contribute to improve organization of dialogic interaction of learning activities and understanding of future teachers of literature. These types of dialogical interactions are:

- **subordinative dialogism** emphasizes the recognition of undeniable superiority of the author's works than his beliefs, positions, opinions and views. So, the part of subordinative dialogism is subject oriented component, the main in which is the perception of a certain content of the message of another person, which, unfortunately, often leads to subjugate another person, uncritical approval of his/her judgments, etc.;

- **coordinative dialogism** that unlike subordinative focuses not on the personal aspect, both on procedural interaction in the broadest sense of the word. In the first place there is the richness of dialogue responses, their sequence, interdependence and complementarily;

- **personal and reflexive dialogism** involves considering individual subjectivity of the companion, which in this case is the subject of a literary work. This type of dialogism is the most profound in the content of due to understanding the partner of the communication. Subjectivity in this case raises the determinant of a person's own vision of its position that involves the development of a critical attitude of students to their point of view and thoughts of partners in dialogue, the ability to understand and recognize speech and communication of partners (especially if the person is the author of a literary work) justify their own opinions, ask questions, formulate doubt, contribute new ideas and suggestions, express unconventional, original

компетенції) спеціалістів, стверджуємо, що формування професійно-психологічної спрямованості особистості має важливе значення. «Формувати професійну спрямованість у студентів – це означає закріплювати в них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, схильність та здібність до неї, прагнення удосконалювати свою кваліфікацію після закінчення вищого навчального закладу, задовольняти свої основні матеріальні та духовні потреби, постійно займатися обраним видом професійної праці, розвивати ідеали, погляди, переконання, престиж професії у власних очах майбутнього спеціаліста» [1, с. 228].

Формування професійно-психологічної спрямованості відбувається в тісному взаємозв'язку з формуванням самої особистості, яке є безперервним, цілісним процесом розвитку і здійснюється в результаті її соціалізації, виховання і самовиховання. В результаті цього процесу відбувається не тільки професійне становлення особистості, а й її гармонійний розвиток, розширення світогляду, формування життєвих цінностей.

Під час навчання в ВНЗ професійно-психологічна спрямованість формується на ґрунті вже сформованих в підлітковому віці мотивів, що мають швидше соціальне, ніж власне особистісне або професійне значення. Часто у молоді вже сформоване стійке вибіркове ставлення до учбових предметів відповідно до обраної професії. У зв'язку з цим перед викладачами ВНЗ постає завдання не тільки формувати професійну спрямованість, а і формувати та розвивати інтерес до дисциплін всіх циклів.

Відповідно студенти повинні характеризуватись такими властивостями: захопленість ризиконебезпечною роботою; спостережливість; цілеспрямованість, вимогливість, справедливість, урівноваженість, витримка, працездатність; професійні установки; емпатійність; ціннісні орієнтації; гуманістична спрямованість особистості [3, с. 247-248].

Для формування професійно-психологічної спрямованості студентів необхідно реалізовувати психологічну спрямованість навчання, що полягає в формуванні психологічних поглядів, знань, суджень та вмінь пов'язувати їх з безпосередньою практичною ризиконебезпечною діяльністю.

Процес формування професійно-психологічної спрямованості, на нашу думку, відбувається одночасно з процесом професійного становлення особистості і є по суті процесом формування провідних властивостей особистості на основі потреби у професійному самовизначенні. Проте, деякі дослідники заперечують висловлену нами точку зору. Так, В.І.Селиванов вважав, що не всі мотиви діяльності людини зводяться до вираження ідеї модифікації потреб. «Вплив

взаємопроникають один в одного, утворюючи загальну картину творчого мислення в галузі стоматології.

УДК 159.947.5

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

*Петришин В.В., викладач кафедри практичної психології Львівського
державного університету внутрішніх справ*

Проблема вдосконалення професійного розвитку фахівців ризиконебезпечних професій є однією з провідних в межах психології праці, військової, юридичної, екстремальної та кризової психології, психології діяльності в особливих умовах.

Традиційно проблему професійного навчання особистості розглядають з точки зору формування схильностей до певної сфери професійної діяльності, мотивації трудової діяльності, наявності у людини специфічного набору психологічних рис і характеристик, так званого психологічного профілю, які створюють умови для сумісності особистості з професійним середовищем. Тому останнім часом розробляються нові підходи до процесу підготовки й підвищення кваліфікації фахівців для всіх сфер суспільства.

Здійснивши аналіз наукової літератури з даної теми ми погоджуємось з думкою Л.М. Шевченко, що професійна спрямованість – це складне, багатогранне утворення, яке є результатом формування системи ціннісних мотивів, які спонукають особистість до засвоєння нею професійних знань, умінь, навичок та способів їх творчого використання на практиці [4, с. 207].

Професійно-психологічна спрямованість студентів ризиконебезпечних спеціальностей визначається позитивним ставленням та інтересом до професій у незвичайних ситуаціях, внутрішнім впливом (мотивами вибору спеціальності), зовнішнім впливом (впливом родичів, друзів), соціальною значущістю обраної спеціальності тощо. Професійно-психологічна спрямованість складається з таких компетенцій: позитивне ставлення до професії; професійна придатність; професійна мотивація; професійні інтереси, цінності, відносини; психологічна готовність до професійної діяльності; професійна усталеність [2, с. 124].

Виходячи з того, що ВНЗ повинні готувати висококваліфікованих, компетентних (у яких сформовані вище зазначені

thoughts, correct statements of other participants, in the communication use the same time they are acceptable.

According to the characteristics of students, and especially understanding the peculiarities of culturally oriented studies, we have identified three key components of reading activity of future teachers according to reading them novels, stories, fiction, etc. There are three components in the process of reading activity by future teachers. They are:

- **cognitive component**, which has in its structure: a) semantic reading; b) interpretive reading; c) sense reading;

- **communicative component**, consisting of: a) the process of communication between the author of the novel and the reader's own experience; b) orientation of the student on the process of co-creation with other readers and awareness of the possibility of feedback; c) transforming the content of a literary work, that means the interpretation in general and the interpretation based on your own understanding;

- **subject-oriented component**, which is based on: a) the motivation of the person in reading novels; b) the development of the reader's own vision of his/her individual positions in the process of reading the novels, formation such kind of "personal meanings"; c) the ability to bring the interpretation of the text into the reader's personal sense; d) the ability to perceive the point of view of another subject of communication about the reading of a literary work; e) the possibility to transfer the reader's understanding of literary works into the artistic structure, such as a poetic message.

All these issues directly relate to education, and, above all, literary education, because in the texts of fiction the culture represented in the most concentrated view. The texts help to see the culture of our country – Ukraine – in the deep inner dialogue, in conjunction with other cultures round the whole world. It helps to understand Ukrainian culture as a part of a great culture, a culture of the whole world civilization.

LITERATURA

1. Корнилов О.А. Языковые модели мира / О.А. Корнилов // Россия и Запад: диалог культур. – М., 1994. – С. 81.
2. Brown G. Principles of Language Learning and Teaching / G. Brown. – San Francisco : S. Fr. State University, 1987. – 277 p.
3. Whorf B.L. Language, Thought and Reality / B.L. Whorf. – Cambridge : Cambridge Mass „M.I.T”, 1967. – 127 p.

УДК. 159.955

МАТЕМАТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

*Мойсєєнко Л.А., професор кафедри вищої математики
Національного технічного університету нафти і газу,
доктор психологічних наук, професор*

“Математика як найбільш розумова галузь науки, має природну спорідненість з психологією - наукою про розум” [3. С.5]. Деталізуючи цю думку Біркгофа Г., слід наголосити, що саме мислення є найбільш широким містком між математикою і психологією. Багато визначних дослідників таких як Декарт Р., Лейбніц Г., Вундт В., Адамар Ж., Пуанкаре А., Гельмгольц Г. та інші внесли значний вклад як у математику так і в психологію.

Загально визнаним є той факт, що математика є значно більше ніж чисто наука, бо вона є мовою різних наук. Вона стала не лише знаряддям кількісних розрахунків, але і “методом точного дослідження і формулюванням понять і завдань” [6.С.3]. Математичний результат володіє тією властивістю, що його можна застосовувати не лише при вивченні якогось певного явища чи процесу, а може бути використаним і у багатьох інших, фізична природа яких, принципово відрізняється від тих, що раніше розглядалися.

Саме тому, з'ясування психологічної сутності математичного мислення спрямоване не лише на створення психологічної картини мислення математика, але й сприятиме побудові цілісної характеристики мислення людини. Зрозуміло, що специфіка математичного мислення пов'язана із специфікою самої математики, тому варто виділити основні особливості самої математики.

Першою такою особливістю є **наявність знакової символіки**. Як відомо, сама знайома форма, в якій наше духовне життя виявляє свою символічну функцію (представлення у знаках) - це мова. По відношенню до математики всі мови вважаються чимось зовнішнім, бо вербально виражені закономірності переводяться на мову математичних знаків. Математичні поняття, символи здатні прижитись у будь-якій мові. На думку сучасного польського математика Ковалю С.: “Математика найекономніша у словах. Вона може обійтись навіть зовсім без слів. Не існують для неї мовні перешкоди, бо її мова, як мова музики, зрозуміла для всіх людей світу” [Цитата по 12. С.75]. Окрім того, не всі символи мають мовну природу (наприклад, знаки для окремих чисел, операцій тощо).

Розуміння при розв'язуванні нестандартної ситуаційної задачі в медицині пов'язане з вірним і швидким розпізнаванням ознак, симптомів захворювання в постановці діагнозу. Для розуміння нестандартної ситуації необхідно вміти впізнати ознаки, вивчити їх взаємодію, порівняти з іншими, віднести їх до тієї чи іншої категорії психологічного процесу. Елементи розпізнавання є основою розуміння нестандартної ситуації, знайшовши які, людина будує гіпотези відносно того як вони застосовуються, як вони функціонують і т. д.

В цьому процесі важливим є вміння уявити механізм розвитку захворювання. До розуміння приводять спостереження, уява, пам'ять. Але доступність форми інформації, що подається, автоматично не веде до розуміння патологічного процесу, суб'єкт повинен її переробити відповідним чином. Тому важливим моментом є виокремлення розуміння патологічного процесу та розуміння методу лікування. Між ними існує процесуальний перехід, в результаті якого останнє все більш конкретизується, постійно співвідноситься з першим, є його продовженням.

В нестандартній ситуації сутність розуміння зводиться до співставлення нової інформації про хворобу з наявними в суб'єкта еталонами. Розуміння досягається лише тоді, коли суб'єкт володіє такими еталонами, що подібні до нового патологічного процесу. Момент встановлення суттєвої подібності і є моментом настання розуміння.

Таким чином, можна стверджувати, що розуміння творчої задачі формується по ходу її розв'язання, а психологічна сутність процесу вбачатиметься у зіставленні нової інформації зі старою, відомою суб'єкту.

Але все ж таки говорити сьогодні про достатню вивченість феномену розуміння не можна. Зокрема дуже рідко зустрічаються публікації про сутність процесу розуміння в медицині, тим більше стоматології.

Для спеціалістів будь-якої професії важливу роль відіграє якість розуміння поставленої проблеми. Це стосується також і лікарів. Але судячи з публікацій, присвячених дослідженню проблеми розуміння в медицині, ця проблема розроблена ще недостатньо.

Тобто, ми пристаємо на точку зору сучасних дослідників творчого мислення і вважаємо, що процес розуміння є одним із складових творчого мислення, яке включає процеси прогнозування, апробування та деякі специфічні процеси, пов'язані з медициною і стоматологією зокрема. До таких специфічних складових можна віднести процес забезпечення безпеки хворого, процес економічної оптимальності прийнятих рішень, процес забезпечення естетичності реалізованого рішення стоматологічної проблеми, процес контролю за технічною можливістю реалізації рішення тощо. Всі ці процеси взаємодіють,

(Зинченко П.И. Коваленко А.Б., Корнизяк О.Н., Леонтьев А.Н., Чепелева Н.В.), б) структури феномену розуміння, в) його процесуального змісту (Знаков В.В., Моляко В.О., Мойсєєнко Л.А.), г) форм розуміння (Корнилов Ю.К.), д) дослідженню значення розуміння в різних видах діяльності суб'єкта (Корнизяк О.Н., Костюк Г.С., Чепелева Н.В.). Однак досі не створено єдиної загальнопсихологічної теорії розуміння.

Поняття "розуміння" у філософсько-психологічних дослідженнях використовується в широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні воно включається в контекст аналізу всіх психологічних аспектів взаємодії людини з предметним світом: сприймання, пам'яті, мови тощо. Розуміння, з цієї сторони, розглядається як атрибут будь-якого рівня пізнання, спілкування, всіх психічних процесів: запам'ятовування (А.О.Смирнов), сприймання людини людиною (О.О.Бодальов).

У вузькому значенні розуміння уявляється як компонент лише мислення, що є узагальненим відображенням суттєвих властивостей і зв'язків між предметами і явищами. При цьому розуміння пов'язується з психологічним процесом мислення (Г.С.Костюк, М.Д.Левітов): 1) інколи розглядається як одна з форм мислення (К.К. Платонов, В.Шевчук), випадків мислення (Ю.К.Корнілов), властивостей мислення (Л.Л.Гурова); 2) окремим пізнавальним процесом (А.В. Антонов); 3) зустрічається точка зору, за якою мислення є компонентом розуміння (П.Зіфф); 4) не зводиться лише до мислення і включає в себе інші психологічні процеси (пам'ять, уява) (В.В.Знаков, А.Б.Коваленко); 5) розуміння є одним із складових процесів мислення людини, що розв'язує творчу задачу (Л.А. Мойсєєнко, В.О. Моляко). З таких позицій ми й проводитимемо аналіз процесу розуміння в даній роботі.

Ми вважаємо, що вивчення проблеми розуміння в медицині є не менш важливим, ніж в інших галузях, а то й важливішим, оскільки в медицині від правильного, своєчасного і швидкого вміння зрозуміти завдання, що стоїть перед лікарем, буде залежати не лише лікування, а часто навіть і життя хворого. Про це вже знали лікарі античного Риму, які говорили: «Хто добре розпізнає, той добре лікує» («Qui bene diagnostik, bene curat»). Уміння розпізнати хворобу залежить від досконалого вивчення всіх її проявів у даного конкретного хворого, а розпізнати хворобу, означає розв'язати конкретну мисленнєву задачу. При цьому необхідно враховувати, що об'єкт пізнання лікаря – людина – не має аналогів і є унікальною та неповторною.

Ми визначаємо розуміння творчого медичного завдання як мисленнєвий процес, що здійснюється в силу активної взаємодії суб'єкта з новою медичною задачею, в результаті чого він збагачує свої знання і паралельно виробляє мисленнєві прийоми для його вирішення.

Формалізація - це друга особливість математики. Основний критерій, що відрізняє природничу дисципліну від математики, полягає в характері галузі дослідження, що властива даній науці. Кожна природнича наука визначається матеріальною специфікою свого предмету, реальними рисами тієї частини дійсності, яку вивчає. Доречі, саме так визначає свій предмет і психологія. Явищ природи, які б були об'єктом вивчення математики, але не відносились би до явищ фізичних, хімічних, біологічних, соціальних і т.п. не існує. Формальні структурні властивості (кількісні співвідношення і просторові форми) в яких існують певні реальні явища, а не їх природа, вирішують чи можна ці явища дослідити тим чи іншим математичним методом. Визначальною ознакою будь-якої математичної дисципліни, завжди є певний формальний метод, що поширюється на різні матеріальні системи, а тому має різні практичні застосування. «Немає жодної галузі математики, якою б абстрактною вона не була, котра коли-небудь не виявиться застосованою до явищ дійсного світу» [Цитата по 12. С.80].

Наступною особливістю математики є **існування аксіоматичного і конструктивного** методів побудови математичних теорій. Історія математики, поділяється на 4 періоди: зародження математики, елементарна математика, створення математики змінних величин, сучасна математика. Перший період характеризується тим, що всі математичні поняття (числа, фігури, площі) виникли з практики і пройшли певний шлях становлення. Розвиток математики у другий період пов'язаний з поняттями цілого і раціонального дійсного числа, створенням алгебри, буквенного числення, тригонометрії. В цей період Евклід створив "Начала"- зразок дедуктивної побудови математичної теорії, базою якої є аксіоми. Третій період - середина 17 століття - починається із введення і вивчення змінних величин. Створюється аналітична геометрія, диференціальне та інтегральне числення, варіаційне числення, теорія ймовірностей, диференціальна геометрія. Четвертий період - 19 століття - характеризується створенням теорії комплексної змінної, створенням неевклідової геометрії, виникненням математичних теорій, що пов'язані не із безпосереднім запитом природознавства і техніки, а із внутрішніх проблем самої математики.

Такий історичний хід розвитку математики породив два підходи до її побудови: аксіоматичний (не конструктивний) і конструктивний. Аксіоматичний підхід до останнього часу вважався ідеалом будь-якої науки. Геометрія, яка зараз вивчається у вітчизняних школах, є ілюстрацією аксіоматичного підходу і збудована на аксіомах Евкліда. А саме: перелічуються без означень основні геометричні поняття, за їх допомогою даються означення всіх інших геометричних понять, формулюються аксіоми, на основі аксіом і означень доводяться теореми.

Саме наявність “ідеальних понять” (точка, пряма, площа, число, величина і т.п.) дозволяє аксіоматичну побудову математичних теорій. Таким чином, у математиці, на відміну від емпіричних наук, правильність основної частини її положень не піддається експериментальній перевірці. Тому в цій науці панує логічний метод доведення [10, 11]. “У своїй аксіоматичній формі математика постає як сукупність абстрактних форм - математичних структур, і виявляється (хоч, по суті, й невідомо чому), що де-які аспекти експериментальної дійсності, наче так їм судилося, вкладаються в де-які з цих форм” [4.С.258-259].

На початку 20 століття почав активно розповсюджуватися рух за “функціональне мислення” - тобто мислення в термінах змінних і функцій. Характерною рисою математичної процедури в цьому випадку було: 1) наявність змінних; 2) представлення цих змінних через знаки. Математичними прийомами вихідна багатозначність, якою є дійсність, перетворюється у знакові конструкції. Математики перетворюють предмети у символи та схеми символів і досліджують такі схеми. Цей підхід побудови математичних теорій називають конструктивним і є шляхом від багатозначності, якою наділені слова, до чистої символіки і він диктується виключно евристичними прагненнями.

Сучасна математика, як зазначає Вейль Г., є майстерним поєднанням конструктивної і аксіоматичної процедур [5]. За конструктивним підходом математика - це конструкція в якій аксіоми встановлюють межі області значень тих змінних, що приймають участь у конструкції; за аксіоматичним - математика - це конструкція, що підпорядкована аксіомам і дедукції. Такої позиції притримується багато сучасних математиків, зокрема видатний американський математик Курант Р. наголошує: “Взаємозв’язок загального з окремим, дедукції з конструктивним підходом, логіки з уявою - саме вони і складають саму суть живої математики” [10.С.16].

Вітчизняна математична освіта базується на обох підходах. Не залежно від того, чи мова йде про середню, вищу математичну чи вищу спеціальну освіту, той, хто її отримує, знайомиться з обома принципами в процесі вивчення математики. Досліджуючи мислення математика, дослідники зобов’язані рахуватися з таким станом справ. Це ставить перед ними завдання вивчати мислення, що одночасно опирається з однієї сторони на чіткі межі аксіом, а з іншої – на нічим не регламентовані конструкції, мислення, що протікаючи за строгими законами логіки, знаходить вирішення своїх проблем всупереч їй.

В літературі зустрічається виділення ще однієї особливості: **алгоритмічність розв’язування багатьох математичних задач**. Тобто, акцентується увага на тому, що для розв’язування певного типу задач

Personal Transition, 2012. <http://bjclearn.org/CLLbursts/?p=3578> – Title from the screen.

3. Williams D. *Surviving and thriving: how transition psychology may apply to mass traumas and changes I* [Електронний ресурс] : / Dai Williams. – 80 Min / 70 MB. — 1 електрон. опм. диск (CDROM).— Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95,98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. — <http://www.eoslifework.co.uk/pdfs/Surviving%20and%20thriving%20Synopsis%20Oct%202010.pdf> – Title from the screen.

4. Zamojska E. *Kulturowa tożsamość młodzieży. Studium empiryczne. Z badań nad młodzieżą ze szkół średnich*. WSE UAM: Poznań-Toruń, 1998. – 511 c.

УДК. 159.955.6

ПСИХОЛОГІЯ РОЗУМІННЯ НЕСТАНДАРТНИХ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАДАЧ

Панчак О.В. асистент кафедри психіатрії, наркології та медичної психології Івано-Франківського національного медичного університету.

Інтерес науковців до розуміння в діяльності різних фахівців виник уже давно і не слабшає до сьогодні. У сучасних філософських та психологічних концепціях розуміння розглядається як обов’язкова умова діяльності людини. В будь-якій професійній діяльності важливу роль відіграє якість розуміння тієї проблеми, що постає перед спеціалістом. Це повною мірою стосується і лікарів. Тому метою нашої статті є проаналізувати особливості процесу розуміння у мисленнєвій діяльності в галузі стоматології.

Розуміння, як об’єкт дослідження, є надто складним і суперечливим феноменом. Слід наголосити на великій кількості підходів при постановці психологічної проблеми розуміння адже одним і тим же терміном у різних випадках позначають різні проблеми, що ускладнює його дослідження. Не менш різноманітними є методи дослідження феномену розуміння.

Сучасний етап дослідження проблеми розуміння пов’язаний з іменами таких психологів, як А.В.Антонов, Б.Д. Богоявленська, Л.Л.Гурова, В.В.Знаков, А.Б.Коваленко, Ю.К. Корнілов, Г.С.Костюк, Л.А. Мойсеєнко, В.О.Моляко, С.Л.Рубінштейн, О.К. Тихомиров, Н.В.Чепелева, і ще багато інших, які працювали й працюють над вивченням феномену "розуміння". Маючи свій власний підхід, кожен із них сприяє створенню цілісної картини означеної психологічної проблеми. Багато робіт психологів присвячено вивченню: а) факторів, що впливають на процес розуміння

комплементарними із змінністю довкілля. Особа починає оцінювати ситуацію зміни, як ворожу, не сприятливу для неї, відокремлюється від неї і не робить нічого щоб її змінити.

Друге вирішення – позитивне, шукаючи способи виходу з депресії особа змінює власну оцінку ситуації з позитивної на негативну починає бачити та розуміти позитивні оптимістичні аспекти та сторони зміни, що відбувається. Особа починає заново вибудовувати бачення свого особистого майбутнього, яке б відповідало актуальним обставинам. Опісля, реалізуючи нові плани, котрі приносять позитивні бажані наслідки, оцінює ситуацію зміни, як продуктивну [2].

В ситуації змінності зовнішнього довкілля актуальним постає питання планування свого майбутнього у молодому віці, якими будуть ці плани, тривалими чи короткостроковими, структурними чи хаотичними.

Сучасна молодь переважно довго не задумується над тим яким буде їхнє майбутнє. Умови сьогодення, у яких все змінюється дуже швидко не дають можливості побудувати грандіозні плани. Оскільки не має впевненості стосовно планів на завтрашній день то не можливо конструювати плани на прийдешні роки. Такі обставини сьогодення спричиняють цілковиту відмову від створення планів, вони починають втрачати свій сенс [1].

З іншої сторони планування майбутнього є природнім та закономірним процесом для молоді і надає часткового почуття впевненості у завтрашньому дні. Часто у відповідь на запитання: „Якими є Твої плани на майбутнє?“, молода людина відповідає: „незнаю“, „ніколи про це не замислювався(лась)“, „не хочу про це думати“ [3]. Тобто можна тільки спробувати скласти плани на майбутнє котре не віддале у часі і пов’язане з конкретними людьми чи конкретним місцем.

Враховуючи всі вище перелічені обставини, варто зауважити, що спосіб життя сучасної молоді має свою логіку і не є тотальним безладом. Молоді особи статраються планувати своє майбутнє у короткостроковій перспективі, також ці плани є еластичними, що піддаються змінам, і які існують у декількох варіантах однієї і тієї самої події. Можливо, що коли бачення майбутнього не є чітким та структурованим – то факт, що план не буде зреалізованим, не викликає стресу, а стає тільки стимулом для складання наступних планів, у ще більш короткостроковій перспективі і з більшою еластичністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beck U. *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności.* – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR., 2002. – 373 c.
2. Fisher J M. *A Time for change, Human Resource Development International vol 8:2 (2005), pp 257 – 264, Taylor & Francis John Fisher, Process of*

існує вказівка про конкретні операції та їх послідовність виконання, на шляху до знаходження розв’язку [3, 6, 9].

Зазвичай математичне мислення досліджують науковці (серед яких багато і математиків) і психологи. При цьому перші намагаються окреслити “предмет математичного мислення”, вичленити його із багатопланового поняття “мислення”, акцентуючи увагу на суто математичних проявах цього феномену. “Під математичним методом мислення я розумію, по-перше особливу форму міркувань, за допомогою яких, математика проникає у науки про зовнішній світ ..., по-друге, ту форму міркувань, якою користується у своїй власній галузі математик, коли він наодинці сам з собою.” [5.С.6.]

Психологів цікавить процес математичного мислення: зародження і функціонування думки, специфіка оперування математичним матеріалом, особливості суб’єкта, що продукує математичну думку і т.п. Психологічні дослідження математичного мислення стосуються різних математичних процесів - процесів, що пов’язані із розв’язуванням стандартних і нестандартних математичних задач, народженням математичних відкриттів, створенням нових математичних теорій. Хоч ця тема дослідження для психологів не нова і містить чималі нароби, проте існує багато нез’ясованого, незрозумілого психологам у процесах математичного мислення. Дослідники давно вже відмовились від пошуку “математичної гулі” в мозку людини, але і адекватної моделі математичного мислення не створено також.

Досліджуючи специфіку математичних міркувань, науковці дійшли висновку, що не можна чітко розмежувати мислення на математичне, філософське і т. п. Більш того, як стверджує Вейль Г. “... подібно до самої істини і досвіду, мислення за своїм характером є щось досить однорідне.” [5.С.6.] Адамар Ж. наголошував, що “...не існує єдиної категорії математичних розумів, ... ці розуми бувають багатьох типів, причому відмінності виявляються настільки суттєвими, що сумнівно, щоб вони відповідали єдиній і одній і тій же властивості мозку” [1.С.11.].

Математичне мислення містить ряд компонентів: числовий, символічний, просторовий, логічний, інтуїтивний. Саме поєднання цих складових породжує феномен математичного мислення. Зокрема, числовий компонент полягає в утворенні числових характеристик та вмінні їх інтерпритувати: вмінні з отриманих числових даних виявити певну якісну характеристику. І, навпаки, вмінні перевести ту чи іншу якісну характеристику у правильні числові співвідношення. Про наявність символіки у математиці вже говорилося. Слід лише наголосити, що математичне мислення включає в себе розуміння символів і маніпулювання ними. Особливості просторового компоненту у

математичному мисленні полягають у розумінні просторових математичних фігур, образів, комплексів і у вмінні ними оперувати. До такого оперування слід віднести: просторове абстрагування (виділення загального, спільного), просторове комбінування (знаходження зв'язків і відношень об'єктів у просторі), тощо.

Логічний та інтуїтивні складові математичного мислення полягають в утворенні математичних понять і абстракцій; розумінні, запам'ятовуванні і самостійному виведенні загальних висновків як за правилами формальної логіки так і інтуїтивно.

В психологічній літературі зустрічаються спроби з'ясувати місце математичного мислення в загальному процесі мислення людини і встановити залежність між ними. До таких належить дослідження Атаханова Р. Розглядаючи висхідну послідовність "мислення взагалі": емпіричний, аналітичний, плануючий, рефлексивний, і таку ж послідовність математичного мислення, автор дійшов висновку, що рівень розвитку математичного мислення не може випереджувати рівень розвитку "мислення взагалі". Встановлено, що перехід від одного рівня математичного мислення до іншого можливий в межах одного рівня "мислення взагалі", або після переходу на інший рівень "мислення взагалі" [2].

Часто математичний мислительний процес розглядається як процес розв'язування задач, процес породження і подолання математичної проблеми. При цьому математичні задачі поділяють на ряд класів, типів, залежно від характеру задачі. Найчастіше зустрічається поділ на два типи: задачі на доведення і задачі на обчислення (наприклад [13]), або на три типи: задачі на доведення чи пояснення, задачі на знаходження невідомого і задачі на побудову чи перетворення [наприклад 14]. Існує поділ задач за розділом математики: арифметичні, алгебраїчні, геометричні; чи задачі з теорії функції дійсної змінної, з теорії ймовірностей, з математичного аналізу, з статистики і т.п. Цікавим з точки зору дослідження мислення є поділ на стандартні і нестандартні задачі.

Не дивлячись на існування цих і ще ряду інших поділів математичних задач на види, класи, типи, глибокої різнопланової психологічної характеристики мислительних процесів при розв'язуванні того чи іншого виду задач не проведено, як не проведено і порівняльної характеристики таких мислительних процесів. Ставлячи перед собою мету вивчення тих чи інших аспектів математичного мислення, автори часто проводять різні дослідження на різних математичних задачах. При цьому їх вибір робиться із точки зору вигідності, виразності певної математичної задачі, без акценту на те, до якого класу належить ця

процесів перецепції та адаптації до змін, самою людиною, що переживає ці зміни.

Джон Фішер [2] аналізуючи процес пристосування людини до змін, дійшов до висновку, що людина, приймаючи зміни переживає емоційний ряд, що побудований за принципом кривої. На початковому етапі особа переживає тривогу та страх втрати контролю над подіями, що відбуваються з нею у житті, їй важко побудувати візію свого особистого майбутнього на основі змінності довкілля. Пізніше особа, з якою трапилася зміна, починає усвідомлювати, що існуючі способи розуміння дійсності перестають функціонувати, а починають впроваджуватися нові, досі невідомі. При цьому, розпочинаються процеси нового бачення власного майбутнього у якому нам вдасться все побудувати на якісно – кращому рівні від того що був, тоді переживаємо почуття шастя, через віру в те, що вдасться все виправити та зміни старі, недосконалі способи функціонування. Після встановлення нових планів стосовно майбутнього особа починає діяти у нових змінених умовах застосовуючи уже відомі часткові дії, що мали колись позитивні наслідки, вважаючи, що і в нових умовах вони даватимуть хороший результат. Дуже часто подібні дії не приносять очікуваних наслідків, оскільки умови змінності вимагають від нас певних коливань у діяльності, тобто застосування різних, інколи навіть кардинально – відмінних стратегій діяльності, при таких обставинах, особа, що переходить зміну переживає страх та відчай. Такі емоції можуть викликати переоцінку зміни як загрози. Людина усвідомлюючи собі, що нові обставини можуть радикально перебудувати її життя і воно рухатиметься у відмінному від запланованого та задуманого напрямку, і що можливо уже не існуватиме можливостей кардинальної модифікації зміни і реагування на неї у відповідним способом. Відбувається особисте розуміння того, що нічого не можна повернути назад. Після чого людина, що переживає зміну часто переживає почуття провини, за те, що їй не вдалося зреалізувати свої плани на майбутнє та очікування стосовно нового життя. Відбувається повернення до минулого з його певними і зрозумілими укладами та правилами, котрих вже не можна повернути. Теке почуття провини може супроводжуватися депресивними переживаннями. Особа вже не має впевненості, яким буде її майбутнє і які події трапляться у ньому, переживається відсутність мотивації і сворізний хаос життєвих планів, відсутні системність і чіткість у тому як потрібно діяти у ситуації, щоб хоча б щось змінити. Після цього етапу прийняття та переживання зміни можливими є два варіанти розвитку подій.

Перший – негативне сприйняття та прийняття зміни. Негативні емоції, які описані вище призводять до виникнення розчарування. Людина починає думати, що її цінності, переконання та здобутки не є

військовослужбовців, впливає на поведінку та психоемоційний стан і характеризує здатність виконувати бойові завдання відповідно до вимог професійної діяльності.

Дослідження показало застосовувати засоби впливу на свідомість та психіку військовослужбовців, своєчасну підготовку їх до функціонування у будь – яких екстремальних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М.Й. Загальна психологія: Навч. посібник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. – Львів: Край, 2005. - 968 с.
2. Козяр М.М. Екстремально – професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях. – Львів: «СПОЛОМ», 2004. – 376 с.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
4. Вилонас В.К. Основные проблемы психологической теории эмоций // Психология эмоций: Тексты. – М., 1984. – С. 3–28.
5. Выготский Л.С. Учение об эмоциях // Собр. соч. Т. 4. – М., 1984. – С. 90–318.
6. Головин С.Ю. Словарь практического психолога / Головин С. Ю. – Мн.: Харвест, 2002. – 554 с.

УДК 159.922

СТРАТЕГІЇ ПРИСТОСУВАННЯ ДО ЗМІННОСТІ ДОВКІЛЛЯ У МОЛОДОМУ ВІЦІ

Орицин Л.С., старший викладач кафедри психології управління ЛДУВС

Розглядаючи процес адаптації до сучасних стресових умов, психологи дійшли до висновку, що на різних етапах перцепції зміни особистість по різному реагує на кожному з них.

Вільямс [4] вважає, що не кожна життєва зміна повинна переходити через тривалий процес адаптації до неї. Виключно ті зміни, котрі пов'язані зі зміною зовнішнього довкілля, або ж зі зміною життєвої ролі особи у повсякденному житті чи серед її соціального оточення і викликають реконструювання бачення власної особи та оточуючого світу, можуть потребувати адаптації та пристосування до них особистості. Автор [4] також перелічує умови, котрі допомагають результативно пристосуватися до життєвих змін. До таких умов – чинників належать: економічна безпека, емоційна безпека, задовільний стан здоров'я, попередній досвід та вміння результативно і позитивно заадаптуватися до змін, підтримуюче робоче середовище, та підтримка

задача, без з'ясування специфіки пошукового процесу, пов'язаного з таким, видом задачі.

Мислительний процес при вирішенні математичної проблемної ситуації - це процес знаходження алгоритму: процес зведення ситуації до вже відомого алгоритму, або пристосування його до даної задачі. (Адже розв'язати математичну задачу - це не знайти відповідь.) Це дає підстави стверджувати, що математичне мислення - це вид творчого мислення. На підтримку цієї думки свідчать результати досліджень Гурової Л.Л. Автор прийшла до висновку, що дискурсивне логічне мислення “в чистому вигляді” не має місця в реальному процесі розв'язування будь-якої задачі. Психологічна структура пошуку розв'язку, включаючи логічні операції, містить і процес висування гіпотез, і інтуїцію [7].

При дослідженні розв'язування математичних задач, мислительний процес в ряді випадків поділяють на етапи, мікропроцеси. Пойя Д. виділяє три основні процеси: розуміння умови, зародження ідеї, розумова робота. Автор стверджує: “Було б нерозумно витрачати час на задачу, яка нам не зрозуміла. Тому наш перший і очевидний обов'язок полягає в тому, щоб зрозуміти задачу, її смисл, її призначення” [13.С.50].

Зрозуміти задачу - це, звичайно, зрозуміти її в цілому, зрозуміти її складові частини, співвідношення між умовою і вимогою. Але, це ще і, на думку Пойя Д., віднести задачу до певного типу: або до задач на доведення, або до задач на знаходження.

Зародження ідеї автор описує як “раптовий проблиск світла після довгої напруги і коливань” [13, С.205]. В результаті виникнення ідеї змінюється точка зору суб'єкта на задачу, причому, зміна настає раптово, після суттєвого мисленого вивчення певного складового елементу чи його властивості в контексті задачі. Така ідея сприяє впевненості суб'єкта в досягненні мети.

Пойя Д. виділяє як окремий складник розумову роботу. Сутність цієї складової можна представити за такою схемою: 1) постановка задачі для себе (настає після виникнення суб'єктивного бажання її розв'язати), 2) вибіркова увага (вона концентрується біля тієї інформації, що стосується задачі), 3) реєстрація темпу просування (спостерігається, наприклад, підйом настрою при швидкому темпі розв'язування), 4) правдоподібні міркування (розпізнанні елементи об'єднують, перегруповують), 5) евристичні виправдання (перевіряють, чи виконаний мислительний крок, вірний), 6) винайдення плану розв'язування.

Процес формування задуму автор описує як процес утворення і розв'язання ряду додаткових задач, як процес складання плану і послідовного виконання певних дій, які необхідні для досягнення мети. Дії та їх послідовність можуть бути ясними, відомими і не дуже. На невідомих до кінця шляхах побудови дій може виникнути яскрава ідея.

Описані мислительні процеси Пойя Д. вміщує у 4 основні етапи розв'язування задачі: розуміння постановки задачі, складання плану розв'язування, здійснення плану, вивчення отриманого розв'язку. Тобто на етапі формування задуму автор не відокремлює мікроетапів. Натомість розглядається і оцінюється ряд евристичних прийомів, практичних порад, що сприяють пошуковій діяльності суб'єкта.

Крутецький В.А. розглядає трьохстадійний процес розв'язування математичної задачі: сприймання інформації, переробка інформації, збереження інформації [9].

Гурова Л.Л., досліджуючи розв'язування геометричних задач, висунула і обґрунтувала ідею про циклічний характер розв'язування задач. Адже пошук розв'язку визначається і об'єктивною інформацією, що міститься у задачі і суб'єктивними особливостями оперування цією інформацією. Область пошуку встановлюється спочатку в загальному плані, а потім, поступово уточнюється через динамічну ієрархію загальних і частинних гіпотез. Автор стверджує, що "...структура пошуку розв'язку, як вона проявляється в мислительній діяльності людини, виявляє відносну стійкість і незалежність від логічної структури задачі" [7, С.16]. Висування гіпотез, формування планів, стратегій складає психологічний зміст евристичних процесів, виражає функціональну специфіку мислення при розв'язанні задач. Більш детальної схеми процесу розв'язування математичних задач як то є, наприклад, для процесу розв'язування технічних задач, в літературі не зустрічається.

Дослідники математичного мислення приділяють велику увагу методам розв'язування математичних задач. Ще Декарт Р. виношував ідею створення "універсального методу". Його "Правила для керівництва розуму" вміщують 3 положення: 1) будь-яку задачу можна звести до математичної, 2) будь-яку математичну задачу можна звести до алгебраїчної, 3) будь-яку алгебраїчну задачу можна звести до розв'язування одного рівняння. Хоч він потерпів невдачу (причина якої з позицій сучасної математики обґрунтована), його проект є дуже значимим для математики завдяки введеною в неї новій теорії (аналітичної геометрії), завдяки аналізу математичних прийомів розв'язування задач. Адже задача передбачає необхідність свідомого пошуку відповідного засобу для досягнення добре відомої, але безпосередньо не даної мети. Розв'язати задачу означає знайти цей засіб.

Від апіорних уявлень і постулатів відштовхується дедуктивне міркування, що намагається добути з них висновки за допомогою логічних правил, яким підлягає наше мислення. Ці висновки пізніше зіставляють із фактами. Математична мова надає у розпорядження дедукції точний інструмент для завершення переходу від вихідних положень до висновків. Однак, математики і дослідники математичного

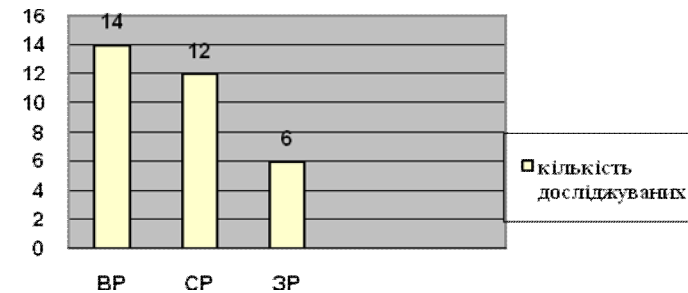
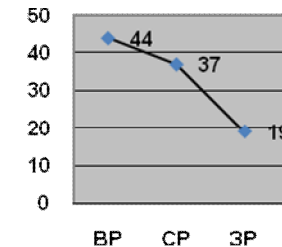

Рис. 1. Показники емоційної стійкості військовослужбовців за методикою.

На малюнку 2. Показано відсоток емоційної стійкості військовослужбовців.

Отже, ми можемо проаналізувати емоційну стійкість військовослужбовців наступним чином, високий рівень (44%) і стабільний рівень (37%) переважають у військовослужбовців, що свідчить про те, що високий показник емоційної стійкості військовослужбовця характеризує його здатність виконувати бойові завдання в різних умовах без суттєвого психічного і фізичного напруження.

Задовільний рівень емоційної стійкості (19%) свідчить про те, що військові під час бойових дій не можуть протистояти стресу, вони дуже вразливі до стресу, важко адаптуються в екстремальних умовах. Найменша життєва оказія викликає у них стрес, що негативно впливатиме на загальне самопочуття та психоемоційний стан і як наслідок такі військовослужбовці під час бойових дій не мають здатності переносити військові тяготи і позбавлення, не можуть долати страх у бою і зберігати волю перемоги.

Готовність військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах визначається професійною та психологічною стійкістю, вольовим загартуванням та фізичною підготовкою, індивідуальними якостями. Емоційна стійкість позначається на ефективності дій

навіть там, де ситуація далека від емоційогенної. Емоційна стійкість - це якість особистості, окремими аспектами якої є: стабільність, врівноваженість та опірність.

Головною метою психологічної підготовки військовослужбовців є підготовка психіки військовослужбовців до стійкої практичної діяльності.

Психологічна підготовка воїнів має дві основні мети:

- формування психічної стійкості;
- формування психологічної готовності.

Ці якості формуються у процесі відпрацювання всіх необхідних навчально-бойових ситуацій на заняттях і навчаннях, які проводяться в умовах, наближених до реального бою. Завчасно (до початку бою) у військових формується психічна стійкість — це система психічних якостей воїна, яка визначає його потенційну можливість долати труднощі сучасної війни й успішно виконувати отримане бойове завдання.

Ця система психічних якостей охоплює:

- знання труднощів різних бойових ситуацій і способів управління своєю поведінкою за цих обставин; знання тактики своїх військ;

- знання дій імовірного супротивника і способів протидії йому;

- поглиблене знання своїх обов'язків і бойової техніки;

- стійкі навички і вміння подолання труднощів сучасної війни, керування своїми психічними станами й діями, визначення своїх можливостей, а також готовність до розв'язання поставлених завдань;

- погляди й переконання, мотиви та настанови на необхідність і можливість подолання труднощів сучасної війни й успішного виконання бойового завдання;

- особистісні якості воїна, які відображають його стійку здатність долати труднощі сучасного бою, володіння своїми психічними станами і діями. Зміст психічних якостей, що формуються, тісно пов'язаний з характером тих труднощів, які долаються в ході сучасного бою. Ці якості, які становлять психічну стійкість, досягаються моделюванням у ході бойової підготовки умов майбутньої бойової діяльності, які можуть мати місце у сучасній війні.

Для визначення емоційної стійкості проведено емпіричне дослідження військовослужбовців і використані методикатест — стресостійкості.

Вибіркова сукупність складала 32 військовослужбовців ВКСА Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного.

На малюнку 1. Показано кількість досліджуваних з рівнем емоційної стійкості.

мислення вказують, що дедуктивний метод корисний швидше для класифікації, чи викладу математичної теорії, але він не є методом розв'язування нових задач, методом відкриття.

Видатний математик Лаплас П. стверджував: "У самій математиці головні засоби досягти істини - індукція та аналогія" [Цитата по 12, С.7]. Розширюючи цю думку Пойя Д. зауважує, що багато задач часто легше розв'язувати ніж лише одну, бо при розв'язуванні серії типових задач, що пов'язані тісною аналогією, виникає принцип розв'язування [13]. Коли спостерігається певна закономірність, що не може пояснюватись простою випадковістю, то робиться гіпотеза, що така закономірність продовжується і за межами фактичних спостережень. Досліджуючи і пропагуючи математичну індукцію, Пойя Д. підкреслює корисність індуктивної фази для глибокого розуміння математичної проблеми, навіть при умові, що після логічного доведення виявиться, що гіпотеза хибна.

"Аналогією прийняте все наше мислення; наша щоденна мова і тривіальні висновки, мова художніх творів і вищі наукові досягнення. Ступінь аналогії може бути різна. Люди часто застосовують туманні, двозначні, неповні або не цілком з'ясовані аналогії, але аналогія може досягнути математичної точності. Нам не слід нехтувати ніяким видом аналогії; кожний з них може відіграти певну роль у пошуках розв'язання" [13, С.42-43.]. Підкреслюючи виключно важливу роль аналогії у розв'язуванні задач, Пойя Д. обґрунтував процес розв'язування поставленої задачі методом спеціально придуманих додаткових задач, точніше ланцюга еквівалентних задач. На думку автора, допоміжна задача не гарантує розв'язку основної, але частина її розв'язку може стати частиною розв'язку основної задачі, зробити основну задачу більш зрозумілою, оживити пам'ять, розширити область пошуку [13]. Слід зауважити, що аналіз реконструктивних, комбінаторних дій математичного мислення в літературі майже не зустрічається.

Процес мислення при розв'язуванні будь-якої творчої задачі має два аспекти: свідомий і неусвідомлений, що взаємодіючи, доповнюють один одного. "Геометрія - це інтуїція" — стверджував Гельмгольц Г. [12, С.40], а Клайн М. писав: "Геометрія залишається основним джерелом розвитку багатой і плідної математичної інтуїції" [8, С.63]. Ці вислови відомих математиків є переконливим доказом важливості інтуїції для математика.

Дослідники математичного мислення також констатували цей факт і вивчали його. Як вже згадувалось, Пойя Д. описував неусвідомлені акти у процесі розв'язування задач як раптове виникнення ідеї і пропонував ряд евристичних прийомів, які сприяють на думку автора їх виникненню. До таких прийомів автор відносив зміну розміщення

наявних елементів, їх перегруповання, ізолювання окремих елементів і т.п.

Досліджуючи процес розв'язування творчих математичних задач, Адамар Ж. приділяв велике значення осяянню, яке виникає у розв'язуючого суб'єкта, вважав його результатом попередньої "інкубації ідей". Більш того, автор категорично стверджував, що не існує розумових процесів, які не включали би у себе неусвідомлене. З його точки зору, процес розв'язування творчої математичної задачі розпочинається через усвідомлене поєднання ідей, що часто не є плідним, і лише втручання випадку (на неусвідомленому рівні) дає плідний результат. Цей результат розпізнається відбирається не у свідомості, а лише переходить у неї завдяки суб'єктивним почуттям гармонії, математичної краси, геометричної виразності. Таким чином з точки зору Адамар Ж. безрезультатні зусилля думки запускають механізм неусвідомленого, що веде до виникнення інсайту і подальшого переходу мислення на усвідомлений рівень [1].

Дещо перегукється з цією точкою зору позиція Гурової Л.Л., яка прийшла до висновку, що взаємодія дискурсивних і інтуїтивних процесів у ході розв'язування геометричних задач відбувається слідує таким чином: область пошуку встановлюється інтуїтивно, а завершують пошук дискурсивні процеси, що базуються на логіці [7].

Ряд досліджень присвячено вивченню інших пізнавальних процесів суб'єкта, що розв'язує математичну задачу. Зокрема Крутецкий В.А. досліджував сприйняття математичної задачі. Автор акцентував увагу на аналізі (виділення елементів, їх систематизація) і синтезі (об'єднання елементів у комплекси) процесу сприйняття. Крутецкий В.А. вводить поняття "аналітико-синтетичного бачення", зміст якого в охопленні задачі в цілому, як цілісного комплексу, в якому не губиться жоден складовий компонент. Тобто, автор констатує, що процесу розв'язування математичної задачі передують процес аналітико-синтетичного сприйняття її. Експериментально встановлено, що в деяких випадках оволодіння певними інтелектуальними вміннями чи навичками тісніше пов'язані із сприйняттям вихідних даних, ніж із процесами, що слідує за ними [9].

Отже, проведені дослідження математичного мислення дають підстави стверджувати, що мислення математика має свої специфічні прояви пов'язані із: використанням математичної символіки; формалізацією досліджуваних структур та їх взаємовідношень; наявністю алгоритму розв'язування багатьох задач. Однак ці дослідження не є достатніми і різноплановими: математики проводять його з точки зору використання тих чи інших логічних та евристичних прийомів, залишаючи поза увагою суб'єктивні чинники мислительного процесу

3. Уледов А.К. Структура общественного сознания : теорет.-социол. исследование / А.К. Уледов. – М.: Мысль, 1968. – 324 с.

УДК 159.9:355.01

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Неурова А.Б., викладач ВКСС Академії Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
Косинський О.Ю., головний старшина Збройних Сил України
Генерального штабу Збройних Сил України

Немає важливішого для бойової готовності, ніж ставлення військовослужбовця до свого обов'язку, його бойовий настрій і поведінка, психоемоційний стан в екстремальних умовах. Кожен військовослужбовець повинен свідомо готуватися до бойових дій, виробляти у себе психологічну стійкість і вміння керувати своїми емоціями і поведінкою в екстремальних ситуаціях.

Останнім часом все більше значення надається психологічним аспектам стресу, зокрема життєвій значущості події, включаючи відношення особистості до загрозливої ситуації з врахуванням моральних цінностей, релігійних цінностей і ідеології.

Надзвичайні (екстремальні) ситуації характеризуються, перш за все, надсильною їх дією на психіку людини, що викликає у нього травматичний стрес. Психологічні наслідки травматичного стресу в крайньому своєму прояві виражаються в посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), що виникає як затяжна або відстрочена реакція на ситуації, зв'язані з серйозною загрозою для життя або здоров'я.

У психолого – педагогічній літературі відображено результати теоретичних та емпіричних досліджень різних аспектів правосвідомості. Так, питання емоцій, стресу, емоційної стійкості розглядалися в працях А. Ребера, К. Ізарда, П. Барда, В. Кеннона, П. Симонова, Г. Сельє. М. З. Лебединського, В. М. Мяснищева, Г. О. Фортунатова, Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, В. Джеймса, А. В. Мірошина.

Разом з тим А.В. Мірошин вважає, що стійкість характеризується цілим рядом особливостей, оскільки в ній "ми маємо справу не тільки з емоційно складними ситуаціями, і з самими різними факторами, що несуть в собі потенційну можливість підвищеного емоційного реагування. Крім того, вони пов'язані із його індивідуальністю і його унікальною емоційною будовою, можуть викликати емоційну напругу

доцільність, відсутність протиставлення людини і природи; сприймання індивідом природних об'єктів як повноправних суб'єктів, партнерів по взаємодії з людиною; розуміння людиною доцільності балансу прагматичної і непрагматичної взаємодії з природою [1, с. 231].

Дана класифікація типів екологічної свідомості, вважає О.В.Гагарін, є недостатньою з точки зору її наукового обґрунтування, і тому її слід модернізувати та доповнювати з точки зору психології та педагогки екологічної освіти. Зокрема, В.І.Панов, А.М.Львовичкіна говорять про доцільність доповнення до вказаних типів поняття про природоцентричний тип екологічної свідомості, відмінною рисою якого є те, що природні об'єкти не наділяються властивістю виконувати суб'єктні функції, а спочатку приймаються як суб'єкти розвитку Природи в цілому, включаючи світ живої і неживої природи, людини, планету тощо. Н.В.Скалон пропонує так званий антропоєкоцентричний тип екологічної свідомості, що припускає наявність взаємодоповнюючих екоцентричних і антропоцентричних цінностей у особистості в навколишньому середовищі, наприклад, урбанізованому [цит. за 3, с. 287].

На нашу думку, останні два типи є досить суттєвими для визначення сутності екологічної свідомості. Адже перший, природоцентричний тип, наголошує на принциповій суб'єктності природи. У свою чергу, антропоцентричний тип є більшою мірою ціннісним ніж перші три типи. На нашу думку недоліками всіх цих підходів є такі два ключові моменти:

1. Досить чітка категоричність кожного з підходів, визнання лише своїх постулатів правильними, а інших – хибними, недопустимими, що, ми вважаємо, не може бути цілком прийнятним, адже предметом нашого дослідження є взаємодія людини з природою, оточуючим середовищем тощо.

2. Всі ці підходи не врахували того, що екологічна свідомість є формувальним компонентом екологічної культури особистості.

Тому, на нашу думку, слід було би доповнити існуючу класифікацію типів екологічної свідомості фахівця гармонійним типом, який, крім тих характеристик, які входять до перерахованих нами чотирьох типів, вміщує також оцінювальний момент взаємодії та ставлення людини до природи в аспекті культури. Саме такий тип екологічної свідомості індивіда сприятиме формуванню його екологічної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. *Экологическая педагогика и психология* / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480 с.
2. *Психология: [підручник для пед. вузів] / [за ред. Г.С. Костюка]. – К. : "Радянська школа", 1961. – 582 с.*

математика; психологічні дослідження в значній мірі розрізнені. Не створена цілісна характеристика психології математичного мислення, не досліджено його процесуально-динамічний аспект, не з'ясовані особливості пошукового процесу при розв'язуванні творчого математичного завдання, не достатньо вивчено взаємовідношення суб'єктивних і об'єктивних чинників творчого математичного процесу. Не досліджено психологічну сторону суто математичних прийомів мислення, як то метод математичної індукції, доведення від супротивного і т.п.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамар Ж. *Исследования психологии процесса изобретения в области математики.* – М.: Сов. радио, 1970. – 150 с.
2. Атаханов Р. *Соотношение общих закономерностей мышления и математического мышления // Вopr. Психологии.* – 1995. – №5. – С. 41-50.
3. Биркгофф Г. *Математика и психология.* – М.: Сов. радио. – 1977. – 96 с.
4. Бурбаки Н. *Очерки по истории математики.* – М.: Мир. – 1963. – 457с.
5. Вейль Г. *Математическое мышление.* – М.: Наука – 1989. – 400 с.
6. Гнеденко Б.В. *Математика и научное познание.* – М.: Знание, 1983. – 61 с.
7. Гурова Л.Л. *Интуиция и логика в психологической структуре решения задач // Семантика, логика, интуиция в мыслительной деятельности человека.* – М.: Педагогика, 1979. – С.8-45.
8. Клейн М. *Математика. Поиск истины.* – М.: Мир. – 1988. – 295 с.
9. Крутецкий В.А. *Психология математических способностей школьников.* – М.: Просвещение. – 1968. – 432 с.
10. Курант Р. *Что такое математика? Элементарный очерк идей и методов.* М.: Просвещение. – 1967. – 558 с.
11. Марнянський І.А. *Аксиоми – для чого вони?.* - Київ: Рад. школа. – 1986. – 112 с.
12. *Математика в афоризмах, цитатах і висловлюваннях.* – К.: Наук. думка. – 1974. – 254 с.
13. Пойя Д. *Математическое открытие.* – М.: Наука. – 1976. – 336с.

14. Фридман Л.М., Турецкий Е.Н. Как научиться решать задачи. – М.: Просвещение. – 1984. – 175 с.

УДК.159.95

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

*Осьодло В.І., начальник кафедри суспільних наук Національного
університету оборони України, доктор психологічних наук, доцент,
полковник*

*Куций О.А., доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
кандидат психологічних наук, доцент*

Успішне формування професіоналізму особистості та діяльності фахівців базується на їх готовності до праці. Провідною складовою готовності до професійної діяльності є психологічна готовність, яка розуміється вченими як комплексне психологічне утворення, як сплав функціональних, операційних й особистісних компонентів.

Залежно від визначення психологічної готовності, різними авторами виділяються її структура, головні складові, будуються шляхи її формування. Якщо визначальна складова – професійне мислення, то формування психологічної готовності будується через навчання прийомам аналізу. Там, де в основі є професійна спрямованість і формування професійних здібностей – психологічну готовність визначають як таку, що проходить через професійну спрямованість.

Поняття «психологічна готовність» в літературі має різні тлумачення. Так, поняття «готовності» до високопродуктивної діяльності у певній галузі праці, суспільного життя Б.Г. Ананьєв визначає, як «прояв здібностей» [1; 115]. В.А. Крутецкий пропонує називати готовністю до діяльності весь «ансамбль», синтез властивостей особистості, як значно ширше поняття, ніж здібності [3; 4]. К.К. Платонов відповідно до висунутої ним концепції особистості, у структурі готовності до діяльності виділяє моральну, психологічну та професійну готовність [3; 41].

Л.С. Нерсисян, А.Ц. Пуні пояснювали готовність через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості як її загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей; як спрямованість особистості на виконання певних дій [2].

явищах потреб особистості. При цьому таке відображення потреб особистості в об'єктах або явищах природи характеризуються трьома різними за характером параметрами: широтою, інтенсивністю та усвідомлюваністю.

В структурі параметра інтенсивності автор виділяє чотири компоненти:

1. Перцептивно-афективний компонент, який вміщує такі рівні:
 - а) естетичного опанування об'єктів природи;
 - б) чуйності до їх вітальних проявів;
 - в) їх етичного сприймання.

2. Когнітивний компонент, який характеризує суттєві зміни в мотивації суб'єкта і спрямованості його пізнавальної активності, пов'язаної з природою, які виявляються в готовності (більш низький рівень) і прагненні (більш високий) отримувати, шукати і перероблювати інформацію про об'єкти природи, в особливий «інформаційний» сензитивності по відношенню до них і т.д.

3. Практичний компонент, що характеризує рівень готовності і прагнення людини до практичної взаємодії з об'єктами природи, опануванню необхідних для цього технологій і т.д.

4. Поступальний компонент, який характеризує рівень активності особистості; цей компонент спрямований на зміну оточення людини відповідно до її суб'єктивного ставлення до природи [1].

Так, перейдемо до опису типів екологічної свідомості особистості фахівця. У психологічній літературі екологічна свідомість аналізується, в першу чергу, за типами, а вже потім, спираючись на базові характеристики кожного окремого типу свідомості, дослідниками виділяються її структурні компоненти. Так в психологічній літературі виокремлюються такі типи екологічної свідомості:

- 1) антропоцентричний тип;
- 2) екоцентричний тип;
- 3) природоцентричний тип;
- 4) антропоєкоцентричний тип.

Антропоцентричний тип екологічної свідомості – це система уявлень про світ, для якої характерним є протиставлення людини як найвищої цінності і природи як власності індивіда, сприймання природи як об'єкта односторонньої дії людини, потрібної лише їй одній прагматичний характер мотивів і цілей взаємодії з оточуючим середовищем тощо. Антропоцентрична екологічна свідомість є властивою для всіх сфер діяльності людини, в центрі уваги яких – фактор корисності для самої людини [3, с. 59].

Екоцентрична екологічна свідомість – це стійка система уявлень про світ, для якої є характерними: зорієнтованість на екологічну

відображає істотні властивості та зв'язки речей, свої ставлення до природного середовища і до інших людей, дає собі звіт про них і, відповідно цього, організує свою діяльність [2, с.72–73].

Дослідники екологічної свідомості, спираючись на роботи авторів у галузі психології свідомості в цілому, розрізняють два принципових аспекти (плани) її аналізу: гносеологічний і соціологічний. У гносеологічному плані цей феномен постає відображенням суспільного буття, а в соціологічному – передусім акцентується увага на активній, творчій ролі свідомості. Остання розглядається у зв'язку з виникненням різних соціальних умов, які її визначають, із суспільною діяльністю людей тощо. Гносеологічний аспект дозволяє простежити переважно за рухом від дійсності до свідомості, окреслити походження ідей та поглядів, а соціологічний план, навпаки, – за реалізацією цих ідей і поглядів у суспільному житті [3, с. 93].

Якщо порівняти дослідження екологічної свідомості, виконані в цих двох планах, то в гносеологічному плані свідомість постає як відображення суспільного буття; в соціологічному плані розкривається активна, творча роль свідомості, що розглядається у зв'язку з соціальними умовами, які її визначають, з суспільною діяльністю людей. Гносеологічний аспект дозволяє розкрити особливості руху від дійсності до свідомості, виникнення ідей і поглядів, а соціологічний аспект – процеси переходу від свідомості до дійсності, реалізації ідей і поглядів в житті суспільства. В гносеологічному аспекті (зокрема, з точки зору соціальної філософії) найпростішими структурними елементами свідомості постають відчуття, сприймання, уявлення, поняття і подібні їм чуттєві, вольові та раціональні утворення. В соціологічному ж аспекті ними виступають знання, переконання, норми, цінності. Одні автори (переважно філософи) роблять акцент на гносеологічному аспекті, інші (переважно соціологи) – на соціологічному тощо. Структура екологічної свідомості в кожному випадку виявляється різною. В першому випадку в ній виділяються утворення, які різняться особливостями свого чуттєвого відображення, в другому – утворення, які мають не однакові суспільні функції. Однак і той, і інший підходи достатньою мірою є обмеженими; в науці необхідним є комплексний підхід, на що неодноразово звертали увагу науковці [3].

Отже, дослідники екологічної свідомості по-різному визначають її структуру. Так, С.Д.Дерябо та В.А.Ясвін виділяють такі її компоненти: система екологічних уявлень, індивідуальне ставлення людини до природи та диференційоване використання технологій взаємодії з нею [1, с. 51].

Згідно теорії С.Д.Дерябо, в основі суб'єктивного ставлення індивіда до природи полягає відображення в тих чи інших її об'єктах і

Поняття готовності до діяльності тісно пов'язане з поняттям установки, яка забезпечує стійкий, цілеспрямований характер протікання успішної діяльності. Д.Н.Узнадзе розумів установку як більш широке явище, ніж готовність. Готовність визначалася ним як суттєва ознака установки [5].

З іншого боку, М.І. Дяченко та Л.А. Кандибович розрізняють ці два поняття з точки зору конкретно-психологічної природи феноменів й установка є лише формою готовності [6].

В.В. Соґалаєв зазначає, що в структуру психологічної готовності входять мотиваційний, орієнтаційний, емоційно-вольовий, особистісно - операційний та оціночно - рефлексивний компоненти.

Психологічна готовність до професійної діяльності, на думку О.М. Краснорядцевої, що спробувала поєднати вказані вище підходи, проявляється:

- у формі установок (як проекції минулого досвіду на ситуацію «тут і зараз»), що передують будь-яким психічним явищам і проявам;

- у вигляді мотиваційної готовності до «впорядкування» свого образу світу (така готовність дає людині можливість усвідомити сенс і цінність того, що робить);

- у вигляді професійно - особистісної готовності до самореалізації через процес персоналізації.

Найбільш повним і вдалим є визначення психологічної готовності В. Дружиніна: «Психологічна готовність є психічним станом, що характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта діяльності на оперативне або довгострокове виконання конкретної діяльності» [6]. Цей стан допомагає успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, особисті якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати діяльність при появі непередбачених перешкод.

Щодо дослідження особливостей поведінки особистості в екстремальних ситуаціях – цим займалися зарубіжні та вітчизняні вчені. Так, В. Томас і Ф. Знанецький вважають, що сукупність економічних, соціальних, релігійних та інших цінностей особистості впливають на психічний стан в даний момент. Виходячи з цього, кожна конкретна активність особистості – це рішення нею певної ситуації [5]. У зв'язку з проблемою подолання особистістю екстремальної ситуації, збереження нею здатності до ефективних дій в умовах даної ситуації в психології з'явився термін «копінг- поведінка», який інтерпретують як психологічне подолання. Поняття «копінг» інтерпретується по-різному в різних психологічних школах:

- неопсихоаналітичний (копінг-процеси розглядаються як его-процеси, що спрямовані на продуктивну адаптацію особистості у важких

ситуаціях. У разі нездатності до адекватного подолання проблеми включаються захисні механізми, що сприяють пасивній адаптації[8];

- другий підхід визначає копінг як якості особистості, що дозволяють використовувати відносно постійні варіанти відповіді на стресові ситуації. А.Білінге і Р.Моос виділяють три способи вирішення стресової ситуації: націлений на оцінку, націлений на проблему, націлений на емоції[5; 7];

- у третьому підході копінг виступає як динамічний процес, який визначається суб'єктивністю переживання ситуації і багатьма іншими чинниками[4; 6].

Динамічна структура стану психологічної готовності до складних видів діяльності – це цілісне утворення, що включає в себе ряд особистісних характеристик, основними з яких є:

1) мотиваційні – потреба успішно виконувати завдання, інтерес до діяльності, прагнення домогтися успіху і показати себе з кращого боку;

2) пізнавальні – розуміння обов'язків, завдання, оцінка його значущості для досягнення результатів діяльності і для себе особисто;

3) емоційні – почуття професійної та соціальної відповідальності, впевненість в успіху, наснага;

4) вольові – управління собою і мобілізація сил, зосередження на завданні, відволікання від впливів, що заважають, подолання сумнівів, боязні [2; 4].

Відповідно до вказаного, процес формування стану психологічної готовності до діяльності в особливих умовах є послідовністю таких взаємопов'язаних процедур і дій:

- усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу або поставленої іншими людьми завдання;

- усвідомлення цілей виконання завдань, вирішення яких призведе до задоволення потреб або виконання поставленого завдання;

- осмислення та оцінка умов, в яких будуть протікати події, актуалізація досвіду;

- визначення на основі досвіду і оцінки майбутніх умов діяльності найбільш раціональних і можливих способів вирішення завдань;

- прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінка співвідношення своїх можливостей, рівня домагань і необхідності досягнення певного результату;

- мобілізація сил відповідно до умов і завдань, самонавіювання віри в успішне досягнення мети [6, 12].

Висновок.

Розробка психотехнологій подолання акцентуацій створює умови для прогресивного цілеспрямованого професійного становлення, сприяють професійній самоактуалізації рятувальників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонгард К. Акцентуированные личности: Пер. с нем. / К. Леонгард. – Киев: Вища школа, 1981. – 574 с.
2. Тогобицька В.Д. Психокорекція професійних деструкцій працівників МНС України: дис. канд. психол. наук: 19.00.09 / В.Д. Тогобицька. – Х., 2008. – 307 с.
3. Ушаков Г.К. Пограничные нервно-психические расстройства / Г. К. Ушаков. – М.: Медицина, 1987. – 276 с.
4. Юнг К. Психологические типы / К. Юнг. – М.: Наука, 1987. – 187 с.

УДК 159.922:502

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОГО ТИПУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Набочук О.Ю., пошукувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету

Проблема сутності, структури та типів екологічної свідомості фахівця не є новою у науковій літературі. Хоча актуальність цієї теми викликається, передусім, тим, що стосовно структури екологічної свідомості, у психологічній літературі немає цілісної концепції, яка б характеризувала екологічну свідомість особистості з виокремленням компонентів та структурних складових цього феномену, та була б при цьому загальноприйнятною. На нашу думку, це пояснюється, по-перше, тим, що дана проблема набула своєї актуальності особливо останніми роками, адже питання збереження оточуючого середовища стають все більшою мірою значущими з кожним роком існування людства. З іншого боку, науковці вивчають проблему формування екологічної свідомості фахівця в різних умовах життєдіяльності (зокрема, В.О.Скребець – в умовах наслідків техногенної катастрофи), які, без сумніву, накладають відбиток на структуру екологічної свідомості.

Так, Г.С.Костюк визначає свідомість як якісно нову, вищу форму відображення об'єктивної дійсності, властиву тільки людині. Вона характеризується тим, що за умов її наявності людина за допомогою мови

З екстраверсією пов'язані певні акцентуації характерів, зокрема, - екзальтованість, демонстративність, збудливість, гіпертимність, сензитивність. Усі ці риси характеру разом узяті, звичайно утворюють єдиний комплекс и зустрічаються спільно. Професіонала, що володіє таким комплексом характерологічних рис, відрізняє підвищена активність і увага до того, що довкола нього відбувається. Він жваво відгукується на відповідні події і як би ними живе. Інтроверсія корелює з іншою сукупністю особистісних рис, у першу чергу із тривожністю, педантичністю, шизоїдністю, істероїдністю, психастенічністю. Професіонали, що мають цей комплекс характерологічних особливостей, відрізняються відстороненістю від того, що відбувається навколо, відчуженістю, незалежністю.

Характер, як і темперамент, виявляє залежність від фізіологічних особливостей особистості, і, насамперед, від типу нервової системи. Властивості темпераменту накладають свій відбиток на прояви характеру, визначаючи динамічні особливості їх виникнення й протікання. В остаточному підсумку, риси темпераменту й характеру утворюють практично нероздільний сплав, що обумовлює загальний вигляд людини, інтегральну характеристику його індивідуальності.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення проявів акцентуацій рис характеру в процесі професіоналізації працівника ДСНС і факторів, що детермінують їхній розвиток, змін психологічних підструктур суб'єкта діяльності. Актуальність дослідження визначається й практичними завданнями, пов'язаними з розробкою психотехнологій подолання акцентуацій характеру рятувальників.

Проведене нами дослідження, метою якого було визначення динамічних проявів рис характеру рятувальників у процесі професіоналізму, виявило наступне:

- акцентуації рис характеру в процесі виконання екстремальної діяльності набувають професійно обумовлений характер;
- професійні акцентуації полівалентно впливають на продуктивність професійної діяльності;
- прояв професійно обумовлених акцентуацій залежить від стажу роботи й специфіки професійної діяльності працівника ДСНС;
- акцентуації, що негативно впливають на продуктивність діяльності, можуть бути скоректовані шляхом використання спеціально розроблених психологічних технологій. До цих технологій можуть бути віднесені: психопрофілактика, психодіагностика, бесіда, індивідуальна й групова консультації, тренінги особистісного й професійного росту або освоєння нової спеціалізації, рефлексія професійного розвитку, складання альтернативних сценаріїв професійного життя, прогноз бажаних професійних досягнень, технології, що зберігають психологічне здоров'я.

Таким чином, незважаючи на різноманіття визначень готовності, всі автори сходяться на тому, що готовність до діяльності – це схильність суб'єкта орієнтувати свою діяльність певним чином. Поняттям «готовність» позначаються умови і регулятор діяльності; психологічний стан та установки; наявність у суб'єкта певних потреб; синтезу властивостей особистості і т.п.

Аналіз наукової літератури з даної проблеми показав, що психологічна готовність у рамках екстремальної психології розглядається в тісному взаємозв'язку з такими поняттями як психологічна підготовка, психологічна підготовленість, надійність психіки, психологічний стан, психологічний відбір, прогнозування станів, екстремальна ситуація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В.А. Психология профессиональной деятельности. – М., 2006. – С. 285-295.
2. Деркач А.А. Акмеологическая концепция профессионализма субъектов труда, осуществляющих деятельность в особых и экстремальных условиях / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин // Профессионализм деятельности в особых и экстремальных условиях / МААА. – М., 1998. – С. 133—150.
3. Дикая Л.Г. Особенности регуляции функционального состояния оператора в процессе адаптации к особым условиям // Психологические проблемы деятельности в особых условиях / под ред. Б.Ф. Ломова, Ю.М. Забродина. — М. : Наука, 1985. – С. 63-90.
4. Завалова Н.Д. Психические состояния человека в особых условиях деятельности / Н.Д. Завалова, В.А. Пономаренко // Психологический журнал. – 1983. – Т. 4. – № 6. – С. 92–105.
5. Зазыкин В.Г. Деятельность специалиста в особых условиях. – М., 1994.
6. Корнилова Т.В. Когнитивный стиль и факторы принятия решения в ситуации неопределенности / Т.В. Корнилова [и др.] // Когнитивные стили: тезисы научно-практического семинара / под ред. В. Колги. – Таллин, 1986. – С. 99 – 103.
7. Медведев В.И. Устойчивость физиологических и психологических функций человека при действии экстремальных факторов. – Л. : Наука, 1982.
8. Комарова О.Н. Психологическая готовность к деятельности в особых и экстремальных условиях. Научно-методический журнал. Психолого-педагогический поиск. Рязань.: Рязанский государственный университет. – 2007. – № 2 (6), с. 85 - 100.

УДК 159.922:377

ПРОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Павелків Р.В., доктор психологічних наук, професор, директор Інституту психології і педагогіки, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, доктор психологічних наук, професор

Професійна діяльність в екстремальних, стресових умовах передбачає підвищений чинник ризику, дефіцит інформації і часу на обміркування, необхідність прийняття адекватного рішення, високу відповідальність за виконання задачі, наявність неочікуваних перепон. Це все висуває підвищені вимоги до стану психічного здоров'я особистості. Сильні емоційні й фізичні навантаження, створюють передумови до виникнення в особистості певних психічних та соматичних розладів. В таких екстремальних умовах роботи важливими чинниками є стресостійкість особистості, адаптивність до актуальної ситуації, швидкість реагування на стресову ситуацію. Крім цього, важливою характеристикою у представників певних професій є чинник психологічного здоров'я, за відсутності якого можливе зниження працездатності, небажання йти на роботу, виникнення депресивних станів, а також емоційне вигорання.

Проблема формування та розвитку стресостійкості особистості у її професійній діяльності завжди привертала увагу дослідників (В. О. Моляко, В. І. Берзін, В. О. Бодров, М. В. Савчин, О. Є. Самойлов, С. І. Яковенко). Збереження або підвищення стресостійкості у майбутніх практичних психологів передбачає пошук ресурсів у контексті збереження працездатності і здоров'я особистості під час виконання професійних обов'язків в екстремальних або стресових ситуаціях. Аналіз актуального стану досліджень у цій галузі свідчить про те, що проблема стресостійкості майбутнього фахівця нині недостатньо розроблена в теоретико-методологічному аспекті.

У науковій літературі стресостійкість розглядають як індивідуальну здатність організму зберігати нормальну працездатність (К. В. Судаков); як необхідний ступінь адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності (В. О. Бодров); як здатність до соціальної адаптації, збереження значущих міжособових зв'язків, забезпечення успішної самореалізації, досягнення життєвих цілей, збереження працездатності і здоров'я (Г. С. Никифоров); як стан

велике, чим число характерологічних властивостей, що досягають ступеня особливої акцентуації. Автор виділяє аномалії темпераменту й аномалії характеру. Для перших, на його думку, типові "глибина й темп" афективних реакцій, для других - "властивості особистості", які обумовлюють "особливості прагнень". Автор виділяє "чисті" і комбіновані акцентуовані особистості з перевагою аномалій характеру. Поряд із цим він виділяє акцентуовані особистості з перевагою екстравертованості або інтровертованості. Екстравертовані особистості відрізняються домінуванням миру сприйняття "зовнішніх вражень", інтровертовані - внутрішнього миру, "миру уявлень".

На думку Г.К.Ушакова [3], акцентуованим особистостям властиві також, на його думку, комбінації акцентуованих рис характеру й особливостей темпераменту з одного боку, а також комбінація їх з екстравертованістю з іншої. Уже із цього короткого огляду адаптивних реакцій і акцентуованих властивостей характеру напрошується висновок про те, що нескінченна безліч форм індивідуальностей саме по собі становить прояв процесу адаптації людини до мінливих обставин її життя. Необхідно при цьому підкреслити, що механізми адаптації виявляються принципово єдиними як при оцінці гармонічних, так і акцентуованих і аномальних особистостей [3].

З віком акцентуації можуть мінятися - зростати або згладжуватися. Наявність певних акцентуацій залежить від професійної діяльності. Професійна діяльність неминує супроводжуватися змінами в структурі особистості рятувальника, деформованістю його особистості. При більш глибокому включенні в структуру особистості рятувальника, її ієрархізація, зміни, що відбуваються в особистості, схожі зі змінами, що відбуваються при акцентуаціях. Деформованість особистості працівника ДСНС діяльністю може визначатися наявністю чотирьох рівнів деформацій: особистісного, типологічного, специфічного, індивідуального.

Професійні деформації граничать із акцентуаціями, обумовлюючи загострення рис психопатичної і психоастенічної акцентуації характеру пожежних-рятувальників [2].

Дослідженням акцентуацій займалися П. Б. Ганнушкін, К. Leonhard, А.Е. Лічко, С.Фромм, С. Шелдон, А. Шострем і ін.

На думку К. Юнга, однієї з рис характеру людини, що виявляють особливу вікову й тимчасову стійкість, є товариськість або пов'язана з нею за змістом риса - замкнутість, а також більш загальні риси характеру, до складу яких дві названі входять як складові, - екстраверсія й інтроверсія. Багато корисного в розуміння генезу й функціонування цих рис характеру вніс К. Юнг [4].

підвищення емоційної стійкості і здатності до самоврядування, саморегуляції свого емоційного стану і поведінки (відповідне психологічне тренування, оволодіння аутотренінгом), підвищення відповідальності, дисциплінованості, готовності виконувати вимоги безпеки праці, підвищення, тренування уваги, пам'яті, мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александровский Ю.А., Лобастов О.С., Спивак Л.И., Щукін Б.П. *Психогенез в екстремальных условиях*. / Ю.А Александровский и др. М.: Медицина, 1991. – 412 с.
2. Котенев И.О. *Психологическая диагностика постстрессовых состояний у сотрудников органов внутренних дел. Методическое пособие для практических психологов*. / И.О. Котенев – М.: Методический центр при ГУК МВД России, 1997. – 40 с.
3. Мякотных В.С. *Патология нервной системы у ветеранов Афганистана*. / И.О. Котенев – Екатеринбург: УИФ "Наука", 1994. – 187 с.
4. *Психологическая диагностика и коррекция постстрессовых состояний у сотрудников ОВД: Материалы семинара практических психологов служб и подразделений ГУВД г. Москвы*. М.: Академия МВД России, 1997. – 257 с.
5. *Формирование групп и работа с личным составом ОВД в особых условиях* / Под ред. Н.В. Андреева. М.: Академия МВД России, 1996. – 280 с.
6. Черепанова Е.М. *Саморегуляция и самопомощь при работе в экстремальных условиях* / Е.М. Черепанова. - М., 1995. – 213 с.

УДК 159.923:356.13

ПРОФЕСІЙНО ОБУМОВЛЕНІ АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ПРАЦІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ

Михлюк Є.І., ад'юнкт кафедри загальної психології НУЦЗУ
 Михлюк І.О., магістр кафедри загальної психології НУЦЗУ

Попередження й подолання можливих акцентуацій рис характеру працівника ДСНС України є найважливішим завданням психолога, тому що від її рішення багато в чому залежить успішність діяльності, що позначається на її ефективності й надійності й психологічному здоров'ї рятувальників.

К. Leonhard у своїй роботі 1968 р., а також у статті [1] відзначає, що індивідуальні риси надають характеру людини неповторність, не будучи патологічним відхиленням від "середнього". Властивості ці мають складне походження (уроджені, придбані вихованням або під впливом соціального середовища). Число варіантів або індивідуальних особливостей характеру, що не виходять за межі норми, значно більш

фізичного, емоційного і психічного виснаження, викликаного тривалим перебуванням в емоційно-напружених і значимих ситуаціях (В. А. Абабков, М. Перре) [3].

П. Б. Зільберман вважає, що під стресостійкістю варто розуміти інтегративну властивість особистості, що характеризується такою взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної діяльності людини, що забезпечують оптимальне досягнення мети діяльності в складній емотивній обстановці. Отже, стресостійкість має багаторівневу детермінацію, яка визначається дією факторів навколишнього середовища та особистісними характеристиками.

Варто відмітити, що формування стресостійкості як інтегральної характеристики психічного розвитку відбувається в процесі онтогенезу людини на основі генетично зумовлених індивідуальних характеристик в умовах конкретного соціального оточення. Можна стверджувати, що стресостійкість особистості формується на основі багаторазового повторення зіткнення особистості зі стресогенними факторами. Це зіткнення проявляється у складному процесі, що включає: оцінку стресової ситуації, регуляцію діяльності в стресогенних умовах, додання стресу або копінгову поведінку, вплив на особистість травматичних подій та пропрацювання травматичного досвіду. Це дає змогу виокремити у структурі стресостійкості чотири фактори: особистісний, соціальний, типологічний і поведінковий, які визначають рівні стресостійкості через їх підпорядкування та співвідношення.

Встановлено, що стресостійкість залежить як від генотипу (первинної стресостійкості), так і характеристик зовнішнього, особистісного і соціального впливу або досвіду. Чим вища первинна стресостійкість, тим вища вірогідність нормального функціонування організму і ефективної діяльності при збільшенні інтенсивності впливу стресогенних факторів зовнішнього середовища.

Загалом стресостійкість виконує такі функції: спрямованість на подолання перешкод; актуалізація діяльності в екстремальних та стресових умовах; стабілізація внутрішніх механізмів емоційно-вольової саморегуляції; забезпечення здатності до постійного відтворення високого рівня професійної мотивації.

Стресостійкість важливо розглядати як в контексті визначення її змісту, оцінки, розвитку на різних етапах професійного шляху. Це дає змогу визначити, від чого залежить опанування людиною складних життєвих ситуацій, яку роль в оптимальному функціонуванні людини відіграє її індивідуальний досвід, суб'єктна та просоціальна активність. У підготовці практичних психологів дослідження стійкості до стресу як важливого фактору забезпечення психічного й фізичного здоров'я

особистості, ефективності й надійності професійної діяльності дає змогу не тільки зрозуміти сутність цього феномену, а й обґрунтувати шляхи й методи його оцінки та формування.

Вченими доведено, що людина внаслідок різної стресостійкості під час професійної діяльності не залишається стабільною, а змінюється. Тобто під впливом комплексу факторів, пов'язаних з характером і умовами діяльності, в організмі можуть виникати зміни, що призводять до формування несприятливих функціональних станів (монотонії, перевтоми, нервово-психічної напруги) в результаті чого знижується стресостійкість особистості і ефективність роботи. Тому постає проблема необхідності формування стресостійкості у майбутніх практичних психологів із урахуванням тих завдань, виконання яких покладається на психологів [2].

Варто підкреслити, що хоча стресостійкість і залежить від її типологічного фактора, вирішальне значення у формуванні стресостійкості належить особистісному, соціальному, поведінковому компонентам і навчанню. Можна стверджувати, що провідними стратегіями подолання стресу, що детермінують стресостійкість у майбутніх психологів є асертивні дії, активність у взаємодії, просоціальність, активність особистості, пошук соціальної підтримки, вступ до соціального контакту.

Просоціальний аспект формування та розвитку стресостійкості у майбутніх практичних психологів базується на процесах когнітивного зростання особистості та передбачає здатність критично й концептуально мислити у стресових та напружених ситуаціях. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню самокомпетентності й розвитку здатності протистояти стресовим факторам. Розвиток когнітивних можливостей дозволяє впливати на розвиток навичок подолання проблем і навичок до зрілого стилю мислення у професійній діяльності. Процес когнітивного зростання відбувається на різних рівнях професійного становлення особистості і являє собою розвиток міжособистісної, комунікативної ефективності. Самоповага й самоефективність, що є продуктом розвитку когнітивних процесів, створюють можливість адекватно реагувати на стресові ситуації й справлятися з ними та ведуть до формування стресостійкої високофункціональної професійної діяльності.

Вважаємо, що оптимізація стресостійкості і професійної діяльності у майбутніх практичних психологів можлива, в першу чергу, через формування у кожного спеціаліста високих психологічних якостей і функціональних можливостей, мотивації, дисциплінованості й ініціативи, що включає: розвиток мотиваційної сфери в звичайних і екстремальних умовах; всебічний розвиток сукупності емоційно-вольових якостей (цілеспрямованості, активності, ініціативи, самовладання, витримки);

3 урахуванням психологічних вимог особовий склад повинен **знати:**

- психологічні фактори, що впливають на діяльність особового складу підрозділів при гасінні пожеж та виконанні аварійно-рятувальних робіт;
- психологічні особливості виконання основної бойової задачі;
- можливі зміни в діяльності особового складу підрозділів при виконанні завдань під впливом психологічних факторів;
- психологічні вимоги, що поставлені перед особовим складом.

Вміти:

- привести себе в стан бойової активності при отриманні бойового завдання;
- регулювати свій психічний стан при виконанні бойової задачі індивідуально і в складі колективу;
- своєчасно і правильно виконувати бойову задачу в будь-яких ситуаціях, обставинах на пожежах;
- привести свій психічний стан у готовність виконувати бойові задачі після виконання задачі.

Мати психологічні якості:

- постійна дисциплінованість та внутрішня бойова готовність до дій у будь-який час;
- функціональна надійність психіки;
- емоційно – вольова стійкість до дій психологічних факторів при гасінні пожеж та виконанні аварійно-рятувальних робіт;
- оптимальні прояви якостей під час гасіння пожеж в екстремальних умовах.

Підводячи підсумок вищевикладеному, відзначимо наступні методи зниження небезпеки, небажаних наслідків, обумовлених фактами ризику:

- 1) проведення профілактичних і охоронних заходів;
- 2) ергономічна оптимізація устаткування, робітника, місця, інформаційного навантаження відповідно до психологічних можливостей людей по прийому й обробці інформації, ухваленню рішення і реалізації дій;
- 3) профвідбір і відсів професійно непридатних осіб для тих чи інших професій;
- 4) усунення невідповідностей структури діяльності психологічному стану людини: профілактика зорових і психоемоційних перенапруг, профілактика перевтоми, профілактика монотонії;
- 5) удосконалювання структури особистості працівників: підвищення професійної компетенції і досвіду, у тому числі тренування професійного поведіння в аварійних і екстремальних ситуаціях,

Чому це відбувається? Різні люди реагують на однакові навантаження по-різному. У одних реакція – активна, при стресі ефективність їх діяльності зростає до певної межі («стрес лева»), а у інших – реакція пасивна, ефективність їх діяльності зменшується відразу («стрес кроля»).

Психічна напруга, невдачі, страх, зриви, відчуття небезпеки є найбільш руйнівними стресорами і для пожежного. Вони породжують не тільки фізіологічні зміни, що призводять до соматичних захворювань, але й психічні наслідки емоційної перенапруги – неврози. Невроз виникає при гострому інформаційному дефіциті, нестачі відомостей про можливий вихід із складної ситуації.

Найбільше характерними і стрес-чинниками, що часто зустрічаються, у бойовій роботі пожежних є:

1. Висока температура навколишнього середовища.
2. Висока концентрація диму.
3. Шум.
4. Обмежений простір.
5. Отруті газу, що виділяються при горінні хімічними речовинами і матеріалами роблять отруйну дію на організм людини.
6. Погана видимість, темнота, що з'являється при задимленні, контрастами яскравого світла і темних місць, а також під час гасіння пожежі в нічний час.
7. Поразка радіоактивністю можлива при гасінні пожежі на атомних електростанціях і інших об'єктів атомної промисловості.
8. Висота - частий характерний чинник для суспільних і промислових об'єктів.
9. Робота пожежного зі стоволом на землі і з автодрабиною, робота з розбору конструкцій у нижній частині дома або на даху біля карниза.
10. Загроза поразки паром, електричним током.
11. Вид зруйнованих об'єктів, що горять здійснює негативний вплив на психіку.
12. Трупи, обгорілі люди.
13. Поведінка людей, що знаходяться в небезпеці.

Таким чином, наявність стрес-чинників створює труднощі в роботі пожежних, погіршує їх фізичний і психологічний стан, що впливає на ефективність гасіння пожежі. Негативний вплив стрес-чинників значно знижується, якщо пожежні своєчасно психологічно підготовлені до роботи в складних умовах пожежі й організм їх адаптований до цих умов.

Психологічні вимоги до особового складу під час роботи в екстремальних ситуаціях.

Професія рятувальника ставить підвищені вимоги як до фізичного, так і до психічного стану.

формування особливих якостей психофізіологічної надійності (стійкість до тривалого напруження організму, до небезпеки, ризику, готовність до негайних дій); розвиток здатності до оптимальної мобілізації особистих можливостей та самоконтролю організму; всебічний розвиток якостей професійного мислення в стресових ситуаціях.

Отже, стресостійкість особистості майбутніх практичних психологів може бути детермінована ступенем оволодіння спеціальними навичками і знаннями, внутрішнім почуттям обов'язку, відповідальністю, самоконтролем, характером оцінки реальності, високим рівнем самооцінки, низьким рівнем тривожності, наявністю досвіду долаття стресогенних ситуацій. Серед чинників особистісного розвитку найбільше значення у формуванні стійкості до стресу має досвід, що набувається при тривалих стресових впливах. Цей досвід сприяє адаптованості до стресу, що дозволяє зберігати стійкість в реалізації різноманітних завдань професійної діяльності та адекватно регулювати власну поведінку в стресових ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабков В. А. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии / В. А. Абабков. – СПб., 2004. – 166 с.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности / В. А. Бодров. – М.: ПЕРСЭ, 2001. – 511 с.
3. Крайнюк В. М. Психология стрессостойкости личности / В. М. Крайнюк. – К., 2007. – 432 с.
4. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 1. – С. 16–24.
5. Психология здоровья / под ред. Г. С. Никифорова. – СПб.: Питер, 2003. – 607 с.

УДК 159.98:331

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КУРСАНТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

*Перелигіна Л.А., начальник кафедри прикладної психології
Національного університету цивільного захисту України,
доктор біологічних наук, професор*

Про важливість психологічної підготовки сказано чимало слів. Однак реальна психологічна робота ведеться на вузькому фронті й невеликими силами. Однією з причин того, що сучасні системи

практичної психології не знайшли ще широкого застосування в підготовці, кореняться в устояних поглядах на те, що являє собою курсант, як він адаптується й що йому потрібно для несення служби.

У практичній роботі й стилі мислення багатьох фахівців намічається тенденція до технологізації своєї діяльності. Фахівцями із профвідбору проводиться тільки тестове дослідження, на підставі чого виносяться висновки та рекомендації, які враховується при комплектуванні органів і підрозділів ДСНС України, на чому їх діяльність практично обмежується. В ідеалі вся система підготовки майбутніх працівників ДСНС повинна працювати як добре налагоджена машина для успішного несення служби. Чи досяжний цей ідеал? У всякому разі, багато до нього прагнуть. Тим більше що три кити, на яких ґрунтується бездоганний образ майбутнього працівника ДСНС, усім відомі. Це фізична, технічна й психологічна підготовка працівника. Отже, для успіху необхідна досконала організація підготовчого процесу у всіх трьох напрямках. Якщо всі ланки підготовки майбутнього фахівця правильно налагоджені й чітко погоджені між собою, то з конвеєра сходять закономірний підсумок підготовчої роботи – людина з адекватним прийняттям ролі рятувальника.

При технологізованому дослідженні особистість самого майбутнього працівника залишається за лаштунками. У найкращому разі професійний відбір перетворюється у формальне діагностичне тестове дослідження, у гіршому – його розвиток направляється по екстенсивному шляху. Останнє знаходить своє вираження в досить розповсюдженій серед фахівців з кадрів упевненості, що результат не завжди пропорційний якості. Цей висновок напрошується, якщо основний каркас системи підготовки працівника ДСНС загалом завершений. Пізнавальні психічні процеси, особливості особистості, властивості нервової системи, рівень нервово - психічної стійкості – це точки прикладання зусиль, які вже давно виявлені. Виходить, справа лише у величині цих зусиль. Звідси тенденція до нарощування діагностичного дослідження.

Природно, що у жорсткі часові рамки в момент медичного огляду й профвідбору вписати соціально-психологічну підготовку майбутнього курсанта досить складно. Тоді єдине, що залишається на долю практичного психолога лише тестове дослідження.

Ті, хто надають вирішального значення одному лише тестуванню, випускають із уваги найважливіший психологічний факт: результати будь-яких людських зусиль, будь-якої діяльності залежать не тільки від досконалості навичок і вмінь людини, але й від її характеру, сили її устремлінь, значимості її дій у власних очах і очах інших людей, від змісту того, що вона робить. Шквал емоцій, що супроводжує юнака в невизначені, а часом і критичні моменти початку служби, – це не просто

УДК 159.938:356.13

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ РЯТІВНИКА В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Мацюк К.І., фахівець ВПРОС ЦЗД ГУ ДСНС у Львівській області

Психофізіологічні дослідження особливостей праці рятувальника показали, що робота на пожежах та при виконанні аварійно-рятувальних робіт призводить до вираженого зниження функцій енергозабезпечуючих систем організму, погіршення психічних процесів, прогресуючого падіння працездатності. Встановлено, що робота по ліквідації пожеж і аварій відноситься до 5 – 6 категорії за важкістю праці. Її специфіка визначається значним фізичним навантаженням, високим рівнем нервово-психічного напруження, постійною готовністю протягом добових чергувань до виконання бойових дій в екстремальних умовах, порушенням сну. Забезпечення внутрішньої готовності зумовлює зростання емоційного напруження, яке допомагає мобілізувати психофізіологічні функції організму. Перебування в стані постійної бойової готовності й виконання протягом добового чергування робіт згідно з розпорядком дня призводить до накопичення стомлення.

Стресові ситуації розглядаються як фактори, що викликають надмірне навантаження на систему психологічної саморегуляції і призводять до розвитку емоційної напруги. Певне вираження емоційної напруги може бути позитивним для порівняно легкого завдання і не відповідає вирішенню більш важчих завдань, заважає їх виконанню.

У ряді випадків, довготривалі екстремальні ситуації мають вкрай негативний вплив на працівника, викликають порушення поведінки, конфліктність.

Довготривалі психотравмуючі ситуації можуть в деяких випадках призводити до значних змін психічного стану. Ці стани нагадують симптоми психічного захворювання. Вони, як правило, короткочасні і зникають після виходу людини із стресової ситуації. Однак, зміни, які виникли при стресі, здатні визвати і довготривалі порушення в структурі особистості. Найбільш негативним варіантом реакції на стресову ситуацію є розвиток апатії, пасивності. Людина зупиняє властиву їй активність, не вплутується в хід подій навколо неї, якщо розцінює ситуацію, як безнадійну.

Довготривалий стрес призводить не тільки до психічних відхилень, але і до соматичних розладів. Вони виражаються у виникненні судинних захворювань, виразкової хвороби шлунку і дванадцятипалої кишки.

студентів, визнання їхнього суб'єктивного досвіду як самобутності й самоцінності; організацію педагогічних впливів з максимальною опорою на цей досвід, постійне узгодження під час навчання двох видів досвіду – суспільного й індивідуального.

Можна стверджувати, що підходом, який визначає стратегію діяльності з формування ціннісно-сислової компетентності майбутніх учителів, є ціннісний підхід, а підходами, що визначають тактику діяльності, є діяльнісний та особистісно-зорієнтований.

Аналіз психолого-педагогічних праць дозволив виявити, що важливими для формування ціннісно-сислової компетентності майбутніх вчителів є педагогічне стимулювання інтересу, показ особистісної й соціальної значущості цінностей, а також педагогічне інструментування, залучення молодих людей до різних видів діяльності, де б вони усвідомили, відчули потреби в досягненні, оволодінні необхідними цінностями. М.Титма звертає увагу на те, що формування цінностей відбувається в процесі інтеріоризації цінностей навколишнього середовища [3]. Ще одним шляхом формування цінностей В.Сериков називає суб'єктивізацію суспільних цінностей [4]. Окрім цього, зважаючи на те, що нормативна ціннісна регуляція утворюється у спеціально організованому спілкуванні, одним із важливих засобів залучення до цінностей учені називають діалог.

Основними педагогічними умовами формування ціннісно-сислової компетентності майбутніх учителів можна назвати формування у майбутніх учителів системи знань про цінності професійної діяльності; раціональне поєднання пояснювально-репродуктивних і проблемних чи інтерактивних методів; створення відповідної атмосфери на заняттях через діалогічну взаємодію викладачів і студентів; активізацію особистісного потенціалу майбутніх учителів шляхом їхньої самоосвіти та самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шиянов Е.Н. *Развитие личности в обучении : учеб. пособие для студентов пед. вузов* / Е.Н. Шиянов, И.Б. Котова. – М. : Академия, 2000. – 288 с.
2. Бех І.Д. *Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади* / І.Д.Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Титма М.Х. *Жизненные пути одного поколения* / М.Х. Титма. – М.: Наука, 1992. – 184 с.
4. Сериков В.В. *Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем* / В.В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.

зовнішня оболонка страху перед незвіданим, це реальні факти нестабільності стану, які згодом можуть привести до дезадаптації. Це причина відхилень від служби, несподіваних нервових зривів, втеч із підрозділів.

Ми вважаємо, що для досягнення підготовки майбутніх курсантів не варто обмежуватися дослідженнями психічних процесів, але й проводити тренінгові заняття під час зборів «Курс молодого бійця» (КМБ) по навчанню зняття емоційної напруги, оволодінню оптимальними копінг-механізмами. Основними закономірностями психологічної підготовки, адаптованими до мети нашого дослідження є наступні:

- Людина боїться того, чого не знає.
- Дві аналогічні ситуації ніколи не вирішуються однаково.
- Бути слабким нікому не хочеться.

Майбутній курсант приїжджає на КМБ, де він опиняється в новій обстановці, з новими вимогам, з новою для нього функцією бути курсантом. Головне почуття, яке панує над усіма його помислами страх незвіданого, нового. Страх, за словникомі Ожогова, – це «сильний страх, сильний переляк». Як же управляти цим почуттям? Повністю подолати страх неможливо. Нічого не боятися може людина, яка не усвідомлює існуючу небезпеку. Подолання почуття страху залежить не тільки й не стільки від уродженої сміливості, скільки від привитих чисто людських якостей.

Знизити почуття страху до прийнятного рівня можна тільки за рахунок придбання усвідомлених знань і твердих практичних навичок і вмінь. Але й цього виявляється недостатньо. Не менш важливе вміння розумно розпоряджатися своїми знаннями й уміннями. Якщо в курсанта виникає почуття непевності, якщо він відчуває себе не підготовленим фізично, якщо в нього постійно виникають сумніви начебто «а чи впораюся я?», то це вже свідчить про не готовність. Психологічно підготовлена людина більш успішно діє в нових умовах, тому що впевнена у своїх силах, внаслідок чого має більше часу на оцінку обстановки, а тому в неї буде менше неясних і несподіваних ситуацій. Здавалося б, здоровіший дух, сильна воля, високий психічний настрій можуть бути тільки в здоровішому витривалому тілі.

Однак не заважає пам'ятати, що фізичний стан людини не є чимсь постійним. Отут ми й підійшли до усвідомлення необхідності оволодіння такими психологічними методиками саморегуляції, вибору адаптивних стилів поведінки, використання раціональних копінг-стратегій.

Основні етапи організації психологічного супроводу майбутніх курсантів представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Етапи психологічного супроводу курсантів

Етапи психологічного супроводу	Час проведення	Цілі соціально-психологічного супроводу
1 етап	Період вступу у відомчий ВУЗ	Аналіз даних соціально-психологічного паспорта абітурієнта
2 етап	Прибуття в університет для навчання й проходження служби	Формування групи, з'ясування існуючих проблем.
3 етап	Під час проходження курсу молодого бійця	Проведення групових психокорекційних занять.

Нами була розроблена та апробована програма психосоціальних технологій поліпшення психологічної підготовки юнаків до служби. Зміст рекомендацій містить у собі розділ психологічної корекції, спрямований на навчання всебічної оцінки прийняття юнаком того, що з ним відбувається, й прийняття правильного рішення при розв'язанні проблем, також навчання способам саморегуляції, зняття емоційної напруги.

Таким чином, можна стверджувати, що психологічна підготовка має вирішальне значення для формування позитивного відношення до служби в силових структурах. Для її ефективності необхідно враховувати специфіку службової діяльності. При цьому методи моделювання настрою на оптимізацію позитивного відношення до служби різноманітні, і чим більше арсенал засобів психологічної підготовки використовується психологами, тем вище її ефективність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. *Экологическая педагогика и психология* / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480 с.
2. *Психологія: [підручник для пед. вузів] / [за ред. Г.С. Костюка]. – К.: “Радянська школа”, 1961. – 582 с.*
3. Уледов А.К. *Структура общественного сознания: теорет.-социол. исследование* / А.К. Уледов. – М. : Мысль, 1968. – 324 с.

УДК 159.942.6-053.6

ВІКОВІ НОРМАТИВНІ КРИЗИ У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

Поліщук В.М., проректор з наукової роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,
доктор психологічних наук, доцент

відповідальність за їх наслідки, здійснювати дії і вчинки на основі вибраних цільових та смислових установок.

Формування ціннісно-смислової компетентності є доволі складним і неоднозначним процесом, стосовно бачення якого склалися різні погляди та підходи. Середнайбільшпродуктивнихслідназватиаксіологічний, діяльнісний та особистісно-зорієнтований.

Аксіологічний підхід орієнтується на зв'язок навчальних дисциплін і цінностей. Відповідно до цього підходу особистісні цінності є соціально-психологічними новоутвореннями, у яких відображається мета, мотиви, ідеали, установки й інші характеристики світогляду майбутніх учителів. Зміст навчальних дисциплін при цьому в аксіологічному аспекті майбутні вчителі повинні засвоїти як ієрархію цінностей: цінність предмета – цінність знання – цінність процесу пізнання як творчості – цінність людського спілкування – самоцінність самої людини [1]. Аксіологічний підхід визначає основний напрямок роботи з формування ціннісно-смислової компетентності майбутніх учителів.

Важливе значення для формування ціннісно-смислової компетентності має також діяльнісний підхід (Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Виготський, В. Давидов, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.). Діяльнісний характер підготовки майбутніх фахівців є однією з умов формування їхнього ціннісно-значеннєвого ставлення до педагогічної діяльності. Студенти повинні діяти відповідно до сформованої системи знань, уявлень про зміст професійно-педагогічної діяльності, осмислювати своє ставлення до педагогічної діяльності, до людей, з якими вони працюють, до навколишньої дійсності. З іншої сторони, для того, щоб майбутні вчителі могли оцінювати проблеми, мали можливість знаходити та вибирати шляхи оптимального її вирішення, їх потрібно залучати до орієнтаційно-практичної діяльності, де якнайповніше і може виявитися їхня ціннісно-смислова компетентність.

Окрім цього, для роботи з формування ціннісно-смислової компетентності важливе значення має особистісно-зорієнтований підхід. Цей підхід (Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, І. Зязюн, О. Киричук, Г. Костюк, М. Красовицький, О. Леонтьєв, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Рубінштейн, В. Серіков, О. Сухомлинська та ін.) орієнтований на створення умов для цілісного вияву, розвитку, самореалізації суб'єктів освітнього процесу. Як зазначає І. Бех, особистісно-орієнтоване навчання має за мету формування і розвиток у дитини особистісних цінностей, тому що лише вони завдяки своїм сутнісним показникам можуть виконувати функцію вищого критерію для орієнтації індивіда у світі й опори для особистісного самовизначення [2]. Загалом особистісно-зорієнтований підхід до навчання передбачає розвиток особистості

будемо уважними до природи, зберігатимемо її багатства, то й вона буде віддячувати всім наступним поколінням.

Таким чином, використання в роботі з екологічного виховання дошкільників народних природознавчих традицій сприяє розвитку екологічних уявлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горленко В.Ф., Наулко В.І. Народні знання і світоглядні уявлення українців / Володимир Федорович Горленко, Всеволод Іванович Наулко // Радянська школа. – 1991. – №1. – С.29–38.
2. Скутіна В.І. Традиції українського народу з природоохоронного виховання і їх використання в сучасній школі [Текст] : дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Скутіна Валентина Іванівна; АПН України, Інститут педагогіки. – К., 1994. – 189 с. – л.: 153-172.
3. Словник інішомовних слів / [ред.-упоряд. Л.О. Пустовіт]. – К.: Довіра, УНБЦ «Рідна мова». – 2000. – 1017 с. ISBN 966-507-049-5.
4. Стельмахович М.Г. Українське національне виховання (етнопедагогічний аспект) / Мирослав Гнатович Стельмахович // Початкова школа. – 1993. – №8. – С.3–7.

УДК 37.011.3-051

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Мазурок О.М., викладач Рівненського державного гуманітарного університету

Для розв'язання складних завдань педагогічної діяльності важливе значення має особистість учителя та професійна спрямованість його діяльності, яка передбачає піклування про соціальний захист і охорону дитинства, життя і здоров'я дітей, їхні гідність і права, створення умов для їхнього духовного, загальнокультурного і творчого розвитку. Але таким майбутнього педагога потрібно сформувати. З огляду на це, одним із важливих завдань гуманітарно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів є формування їхньої ціннісно-сміслової компетентності.

Ціннісно-сміслова компетентність передбачає такі вміння: формулювати власні ціннісні орієнтири щодо майбутньої професії і сфери діяльності; володіти способами самовизначення в ситуаціях вибору на основі власних позицій; приймати рішення, брати на себе

Розгляд змісту різнопланових екстремальних життєвих ситуацій та потенційної поведінки особистості в них здебільшого відбувається поза контекстом знання її вікових поведінкових особливостей на основі зіставлення з відносно нетривалим конкретним віковим інтервалом. Це призводить до очевидного протиставлення людини та навколишньої дійсності, гіперболізуючи якусь одну зі сторін активної взаємодії. На практиці така життєва ситуація означає диференціацію екстремальних умов, за яких одна людина потребує допомоги, а інша може залишатися до них байдужою, чи навіть почуватися комфортно. У такому випадку вкотре актуалізується відома теза К.Д. Ушинського, що перед тим як впливати на людину у всіх відношеннях, потрібно спочатку її аналогічно пізнати.

Вихідні наукові положення про вікові кризи вперше було сконцентровано в радянській педології 1920-30-х років, де одне із центральних місць належить обґрунтуванню вікового призначення феномена «симптомокомплекс», яким учені не послуговувалися в пізніших наукових дослідженнях навіть на рівні теоретичного аналізу, однак за допомогою якого Л. Виготський розробив такі характеристики криз дошкільного віку, досконалість яких досі не викликає сумніву. Стабілізувалася думка, що нормативні кризи як закономірні життєві явища уособлюють динамічність і системність вікового розвитку, а ненормативні, як альтернативні їм, висвітлюються в межах концепцій життєвого шляху.

Обидві вікові кризи (нормативні і ненормативні) є основними в низці будь-яких інших життєвих криз. У світлі досягнень генетики й психогенетики, починаючи з 1980-х рр. (Л. Авраментова, О. Александров, Р. Аткинсон, М. Дубинін, М. Єгорова, Н. Зирянова, Т. Марютіна, І. Равіч-Щербо та ін.), наукові уявлення про соціальну значущість вікових криз визначають в особистості потенційні можливості самостійного чи з допомогою оточення ефективних умінь подолання кризових виявів, формують активну мотивацію самопізнання і пізнання навколишньої дійсності.

У зв'язку з цим на основі нашого емпіричного дослідження ми актуалізуємо значення вивчення симптоматики вікових нормативних і ненормативних криз, яка залишається відносно стабільною у будь-яких соціальних умовах:

1. Понятійний апарат (окремі складові – для прикладу):

1) симптом, як позначення окремого переживання, що вказує на клінічну фрагментарну картину перебігу вікового розвитку;

2) показники динаміки симптомів (частота і сила виявів);

3) термінологія віку: а) віковий інтервал – це хронологічний ряд, що обмежується одним календарним роком (11-12; 12-13 рр. тощо); б)

віковий період – сукупність вікових інтервалів, які уособлюють тривалість вікових криз; г) віковий діапазон – умовно вибрана сукупність вікових інтервалів, які можуть уособлювати різні вікові періоди;

4) структура симптомокомплексу нормативних криз (симптоми): а) загальні – низка всіх можливих симптомів; б) основні (базові) – типові, супутні та фонові (позитивні і негативні); в) типові – пікові та домінантні симптоми кризового періоду, які збігаються за силою і частотою виявів; г) супутні – домінантні негативні та позитивні симптоми, які не збігаються з піковою симптоматикою в певному кризовому періоді та детермінують у ньому типову симптоматику (окремо – позитивну і негативну), причому частота виявів, як правило, домінує над їх силою; д) нетипові, або фонові (гло-симптоматика), – це негативні та позитивні симптоми, які мають найменшу частоту і силу виявів у кризовому періоді (антипод типової симптоматики, який, однак, є прихованим активним стимулом типових і супутніх симптомів); е) пікові – позитивні та негативні симптоми, які найбільше виявляються в окремому віковому інтервалі порівняно з іншими віковими інтервалами кризового періоду; є) домінантні – позитивні та негативні симптоми, які порівняно з іншими симптомами мають найбільший вияв в окремому віковому інтервалі кризового періоду; ж) провідні домінанти – симптоми, властиві більше, ніж одному інтервалу в певному кризовому періоді; з) «домінанти-лідери»: у низці провідних домінант – це типові позитивні і негативні симптоми з максимальними виявами в будь-якому віковому періоді, які, взаємодіючи із симптомами ненормативних криз, послаблюють позитивні або стабілізують негативні, визначаючи перспективи переживань; й) «симптоми-аутсайтери» – нетипові (епізодичні та мінімальні) вияви позитивних і негативних симптомів у фоновій симптоматиці (істотно не впливають на розвиток).

2. Структура симптомокомплексу кризи входження в дорослість (на прикладі дівчат, жінок).

Ця криза зіставляється з 21-24-річним віком із кульмінаційними виявами у 22-23 роки і має таку структуру:

1. Позитивні симптоми: 1) типові: гордість за власні досягнення, уміння самооцінювати, уміння самоконтролю, переживання власних успіхів чи невдач, прагнення до самостійності, старанність, оптимізм; 2) супутні (домінування сили над частотою виявів, за винятком відповідальності, організованості, уміння співпрацювати): уміння співпрацювати, домагання ролі дорослого, організованість, відповідальність, упертість як наполегливість.

2. Негативні симптоми: 1) типові: блок АС – дратівливість, хитрість, індивідуалізм, пристосовництво; блок ПС – зарозумілість, заздрість, корисливість; 2) супутні (домінування сили над частотою

Внаслідок багаторазового повторення прислів'я, приказки, прикмети, заклички запам'ятовували і передавали іншим. Згодом їх почали занотовувати та зберігати як історичну народну спадщину. В українського народу завжди існували звичаї і традиції, які відмічали гармонійне співжиття людини з природою.

Народні знання українців, як і інших народів, пов'язані насамперед з різноманітною господарською діяльністю, ґрунтувалися на багатовікових спостереженнях за природою і навколишнім середовищем. Існували повір'я – своєрідні народні уявлення про залежність людини та її долі від явищ навколишнього світу, які відображались в переказах, легендах. Вони також перевірялись за допомогою спостережень.

Не випадково з давніх часів люди уважно слідували за змінами в атмосфері, оскільки неочікувані стихійні лиха нищили врожай, руйнували будівлі, робили непрохідними дороги. На основі безпосередніх спостережень складали народні прикмети, які передавали від покоління до покоління, з часом прикмети перевірялись і доповнювались досвідом людей. Багато народних прикмет і завбачень підтверджуються науковими даними.

У народній педагогіці підкреслюється необхідність розвитку інтелектуальних здібностей дітей, виховання у них любові та поваги до інших, а разом з тим і до об'єктів природи. Також з раннього віку дітям прищеплювали любов до усної народної творчості. Основним осередком дитячого виховання є сім'я, де дитина пізнає перші моральні норми такі як: доброзичливість, щирість, повагу, вірність у дружбі, любов до свого рідного краю.

Як правило, кожна людина сама визначає ставлення до себе, до інших людей, до світу, вона замислюється над своїми вчинками, намагається усвідомити їх на основі власного досвіду. Та разом з тим успадковує досвід попередніх поколінь, їх традиції та вірування.

Народні природознавчі традиції сприяють розвитку у дошкільників екологічних уявлень, оскільки вони містять інформацію про об'єкти та явища природи, розкривають існуючі в ній причинно-наслідкові зв'язки, допомагають дітям усвідомити необхідність збереження природи. Разом з тим розвивають у дошкільників пізнавальний інтерес та пробуджують гуманні почуття. Ми схилиємося до думки, що з народними природознавчими традиціями необхідно знайомити дітей ще в дошкільному віці.

Дошкільники повинні добре знати природу рідного краю, вміти берегти і любити її. Основою цих знань можуть бути народні традиції знання про об'єкти природи та їх збереження. Діти повинні зрозуміти та засвоїти, що все у природі взаємопов'язано і людина є її частиною. Коли

впровадження їх в роботу з дітьми та учнями. Адже народні традиції є складним соціальним явищем і діють в усіх сферах суспільного життя.

Грунтовні історико-педагогічні дослідження різних аспектів педагогічних поглядів українського народу здійснили Т.І. Мацейків, Ю.Д. Руденко, М.Г. Стельмахович, Є.І. Сявавко та ін. В їх працях проаналізовано та узагальнено історичний досвід українського народу у вихованні дітей та молоді, виявлено головні ідеї, принципи, засоби української народної педагогіки, особливості їх використання в сучасних умовах.

М.Г. Стельмахович зазначив, що «через систему своїх національних звичаїв і традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх нащадках. ... Руйнування цих традицій неодмінно веде до морального, духовного, культурного та економічного занепаду. Відмова від національних традицій – відречення від своєї національності» [5, с. 4].

Загалом традиції розглядаються як об'єктивне суспільно-історичне явище. Однозначного визначення традицій не існує, але всі вони за змістом дуже близькі. В перекладі з латинського термін «традиція» (traditio) означає «передача». В більш ширшому розумінні – це «смаки, правила поведінки, ідеї, звичаї, норми, що склалися історично і передаються з покоління поколінням» [3, с. 900].

Розуміння змісту народних природоохоронних традицій, історичних умов їх виникнення, закономірностей становлення і функціонування розглядається у філософських працях Н.П. Денисюк, І.В. Суханова, В.Д. Плахова.

Важливі відомості про засоби, форми, методи та прийоми виховання бережливого ставлення до природи в українській народній педагогіці містяться в етнографічних дослідженнях З.Є. Болтарович, В.Т. Скуратівського та ін.

В.І. Скутіна працювала над проблемою використання традицій українського народу з природоохоронного виховання в сучасній школі. Саме вона науково обґрунтувала та розкрила сутність і зміст поняття «народні традиції природоохоронного виховання», дослідила етапи розвитку традицій українського народу з природоохоронного виховання, в якому досвід народу розглядається як емпірична система [2].

Зазначимо, що народні природознавчі традиції – ті, які допомагають людині пізнати природу рідного краю, а разом з тим вчать бережливо поводитись та раціонально використовувати її багатства; базуються на знаннях про ціннісне ставлення до природи, її збереження.

В процесі історичного розвитку був накопичений досвід поведінки людей в природі. Згодом досвід переріс в знання, які передаються з покоління поколінням засобами усної народної творчості.

виявів, за винятком недбалості): недбалість, зухвалість, байдужість, лихослів'я.

Таблиця

Взаємовплив типових позитивних і негативних симптомів у дівчат (жінок) 21-24-річного віку

Симптоми	Гордість за власні досягнення	Прагнення до самостійності	Переживання власних успіхів чи невдач	Уміння самооцінювати	Старанність	Уміння самоконтролю	Оптимізм
Заздрість	С	С	З	С	С	Д	С
Зарозумілість	Д	Д	Д	Д	Д	С	Д
Дратівливість	З	З	З	З	З	З	З
Індивідуалізм	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д
Хитрість	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д
Пристосовництво	Д	Д	С	Д	Д	Д	С
Корисливість	С	С	З	С	С	Д	З

Негативні типові симптоми в 21-24-річного віку потенційно незначно домінують над позитивними типовими, структуруючись за рівнем впливу (див. табл.): 1) Д. (домінантний вплив): $0,66 \leq \leq 0,70$ при $p > 0,01$; 2) С. (слабкий): $0,30 \leq \leq 0,33$ при $p > 0,01$; 3) З. (зворотний): $r = -0,27$ при $p < 0,05$.

Варто зазначити, що в дівчат (жінок) автономний розвиток дратівливості є більш спонтанним і супроводжується вербальною агресією. Відбувається безпосереднє поєднання жіночої дратівливості з чоловічою, причому з претендуванням на першість, що заперечує її в юнаків (чоловіків) як типову гендерну ознаку.

Дівчата (жінки) більше схильні, ніж юнаки (чоловіки) помічати в собі значущі особистісні зміни. Вони входять і виходять раніше з кризи. Їх негативна симптоматика, яка концентрується у фіксованому інтервалі із значною перевагою над позитивною, є неприхованою, часто демонстративною, з потенційним загостренням суперечностей з оточенням. При цьому необхідно врахувати, що позитивна типова симптоматика в дівчат (жінок) чітко виявляється навколо прагнення до самостійності як домінантного симптому; негативна типова – дратівливості, хитрості, зарозумілості. В юнаків (чоловіків), крім того, навколо упертості як неслухняності і негативізму, що, зрештою, визначає незначні відмінності між статями.

Робота виконана в руслі концепції симптомокомплексів переживань вікових криз (нормативних і ненормативних):

1. Сформульовано теоретичні положення та понятійно-категоріальний апарат концепції симптомокомплексів переживань вікових криз. За допомогою емпіричних доказів обґрунтовано градацію вікових криз на нормативні і ненормативні, розроблено їх динамічні психологічні моделі. З'ясовано структуру, зміст базових симптомів переживань, систему їхніх взаємозв'язків.

2. Нормативні кризи мають власний різний унікальний базовий симптомокомплекс переживань як складну динамічну систему позитивних і негативних симптомів (типові, супутні, фонові) зі схожою структурою і властивостями, однак різним змістом, де негативні симптоми в ставленні до навколишньої дійсності відзначаються блочним розподілом.

3. Знання особливостей вікового розвитку (передусім кризових періодів) дають можливість з'ясувати сутність вікового диференційованого ставлення людини до навколишньої (часто – несприятливої) соціальної дійсності, а також її різнопланові перспективи (особистісні, професійні тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. 100 ключів виховного успіху / І. Д. Бех // Шкільний світ: Спецвипуск. – 2009. – № 21-23 (485-487). – 151 с.
2. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці : базові симптомокомплекси: [монографія] / Валерій Миколайович Поліщук. – Суми: Університетська книга, 2012. – 478 с.
3. Поліщук В. М. Психологія педагогічного повсякдення [науково-популярний посібник] / Поліщук В. М. – Суми : Університетська книга, 2012. – 152 с.

УДК 159.9:37

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ЦІННІСНОЇ ДЕЗОРІЄНТАЦІЇ

Помиткін Е. О., завідувач відділу педагогічної психології і психології праці
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України,
доктор психологічних наук, професор

у цьому напрямку. Доказом цього є зростання кількості комп'ютерних злочинів і злочинів у сфері високих технологій [7, 2]. Значна частина їх уже сьогодні відбувається на ґрунті переходу комп'ютерно-інформаційно залежного з першої стадії (захоплення) до другої (стадії залежності) з метою отримання комп'ютерно-інформаційних ресурсів для задоволення своїх потреб. Це створює передумови погіршення криміногенної ситуації.

Це створює передумови погіршення криміногенної ситуації. Статистично вплив комп'ютерно-інформаційної залежності на загальну криміногенну ситуацію вже відчувається. Однак поки що науковці не приділили достатньо уваги цьому явищу, не зробили точної оцінки його масштабів, хоча спостерігається зростаюча зацікавленість ним психологів та працівників оперативних підрозділів. Саме у цьому ми вбачаємо перспективу подальшого дослідження представленої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комп'ютерні ігри не іграшка? // „Вінчестер” – комп'ютерний online журнал // http://www.vint.com.ua/games_not_games_u.html.
2. Комп'ютерний журнал „Компьютерра” // <http://www.computerra.ru>
3. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001. – №25-26. – Ст. 131, 361-363.
4. Центр громадських зв'язків МВС України. Про стан боротьби із злочинністю в Україні у січні–жовтні 2003 р. // http://mvsinfo.gov.ua/official/2003/11/111403_1.html

УДК 373.

ВПЛИВ НАРОДНИХ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ТРАДИЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Лунійко Л. В., старший викладач кафедри теоретичної та консультативної психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

У сучасних умовах розбудови незалежної української держави досить часто постає питання відродження національної культури, традицій та звичаїв зокрема. Адже ми – українці – маємо власну культуру, традиції, звичаї, обряди та свята. Виникли вони дуже давно і дійшли до наших днів завдяки передачі досвіду попередніх поколінь.

В наш час великий вплив на молодь має культура інших держав, а традиції нашого народу, нажалі, забуваються. Тому й постає питання

про злочини і правопорушення під час розслідування кримінальних справ та інших гласних форм роботи міліції та прокуратури.

Виявлення осіб за ознаками комп'ютерно-інформаційної залежності можливе під час застосування візуального спостереження.

Під комп'ютерно-інформаційною залежністю потрібно розуміти такі зміни у поведінці людини, які викликають її патологічну залежність від джерел отримання інформації та призводять її до психічної і фізичної залежності, змушуючи її для гамування нездоланного потягу до інформації неконтрольовано збільшувати обсяги її отримання, використовуючи для цього всі (в тому числі і недозволені) методи. Найчастіше комп'ютерно-інформаційну залежність пов'язують з персональними комп'ютерами (ПК) та мережею Internet. Наші дослідження засвідчують, що причетні також інші інформаційні джерела: кабельне телебачення, коли людину неможливо „відірвати” від телевізора, електронна пошта, мобільний телефонний зв'язок [2, 2], ігрові автомати тощо.

З метою підвищення ефективності профілактичної роботи із такою категорією осіб нами пропонуються рекомендації практичного характеру безпосередньо для психологів, працівників правоохоронних органів і тих осіб, які за певних обставин (родинні зв'язки, навчання тощо) спілкуються з цією категорією осіб. Звісно, порушена нами проблема носить, в окремих її аспектах, дискусійний характер, проте ми прагнемо залучити до її обговорення якнайширше коло науковців і практиків. Зупинимось на комп'ютерно-інформаційній залежності як на новому, ще мало вивченому явищі.

Відзначимо три основні можливі причини депресивних відхилень у сфері емоційних психічних станів у суб'єкта, що пов'язані з комп'ютерно-інформаційною залежністю.

1) наявність постійної потреби в роботі з інформаційним джерелом (найчастіше ПК) і, одночасно з цим, неможливість повного задоволення цієї потреби, оскільки нова інформація вимагає ще більшої кількості інформації, обсяг якої починає зростати в геометричній прогресії;

2) суб'єктивне переживання на свідомому рівні практичної марності захоплення „комп'ютерно-інформаційним голодом” і, внаслідок цього, власної марності (малої значимості), поряд з неможливістю припинення захоплення через психологічну залежність;

3) неадекватне ставлення до себе в результаті невідповідності "Я-реального" і "Я-віртуального".

У зв'язку з бурхливим розвитком високих технологій слід очікувати стрімкого зростання негативних явищ, пов'язаних з комп'ютерно-інформаційною залежністю, збільшення кількості злочинів

Однією з суттєвих характеристик суспільного простору України є пануюча ціннісна дезорієнтація, невизначеність ідеалів і провідних смислів, консолідуючих національних ідей. В таких умовах викладачі та вчителі змушені або ж дотримуватися усталених традицій виховання молоді або ж кожний раз зважати на політичні, суспільні зміни, які несуть нове розуміння моральних норм.

Ціннісна дезорієнтація чинить суттєвий вплив також на підростаюче покоління. Останніми роками діти менше грають на вулиці та у дворах, проводять переважну частину вільного часу за екранами моніторів, що стає звичкою і руйнує сімейні стосунки. Захопленість дітей і молоді павутинням віртуального простору нерідко призводить до втрати власної ідентичності, позбавлення себе реального людського спілкування, віддалення не тільки від соціуму, але й від природи.

Прагматичні зміни свідомості не обходять і студентську молодь, її провідні особистісні цінності. Результати психологічної діагностики свідчать, що студенти стали частіше віддавати перевагу матеріальному статусу, ніж духовним цінностям (служінню людям, створенню прекрасного, відстоюванню істини тощо). Матеріальні цінності виявляються важливішими навіть за престиж, який декілька років тому для більшості молоді був надзвичайно важливим. Ця тенденція є вражаючою, оскільки людина з подібною ціннісною орієнтацією згодна виконувати будь-яку роботу (навіть протизаконну) аби мати високу матеріальну винагороду. Орієнтація на конкуренцію, отримання прибутку, стаючи особистісною властивістю, призводить до руйнації стосунків: дружніх, сімейних, професійних. Можливо тому за статистичними даними Україна вже зараз посідає одні з перших місць у світі за відчуттям самотності.

Таким чином, в умовах ціннісної дезорієнтації педагог з високим рівнем духовної культури постає у ролі не тільки того, хто навчає, але й, передусім, допомагає у визначенні правильного життєвого шляху особистості. До його психологічного портрету та, зокрема, рівня духовної культури, висувуються особливі вимоги.

Поняття культури сходить до античних часів. Спочатку культурною вважалася людина, яка знала, як обробляти землю. Надалі від обробки землі людина підноситься до споглядання власного розуму, керування спрямованістю мислення. Показовою в цьому є біблійна притча про двох братів – Каїна, який обробляв землю (спрямованість на матеріальні цінності) та Авеля, який доглядав овець (спостерігав за думками). Протилежністю людській культурі є натура, тобто дане від народження біологічне інстинктивне начало людської природи. У цьому розумінні вбивство Каїном Авеля означає перемогу тваринної природи

над духовною, наслідком чого стає вигнання і неможливість брати сили від землі.

У подальшому розвитку культура пов'язується з таємним, непізнаним, а тому розвиток культури ототожнюється саме з освітою. Н.К.Реріх, аналізуючи поняття культури, зазначав, що «Культ» є шануванням Благочестивого Начала, а слово «Ур» нагадує стародавній східний корінь, що позначає Світло, Вогонь. На думку М.Бердяєва будь-яка культура (навіть матеріальна) є культурою духа, має духовну основу, є продуктом творчої роботи духа над природними стихіями.

Для розкриття змісту поняття духовної культури надалі проаналізуємо психологічний зміст категорії духовності. Аналіз літератури свідчить, що існує два основних підходи до визначення духовності – змістовий та функціональний. У відповідності до змістового підходу духовність пов'язується з такими смислоутворювальними категоріями як Краса, Добро, Істина (за Платоном) або ж Віра, Надія, Покаяння (у християнсько-релігійному контексті). У відповідності до функціонального підходу – духовність характеризується ієрархічною домінантністю розвинених вищих психічних функцій людини. До цих функцій психологи (зокрема, Л.С.Виготський, І.Д.Бех) відносять свідомість, самосвідомість та волю. Таким чином, високий рівень духовного розвитку пов'язується із розвинутою свідомістю, самосвідомістю, досконалістю особистості, а низький – з примітивізмом.

Таким чином словосполучення «духовна культура», з одного боку вказує на домінантне значення цінностей Краси, Добра, Істини, Любові, а з іншого – на свідоме самовдосконалення особистості, свідому реалізацію у поведінці, діяльності та життєтворчості духовних цінностей. На практиці наявність духовної культури свідчить про здатність особистості до сприйняття прекрасного, позитивного, прогресивного, до його поширення задля духовного перетворення суспільства та людства в цілому.

Спираючись на розуміння загальної, професійної та духовної культури у роботах В.С.Біблера, О.О.Бодальова, В.М.Гриньової, І.А.Зязюна, Т.В.Іванової, Я.Л.Коломінського, Л.С.Колмогорової, А.Коля, М.Коула, В.Г.Кременя, О.І.Моткова, Д.Мацумото, Н.Г.Ничкало, О.В.Проскури, В.А.Семиченко, С.Скрибнера, О.С.Созонюк, Л.В.Сохань, І.М.Цимбалюка Н.В.Чепелевої та ін. можемо констатувати, що духовна культура виникає завдяки тому, що людина не обмежує себе лише чуттєво-зовнішнім досвідом і не відводить йому переважного значення, а обирає керівним духовний досвід, на основі якого й визначає зміст і вищу мету зовнішнього, чуттєвого досвіду.

Духовна культура – це результат духовної діяльності, і саме духовна культура пробуджує, підтримує і розвиває в людині особистість.

Необхідно відзначити актуальність і практичну значущість цієї проблеми, яка полягає в наступному:

1) комп'ютерно-інформаційна залежність за певних умов може слугувати причиною вчинення злочинів (крадіжки, пограбування тощо) з метою отримання коштів, необхідних для задоволення потреб гамування комп'ютерно-інформаційного голоду;

2) спонукає людину в стані комп'ютерно-інформаційної залежності до вчинення злочинів у сфері використання комп'ютерно-інформаційних засобів (персональних комп'ютерів (ПК), комп'ютерних мереж) та інших злочинів, у тому числі передбачених ст. ст. 361-363 КК України [5, 55];

3) негативна зміна соціально-психологічних орієнтирів особистості, втрата зв'язків із реальним соціумом, негативні зміни свідомості під впливом комп'ютерно-інформаційної залежності, і в деяких випадках, під впливом недоброякісної (в тому числі і неправдивої) інформації.

Нас зацікавило питання застосування ґрунтовних досліджень проблем наркоманії в напрямку комп'ютерно-інформаційної залежності. Пропонуємо використати наявні дослідження в боротьбі із традиційною наркоманією в сфері боротьби з комп'ютерно-інформаційною, використовуючи існуючий досвід, методики, оминаючи помилки, що долучені. Це дозволить значно економити матеріальні затрати, що незмінно супроводжують наукові дослідження, а також отримати значний вигаш у часі, суттєво прискорюючи впровадження наукових, теоретичних досліджень у практичну діяльність працівників ОВС.

Спробуємо оцінити таке явище, як комп'ютерно-інформаційна залежність, що має багато спільного із класичним поняттям наркоманії, з традиційної точки зору та на підставі розроблених методик боротьби з наркоманією розробимо поради щодо протидії новій, ще недостатньо дослідженій проблемі - комп'ютерно-інформаційній залежності.

У МВС України на рівні управлінь, відділів ДСБЕЗ створено спеціальні відділи, відділення, групи для попередження та розкриття злочинів у сфері високих технологій та інтелектуальної власності. Ця проблема надзвичайно актуальна для психологічних служб ОВС.

Попередження злочинів, пов'язаних з такою залежністю, та адекватна реакція на них правоохоронних органів вимагає від працівників ОВС знання специфічних ознак цього явища, за допомогою яких можна виявляти таких осіб, ставити їх на профілактичний облік і здійснювати щодо них профілактичні заходи. Ознаки комп'ютерно-інформаційної залежності психологами та практичними працівниками ОВС можуть виявлятися як гласними, так і негласними методами, силами та засобами. До гласних слід віднести роботу з заявами, скаргами і повідомленнями

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. - М.: Наука, 1980. - 333 с.
2. Дементий Л. М. Типология ответственности и личностные условия ее реализации: дисс. канд. психол. н. / Л. М. Дементий. - Ташкент, 1990. - 189 с.
3. Деркач А.А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности / А. А. Деркач - М., 1995. - 207 с.
4. Rotter J.B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement // Psychological Monographs. - 1966. - 80. - P. 1-28.

УДК 159.9:316.624.

КОМП'ЮТЕРНО-ІНФОРМАЦІЙНА ЗАЛЕЖНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Легензевич Г.Я., викладач кафедри практичної психології

Львівського державного університету внутрішніх справ

Малинович Л.М., старший викладач кафедри практичної психології

Львівського державного університету внутрішніх справ

У загальнотеоретичних та прикладних дослідженнях поширення наркоманії та окремих її аспектів ще надзвичайно багато недосліджених проблем, зокрема: психологічного, кримінально-правового, медичного, морального, соціального аспектів, у тому числі і комп'ютерно-інформаційного.

Комп'ютерно-інформаційний аспект залежності може досліджуватися у різних напрямках. Зокрема йдеться про способи отримання інформації, що стосується поширення наркоманії; про вплив цієї інформації на психічну діяльність її одержувача. Комп'ютерно-інформаційна залежність викликає особливу зацікавленість працівників психологічних служб, діяльність яких позитивно позначається на роботі правоохоронних органів.

Тому духовна культура не тотожна "начитаності" або "освіченості", адже знання самі по собі не можуть зробити людину особистістю, здатною до свідомих і відповідальних вчинків. Матеріальна і духовна культура існують у тісній єдності. Людські думки, емоції, якості, риси зумовлюють поведінку та діяльність особистості, а отже матеріальне є реалізацією духовного. У сфері матеріальної культури людська діяльність характеризується зміною матеріального світу. Діяльність у сфері культури передбачає певну роботу з духовним світом особистості – ідеалами, смислами, цінностями, переконаннями, поглядами тощо.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що духовна культура педагога характеризується детермінацією поведінки та професійної діяльності особистісними ідеалами, смислами та цінностями Краси, Добра та Істини (вищих естетичних, етичних і пізнавальних категорій). Процес розвитку духовної культури педагогічного працівника передбачає свідому актуалізацію та використання глибинних ціннісних ресурсів таких базових підструктур особистості, як здатність до плідного спілкування, творча спрямованість, дієвий гуманістичний, діловий характер, розвинута самосвідомість, життєва мудрість і професійна компетентність, продуктивний інтелект, динамічна та працездатна психофізіологічна основа особистості. Духовна культура на своєму вищому рівні становлення виступає як здатність педагога свідомо формувати, засвоювати, зберігати, примножувати та творчо реалізовувати цінності Краси, Добра та Істини у власній професійній діяльності. Розвитку духовної культури сприяє створення у суспільстві умов для свободи людей, реалізації їх творчих можливостей, піднесення цінності особистості, її честі та гідності.

Для здійснення емпіричного дослідження духовної культури педагога науковими співробітниками відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України було розроблено експериментальний колективний діагностичний «Опитувальник з виявлення рівня розвитку духовної культури педагогічного персоналу». До його складу включено 39 запитань, оцінка відповідей на які здійснювалася за шкалою від 0 до 4 балів, і дозволила визначити чотири рівні розвитку духовної культури педагогічних працівників: початковий, середній, достатній, високий.

Обробка результатів психодіагностики здійснювалася за шкалами:

- комунікативна складова духовної культури педагога;
- самосвідомість педагогічного працівника;
- мотиваційно-сміслова складова духовної культури;
- емоційно-почуттєва складова духовної культури;

- інтелектуальна складова духовної культури;
- характерологічна складова духовної культури;
- компетентнісна складова духовної культури педагога.

Крім того за допомогою «Опитувальника з виявлення рівня розвитку духовної культури педагогічного персоналу» визначалася самооцінка педагогів за показниками власної духовності, прагнення духовності; оцінка ними рівня духовності суспільства та системи освіти; визначалися передумови власної духовності у співвідношенні з досвідом опитуваного та реалізованість духовної культури у педагогічній діяльності.

Експериментальні дані, отримані у процесі проведення психодіагностичного дослідження, було піддано обробці за допомогою засобів математичної статистики (пакет SPSS 17) та доповнено результатами спостережень і опитувань, що проводилися в навчальних закладах. Наведемо деякі результати дослідження у вигляді наступних тез.

1. За оцінкою педагогів їх індивідуальний рівень духовної культури є вищим, ніж інституціональний, тобто притаманний їх навчальним закладам, отже соціально-педагогічний вимір духовності поступається індивідуально-особистісному і, можливо, стримує його прояв. Отримані результати свідчать також про деяке намагання педагогів завищити власні результати, що вказує на позитивне прагнення бути кращими в цьому напрямі.

2. Духовна культура більше корелює з духовно спрямованою активністю, духовними вчинками особистості, ніж з потенційністю духовних намірів. Дані свідчать, що деякі педагоги, високо оцінюючи власний потенційний рівень духовної культури, не можуть підтвердити його у поведінці та професійній діяльності; тобто духовна культура виступає як потенційна здатність, проявів якої не побачили ні студенти, ні колеги.

3. Реалізації духовної культури перешкоджає низька здатність до керування емоційно-почуттєвими станами та невміння передавати свої емоційні стани вихованцям, створювати емоційну атмосферу, коли і педагог, і студенти переживають одні й ті ж самі позитивні почуття, що унеможливує емоційний дисонанс. Виявлено, що з кращим настроєм на роботу йдуть більш молоді педагоги, а повертаються назад – з гіршим, що пов'язано з розчаруванням. Натомість педагоги з великим стажем діяльності проявляють, як правило, менше позитивних емоцій, але мають більш стабільний настрій.

5. Перешкодою в розвитку духовної культури є суперечність між свідомим прагненням педагогів до духовно-професійного зростання та їх зневірою у підтримці їх професійних прагнень системою освіти та

Колберг, К. Хелькама, Б. Латане й Дж. Дарлей, С. Шварц, Р. де Четмс) пов'язана із проблемою формування або виховання даної якості. При цьому підкреслюється, що відповідальність проявляється в соціумі, у певних життєвих ситуаціях людини.

Однак шлях до розуміння відповідальності лежить у більш широкій площині, у зв'язку з життєвою позицією особистості, її професійної діяльності. Цікавим є дослідження Дж. Роттера, який виділяє два види особистісного контролю - внутрішній (інтернальний) і зовнішній (екстернальний), як способу регуляції відповідальної поведінки [14; 15]. Для виміру рівня інтернальності - екстернальності Дж. Роттер розробив опитувальник "Локусу контролю".

Проблема відповідальності вітчизняними вченими вперше поставлена в рамках філософії й зв'язувалася із загальнофілософською проблемою волі й необхідності - "специфічною проблемою людського існування" - по визначенню С.Л.Рубінштейна [10]. Важливим є введене С. Л. Рубінштейном поняття "міри відповідальності", яка визначається конкретними умовами життєдіяльності людини.

У психологічній літературі розглядається широке коло питань, пов'язаних з визначенням параметрів відповідальної поведінки, шляхів і засобів виховання відповідального відношення до суспільно корисної діяльності, виявлення механізмів формування відповідальності. Цими проблемами займалися К.А. Абульханова-Славська [1], Л.І.Дементій [2], А.А.Деркач [3], В. М. Корольчук [5], К.Муздибасв [7], А. М. Столяренко [12] та ін.

У психології діяльності в особливих умовах питання відповідальності прямо не розглядалися, однак у контексті таких проблем як дисциплінованість, формування психологічної готовності, спрямованості особистості, морального стану, професійної придатності курсантів і працівників силових структур, міжособистісних і внутрішньоособистісних конфліктів малися на увазі й питання відповідального відношення працівників до своїх професійних обов'язків. Даними проблемами займалися: О. П. Євсюков [4], В. М. Корольчук [5], Д. В. Лебедев [6], Ю. О. Приходько [9], А. Г. Снісаренко [11], В. Д. Тогобицька [13] та ін. Разом з тим, досліджень, безпосередньо присвячених професійної відповідальності рятувальників, поки не проводилося.

Таким чином, необхідність теоретичної розробки проблеми професійної відповідальності працівників ДСНС України й розробка практичних рекомендацій з її ефективного формування в рятувальників визначають напрямки наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

політична ситуація в країні негативним образом відбивається на процесах життєдіяльності й реформування силових структур, у тому числі й системи цивільного захисту України. Свідомість працівників ДСНС України піддається впливу безлічі негативних соціогенних факторів, які значно знижують відповідальність і ефективність професійної діяльності. Серед них слід виділити: соціальну трансформацію суспільства, руйнування його моральних підвалин і традиційних цінностей, у зв'язку із крахом ідеології, що раніше домінувала, перекручена уявлень громадян про службу, зміну місця офіцерів у статусній ієрархії суспільства, зниження престижу служби, професії рятувальника в цілому.

Як показала практика, відповідальна поведінка особистості не формується сама по собі в міру росту загальноосвітнього, культурного рівня й навіть соціальної активності особистості. Людину не можна змусити діяти відповідально, не завжди допомагають тверда регламентація, каральні санкції, не дали чинного ефекту й численні заклики, не завжди виявляла вплив виховна робота, спрямована на розвиток почуття відповідальності за доручену справу. Щоб ефективно й цілеспрямовано вирішувати це завдання, необхідно систематично вивчати ступінь сформованості професійної відповідальності. Дослідження відповідальності, її структури, параметрів і зв'язків з іншими особистісними характеристиками, з якими вона корелює, являє собою один зі шляхів психологічного аналізу діяльності рятувальників. Актуальність даної проблеми пов'язана також із соціальною, особистісною, практичною й теоретико - методологічною значимістю даної якості в рятувальників і недостатньою вивченістю її психологічних передумов, основних показників, способів становлення й зв'язків з іншими особистісними якостями.

Аналіз поглядів ряду авторів на місце відповідальності в структурі особистості свідчить про їхню істотну розбіжність: це поняття розглядають і як властивість особистості, і як індивідуально-типологічну особливість, і як професійно-важливу якість, і як категорію відносин. Загальним для всіх якостей, що характеризують відповідальність, є нормативність особистості, її лояльність до групових стандартів і ретельність у виконанні своїх обов'язків.

"Відповідальність є результат інтеграції всіх психічних функцій особистості: суб'єктивного сприйняття навколишнього світу, оцінки власних життєвих ресурсів, емоційного відношення до належного, волі" [7]. Найчастіше зміст поняття відповідальності обмежують приватними аспектами, тобто мова йде про окремі етапи діяльності суб'єкта, за які на нього покладає відповідальність.

При вивченні феномена відповідальності в зарубіжній психології основна увага дослідників (Л. Берковіц, Ж. Піаже, Л.

суспільством у цілому. При цьому слід зазначити, що раніше педагоги сподівались, що «суспільство повернеться до них обличчям», тоді як сьогодні розраховують, переважно, на себе.

7. Серед факторів, що сприяють розвитку духовної культури педагогічних працівників, визначено:

- спілкування з природою (3,4 бали);
- безпосередня організація педагогічної праці, спілкування з молоддю (2,9 бали);
- місце роботи (2,8 бали);
- професійна підготовка та перепідготовка (2,7 бали);
- церква (2,5 бали);
- суспільство (2,2 бали).

Отримані діагностичні результати можуть використовуватися при побудові психологічних програм підвищення педагогічної майстерності викладачів і вчителів, реабілітації педагогічного персоналу.

УДК 159.922:14

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-БУТТЄВИСНИЙ МОДУС ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ І ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

*Черепанова С.О., викладач Педагогічного коледжу Львівського
національного університету імені Івана Франка,
доктор філософських наук, доцент*

Актуальність філософії освіти, як галузі гуманітарного знання, зумовлюють сучасні глобалізаційно-інформаційні виклики. Вектором глобалізації визначено "спільне майбутнє" людського роду (Декларація тисячоліття ООН). Міжнародними документами ("Електронна Європа", Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства) засвідчено активність інформатизації освіти промислово-розвинутих країн світу (США, Японія, Сінгапур). Суттєвий потенціал розвитку освітньої галузі ЮНЕСКО (співпраця України з цією міжнародною організацією здійснюється від 1954 р.) вбачає у наукових дискусіях, інтелектуальному співробітництві дослідників, представників різних культур і цивілізацій, реалізації міжнародного проекту "Філософія освіти в перспективі ХХІ століття" (1990). Товариства філософії освіти утворилися в США, Великій Британії (40–60-ті роки ХХ ст.), Канаді (1972), Міжнародна мережа філософії освіти (Лондон, 1990). Нині Товариства філософії освіти діють на усіх континентах. В Україні відповідні дослідження

започатковано 1996 р., першим навчальним виданням “Філософія сучасної освіти” (В.Лутай).

У сучасній вищій освіті переважно склалися дві системи: унітарна (єдина, забезпечена університетами – Італія, Іспанія, Австрія, Фінляндія, Швеція) та бінарна (лат. *binaries* – подвійна). Остання поєднує традиційний університетський сектор, засади якого визначає концепція Humboldt-університету (пріоритетними є наукові дослідження) й окремий неуніверситетський сектор вищої освіти з чіткою структурою (функціонує в більшості розвинутих країн світу, у тому числі європейських – Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ін.). Надзвичайно красномовний напис прикрашає корпус Болонського (Італія) університету: “Немає університету без науки”. Україна у науковому, інформаційному, техніко-технологічному оснащенні освітньої галузі відстає “і від Заходу, і від Сходу” (В.Андрущенко).

Для подолання сучасних кризових явищ у вітчизняній освіті варто уваги висновки економіста, професора Л.Юровського (репресований у 30-х роках, реабілітований одним із перших на початку 90-х років ХХ ст.). Він проаналізував причини кризи тодішніх 20-х років і довів, що “вільна конкуренція несумісна з соціалізмом”, тому сфера виробництва відстає від світового рівня й відсутні конкурентні товари на світовому ринку (“Грошова політика радянської влади (1917-1927)”. Україна здійснює переструктурування економіки за домінування сфери послуг, й уповільненої і технологічної модернізації виробництва, порівняно з розвинутими країнами (США, Японія). Глибокі протиріччя охопили соціальну галузь, коли людина гостро відчуває незахищеність власного буття, потребує стійких світоглядно-ціннісних орієнтирів, економічної стабільності. Набули поширення віртуальна економіка (коли, наприклад, паперові носії – акції, облігації – не мають реальної цінності, оскільки не пов’язані з виробництвом), спекулятивний капітал (оборудки на біржі), численні “піраміди” (банківські, будівельні тощо). Французький філософ Ж.-Ж. Руссо, слушно наголосив, що здорова економіка формує здорову мораль.

Знання, свідомість, мислення людини мають не лише адаптуватися до нових умов, а й випереджати буття. На світоглядно-методологічні зміни пізнання вказують “віртуальна реальність”, “фреймові моделі”, “фрактальність” сприйняття предметів, явищ, нанотехнології. Загальносвітові та європейські інтегративні освітні тенденції змінили статус знань. Адже знання – найпріоритетніший конкурентний товар. Знання це форма капіталу, інтелектуальна власність, об’єкт авторського права, а головне – національний наукоємний ринковий продукт.

наближена до психологічних особливостей особистості автора. Ось чому є важливим для студентів, майбутніх перекладачів, глибоко зрозуміти зміст тексту, аналізувати його. У цьому контексті процес підготовки вчителів іноземної мови спрямовується на формування у студентів умінь реалізовувати технології, поєднуючи класичні й інноваційні підходи до навчання у площині особистісного бачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В.П. *Нейро-лингвистическое программирование и обучение иностранным языкам. // Teaching Foreign Languages in the Age of Globalization. // International Conference. Taipei, Taiwan, R.O.C., April, 2000. P. 17–36.*
2. Дридзе Т. М. *Текст как иерархия коммуникативных программ (информативно-целевой подход) // Смысловое восприятие речевого сообщения/ Дридзе Т. М. – М.: Наука, 1976. – С. 48-57.*
3. Залевская А. А., Каминская Э. Е., Медведева И. Л., Рафикова Н.В. *Психоллингвистические аспекты взаимодействия слова и текста. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 1998. – 206 с.*
4. Зимняя И. А. *К вопросу о восприятии речи: Автореф. дис. канд. пед. наук (по психологии) / Зимняя И. А. – М., 1961. – 20 с.*
5. Соркин Ю.А. *Психоллингвистические аспекты изучения текста/ Соркин Ю.А. – М., 1985. – 168 с.*

УДК 159.923:005.32

ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СИСТЕМНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ РЯТУВАЛЬНИКА

Кузмінова М.М., викладач кафедри прикладної психології НУЦЗУ

У цей час наше суспільство переживає складний і відповідальний етап свого розвитку, пов’язаний з перебудовою всіх сторін громадського життя. У цих умовах підвищення ролі людського фактора в економічному й соціальному житті країни обумовлює посилення уваги до професійно - важливих якостей особистості. Однією з ведучих серед них є професійна відповідальність.

Питання про відповідальне відношення людини до своєї праці, до своїх сімейно - побутових, соціальних і цивільних обов’язків ніколи не знімався з порядку денного нашого суспільства. Неминучим наслідком розвитку науки й техніки є відповідальність людини за раціональне використання природних ресурсів, за соціальні наслідки наукових відкриттів і проведених експериментів.

В умовах служби в силових структурах питання професійної відповідальності актуальні як ніколи. Складна економічна й соціально -

синонімічне перефразування, що призводить до реконструкції всієї структури тексту або окремих його частин[5]. У даному разі перекладач, як правило, вводить в текст різноманітні доповнення, які відображають ставлення людини до отриманої інформації, але ці доповнення не мають бути такими, що повністю або частково викривлятимуть зміст попереднього тексту [2].

В результаті осмислення тексту студентом утворюється його проекція. Проекцію тексту складає система уявлень, яка формується у реципієнта у процесі взаємодії зі знаковою продукцією. Реципієнт досить адекватно інтерпретує текст лише в тому випадку, якщо основну ідею тексту витлумачено адекватно задуму автора, тобто проекції текстів автора і читача максимально наближені одна до одної [3].

Хоча загальновідомим є той факт, що в інтерпретації одного і того ж тексту різними реципієнтами часто можна простежити за значними розбіжностями. Варіативність сприймання одного і того ж тексту пояснюється, на наш погляд, декількома психологічними причинами. В першу чергу, сюди слід віднести прояви мотиваційної, когнітивної та емоційної сфер особистості: ті потреби, мотиви й цілі, які спонукали людину звернутися до певного тексту, а також емоційний настрій в момент сприйняття тексту; ступінь концентрації уваги на інформації, яка сприймається.

В процесі осмислення тексту студент обов'язково орієнтується на схеми знань про всесвіт. Ці знання дозволяють йому добре усвідомлювати ситуації, які описуються в тексті, додумувати їх, оцінювати вірогідність чи нереальність подій, які пропонуються автором. Ось чому ми рахуємо за необхідне окремо виділити психофізіологічні особливості індивіда, який сприймає текст, зауважити на його статі і вік. Так, в межах нейрофізіологічних уявлень передбачається, що в кожній людини є свій основний канал сприйняття і зберігання інформації, своя так звана «репрезентаційна система». Рахується, що саме через провідний канал до людини надходить основний потік інформації [1].

Ось чому викладачу варто враховувати індивідуальні особливості студента, виявляти студентів із схильністю до різних способів засвоєння мови. Під час навчального процесу слід пропонувати їм різні – для кожного типу особистості свої – завдання, а також активно впливати на всі канали сприйняття та переробки інформації. Викладач має розуміти, що можливою є розбіжність між мовною особистістю студента та мовною особистістю викладача. І він повинен вміти усувати можливі конфлікти за рахунок гнучкого використання різноманітних навчальних тактик.

Що стосується сприйняття і розуміння певних видів текстів, то найбільш адекватно зміст тексту інтерпретується тим індивідом, психологічна структура свідомості якого максимально мірою

Входження України до Болонської освітньої системи, пост-Болонський вектор з інтенцією до національних особливостей, плюралізм економічних, соціокультурних, ідеологічних систем, релігійні відмінності Заходу та Сходу, дають підстави говорити про філософію освіти як напрям оптимізації людського буття й людської життєтворчості.

Філософія освіти функціонує як системне світовідношення й соціокультурне явище, поєднуючи методологію, науку, цінності, національні освітні й культурні традиції. З філософією освіти пов'язаний відповідний образ країни, який виявляється через “світ людини”, тип самосвідомості (Захід – індивідуалістична модель особистості, Схід – колективістична).

Автором цих рядків вперше у вітчизняній суспільній науці обґрунтовано доцільність “*на вході*” освітньої системи – гуманітарно-культуротворчої стратегії філософії освіти в єдності базисних буттєво-ціннісних концептів (людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення), “*на виході*” – становлення особистості як суб'єкта культури. Здійснено уточнення предметного поля філософії освіти на основі онтологічного підходу, що дає змогу розглядати філософію освіти філософією людини й способом буття людини в універсумі культури. Звідси онтологічна відкритість людського буття до світу культури, логіка розгортання універсальності людини (її свободи) в поліфонію незавершеної полісутнісно-уможливленої цілісності. Це опосередковано демонструє методологічний потенціал філософії освіти й сфери можливого застосування, у тому числі екзистенційно-буттєвської проблематики життєтворчості особистості у сучасному технологізованому суспільстві.

Простежуються спроби широкої імплементації терміна “життєтворчість” у простір наукових пошуків. Питання життєтворчості містять педагогічні пошуки В.Сухомлинського, К.Ушинського. Висвітлено теорію і технологію життєтворчості особистості (В.Доній, Г.Несен, Л.Сохань, І.Єрмаков), психологічні (В.Роменець, О.Старовойтенко, В.Татенко) і культурні аспекти життєтворчості (Н.Богданова).

У розвитку сучасної філософії освіти варто виокремити *феномен життєтворчості*. Феноменологічно свідомість розглядається в єдності з її інтенційною природою (Бретано, Гуссерль). Іntenційність свідомості виявляється у скерованості актів свідомості на предмет. За Гуссерлем, феномен є способом виявлення сутності речей, як предмет показує (erscheint) себе в свідомості. Відповідне явище Гуссерль називає феноменом (грец. phainomenon – показування себе). У межах свідомості, ноєматико-ноєтичної єдності (грец. noesis – мислення, поема – акт мислення) переживань (зміст і здійснення), предмет набуває буттєвської значущості.

Продуктивне світоглядно-філософське осмислення феномена життєтворчості у сенсі взаємообумовленості та взаємодії вихідних понять “життя” і “творчість” у їхній потенційно-інтегральній цілісності.

З філософського погляду проблема життєтворчості кореспондує з ідеями “філософії життя” (В.Дільтей), “життєвого світу” (Е.Гуссерль), “волі до життя” (А.Шопенгауер, Ф.Ніцше). Німецький соціальний філософ В.Дільтей поняття “життя” тлумачив культурно-історично; позаяк духовними основами життя індивіда є цінності культури, їхнє осягнення передбачає метод “розуміння” (Дільтеєм започатковано назву “гуманітарна психологія”).

Вітчизняними дослідниками акцентовано філософське осмислення “феномена творчості” (П.Дишлевий, Л.Яценко), творчість “як проблема іманентно філософська” (Б.Новіков), культура “як актуалізація смислового потенціалу творчої діяльності” (С.Кримський). Методологічно прийнятні трактування “життєтворчості” категорією філософії, філософський аналіз життєтворчості людського буття і свободи (І.Бичко). Ідея творчості у контексті синергетики постає вищою формою креативності (в універсальному значенні), переходом від хаосу до порядку, “глобальною креативністю”.

У філософії екзистенціалізму проблема людини, її духовне самовизначення (“екзистенція”) є пріоритетними. Філософсько-екзистенційний підхід до освіти містять праці К.Ясперса, Г.Марселя, Ж.-П.Сартра, П.Рікера. За К.Ясперсом, екзистенціальна філософія “рухається до самого буття”..., у розв’язанні проблем освіти вагомі “екзистенція людини”, “воля до діяльності”, напруження “самобуття” й неприпустиме ігнорування “екзистенції іншого” (“Смисл і призначення історії”).

Представник екзистенційної психотерапії Віктор-Еміль Франкл (Австрія) є автором видання “Людина в пошуках граничного сенсу” (1997), яке належить до десяти найвідоміших книг Америки. Узагальнюючи власні спостереження під час ув’язнення нацистами у концтаборі він дійшов висновку, що виживали ті в’язні, котрі чітко усвідомлювали сенс свого життя й прагнули його досягти. За відсутності мети й сенсу життя настає “екзистенційний вакуум”. Реалізація сенсу життя поєднує вчинок, творчу працю, любов й бажання змінювати себе. У такий спосіб людина здатна долати “трагічну тріаду” (біль, провину, смерть), через трансцендування, вихід за межі... А власне духовним є “вільне у людини”.

Узаємозалежності екзистенційного й есенційного у людському бутті розглянули В.Табачковський, А.Дондюк, Г.Шалашенко, Є.Андрос, Г. Ковадло, Н.Хамітов. Автори продовжили традиції київської філософської школи, “індивідуального сутнісного буття” (60-ті роки ХХ ст.,

філологами, описати процеси сприймання та розуміння текстової інформації.

Актуальність дослідження зумовлена незадовільним рівнем мовної і мовленнєвої компетентності студентів – майбутніх вчителів – для здійснення навчально-виховного процесу іноземною мовою.

Однією з передумов успішного здійснення перекладу є вільне володіння мовою, якою поданий певний текст. Таке володіння має на увазі вміння правильно, адекватно авторському задуму розуміти хід думок автора. Глибоке розуміння сприяє засвоєнню політичної, естетичної та інших аспектів тексту, а також формуванню наукового світогляду особистості. Текст становить структуру, невідокремлену від людини, яка так чи інакше породжує його чи навіть просто сприймає. Розуміння письмових текстів має на увазі усвідомлення змісту кожного речення в даному тексті; даний процес є результатом складної мисленнєвої діяльності, спрямованої на розуміння перекладачем змісту тексту. Розуміння будь-якого тексту свідчить про усвідомлення студентами, майбутніми перекладачами, його граматичних, семантичних та інших особливостей. Така діяльність потребує неабияких розумових дій, сукупність яких має створювати певну систему. Для успішного формування розумової дії слід виявити певні орієнтири, з огляду на які дана дія може відбутись без помилок з першого разу. Необхідно також володіти способами виконання цієї дії, а також опанувати можливості контролю за процесом формування заданих дій, за отриманими результатами тощо [4].

В сучасній науці багато мовознавців визнають, що для повного розуміння деяких фактів мови слід вийти за межі лінгвістики в сферу тих психологічних процесів індивіда, за посередництвом яких мовний матеріал організується в людському мозку і в потрібний момент має свою зовнішню реалізацію. Такі психологічні процеси є предметом вивчення, зокрема, психолінгвістики.

У багатьох психолінгвістичних дослідженнях наголошується на складності та багатогранності процесів сприйняття та розуміння тексту. Науковці вказують на їх тісний взаємозв’язок, ось чому сприйняття і розуміння прийнято розглядати як дві сторони одного явища – сторону процесуальну і сторону результативну.

Під час розуміння тексту перекладач може здійснювати певні допустимі трансформації текстової інформації. Людина, передусім, намагається виокремити в тексті найбільш значущі елементи інформації та відділити їх від другорядних шляхом переструктурування окремої частини тексту або об’єднання текстових елементів в більш великі за обсягом семантичні утворення, які адекватно відображають зміст окремих частин повідомлення. Крім цього, під час читання можливим є

командах) та ринкова (відрізняє організацію, зорієнтовану на результати. Основна мета – прагнення перемагати. Стиль організації – жорстка конкуренція всередині й зовні). Встановлено, що зі збільшенням інтенсивності служби підвищується вірогідність виникнення ієрархічної культури ($r=0,759$ при $p \leq 0,001$). Це означає, що чіткі норми, регламентованість, підпорядкування збільшуються при підвищенні складності служби та труднощів у ній. Решта організаційних культур мають протилежну кореляцію та не є характерними для такого виду діяльності людини. Особливо це характерно для ринкової ($r = -0,713$ при $p \leq 0,001$).

ЛІТЕРАТУРА

1. Козолуп С.А. Социально-психологические трудности управленческого взаимодействия молодых офицеров с военнослужащими, проходящими военную службу по контракту // Козолуп Сергей Александрович // автореф. дисс. на соиск. научн. степени кандид. психол. н. по спец. 19.00.05 – социальная психология. М. – 2009. – 20 с.
2. Психология и педагогика профессиональной деятельности офицеров 2 частях по ред. Б.П. Бархаева. // Б.П. Бархаев, П.А. Корчемный, Л.Н. Кузнецов, В.Ф. Перевалов, И.В. Сыромятников, А.Н. Харитонов // М.: Военный университет. – 1998. – 516 с.
3. Романов В.С. Проблема лидерства в воинских коллективах. (IV Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум» 15 февраля – 31 марта 2012 года. Режим доступа // URL: <http://www.rae.ru/forum2012/290/2078>)
4. Рудь О.Л., Рудь Ю.Л. Неформальне лідерство в організації: взаємодія керівника та неформального лідера. Нові технології № 1 (23) – 2009. - Науковий вісник КУЕІТУ. – Кременчук. – с. 204 – 209.
5. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Пер. с англ. под ред. В. А. Спивака. – СПб: Питер, 2008. – 336 с: ил. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).

УДК 159.9:81

РОЛЬ ОСОБИСТИСНОГО ФАКТОРУ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ СТУДЕНТАМИ- ФІЛОЛОГАМИ

Кочубей О.С., викладач Рівненського державного гуманітарного
університету

Метою нашого дослідження є проаналізувати роль особистісного фактору під час інтерпретації англomовного тексту, розкрити психологічні засади процесу перекладу англomовного тексту студентами-

В.Шинкарук). Екзистенціально-філософське витлумачення поняття існування закорінене у давній відмінності між поняттями “essentia” (суттєве так-буття, змістове визначення сущого) та “existentia” сущого (В.Табачковський).

Натомість постає праксеологічне питання: як подолати очевидну песимістичність екзистенціалізму як світовідношення?

Німецький філософ і педагог О.Больнов переконаний, що позитивну відповідь уможливило “оптимістичний екзистенціалізм”. останній передбачає “довіру до буття”, освоєння “людяності” в досвіді попередніх поколінь за посередництва морального зусилля (етична проблематика), розрізнення гуманності (людяність у позачасовому сенсі) та гуманізму (відтворення цього образу людини в певну історичну епоху)... світоглядно-ціннісну місію виконує університет як “культурний простір”, покликаний сприяти утвердженню людяності й захисту особистості.

Для реалізації життєтворчості особистості методологічно вагомі взаємовідношення цінностей власної й “інших” культур (дихотомія “свій” – “чужий”). Особливо “відкритість нескінченному” (Й.Гейзінга), розуміння себе “як Іншого” (П.Рікер).

За постмодерністського трактування культури й суспільства, проблема “Іншого” трансформується в радикально “чуже”, протиставлене “своєму”. За постмодерну людину замість реальних речей оточують “симулякри” (Ж.Батай), “симулякри третього порядку”, гіперреальність, кібернетична гра (Ж.Бодріар). У межах сучасного етапу постмодерну здійснюються пошуки нових засад людської суб’єктивності. До провідних представників постмодернізму належить Ю.Крістева (Болгарія), котра дослідила проблему “чужого” в європейській цивілізації. На її думку, потрібно подолати “чужинця” у собі, чужинець – це прихований “лик нашої ідентичності”, простір (руйнуючий нашу домівку) і час (що занапащає взаєморозуміння).

Оригінальну концепцію феноменології діалога розробив французький філософ Е.Левінас. Він наголосив, що в етичному відношенні страждання іншої людини неприпустимі, абсурдні, а єдино можливою моральною дією є вчасна допомога стражденому. І лише за умови “присвячення-себе-іншому” й розпочинається “людське”..., філософія постає “мудрістю співчуття”.

Нам імponує підхід українського філософа М.Вернікова, котрий з позиції антропологічного повороту в філософії обстоює “екзистенціальну соціальну онтологію” – соціально-філософську теорію, яку вирізняють принцип гомоінтентності суспільства й осмислення соціальної цілісності крізь призму конкретного індивідуального людського існування.

Кожна людина вибудовує власне життя у площині питань екзистенційно-морального змісту: “я – для Себе?”, “інші – для Мене?”, “я – для Інших?” Залежно від вибору власної позиції, утворюється певна екзистенційна реальність, отже – мета і сенс людського буття.

Люстацією екзистенційної тривоги є картина “Крик” художника Едварда Мунка (Осло, Норвегія), котрий відчутно загострив хиткість (нестабільність, за термінологією синергетики) людського буття в історії. *Крик* людини про *Що?* За нездійсненням (невідомим) чи невизначеним майбутнім людської цивілізації як такої? *Що* має усвідомити кожен із нас, людей, задля гармонізації власне людської життєтворчості?

Як можлива життєтворчість особистості за екзистенційно драматичної нестабільності українського соціуму? Це стосується всіх галузей українського суспільства, а першочергово освітньої, підготовки памолоді до здійснення гідної життєтворчості. Потрібне докорінне теоретичне й праксеологічне оновлення освіти. Варто здійснити обговорення в освітніх закладах “Педагогічної Конституції Європи”, підписаної у травні 2013 р. у Німеччині (Франкфурт-на-Майні). Її розробку ініційовано Україною (науковцями Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова). Документ засвідчує теоретико-методологічне значення філософії освіти, пріоритети формування сучасного “суб’єкта європейської життєдіяльності”, коли ключовим суб’єктом змін постає вчитель.

Відтак своєчасним є запровадження нових спецкурсів на гуманітарних факультетах, для слухачів факультетів післядипломної освіти, педагогічних працівників. А саме: “Філософія освіти”, “Філософія родознавства”, “Філософська антропологія”, “Синергетика освіти”, “Оптимістичний екзистенціалізм”.

Екстраполяція екзистенціальності як атрибутивної ознаки сучасного наукового пізнання на галузь філософії освіти уможливило не лише методологічні побудови, а й загалом гуманітарний потенціал життєтворчості особистості, її духовне зростання, інтелектуальну активність, здатність екзистенційного самовизначення як особистісного “тут-і-тепер” творення буття-у-культурі.

УДК. 316.61

ЗАХИСТ МІГРАНТІВ У ПРОЦЕСІ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКУ «ЖИВОГО ТОВАРУ»

Флейчук М.І., професор Вищої школи економічної
імені Богдана Яницького (філія у м.Хелм), доктор економічних наук

обумовлених особливостями професійної діяльності (В.Д. Булавцев, К.К. Платонов, В.Е. Попов, Т.А. Семікіна та ін.);

- оптимізація соціально-психологічних умов, що впливають на професійну успішність офіцерів, як суб’єктів спільної діяльності та спілкування (А.Я. Анцупов, А.В. Булгаков, А.І.Гончаров, В.В.Дев’ятко та ін.);

- виявлення психологічних особливостей різних видів професійної діяльності офіцерів та обґрунтування психологічних чинників її ефективності (І.Ф.Баширов, А.В.Белоусов, Ю.А.Елбаев, Г.В.Гнездилов, А.С.Гордеев, В.Н.Дружин, С.Л. Кандилович та ін).

Професія офіцера виступає насамперед як складне структурне утворення, в якому представлено декілька самостійних видів діяльності: управління підрозділом в бою; керівництво підрозділом у мирний час; психологічна робота у підрозділі; навчання військовослужбовців; виховна робота у підрозділі; узгодження відносин у сім’ях військовослужбовців; регуляція своєї психіки в інтересах служби.

На необхідність обліку факторів, що утворюють колектив й процесів лідерства в ході військової діяльності вказується в низці робіт військових вчених: А.Д. Глоточкіна, В.Ф. Давидова, М.І. Дьяченко, А.Г. Караяном, В.П. Каширіна, В.М. Крука, В.Ф. Перевалова, М.С. Полянського, С.К. С’єдіна, Е.П. Утліка, Н.Ф. Феденко, В.В. Федотова, А.І. Шипілова. Дослідження, проведені зазначеними авторами, сформували понятійно-категоріальний апарат, що дозволяє вивчати феномен лідерства, показали місце і роль даного явища в системі міжособистісного і міжгрупової взаємодії і його вплив на ефективність спільної діяльності.

Проведене емпіричне дослідження щодо вказаного завдання дало наступні результати:

1. Інтенсивність служби обернено корелює з такими особистісними лідерськими якостями як справедливість (-0,322), працьовитість (-0,31) та прямо корелює зі скромністю (0,388), самолюбством (0,675), упертістю (0,453) та образливістю (0,46). За цими даними можна зауважити, що чим вищою є складність, інтенсивність, важкість служби, тим більше проявляються поведінкові акти у відповідності до вказаних психологічних якостей.

2. За методикою діагностики організаційної культури К. Камерона та Р. Куїнна OCAI (Organization Culture Assessment Instrument) виділяють чотири типи організаційних культур: ієрархічна (проявляється у зосередженості на внутрішніх проблемах, стабільності, керованості, контролі), адхократична (характеризує динамічну, підприємницьку і творчу організацію), сімейна або кланова (відтворює організацію, як велику родину з довільним наймом, недостатньо ієрархічною структурою, неформальним підходом до роботи та акцентом на управлінських

5. Шагивалеева Г.Р. *Одиночество и особенности его переживания студентами: Монография / Г.Р.Шагивалеева.* – Елабуга: Изд-во ОАО «Алмедиа», 2007. – 157 с.

6. Brage, D., & Williams, M. (1993). *Correlates of loneliness among Midwestern adolescents. Adolescence*, 28, p.685-693.

7. Cacioppo John T. and Patrick William (2008). *Loneliness: Human Nature and the Need for Social Connection.*

8. Woodward, J., & Frank, B. (1988). *Rural adolescent loneliness and coping strategies. Adolescence*, 23, p.559-565.

УДК159.9:331.43

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ КЛЮЧОВИХ ОСІБ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДРОЗДІЛУ У ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ.

*Колосович О.С., доцент кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Сучасний стан професійної діяльності силових відомств характеризується тим, що існує значна розбіжність в складності, інтенсивності та навантаженості служби. Так, певні структури мають велику інтенсивність служби, а інші працюють в ненапруженому режимі, їх навантаження не вирізняється навіть цивільної діяльності. При цьому, останні 20 років цей аспект залишився поза увагою, хоча, цілком вірогідно, такий фактор необхідно враховувати при проведенні досліджень. Тому, автор доклав певних зусиль для визначення таких аспектів як вплив індивідуально-психологічних якостей ключових осіб (командири та лідери) та типу організаційного культури підрозділу на інтенсивність служби. Іншими словами, було виконане дослідження, яке спрямоване на встановлення тенденцій щодо того, яким чином вказані явища впливають на інтенсивність служби.

У військовій психології офіцер, як об'єкт дослідження, вивчався різними авторами в контексті вирішення наступних проблем:

- виявлення механізмів і факторів вдосконалення професійної та психологічної підготовки офіцерів, формування професійно важливих якостей, освоєння ними професійної діяльності (В.В.Дударев, Л.Ф. Железняк, С.І. Жуковський, Л.А.Кандибович та ін.);

- організація психологічного забезпечення професійної діяльності офіцерів (Д.У.Гандер, А.Г. Караяні, А.Г.Маклаков, В.Н. Селезньов та ін.);

- організація психологічної допомоги, що орієнтована на профілактику та подолання у офіцерів негативних станів і розладів,

В основі сучасної еміграції з пострадянських країн, у тому числі й з України, лежать міграційні процеси з метою працевлаштування за кордоном. Унаслідок важкої економічної ситуації в багатьох з цих держав, дефіциту робочих місць на ринку праці, незважаючи на світову фінансово-економічну кризу, що торкнулася практично усіх країн, продовжується виїзд громадян цих країн до далекого зарубіжжя або Російської Федерації в пошуках місця праці. Для прикладу, в Україні за різними оцінками, протягом року приблизно 5-7 млн. українців перебувають на заробітках за кордоном. Скажімо, в РФ щороку працює до 1 млн. таких заробітчанин, а в "сезонний пік" їх чисельність сягає 3 млн. Російська Федерація для громадян України стає країною транзиту або призначення. Українці помилково вважають, що більшість країн колишнього Радянського Союзу не можуть бути небезпечними для них, оскільки майже не існує мовного бар'єру, адже більша частина населення розуміє російську мову. Крім того, в'їзд у ці країни набагато простіший, ніж у країни далекого зарубіжжя, чим, своєю чергою користуються торговці людьми.

Останні дослідження, що проводилися в пострадянських країнах, показали, що найчастіше жертвами є молоді жінки 18-26-річного віку, переважно неодружені, з базовою загальною середньою освітою або середньою професійною, здебільшого з невеликих міст. Рівень їх матеріального добробуту можна оцінити як низький і дуже низький. Що стосується чоловіків, то більшість становлять одружені, віком 31-60 років, які виїжджають з метою заробітку на короткий термін для забезпечення належного рівня життя своєї сім'ї. Рівень освіти в основному такий самий, як і в жінок. Діти, що потерпіли від торгівлі людьми, це здебільшого особи віком від 13 до 18 років, переважно більшість з них становлять дівчата. Вони найчастіше походять з неповних та реструктурованих сімей, при цьому скаржаться на насилля, що вчиняється стосовно них з боку нерідного батька. Але такий загальний опис осіб, які належать до реальної групи ризику, не виключаючи представників інших демографічних груп.

Слід зазначити, що намагання потенційних мігрантів виїхати та працевлаштуватися за межами держави активізує діяльність злочинних груп з оформлення документів і переправлення за кордон громадян України з метою їх подальшого продажу.

Але якщо 5-8 років тому головним чинником бідності було безробіття, сьогодні наголошується не стільки на безробітті як причині бідності, скільки на дуже низьких заробітках, які не дозволяють перетнути межу бідності навіть за умови висококваліфікованої праці. Усе це штовхає громадян на пошук роботи за межами України.

Торгівля “живим товаром” як асоціальне, кримінальне явище має особливості пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації у кожній конкретній країні й у світі взагалі. Тому з часом з'являються нові тенденції в торгівлі людьми. Змінюються методи та підходи злочинних угруповань, способи вербування, групи ризику.

Практичний досвід роботи відповідних фахівців із запобігання торгівлі людьми та безпосереднє спілкування з особами, які бажають їхати працювати за кордон, та з тими, хто повернувся звідти, свідчить, що велику негативну роль у поширенні в Україні злочинів, пов'язаних із “торгівлею людьми” відіграє погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном, а також про наслідки нелегального працевлаштування. Цю групу чинників узагальнено можна вважати інформаційними.

До правових чинників можна віднести відсутність з одного боку дієвої системи захисту потерпілих, недостатню захищеність українських громадян від рук торговців “живим товаром” як в Україні, так і за її межами, а з другого – недостатню дієвість роботи правоохоронних, у тому числі судових органів. Важливим чинником, який сформувався та виявився вже на початку нового століття, є наявність так званої соціальної мережі за кордоном. За даними дослідження Міжнародної організації праці, у більшості мігрантів, як благополучних, так і жертв торгівлі людьми, за кордоном працює хтось із родичів чи близьких друзів, що сприяє поінформованості про можливість працевлаштування там, значно полегшує процес виїзду. Найбільше ризикують стати потерпілими ті, хто виїжджає у далеке зарубіжжя з метою нелегального працевлаштування через посередника, який бере на себе фінансування поїздки – оформлення візи і закордонного паспорта, придбання квитків. Ці грошові витрати є додатковим мотивуючим фактором, який не дозволяє людям відмовитися від поїздки у випадку виникнення сумнівів у її безпеці, вони ж стають причиною того, що мігранти не можуть добровільно залишити роботу, тому що повинні повернути борги.

Причини торгівлі людьми потрібно шукати і в існуванні зовнішніх чинників, серед яких слід зазначити такі позитивні чинники:

- відкриття кордонів після розпаду СРСР;
- спрощення можливості для громадян щодо перетину кордону розвинутих країн.

До негативних віднесемо наступні:

- інтернаціоналізація тіньової економіки;
- зростання різниці між багатими та бідними державами;
- формування міжнародних кримінальних об'єднань;
- корумпованість окремих працівників державних органів;

Важливою складовою такого простору є просвітницькі та корекційно-розвивальні заходи, які як правило, проводять працівники психологічної служби університету. Отримання нових практичних знань, набуття життєвих вмінь та навичок дозволяє молодим людям більш глибоко та різносторонньо аналізувати події, віднаходити альтернативні варіанти вирішення тих чи інших проблемних ситуацій.

Тематика таких зустрічей охоплює різні сфери життя особистості: від навичок ефективного спілкування (як особистого, так і ділового) та вміння розподіляти свій час до сімейної проблематики та питань відповідального батьківства.

Однією з популярних тем для обговорення є пошук балансу між особистісною та професійною самореалізацією. Адже, соціальні умови часто ставлять молоду людину перед вибором: сім'я чи професія. Відомо ж, що особистісне зростання в юнацькому – ранньому дорослому віці передбачає розвиток особистісних якостей, що позначаються одночасно як на успішності приватного життя, так і на професійному становленні. Успішність одночасно у двох зазначених сферах може сприяти виникненню у молодій людини почуття внутрішньої гармонії.

Серед форм роботи, які використовуються для досягнення вищепоставлених цілей - як індивідуальні, так і групові методи. Індивідуальною формою є консультування, під час якого у приватній бесіді з фахівцем молода людина має можливість віднайти відповіді на хвилюючі її питання. Груповою формою роботи є семінар, тренінг, або ж їх поєднання. Відвідувачі заняття можуть бути представниками однієї академічної групи або ж різних. У першому випадку це сприяє більш довірливій та відкритій розмові; у другому – активність доповнюється ситуацією знайомств, а отже, нових поглядів, прикладів та аргументів.

Таким чином, активна робота психологічної служби з контингентом студентів ВНЗ сприятиме профілактиці почуття самотності серед осіб старшого юнацького віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вейс Р.С. Вопросы изучения одиночества / Р.С.Вейс. – М.: Прогресс, 1989. – С.114-128.
2. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М., 2001. – 367с.
3. Лаушук В.Г. Психологічні особливості переживання самотності в юнацькому віці: дисертація. кандидата психол.наук: 19.00.03/ Лаушук Вікторія Григорівна; [Місце захисту: інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України] Київ – 2010.
4. Хоровиц Л.М., Френч Р. де С. и Андерсон К.А. Лабиринты одиночества / Л.М. Хоровиц, Р. де С. Френч, К.А. Андерсон. – М.: Прогресс, 1989. – С.243-274.

Психологічним новоутворенням юності є засвоєння чоловічої і жіночої ролі, підготовка до сімейного життя та вступу у шлюб. У разі успішного формування згаданого новоутворення молода людина реалізує потребу у любові та приналежності. Якщо ж цей процес відбувається за несприятливих умов, виникає ризик появи переживання самотності.

На думку О.Б.Долгіної та В.А.Кисельової, основними психологічними характеристиками юнацького віку, що спричиняють виникнення та переживання почуття самотності, є: прагнення до незалежності, свободи прояву думок і почуттів, юнацький скептицизм, незрілість соціальної сфери (перш за все, поверхнєве сприйняття інших людей) тощо [3].

Висока статистика розлучень, велика кількість неповних сімей свідчать про брак взаємопорозуміння між молодими людьми. Останнє можна пояснити низкою причин: брак уміння конструктивного ведення діалогу та вирішення проблемних питань; недостатній рівень розвитку емпатії та емоційного і соціального інтелекту в цілому; низький рівень довіри та почуття відповідальності. Така ситуація складається, зокрема, внаслідок відсутності системної цілеспрямованої просвіти молоді у сфері міжособистісних стосунків. Як у шкільні, так і у студентські роки молодь переважно не отримує потрібних та корисних знань з зазначеної сфери. Непідготовленість до сімейного життя, несформованість навичок особистісної конструктивної взаємодії з партнером у різних, зокрема, побутових ситуаціях, брак відчуття спільної відповідальності та обов'язків, відсутність знань з педагогіки та особливостей дитячого розвитку, поведінка, керована засвоєними хибними стереотипами призводить до виникнення непорозумінь між молодими людьми. У результаті з'являється почуття незрозумілості та безпорадності, а отже, самотності.

Таким негативним тенденціям можна запобігти, організовуючи тематичні заняття з юнаками та дівчатами.

Велика частка молоді (і практично переважна її більшість) тривалий час зосереджена у ВНЗ. Отже, виховну та просвітницьку роботу варто проводити саме тут. Це сфера діяльності соціальних служб ВНЗ, зокрема, психологічної служби. Соціально-психологічна допомога повинна сприяти пошуку відповідей на актуальні питання юності, забезпечуючи подальший розвиток, самореалізацію та психологічне благополуччя молоді.

Сумський державний університет наразі втілює ініціативу «Університет, дружній до сім'ї», метою якої є не лише різностороння підтримка молодих сімей, а й створення середовища, сприятливого для розвитку та особистісного зростання всіх студентів.

- лояльне законодавство щодо занять проституцією в багатьох країнах світу.

Соціальна та правова захищеність громадян, які працюють за кордоном, насамперед, залежить від:

- особливостей внутрішнього законодавства країни-реципієнта, політичної системи і економічного стану іноземної держави, особливостей ментальності місцевого населення;

- міжнародного співробітництва країни-донора з іншими країнами світу, зокрема з тими, до яких спрямовані міграційні потоки;

- співробітництва з міжнародними організаціями, що за своєю структурою функціонально спрямовані на сприяння у вирішенні питань у сфері праці та міграції (Міжнародна організація праці, Міжнародна організація з міграції);

- жорсткішого контролю в державі за роботою суб'єктів підприємницької діяльності, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

До основних важелів державного регулювання трудової міграції пострадянських країнах віднесемо такі:

- створення місткого і конкурентоспроможного внутрішнього ринку праці, посилення мотивації до легальної зайнятості;

- приєднання країни до багатосторонніх міжнародних договорів з питань праці та соціального захисту трудових мігрантів та забезпечення їх реалізації;

- укладання міждержавних та міжурядових договорів щодо працевлаштування мігрантів та забезпечення їх реалізації;

- співробітництво прикордонних регіонів держав, що межують з Україною, у питаннях розвитку прикордонних міграцій і взаємного врегулювання трудової діяльності громадян, які працюють за межами своїх держав;

- укладання договорів та досягнення домовленостей щодо візового режиму, умов перетину кордонів та перебування громадян країн-донорів на території інших країн;

- розвиток інституту ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні громадян за кордоном з метою посилення їх соціального захисту та запобігання торгівлі людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна. Закони. Про протидію торгівлі людьми : закон України від 20 верес. № 3739-VI // Голос України. – 2011. – 14 жовт., № 192. – С. 8-9.
2. Україна. Кабінет Міністрів. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року : постанова від 21 берез. 2012 р. № 350 // Уряд. кур'єр. – 2012. – 16 трав., № 85. – С. 21.

3. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: сутність і зміст поняття «соціальні проблеми» / Данильчук Л. О. // *Нові технології навчання : наук.-метод. зб. Вип. 73. В 2 ч. Ч. 1* / [редкол.: А. А. Удод та ін.]. – К., 2012. – С. 64-68.

УДК 316.62

ФЛЕШМОБ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Шерман О.М., завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор політичних наук, доцент.

17 червня 2003 року продавці відділу килимів одного з великих супермаркетів Нью-Йорка були збентежені і здивовані одночасно: біля одного з килимів зібрався справжній натовп, який нараховував більш ніж 200 осіб. Всі ці люди повторювали те саме: вони живуть в нічліжці на околиці міста, і дуже хотіли б придбати «килим кохання». Поки продавці намагалися зрозуміти, що відбувається, любителі килимів розійшлися так же блискавично, як і з'явилися. Супермаркет збіднів на один продаж, а інформаційне суспільство збагатилося на одне нове явище, яке згодом отримало назву *флешмобу*.

Цікаво, що поява цього явища була передбачена більш ніж за рік. Виникнення флешмобів вперше прогнозується у книзі соціолога Г.Рейнольда «Розумний натовп: наступна соціальна революція» [1], у якій автор передбачив використання нових засобів комунікації для самоорганізації мас. Аналізуючи нові форми масової соціальної поведінки, Рейнольд використав термін «смартмоб» - розумний натовп, тобто новий соціум, який здатний до високого рівня внутрішньої самоорганізації за специфічних умов, зокрема, анонімності та відсутності керівного центру. Першим прикладом успішної дії «розумного натовпу» Рейнольд вважає падіння режиму президента Філіппін Дж.Естради у січні 2001 р., коли впродовж 4-х днів на столичному бульварі Епіфаніо де Лос-Сантос зібралися понад 4 млн осіб в чорному одязі, які отримали відповідне текстове повідомлення на стільникові телефони.

Засновником саме флешмобу як форми соціальної поведінки вважається амер. програміст Р.Зазуєта, який запропонував на сайті FlockSmart.com зібрати натовп в громадському місці, щоб здійснити певні абсурдні з традиційного погляду дії. Адже **флешмоб** (від англ. flash – мить, спалах, і mob – натовп) – це спланована через Інтернет чи засоби стільникового зв'язку масова акція у громадському місці.

конструюванні планів осіб з інвалідністю також відіграє задоволеність своїм життям, почуття щастя та життєстійкості, що в процесі конструювання планів і цілей на майбутнє створює простір для самореалізації людини з інвалідністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен ; под ред. Д.А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2004. – 608 с.
2. Титаренко Т.М. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : [наук. моногр.] / Т.М. Титаренко, О.Г. Злобіна, Л.А. Лепіхова та ін. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.

УДК 159.98

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ВІЗ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ СЕРЕД ОСІБ СТАРШОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Колісник Л.О., викладач кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій Сумського державного університету

Парадоксально, але у сучасному світі, що переживає стрімку урбанізацію, дослідники відмічають зростання кількості людей, які переживають почуття самотності. Йдеться як про духовну та психологічну самотність (коли людина переживає це почуття, формально знаходячись серед інших), так і про ізоляцію, усамітнення.

Проблема переживання самотності стосується різних вікових періодів та має свої особливості на певних вікових етапах. Досвід переживання самотності виявлено у представників всіх без винятку вікових категорій – від дітей до літніх людей. Вікові аспекти проблеми самотності розглядалися у роботах таких вчених як О.В. Данчева, В.Г. Лашук, С.В. Малишева, Є.В. Прохоренкова, Г.Р.Шагивалеева, Ю.М. Швалб та ін., в яких зазначено, що почуття самотності виникає ще у дитинстві і набуває різних форм прояву, інтенсивності та частоти на всіх наступних етапах онтогенезу [3; 5]. Велика кількість теоретиків та дослідників відзначають, що самотність є розповсюдженим явищем, особливо інтенсивною протягом юнацького віку: К.А.Андерсон, Р.Л.Боннер, Т.Бреннан, Р.С.Вейс, Дж.Вудвард, Дж.Качіопо, І.С.Кон, Р.В.Ларсон, Т.Р.Мур, Є.В.Прохоренкова, М.Пінкварт, А.Р.Річ, К.Рубінстайн, П.А.Руперт, Х.С.Салліван, Ф.Шейвер, Н.Р.Шульц та інші [1; 2; 4; 6; 7; 8].

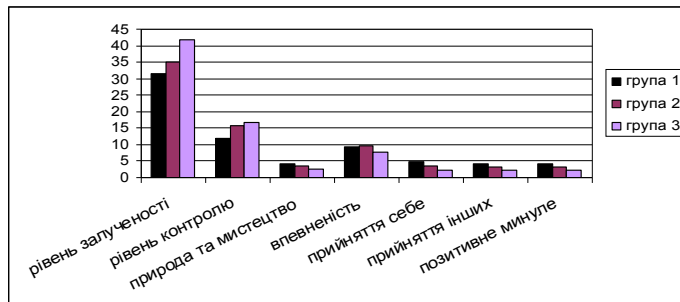

Рис. 1. Відмінності за психологічними характеристиками у трьох виділених групах з різним рівнем орієнтації на майбутнє

Група осіб з найвищим рівнем орієнтації на майбутнє відрізняється від інших розподілених груп найнижчими показниками залученості та контролю. Як компоненти життєстійкості, контроль та залученість сприяють ефективним стратегіям долаття стресових ситуацій, що виникають в теперішньому. Окрім того, людина, котра не вміє боротись із складними життєвими ситуаціями часто покладає великі надії на майбутнє, де повинні були б, на її думку, відбуватися позитивні зміни. Також для першої групи характерний високий рівень прийняття себе та прийняття інших, висока оцінка краси природи та мистецтва, високий рівень орієнтації на позитивне минуле, що свідчить про прямий зв'язок впливу минулого на майбутні орієнтації та лінійність часової перспективи у групі досліджуваних.

Виділена група з середнім рівнем орієнтації на майбутнє, до якої ввійшла основна кількість досліджуваних, відрізняється середніми показниками за усіма параметрами. Проте рівень оцінки впевненості як цінності у виділеній групі є найвищим. Якщо припустити, що середній рівень орієнтації на майбутнє забезпечує певну збалансованість усіх часових континуумів, то саме ця впевненість може має зв'язок із цим балансом.

Третя виділена група за результатами дослідження відрізняється високим рівнем показників контролю та залученості та низькими показниками за всіма іншими виділеними ознаками.

Часова перспектива майбутнього як місце локалізації цілей має значний вплив на особистість в структурі життєтворчості. В результаті дослідження встановлено, що на побудову часової перспективи майбутнього особами з інвалідністю суттєвий вплив має ціннісна сфера особистості та її прагнення, соціальне оточення людини, яке часто диктує умови розвитку, самооцінка та прийняття себе. Ключову роль в

На перший погляд, флешмоби схожі на звичайні масові акції, але насправді вони демонструють абсолютно новий принцип організації. Немає єдиного центру, який розсилає запрошення по горизонтальних чи вертикальних шаблях: ініціатором флешмобу може бути одна людина, яка надсилає повідомлення проведення заходу через мережеві спільноти або засоби комунікації (напр., sms-повідомлення) своєму знайомому, або розміщує оголошення на відкритому мережевому ресурсі. Якщо ідея флешмобу видається отримувачу цікавою, він передає її своїм знайомим, а ті – своїм, тобто флешмоб (само)організується за шляхом ланцюгового поширення інформації неформальними каналами комунікації.

За десятирічну історію флешмобів їх було проведено десятки тисяч у найрізноманітніших країнах світу. Учасники флешмобів збиралися, щоб висловити протест проти режиму Лукашенко в Мінську і проти атомних установок у Швейцарії; люди приходили, щоб просто посміхнутися один одному, танцювати, дарувати випадковим перехожим квіти, скандувати певне гасло, продемонструвати незвичний одяг чи маски; флешмоби організовували з політичними, рекламними, розважальними цілями, для того, щоб привернути увагу до певного явища або просто знічев'я. Широкий діапазон можливостей флешмобу протистойть досить обмеженому віковому діапазону учасників: як правило, це молодь у віці до 35 років, хоча бувають і винятки. Кількість учасників флешмобів є потенційно необмеженою: так, до Книги рекордів Гіннеса занесено масовий флешмоб, який зібрав близько 21 тисячі осіб і відбувся в Чикаго 8 вересня 2009 року на відкритті 24 сезону знаменитого ток-шоу Опри Уїлфрі з концертом зірок.

Перший український флешмоб відбувся 16 серпня 2003 року в Києві. На даний час він є досить поширеною формою соціальної активності як розважального, так і більш серйозного спрямування. Так, напр., в жовтні 2012 року у Тернопільській політехніці (ТНТУ) відбувся флешмоб, присвячений тижневі української вишиванки [2]; в серпні 2013 р. фанати збірної України з баскетболу провели під час матчу з Росією флешмоб проти торговельної війни [3]. Чимало флешмобів проходить в Інтернеті. Напр., у вересні 2013 року українські користувачі почали масово викладати свої паспортні фотографії в соцмережі Facebook. Як з'ясувалося, цей флешмоб спочатку був конкурсом від української радіостанції "ПростоРадіо", організованим кілька днів перед тим, але потім став неконтрольованим і зажив власним життям [4]. А 28 червня відбувся флешмоб, учасники якого читали вголос статті Конституції України і розміщували відеозаписи в Мережі [5].

Можна класифікувати флешмоби за різними ознаками, виокремлюючи політичні, розважальні, економічні; флешмоби в реальному житті і в Мережі і т.д. Однак важливішим, ніж класифікація,

нам уявляється розуміння причин поширення флешмобів як соціального явища. На нашу думку, серед них є й наявність розважального, ігрового компоненту, що завжди приваблює молодь; і доступність для все ширшого кола користувачів тих сучасних засобів комунікації, які, власне, роблять флешмоби можливими. Але за зовнішніми причинами прихована глибша: флешмоб як вид діяльності ідеально вписується в культурну матрицю Постмодерну. Це дія, яка не тягне за собою жодних наслідків і є одночасно й вчинком, й імітацією вчинка; це розвага, яка не потребує витрат; спілкування, яке не вимагає залучення психологічних чи емоційних ресурсів, і одночасно це можливість заявити про себе, залишитися у вічності бодай як учасник відео на каналі Youtube; отже, це шанс щось зробити, насправді не роблячи нічого. Тому немає сумнівів, що популярність флешмобів в подальшому тільки зростатиме, а їх сценарії стануть ще більш вигадливими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рейнгольд Г. Умная толпа: новая социальная революция / Говард Рейнгольд; [пер. с англ. А. Гарькавого]. – М.: ФАИР-ПРЕСС: ГРАНД, 2006. – 415 с.
2. Перший флешмоб в ТНТУ: [Електронний ресурс] // Персональний блог Олега Назаревича. – Режим доступу: <http://taltek.info/flashmob-tntu2012.html>.
3. "Українські цукерки кращі за російську горілку" - флешмоб уболівальників: [Електронний ресурс] // Експрес онлайн. – Режим доступу: <http://www.expres.ua/video/2013/08/18/92231-ukrayinski-cukerky-krashchi-rosiysku-gorilku-fleshmob-ubolivalnykiv>
4. Українці почали масово постити свої паспортні фото у Facebook: [Електронний ресурс] // ТСН. – Режим доступу: <http://tsn.ua/tsikavinki/ukrayinci-pochali-masovo-postiti-svoji-pasportni-foto-u-facebook-313263.html>
5. Відеоконституція: українці влаштували флеш-моб в Інтернеті [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/06/28/132121/>

УДК.159.98

EMOTIONAL AND SPIRITUAL NEEDS OF PATIENTS IN EMERGENCIES

Zimny J., Chair of Catholic Pedagogy, Off-Campus Faculty of Social Sciences in Stalowa Wola (Poland), prof., PhD.

Vovchasta N., Department of Foreign Language and Technical Translation, Lviv State University of Life Safety, PhD.

Часова орієнтація на майбутнє у групі досліджуваних пов'язана із такими параметрами самооцінки як щастя реальне ($r=0,34$), успіх реальний ($r=0,36$) та розум реальний ($r=0,33$). Планування цілей та їх реалізації в майбутній перспективі вимагає гнучкості когнітивних стратегій, що може забезпечити успіх у реалізації життєвих прагнень.

Виявлені кореляційні зв'язки із часовою перспективою майбутнього та соціальною підтримкою ($r=0,31$). Життєві завдання та прагнення часто людина будує по відношенню свого найближчого оточення та вимог, які ним задаються. Окрім того, в реалізації життєвих планів в майбутній часовій перспективі важлива підтримка найближчих референтних осіб.

Зворотній кореляційний зв'язок виявлений між часовою перспективою майбутнього та контролем як компонентом життєстійкості ($r=-0,30$) та оцінкою активного життя як цінністю ($r=-0,42$). Зворотна кореляція між контролем та шкалою майбутнього може бути пояснений тим фактом, що орієнтація на боротьбу із труднощами потребує спрямованості особистості на теперішню часову перспективу. Обернений зв'язок між майбутнім та активним життям як цінністю потребує більш детального вивчення проблеми, проте можна припустити, що чим більший рівень активності особистості в часовій перспективі теперішнього, тим менше вона буде будувати плани на майбутнє.

Таким чином, за результатами кореляційного аналізу можна зробити висновок, що формування майбутньої часової перспективи осіб з інвалідністю пов'язана із самооцінкою, яка забезпечує оцінку своїх потенційних можливостей та реалізацію цих потенцій в майбутньому, задоволеність життям, соціальними ресурсами і підтримкою в житті та ціннісною сферою особистості.

З допомогою дескриптивної статистики часову орієнтацію на майбутнє у осіб з інвалідністю було розподілено на три рівні: високий, середній та низький. Найбільша кількість досліджуваних розташувалась в межах середнього рівня орієнтації на часову перспективу майбутнього (33 особи). Високий рівень орієнтації на майбутнє із групи досліджуваних характерний лише для 5-ти осіб, низький рівень – для 4-х. За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу здійснений порівняльний аналіз за психологічними ознаками у трьох групах осіб з травмою ОРА з різним рівнем орієнтації на майбутнє. Виділені групи за рівнем орієнтації на майбутнє відрізняються за такими ознаками як рівень контролю ($p=0,02$), рівень залученості ($p=0,003$), оцінкою краси природи та мистецтва як важливої цінності в житті ($p=0,04$) та оцінкою впевненості в собі як цінністю ($p=0,05$), прийняттям себе ($p=0,0001$) та прийняттям інших ($p=0,003$). Також виявлені відмінності за часовою перспективою позитивного минулого ($p=0,003$).

фізичними можливостями. Орієнтація на часову перспективу майбутнього як простору реалізації своїх цілей та завдань для осіб з інвалідністю потребує сформованості певних особистісних якостей, котрі б забезпечували стійку мотиваційну спрямованість та віру в свій потенціал.

Для збору емпіричного матеріалу було використано опитувальник часової перспективи Ф.Зімбардо ZTP1, шкала задоволеності життям Е. Дінера, методика діагностики соціальної підтримки скорочена форма (Fragebogen zur sozialen Unterstützung: Normierung der Kurzform (K-14), тест життєстійкості С. Мадді, список термінальних цінностей Роккіча (18 цінностей, які потрібно оцінити та вибрати 3 найвагоміші), модифікована методика діагностики самооцінки Дембо – Рубінштейн (шкали: здоров'я, щастя, розум, оптимізм, успіх), методика діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда (шкали прийняття себе, прийняття інших), анкета із загальними даними про досліджуваного. Для опрацювання отриманих результатів використані методи статистичної обробки даних з допомогою програми Statistica 8.0. (deskriptivna statistika, кореляційний аналіз, однофакторний дисперсійний аналіз).

У дослідженні прийняло участь 42 особи з травмою опорно рухового апарату, вік яких становить від 19 до 43 років, де 32 досліджуваних – чоловіки, 10 – жінки. Нерівномірний розподіл групи за статтю зумовлений специфікою травми, адже більшість осіб з травмою шийного відділу хребта – чоловіки, що зумовлено специфікою зайнятості.

За результатами кореляційного аналізу виявлені зв'язки між шкалою майбутнього та задоволеністю життям ($r=0,53$) і почуттям щастя ($r=0,34$).

У своїй концепції Ж.Нюттен стверджує, що цілі локалізуються в перспективі майбутнього. Проте, які саме цілі людина ставить перед собою в майбутньому залежатиме від її актуальної ситуації розвитку та потреб в часовому континуумі теперішнього, задоволеності життям і почуттям щастя. Саме таким чином пояснюється отриманий кореляційний зв'язок.

Також отримані кореляційні зв'язки між майбутнім та такими цінностями як визнання ($r=0,33$) та творчість ($r=0,37$). Часто цілі, які людина ставить перед собою в майбутньому та їх досягнення забезпечують для людини її визнання іншими. Творчість є важливою умовою для вироблення планів на майбутнє та правильне їх втілення; часто творчість як важлива цінність забезпечує гнучкість особистості у реалізації прагнень, допомагає під широким кутом зору оцінити всі життєві можливості.

Paramedical groups, such as firemen, policemen, lifeguards, rescue squads and ambulance attendants, can reduce appreciably the suffering and deaths which occur as a result of injury and illness. Many groups direct their attention to the critical period between the accident or the onset of the illness and the time definitive care is available from a physician with adequate facilities [2].

Rescue experience has shown the importance of well-trained aid men who can perform resuscitation, administer first aid, and promptly evacuate combat casualties to hospital facilities. People react differently to catastrophic events; the ability to remain calm under all circumstances is not acquired easily. Developing a professional attitude in rescue squad and ambulance personnel takes time, training and experience.

A disaster can change lives within seconds, usually without any warning. The suddenness of the event often leaves the victims temporarily numb as the extent of the disaster often is beyond their initial comprehension. When people become aware that they are dying, the manner in which they face death will vary tremendously from one person to another. Philosophies of life and death also differ. Some people may be fearful and others may look forward to death as a relief from earthly suffering and sorrow. People with strong religious beliefs may feel spiritually exalted, looking forward with great joy to another life. Occasionally a person may feel so depressed and desperate that he becomes suicidal. The age of the patient often influences the manner in which illness or death is accepted. Children usually face death with little fear or sorrow. Teenagers and adults, on the other hand, have a definite dread of death; they desire to experience life and are sad, if not a bit desperate, about leaving it.

It is important for those who are the immediate responders to those affected by the disaster to be aware of this emotional and spiritual reaction of those they have come to help and be able to provide for these needs as well. These needs frequently require the on-site presence of individuals who have been specially trained for such catastrophic events. This reality must be part of any plan to assist the victims of any disaster.

Hospitals have often assigned the responsibility to address emotional and spiritual issues to chaplains or to pastoral teams. Yet others—nurses, physicians, clinicians and other caregivers—play equally important roles. The hospital staff's ability to address patients' emotional and spiritual needs factors in to patients' perceptions of the overall experience of care, the provider, and the organization [4].

For example, as Shelton observed: Patients need to feel that their circumstances and feelings are appreciated and understood by the health care team member without criticism or judgment. If patients feel that the attention

they receive is genuinely caring and tailored to meet their needs, it is far more likely that they will develop trust and confidence” [5].

According to national public opinion research, 79% of Americans believe that faith aids in recovery, and 56% believe that faith has helped them recover [3]; 87% of Americans consider religion to be “very important” or “somewhat important” in their life [1].

It should be noted that in the last decade of the twentieth that spiritual and emotional care is as important as medical care when it comes to healing the body.

Example, St. Francis Medical Center celebrates Mass and provides Holy Communion and other sacraments for Catholic patients and their loved ones. The chaplains work to meet these needs within a framework of respect for the views of all religions, denominations, personal philosophies, and cultural traditions.

Spiritual Care can help:

- when you need someone to listen to and support you
- when you or your family feels stress, anxiety, uncertainty, grief,

anger or sadness;

- when you need encouragement
- when you feel alone and lonely
- when you want to talk about spiritual concerns or pray with

someone;

- when you feel you are losing control
- when you need help to continue religious practices during your

hospital stay;

- when you need bereavement support [6].

Emotions are an important issue during emergencies too:

- denial (*It cannot be true*)
- anger (*Why me?*)
- fear (*Is my death going to be painful?*)
- guilt (*If I had not..*)
- loneliness (*Everyone has deserted me*)
- depression (*Everything is hopeless*)
- acceptance (*What must I still do*)

In summary, most seriously injured patients find great comfort in the support that they receive from qualified personnel. It is important for rescue personnel to realize that the spiritual and emotional needs of a person may require greater attention than his physical injuries.

REFERENCES

1. *Faith in America. News and World Report [Електронний ресурс].* — Режим доступу www.usnews.com/usnews

благотворительный фонд которого всего за месяц собрал и передал 1 млн. гривен для пострадавших районов Японии. И эта помощь не осталась незамеченной. «Мы сердечно благодарим за это, – сказал в интервью советник премьер-министра Японии Гоши Хосоно. – Поддержка украинцев, переживших ядерную аварию на Чернобыле, достигла глубины наших сердец».

После трагедии 11 марта 2011 года, испытавшей землетрясением, цунами и радиацией крепость японского духа и стабильность японского образа жизни, настало время меняться всему человечеству. Безопасность и дешевизна атомной энергии, эффективная система предупреждения и ликвидации последствий масштабных природных и техногенных катастроф, готовность населения к чрезвычайным ситуациям – вот вопросы, которые японская катастрофа поставила на повестку дня каждой нации. Не стала исключением и Украина. Но главное, несмотря ни на что, оставаться людьми!

УДК 316.612

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОРІЄНТАЦІЇ НА МАЙБУТНЄ ЯК ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

*Клименко О.Є., аспірант кафедри психології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Спрямованість особистості на майбутнє є важливим чинником побудови життєвої перспективи та життєвого шляху. Життєві прагнення, позитивні очікування від подій майбутнього сприяють ефективному плануванню подій життя та успішній реалізації життєвих цілей. Відштовхуючись від концепції Ж. Нюттена, цілі локалізовані в перспективі майбутнього, а сама перспектива будується на основі мотиваційних об'єктів [1]. Сама ж мотивація часто диктується потребами особистості.

Лише відчуття хоча б часткової впорядкованості майбутнього забезпечує довіру до світу, переживання внутрішньої свободи при організації сьогодення [2, с. 48]. Чи не найвагомішим для осіб з інвалідністю є соціальна підтримка та почуття належності до соціуму, виходячи із реалій буття, на які мають вплив умови непристосованого соціального життя та відсутність доступу до соціальних структур. А часто реалізація життєвих цілей потребує взаємодії з соціальним світом, в якому важко втілити свої плани та реалізувати себе особам з обмеженими

О японском характере.

Более 150 тысяч японцев живут в эвакуационных центрах. Они лишены привычных условий, комфорта и права на частную жизнь. Особенно трудно во временных приютах детям и старикам. Но что порождает – даже в таких условиях японцы остаются людьми. Здесь никто не живет за счет другого, никто не кричит, что воды, еды и одежды ему нужно больше, чем другому. Кроме единичных случаев, здесь нет мародерства. Дома в пострадавших районах стоят открытыми. Тысячи автомобилей до сих пор находятся в оврагах и лесопосадках. На полях встречаются даже самолеты. И никто не грабит и не ворует! Причина в исторической ментальности японцев. Их небольшой остров, подобный неприступной скале в бушующем океане, рождает стальные характеры. Японцы – островная нация, выживание которой всегда зависело только от них самих. А потому они надеются на свои силы и самое главное – свою организованность и дисциплину. И эта сплоченность – одна из самых привлекательных черт характера японского общества, которой нам, украинцам, надо учиться. Потрясающее единство перед лицом испытаний! «Судьба заключена в характере», – эти слова родились здесь не зря.

О японской взаимопомощи.

Характерная национальная черта японцев – отсутствие эгоизма. В здешнем обществе интересы коллектива ставятся превыше интересов отдельного человека. Взаимопомощь и поддержка для японцев не просто слова. Например, в разрушенном цунами рыбацком поселке Минами Санрику мы встретили простого японского парня по имени Хирото Кадзуми, который до катастрофы любил отдыхать на берегу этой живописной бухты. И сейчас он тоже часто бывает здесь, но для того, чтобы помочь людям, даже имен которых он порой не знает. Он приезжает сюда добровольно и не получает за свою работу никакого вознаграждения. Конечно, тут уже трудятся военнослужащие сил самообороны, полиция, и пожарные, но есть много того, до которой у них пока не доходят руки. Однажды он просто проезжал мимо руин на машине и увидел разгребавшего мусор мальчика. Остановился для того чтобы ему помочь и теперь делает это каждый свой выходной день. И таких примеров в Японии тысячи. Как тут не вспомнить мудрейшего Кобо Абэ считавшего, что труд помогает человеку примириться с бегущим временем, даже когда оно бежит бесцельно!

И японский афоризм «кто помогает другим – помогает себе» доказывает, что взаимопомощь и поддержка для японцев не просто слова. Однако мы должны не только учиться на трагических примерах, но и помогать тем, кто попал в беду. «Это нужно в первую очередь нам самим, а не японцам!», – озвучил свою позицию Андрей Пальчевский,

2. Lawrence W. Erven *First aid and emergency rescue* Glencoe Press, Beverly Hills, Calif., 1970 - 408 p.
3. McNichol T. *The new faith in medicine*. USA Today, Apr. 6, 1996, p. 5.
4. Paul Alexander Clark, Maxwell Drain, Mary P. Malone. *Addressing patients' emotional and spiritual needs* // Joint Commission on Quality and Safety, December 2003 Volume 29 № 12.
5. Shelton P.J.: *Measuring and Improving Patient Satisfaction*. New York: Aspen Publishers, 2000, p. 63.
6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://stfrancismedical.org>

УДК 159.947.5:356.13

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ ПРАЦІВНИКІВ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Баблицький І.О., професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук, доцент.

В умовах НТР та бурхливого соціально-економічного розвитку суспільства гостро постає проблема зростання кількості екстремальних і напружених ситуацій, які пов'язані з небезпекою і вимагають ризикованих дій. В зв'язку з цим виникає негайна потреба в здійсненні глибокого теоретико-методологічного і експериментального аналізу сутності ризику та чинників, що зумовлюють схильність до нього.

Схильність до ризику являється складним утворенням особистості, яке обумовлене вродженими задатками, мотивацією, умовами діяльності і системою комунікації.

Різні автори дають різне тлумачення «ризик»: А.П.Альгін в понятті ризику вбачає діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності ситуації вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі чи відхилення від цілі [1, С 19-20].

Сучасне уявлення про ризик найрізноманітніший. З позиції свідомої поведінки в даному понятті відповідають три взаємозв'язані значення: 1) ризик як специфічний процес вибору варіантів дії в ситуації невизначеності або небезпеки; 2) ризик як безпосередня дія суб'єкта «дійства на удачу в надії на счастливий исход»; 3) ризик передбачає ймовірність позитивного чи негативного характеру наслідків [2.]

В нашому дослідженні ми розглядали поняття схильність до ризику та чинники, що зумовлюють її формування, на прикладі

працівників пожежної безпеки. Вибірку склали 66 осіб працівників пожежної безпеки міста Львова.

Метою дослідження було з'ясування структурної організації та психічних чинників схильності до ризику працівників пожежної безпеки в умовах професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – феномен схильності до ризику працівників пожежної безпеки.

Предмет дослідження – психологічні чинники схильності до ризику працівників пожежної безпеки, взаємозв'язок схильності до ризику з мотивацією, механізмами психологічного захисту, моделями волаючої поведінки та стійкими рисами особистості.

Гіпотеза дослідження. Ми виходили з того, що рівень схильності до ризику працівників пожежної безпеки перебуває у взаємозв'язку з рівнем мотивації, ціннісними орієнтаціями, механізмами психологічного захисту, моделями долаючої поведінки та іншими індивідуально-психологічними властивостями особистості.

Для виконання завдань дослідження використовувався комплекс психодіагностичних методик за допомогою яких вивчалися різні аспекти структури особистості, зокрема, методика дослідження схильності до ризику (О.Шмельова); методика багатфакторного дослідження Р.Кеттела; біографічний опитувальник особистості; шкала SACS (Стратегії і моделі волаючої поведінки); методика «Мотивація успіху та уникання невдач» (А.Мехрабіан); опитувальник на визначення психологічних механізмів захисту Р.Плутчика; методика діагностики ціннісних орієнтацій О.Ф.Потьомкіной [3,4,5,6].

Аналіз експериментальних даних показав, що 13% від загальної кількості досліджуваних були з високим рівнем схильності до ризику – 87% з середнім рівнем схильності до ризику.

В результаті здійснення порівняльного аналізу первинних даних в групах схильних і несхильних до ризику за критерієм Т.Стюдента виявлено статистично значимі ($P < 0.05$) за такими характеристиками, як інтелект, конформність – домінантність, захисний психологічний механізм витіснення, моделі долаючої поведінки, що виявляється у формі обережних і непрямих дій, індивідуальні і сімейні цінності, орієнтація на підвищення зарплати.

В результаті аналізу середніх значень показників механізмів захисту в порівнювальних групах виявлено статистично значимі відмінності за ступенем розвитку психологічно-захисного механізму витіснення. Виявляється, що у працівників більш схильних до ризику витіснення відіграє більшу роль, чим в обережних. Забування чи ігнорування травматичного досвіду, незносивних травм допомагає розвитку схильності до ризику.

городе Сендай этой работой занято специальное управление, которое возглавляет Ясуши Хикичи. По его оценкам на восстановление объектов и структур только на побережье, прилегающем к городу, уйдет не меньше одного-двух лет. Но это будет потом. А пока надо убрать миллионы тонн мусора, поврежденных автомобилей, разрушенных домов. Всем этим хламом, который когда-то был чьей-то жизнью, буквально усыпаны сотни километров японского берега. В данный момент его количество только в городе Сендай оценивается в 900 тысяч тонн. Сейчас его сортируют и свозят на временное хранение в прибрежную зону. Только на эту работу понадобится где-то года три. Но темпы ее поражают – буквально на наших глазах за день два на месте руин, словно по мановению волшебной палочки, вырастают маленькие аккуратные домики. При этом впечатление такое, что делается это практически без участия человека – работой машин и механизмов руководят 2-3 человека. И делают это с японской сосредоточенностью и ответственностью, без разговоров и перекуров. Так что нет сомнения, что уже очень скоро люди вернуться на нажитые места. Ведь невероятная жажда жизни передается японцам буквально на генетическом уровне.

О японской силе духа и фатализме.

В рыбацком поселке Минами Санрику, в котором до цунами проживало почти 18 тысяч человек, наша группа снимала здание, которое стало символом силы японского духа. Тут располагалась служба, которая отвечала за оповещение населения о предстоящих землетрясениях. Сегодня всей Японии известно имя девушки, которую звали Мики Эндо. Она до последнего мига своей жизни предупреждала в микрофон местное население об угрозе цунами. Но оно оказалось такой силы, что и здание и девушка погибли.

По данным на июнь 2011 года жертвами стихии стали почти 24 тысячи человек. Тела более 15 тысяч удалось найти. Остальные числятся «пропавшими без вести». Скорее всего, большинство из них уже никогда не найдут. Но для японцев не потеряют связь с предками важнее всего. Вероятно, ни одна нация в мире не уделяет ушедшим в мир иной столько внимания. Ведь японцы ухаживают за могилами даже 10 века. Небоязнь смерти – краеугольный камень японской культуры. Смерть все время находится в поле зрения японца, является постоянным атрибутом его экзистенциального интерьера, ничуть не нарушая его душевный уют. Они готовы к ней, особенно мужчины. «Если придет наш последний час, надо встретить его достойно!», – вот их девиз. И этот здоровый фатализм причудливо сочетается у них с потрясающей жаждой жизни. Ведь чем больше думаешь о смерти, тем больше любишь жизнь. Не случайно, наверное, любимая японская поговорка учит – сделай все, что сможешь, а в остальном положишься на судьбу!

стала для всех серьезным психологическим ударом. Следуя народному афоризму – где люди горюют, горюй и ты, власти страны во главе с «главным виновником» аварии – частной токийской электроэнергетической компанией ТЕРСО, низко кланяясь и обливаясь слезами, поспешили принести «свои искренние извинения всем жителям района вблизи АЭС, всему японскому народу и мировому сообществу».

Сегодня ТЕРСО начала выплачивать компенсации владельцам домов из зоны отчуждения. Пока люди получают от 9 до 12 тысяч долларов. Размер отступных многие японцы считают, мягко говоря, недостаточными. Ведь за контрольно-пропускными пунктами осталась вся их жизнь. Но чиновники самых высоких рангов заверяют, что это лишь временные выплаты и государство сейчас занято разработкой системы компенсаций для пострадавших. Все они будут осуществляться при помощи правительства. А это только по предварительным оценкам – 50 млрд. долларов! Конечно, половина этой суммы ляжет на плечи токийской энергетической компании. Уже сейчас для привлечения средств руководство компании собирается продать некоторую недвижимость и ценные бумаги. Но на закрытие станции, дезактивацию загрязненных территорий, а также на переоборудование остальных АЭС на территории страны нужны миллиарды долларов. И это сегодняшняя цена «мирного атома»!

О японских переселенцах

Премьер-министр страны Наото Кан заявил о своей готовности уйти в отставку, сразу после того как сделает все, что связано с ликвидацией последствий стихии. Но пока наша съёмочная группа работала в пострадавших районах, мы практически ежедневно видели там его вертолет. Главный объект его усилий – реализация программы помощи жителям пострадавших районов. Ведь поначалу были большие проблемы с их обеспечением. Людям не хватало воды, средств гигиены, топлива, еды и одежды. Сейчас быт переселенцев уже более или менее налажен. Для них строят однокомнатные индивидуальные дома. Но эти дома все равно придется покинуть, их предоставляют всего на два года. Правительство пообещало учитывать пожелания и обстоятельства каждого отдельного человека. Они уверены, что те люди, что смогут быстро найти новую работу, и захотят начать все сначала, быстро уйдут из временного жилья в собственные дома.

Но программа принимает во внимание и нужны граждан, которым сложно будет быстро самостоятельно встать на ноги с экономической точки зрения. Например, людей преклонного возраста. Для них планируется «сохранить временное жилье как можно дольше». Но для того чтобы полностью отстроить стертые с лица земли города и села, понадобится по предварительным расчетам не менее 10 лет. В

Статистично значимих відмінностей у групах схильних і несхильних до ризику також не виявлено за показниками мотивації успіху – неуспіху. Загалом у вибірці переважає мотивація досягнення успіху. Лише одна особа із 66 опитаних спрямована на уникання невдачі.

Для більш повного і якісного розуміння структури схильності до ризику у працівників ми застосували факторний аналіз.

В результаті факторного аналізу було виявлено 20 статистично значимих факторів, серед них найбільш ефективним являється : фактор емоційної стійкості та психологічного захисту від стресогенних впливів в екстремальних умовах діяльності. Він характеризує досліджувану вибірку як емоційно нестійку, чутливу до змін, з вираженими тенденціями до захисної поведінки типу регресії, заміщення і реактивного утворення.

Другий фактор з інформативністю 8.7% має найбільш значимі фактори навантаження за показником «практичність – розвинута уява» і розглядається нами як фактор надійності.

Третій фактор інформативністю 6.1% виділяється на базі показника стилю виховання. Тому його доцільно інтерпретувати як фактор виховного впливу.

У працівників схильних до ризику число найінформативніших факторів ввійшли фактор раціонального захисту позитивного Я, фактор нонконформізму і високого самоконтролю, в групі несхильних до ризику – фактор загальної психічної нестійкості і фактор схильності до пасивної асоціальної поведінки.

В працівників схильних до ризику фігурують показники раціональних механізмів захисту, психічної нестійкості, реактивного утворення, орієнтації на підвищення зарплати, домінантності індивідуалістичних цінностей, мотивації уникання невдачі, нонконформізму, високого самоконтролю, розвиненої уяви, неврозогенного стилю виховання, схильності до асоціальних дій, високого інтелекту.

В осіб з низьким рівнем схильності до ризику домінують такі показники як емоцій нестійкість, схильність до регресії і заміщення як психологічних механізмів захисту, домінантність мотиву просування по службі над матеріальними мотивами, несміливість, вираження сили Я.

Чим вищий рівень інтелекту тим вища схильність до ризику. Ризик в екстремальних ситуаціях завжди пов'язаний зі швидкістю мислення.

Працівників з низьким рівнем схильності до ризику намічається тенденція до фрустрації, напруженості, незадоволення досягнутими результатами, високий рівень Его-напруженості. Їхня несхильність до ризику породжує незадоволеність собою і не дозволяє розслабитися з досягненням успіху.

В результаті аналізу середніх значень показників механізмів захисту в порівнювальних групах виявлено статистично значимі відмінності за ступенем розвитку психологічно-захисного механізму витіснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алегин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. / А.П. Алегин – М., 1989. – 187с.
2. Солнцева Г.Н. Наука риска и энергия / Г.Н. Солнцева. – 2001. – №9. – С.57-60.
3. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Монуилов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин и др. – 2-е изд., доп. – М.: Психотерапия, 2009. – 544с.
4. Райгородский Д.Я. (редактор – составитель). / Д.Я. Райгородский // Практическая психодиагностика. Методики и тесты – Самара: «БАХРАХ – М»; 2002. – 672 с.
5. Баклицький І.О. Психологія праці: Підручник. 2-ге вид., перероб і доп. / І.О. Баклицький – К.: Знання, 2008 – 655с.
6. Сымонок Э.Э. Психология профессионально обусловленных кризисов. / Э.Э. Сымонок. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «Модэк», 2004. – 320с.

УДК 159.923:005.321

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Галецька І.І., Львівський національний університет імені Івана Франка,
кандидат психологічних наук, доцент.

Життєва перспектива є потенційною передумовою планування власного життя, досягнення власних цілей, самореалізації та самоздійснення. Аналіз життєвої перспективи та методів її формування на основі системного інтегративного підходу передбачає виокремлення її характеристик та врахування інтраперсональної динаміки. Оскільки життєва перспектива є предиспозицією соціально-психологічної адаптації, психологічного благополуччя та життєздійснення, аналіз особливостей її чинників та структури є передумовою розробки методів формування життєвої перспективи та актуалізації і розвитку наявного особистого потенціалу.

Мета статті – дослідження індивідуальних цінностей та кар'єрних орієнтацій як характеристик життєвої перспективи. Оскільки життєву перспективу розглядаємо як складне інтегративне утворення та

Авария на Фукусиме расколола японское общество. Дискуссия о безопасности мирного атома вспыхнула с новой силой. Возле здания правительственного комитета в Токио каждый день собираются противники и сторонники ядерной электроэнергетики. Конечно, они не добьются мгновенного решения, но то, что под давлением общественного мнения японское правительство скоро будет вынуждено поменять энергетическую стратегию страны – факт. Факт и то, что события на атомной станции Фукусима-1 заставили пересмотреть свои требования к надежности станций не только МАГАТЭ, но в целом сменили парадигму отношения человечества к ядерной энергетике. Ведь Япония всегда была примером образцового использования атомной энергии и гордилась безопасностью и экологичностью своих объектов. Теперь же многие страны приостанавливают строительство новых реакторов (сейчас в мире возводится 55 энергоблоков). Пока в стороне от этого процесса только КНР, заявившая, что будет строить АЭС прежними темпами.

После аварии на Фукусиме-1 акции мировых производителей тепловых сборок потеряли 5% своей капитализации, а цена на уран за один день снизилась на 8,9%. Более того, Германия стала первой страной в мире, которая заявила о том, что ядерная энергетика – это лишь промежуточный этап на пути к новой «зеленой» энергетике. Кажется отнюдь не случайным, что и канцлер Германии – Ангела Меркель и премьер-министр Японии – Наото Кан по специальности являются физиками. Они как никто другой должны понимать, что альтернатива ядерной энергетике должна быть.

Но японцы любят повторять, что начинать взбираться вверх нужно снизу, а потому большинство их пока разделяет мнение одного из высоких токийских чиновников. В своем интервью он сказал, что если учитывать количество населения Японии – 120 млн. человек и масштабы экономики, то стабильность снабжения электроэнергией жизненно необходимой. Поэтому в такой ситуации мы должны сохранить атомную электроэнергетику, признавая ее необходимость. Но одновременно нужно прилагать максимальные усилия для развития новых видов энергии. В том числе природных. Тогда на определенном этапе граждане Японии смогут сделать выбор – продолжать ли развивать атомную электроэнергетику или же отказаться от нее. А пока же все усилия властей брошены на ликвидацию последствий самой крупной ядерной аварии.

О японской ответственности.

В первые дни аварии на АЭС в Фукусиме в коридорах власти царил некоторая растерянность. Все были уверены, что японские технологии, тем более атомные, абсолютно безопасны. А потому авария

Сегодня японское правительство оценивает ущерб нанесенный экономике страны последствиями землетрясения и цунами в 300 млрд. долларов. И эта чудовищная сумма вовсе не преувеличение, ведь по оценкам аналитиков на находящиеся в наиболее пострадавших регионах страны производственные мощности приходится около 6,8% от всего промышленного производства страны. Хотя, советник премьер-министра Японии, ответственный за ликвидацию последствий аварии на АЭС в Фукусиме, Гоши Хосоно был более осторожен в оценках и сказал, что на сегодняшний день его офис в Токио не в состоянии даже приблизительно оценить весь ущерб.

Однако, что касается отдельных секторов экономики, которые пострадали больше всего, то они уже очевидны. Это и сельское хозяйство, и рыбная отрасль, пищевая и металлургическая промышленность, горнодобывающие и энергетические компании. Печальный опыт аналогичного по своей разрушительной силе землетрясения в Кобе в 1995 году подтвердил, что спад коснулся и сектора морских перевозок, лесного и водного хозяйства, производства электроники и высокоточных приборов, а также туристического бизнеса и связанной с ним сферы обслуживания.

Пострадали даже японские любители пива, ведь стихия стала причиной остановки мощностей на двух заводах, принадлежащих компаниям Kirin и Sapporo, которые производили до 40% пивного ресурса страны. Но, как известно, нет худа без добра! Привлечение внешних инвестиций и в первую очередь бюджетных средств означает предоставление экстренных кредитов, продажу гособлигаций и накачку экономики живыми деньгами. Несмотря на угрозу дефицита бюджета и падения ВВП страны, в самое ближайшее время ряд отраслей японской экономики испытают настоящий бум. После краткосрочного негативного эффекта, производство в стране будет расти семимильными шагами – начнутся крупномасштабные восстановительные работы. Больше всего это окажется на руку строительному сектору, а также всем производителям, хоть как-то с этим связанным. И хотя эффект этот не всегда бывает продолжительным, жизнеспособность японской экономики, являющейся по-прежнему третьей в мире, ни у кого не вызывает сомнений. Не удивительно, что уже на 39-й день после катастрофы на пострадавшем северо-востоке страны было восстановлено движение скоростных поездов bullet train. Причем сейсмоустойчивость всех его конструкций была увеличена до 9 баллов! Однако большинство экспертов соглашается, что восстановление экономики Японии в полном объеме – дело времени. Но одна отрасль, атомная энергетика, повлияла на весь мир уже сейчас.

О японской атомной программе.

імпліцитну predisпозицію, визначення зазначених її характеристик дає змогу розкриття окремих аспектів шляхом аналізу індивідуальних цінностей і переконань, як головних фреймів життєвої перспективи, та відповідності індивідуальних цілей та метацілей.

Теоретичною основою дослідження є теорія базисних цінностей Ш. Шварца [7], соціально-психологічна теорія взаємовпливу людини й ситуації Л. Роса та Р. Нісбета [5] та авторська концепція психологічного здоров'я [1, 2].

Життєва перспектива є «складною ієрархічною системою, що регулює начало життєдіяльності, й структурними одиницями якої вважають ціннісні орієнтації, життєві цілі, програми, плани, а також емоційну, когнітивну й поведінкову складові» [4]. Життєва перспектива виявляє почуття індивідуальної самототожності та цілісності, інтегрованості людини і світу [6]. Основою життєвої перспективи є психологічне здоров'я, структурно-функціональна організація якого визначає зміст, форму, спрямованість, узгодженість та реалізацію як антиципацію та мотиваційно-сміслову структурування майбутнього у різних особистісних контекстах.

Досліджено 55 осіб віком 22-28 років. У дослідженні застосовано методики: перелік цінностей Ш.Шварца, якоря кар'єри Шейна, часової перспективи Ф.Зімбардо (адаптація українською О.Сеник), життєстійкості С.Мадді (адаптація Д.Леонтьєв), шкала загальної самоефективності Р.Шварцера (адаптація українською І.Галецька).

У процесі порівняльного аналізу (методом Стьюдента) не було виявлено статистично достовірних відмінностей рівнів кар'єрних орієнтацій та значущості індивідуальних цінностей, рівнів життєстійкості та самоефективності у чоловіків та жінок. Проте кореляційний аналіз виявив відмінності та специфічність зв'язків змінних у чоловіків та жінок [3].

Для визначення факторної структури життєвої перспективи та місця в ній індивідуальних цінностей в загальній групі було проведено експлораторний факторний аналіз методом головних компонент із застосуванням варімакс обертання. Беручи до уваги кам'янистий осип та критерій Кайзера було виділено вісім факторів, які пояснюють 75,2% дисперсії.

Окремий незалежний фактор утворили характеристики часової перспективи. Другий фактор охоплює показники життєстійкості та рівень самоефективності як характеристики особистісних властивостей. Третю позицію займає фактор універсальних цінностей, до якого увійшли цінності безпеки, традицій, конформізму, універсалізму та доброзичливості. Четвертий фактор утворюють цінності влади та досягнень, а також кар'єрна орієнтація на менеджмент. Фактор п'ятий

об'єднав кар'єрні орієнтації на стабільність життя та роботи, а також - на професійну компетентність. Майже 6% дисперсії пов'язане із латентним фактором, утвореним цінностями самостійності, стимуляції та гедонізму. Кар'єрні орієнтації служіння, виклик та інтеграція стилів життя утворюють наступний фактор – очевидно, інтеграція полягає у поєднанні прагнень «удосконалення світу» та подолання перешкод, що, з огляду на соціально-економічну ситуацію, потребує цілеспрямованих інтеграційних зусиль. Восьмий фактор поєднує кар'єрні орієнтації автономності та підприємливості.

Узагальнюючи результати проведеного факторного аналізу, доцільно звернути увагу на те, що фактично усі змінні, які було залучено в аналіз, виявили приналежність до одного із виокремлених факторів із достатньо високим факторним навантаженням. По-друге, привертає увагу те, що характеристики часової перспективи формують незалежний фактор, який пояснює найбільший відсоток дисперсії, хоча така незалежність є неочікуваною, проте співвідноситься з визнанням важливої ролі часової орієнтації у структурі життєвої перспективи. Непов'язаність особистісного фактора ані з цінностями, ані з кар'єрними орієнтаціями дає підстави розглядати характеристики життєстійкості як окремий модус. Водночас факторна приналежність окремих цінностей та кар'єрних орієнтацій логічно відображає їхню різноспрямованість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галецька І.І. Загальна характеристика структури психологічного здоров'я / І.І. Галецька // Психологічні перспективи. – Випуск 13. – Луцьк, 2009. – С.44 – 54.
2. Галецька І.І. Індивідуальні цінності та сенсо-життєві орієнтації в структурі психологічного здоров'я / І.І. Галецька // Становлення цінностей в психологічному вимірі соціального буття особистості. соціальна мужність як цінність: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 3-4 червня 2010, м.Львів. – Кам'янець Подільський: Аксіома, 2010. – С. 54-56.
3. Галецька І.І. Психологічний аналіз індивідуальних цінностей у контексті життєвої перспективи / І.І. Галецька // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України – Вип. 18. – Кам'янець Подільський: Аксіома, 2012. – С. 179-189.
4. Гуляс І. Життєва перспектива особистості як предмет теоретико-методологічного аналізу / І. Гуляс // Проблеми сучасної психології. – 2011. Випуск 12. – С.315-324.
5. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 429 с.
6. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

Незважаючи на суперечливість існуючих у літературі уявлень про психологічні характеристики оперативно-розшукової діяльності, одним з найважливіших вимог до особистості професіонала, що підлягають діагностиці в ході обстеження є стресостійкість. Ефективність професійної діяльності оперативного працівника, «ціна діяльності», схильність впливу стресчинників насамперед обумовлені психологічними особливостями людини, рівнем її стійкості до стресу.

Тому при професійному відборі в оперативні підрозділи пред'являються особливі вимоги до психологічних і психофізіологічних якостей майбутніх оперативників: їх стресостійкості, працездатності і т.д.

Отже, враховуючи специфіку професійної діяльності працівників оперативних підрозділів і відсутність досліджень психологічних і психофізіологічних факторів професійної успішності оперативних працівників митних органів, ця проблема і її рішення стають ще більш актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куркин М.А. Способность к саморегуляции функциональных состояний как прогностический показатель успешности служебной деятельности оперативных сотрудников правоохранительных органов: дис. канд. психол. Наук / М.А. Куркин. - Ростов-на-Дону, 1997. – 156 с.
2. Папкин А.И. Личная безопасность сотрудников органов внутренних дел / А.И. Папкин. – М., 1996. – 244 с.

УДК. 316

КАТАКЛИЗМЫ ЯПОНИИ И УРОКИ ПОСЛЕ ШОКА

Кирьянова Н.И., журналист, "Украинский Медиа Холдинг" (журналы Forbes, "Фокус", "Корреспондент"), куратор медиа-программ в Украине Russian Media Services (London)

Япония уже никогда не будет прежней. Сокрушительный удар стихии 11 марта 2011 года породил целую серию колебаний, которые навсегда изменили ландшафт японского общества. Сдвиги тектонического масштаба произошли не только в экономике, энергетике и общественном мнении, но и в душах и психологии людей. Они раскололи их бытие на тысячи осколков прежней жизни, которые еще предстоит собрать в картину под названием «Япония после стихии». И документальный фильм «Афтершок», который шел по телевидению – попытка облегчить эту сложную задачу.

перебільшення окремих деталей ситуації, що як би носять загрозу для безпеки працівника;

в) спровокована небезпека: проявляючи окремі особистісні якості (агресивність, брутальність, безтактність, хамство, жорстокість і т.д.), працівник може спровокувати напад на себе з боку інших осіб;

г) реальна небезпека: реальна небезпека виникає й проявляється в динаміці небезпечної ситуації, яка містить реальну загрозу життю й здоров'ю оперативного працівника митних органів.

До поширених небезпечних ситуацій у діяльності оперативних працівників митних органів слід віднести: переслідування й затримку контрабандистів, виявлення налагоджених каналів переміщення предметів контрабанди (зброя, вибухонебезпечні речовини, наркотики, спирт, предмети культури, дорогоцінні метали, рідкі види флори й фауни і т.д.), водіння автомобіля в процесі переслідування злочинця, можливість нападу на працівників з метою заволодіння вогнепальною зброєю і т.д.

Однак не кожна екстремальна ситуація в оперативній діяльності працівників є небезпечною для життя й здоров'я. Вона може бути викликана, крім небезпеки, діями інших стресогенних чинників: підвищена відповідальність, невизначеність інформації, дефіцит часу для ухвалення рішення і т.д. Ухвалення рішення в складній екстремальній ситуації накладає на працівника високу відповідальність, будь-яке неправильне рішення може спричинити досить важкі наслідки, тому метод «проб і помилок» для оперативних працівників неприпустимий.

Специфіка оперативно-розшукової діяльності висуває особливі вимоги до розвитку всіх пізнавальних процесів особистості: сприйняттю, мисленню, уяві, пам'яті, рівню розвитку вербальних здібностей. Однієї з головних сторін діяльності є комунікативна, яка полягає в спілкуванні в умовах правового регулювання. У якості специфічних особливостей міжособистісного спілкування в умовах оперативно-розшукової діяльності можна виділити наступні [1]:

- специфіка рольових позицій осіб, які спілкуються, обумовлена нормами процесуального законодавства;
- короткочасність спілкування, необхідність одержання інформації за короткий час;
- висока ймовірність виникнення конфлікту (у цілому ряді випадків у ході проведення оперативно-розшукових заходів необхідне подолання опору з боку окремих осіб, а в деяких випадках і мікрогруп);
- наявність підвищеного самоконтролю учасників спілкування, високий рівень рефлексивності сторін.

7. Schwartz S., Sagie G. Value consensus and importance. A Cross-National Study. // Journal of cross-cultural psychology. – 2000. – Vol. 31. – № 4. – P. 465-497.

УДК: 378.933

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Генкал С.Е. доцент кафедри зоології, анатомії, фізіології людини і тварини Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, кандидат педагогічних наук.

Провідною тенденцією реформування освіти є розвиток освітнього простору в напрямі неперервності, що зумовлює формування нового змісту, форм і цінностей освіти. Професійні знання перетворюються у генератор розширення простору розвитку особистості, стимулюють її самовизначення та самореалізацію, перетворюють нову реальність життєдіяльності особистості.

Важливі аспекти освітнього простору розглядаються у педагогічних дослідженнях О. Бондаревської, О. Данилюка, О. Гукаленко, Л. Новікова, Г. Серікова. Діяльнісний підхід до формування суб'єктів освітнього простору висвітлено у дослідженнях Т. Борисова, А. Веряєва, Е. Днепрова, Б. Ельконіна, Н. Крилова, В. Лазарева, А. Ліфєрова, В. Полонського, М. Поташника, І. Фруміна, І. Шалаєва.

Проектування розвитку й саморозвитку особистості реалізується в особистісно орієнтованих гуманістичних наукових парадигмах, що знаходить відображення у психолого-педагогічних дослідженнях багатьох учених (В. Сухомлинський, Г. Балл, О. Киричук, Ю. Машбиць, В. Слободчиков, В. Семиченко, Г. Ільїн, Н. Шевченко).

Формування готовності до професійної діяльності студентів у вищому закладі освіти висвітлено у роботах Н.В.Кузьміної, О.В.Петуніна, Ю.М.Шкрєбтія.

Професійну готовність майбутнього фахівця складають професійні якості фахівця, його ставлення до діяльності, яка характеризується інтегративним станом особистості, що поєднує оптимальну систему знань, умінь, навичок, потреб, мотивів і здібностей. Серед професійних якостей фахівця важливу роль має професійна мобільність як найважливіша складова кваліфікаційної характеристики спеціаліста.

Аналіз теоретичних джерел [2; 3; 4] дозволив визначити

професійну мобільність майбутніх педагогів як інтегровану якість особистості, що виявляється в: здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності; вмінні ефективно використовувати систему педагогічних прийомів для виконання освітніх завдань; опануванні передовим педагогічним досвідом; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного оволодіння; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання завдань, спираючись на прогресивні світові тенденції.

Професійну мобільність педагога можна розглядати як здатність до самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні і саморозвитку, здатності швидко реагувати на зміни в освітньому просторі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності.

Однією з педагогічних умов формування професійної мобільності педагога є створення позитивної мотивації за умов особистісно орієнтованого навчання. Організація процесу навчання у такий спосіб дозволяє приділяти увагу розвитку індивідуальних здібностей студента, визнаючи його цінність [4].

Формування професійної мобільності майбутніх педагогів дуже тісно пов'язане з інтеграцією знань, використанням міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків, що сприяють формуванню цілісного уявлення про явища природи, допомагають використовувати власні знання та набувати досвід творчої діяльності. Використання між предметних і внутрішньопредметних зв'язків у процесі навчання – умова формування професійної мобільності майбутніх педагогів, оскільки дає можливість формування у студентів цілісної уяви про проблему, дозволяє перейти від ізольованого розгляду різноманітних явищ та процесів до їх взаємопов'язаного комплексного вивчення.

Також педагогічною умовою формування професійної мобільності майбутнього педагога є використання інформаційних технологій. Специфіка завдань, які виникають у реальній педагогічній практиці у зв'язку з швидким оновленням змісту освіти потребує доступу до ресурсів інформації, тому під час підготовки педагогів застосування сучасних інформаційних технологій для створення, переробки, збирання різних видів інформації є надзвичайно актуальним.

Формування професійної мобільності педагогів потребує виконання таких вимог до розвитку особистісних якостей:

- опрацювання педагогічних методик, прийомів, використання їх у навчально-виховному процесі;
- застосування й удосконалення сучасних технологій навчання (особистісно орієнтованого, модульного, евристичного,

стомлення та ін. Їхня поява закономірна й припускає раціональне відношення до можливостей окремих людей.

Існує й менш помітна зовні, але досить істотна для здоров'я особистості тенденція до зміни індивідуально-психологічних властивостей і якостей характеру в результаті переживання тих або інших станів. Нерішучість, тривожність, апатичність, підвищена виснаженість нерідко виникають як наслідок впливу різного роду «понаднавантаження».

Діяльність працівників оперативних підрозділів митної служби України пов'язана з носінням вогнепальної зброї й екстремальними ситуаціями. Основні завдання оперативних підрозділів митниці - здійснення боротьби з контрабандою й порушеннями митних правил, проведення оперативно-розшукових заходів, виконання складних і відповідальних завдань по забезпеченню охорони митного кордону, безпечної роботи митних органів, особистої безпеки митників і їх родин. Виконання таких завдань таїть у собі потенційну небезпеку й загрозу для життя працівників і висуває особливі вимоги не тільки до рівня їх професійної підготовки, але й до психологічних і психофізіологічних якостей.

У професійній діяльності митників нерідко виникають екстремальні стресогенні ситуації, у яких митникам необхідно проявляти мужність і витривалість. Для розуміння сутності екстремальної ситуації, у якій може бути нанесений збиток здоров'ю оперативного працівника митних органів або отримана психічна травма, основним є поняття «небезпека». Небезпека - це стресфактор, що відбиває усвідомлення співробітником тієї обставини, що поведінка порушника митних правил, контрабандиста, дія стихійних сил природи, аварія, катастрофа або необхідність застосування вогнепальної зброї можуть заподіяти йому фізичну або психологічну шкоду, привести до нещасного випадку й можливо до загибелі. Усвідомлення небезпеки звичайно супроводжується сильними емоційними переживаннями й негативними психічними станами [2].

Залежно від ступеня реальності впливу небезпеки на поведінку працівників потрібно розрізняти:

а) потенційну небезпеку: із цього погляду будь-який контакт із правопорушниками, як показує практика, є потенційно небезпечним, таким, що таять у собі погрозу для життя, здоров'я й особистості працівника;

б) уявну небезпеку: у цьому випадку реальної небезпеки відсутня, але у свідомості працівника створений вигаданий образ небезпечної ситуації й відповідний до цього образу план своїх дій. Часто це відбувається через неточну оцінку ситуації, поведінку конкретних осіб,

цивільного захисту), наповненню його сучасним змістом, піднесенню суб'єктності в його здійсненні, наукових пошуків означеної проблематики явно недостатньо. Необхідно розробити професійно орієнтовані форми і методи виховання особистості майбутнього працівника (фахівця) Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М.Й. *Військова психологія та педагогіка: Посібник* / М.Й. Варій – Львів: Вид-во «Слово», 2003. – 624 с.
2. Глухова Г.Г. *Формування основ екологічної культури випускників вищих технічних закладів на засадах аксіології* // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. 43. – С. 240-246.
3. Левченко С.М. *Особистісно орієнтоване виховання майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі. Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04* / Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди – Харків, 2004. – 19 с.
4. Підгайний А.В. *Становлення системи підготовки керівних кадрів МНС України до дій в надзвичайних ситуаціях* / А. Підгайний // *Воєнна історія*. – К., 2009. – № 1. – С. 111-118.
5. Трофімов Ю.Л. *Психологія / підручник для студентів ВЗО*. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.

УДК 159.94:359.08

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Йованович М.І., здобувач кафедри прикладної психології НУЦЗУ

Переживання гострих і хронічних несприятливих функціональних станів приводить до погіршення таких об'єктивних характеристик діяльності, як надійність, продуктивність, якості роботи, а часом є причиною нещасних випадків, аварій, травм. Практична діяльність може протікати при дуже жорсткому дефіциті часу з максимальним психічним навантаженням, у готовності до негайних і організованих дій у винятково швидкому темпі, що висуває підвищені вимоги до психологічних якостей людини й приводить до великих психічних навантажень. Стани, що виникають у людини в процесі роботи, завжди характеризуються певним ступенем витрат внутрішніх ресурсів. Природна робоча напруга приводить до формування таких звичайних станів, як мобілізація, емоційне збудження, компенсоване

інтерактивного, розвивального навчання, розвитку критичного та дивергентного мислення тощо);

- здатність до інноваційної педагогічної діяльності, що полягає в освоєнні та застосуванні нових форм, методик, технологій навчання та виховання, в запровадженні педагогічних інновацій, участі в реалізації інноваційних проектів;
- відкритість, що виражена в пошуку нового, здатність відмовитися від стереотипів та шаблонів у сприйнятті дійсності та професійної діяльності;
- активність, яка забезпечує постійну готовність до ефективної педагогічної діяльності;
- адаптованість, як здатність ефективно пристосовуватись до змін в умовах педагогічної діяльності;
- сформованість пізнавальних, конструктивних, організаційних якостей і вмінь;
- комунікативність, як необхідність встановлювати суб'єкт-суб'єктні зв'язки;
- креативність, що забезпечує творче ставлення до організації та розв'язання професійних завдань;
- сформованість позитивної „Я-концепції”: впевненість у своїх можливостях, національної самосвідомості, культури міжособистісних відносин, поваги до свободи особистості, високої моральності.

Отже, формування професійної мобільності педагогів полягає у: необхідності розвитку професійно значущих якостей, розвитку творчого потенціалу, позитивної мотивації; конструюванні змісту їхньої підготовки на принципах інтеграції, цілісності і системності; опануванні особливостей педагогічного процесу, методичного інструментарію вчителя; розвитку особистісних якостей; необхідності врахування особливостей специфіки майбутньої професійної діяльності педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорокин П.А. *Человек. Цивилизация. Общество.* / П.А. Сорокин – М., 1992. – 544с.
2. Коваліско Н.В. *Трудовомобільність в умовах регіонального ринку праці: дис. канд. соціол. наук: 22.00.07.* / Н.В. Коваліско – Львів, 1999. – 184с.
3. Іванченко Є.А. *Професійна мобільність майбутніх фахівців: Навчально-методичний посібник.* / Є.А. Іванченко. – Одеса, 2004. – 120 с.
4. Іванченко Є.А. *Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / Є.А. Іванченко. – Одеса, 2005. – 28 с.

УДК 159.922

ДУХОВНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Гнатишин І.Л., старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук

Увага до проблеми духовності завжди була дуже пильною. У сучасних умовах все більше актуалізується значення формування в суспільній свідомості духовних цінностей, які суттєвим чином активізують процеси розвитку індивіда та прогресу суспільства в цілому. Багатогранність цінностей духовного життя як конкретної особистості, так і колективу в цілому, значним чином розширює сферу застосування морально-духовних принципів у всіх сферах життєдіяльності.

В цьому напрямку плідно працювали такі дослідники як Мартін Бубер, Макс Шелер, П'єр Тейяр де Шарден, Хосе Ортега-і-Гассет, Альберт Швейцер, Еріх Фромм, Віктор Франкл і багато інших. Всі вони сходяться у думці, що збереження цивілізації пов'язується з становленням людини духовної. Ще мислителі Київської Русі наполегливо формували у суспільній свідомості ідеали віри і правди, людинолюбства й добра. Кожне наступне покоління нарощувало потенціал внутрішньої культури та духовності особистості. Прикладом такого підсилення є сплеск філософії серця, що пов'язується з іменами Григорія Сковороди, Миколи Гоголя, Памфіла Юркевича.

Духовну людину, на думку Григорія Сковороди, творить шлях добра, який вона вибудовує. Через усвідомлення своєї істинної духовної природи вона починає розуміти власне призначення у світі. "Голова справ людських є дух її, думки, серце" [5, с.465]. Великий мислитель на перше місце висуває духовні блага: душевний спокій, споглядання природи, мудрість, внутрішню свободу. Він переконаний, що "коли дух людини веселий, думки спокійні, серце примирене, то все буває світле, щасливе й блаженне" [5, с. 521].

Метою викладених тез є проаналізувати погляди дослідників на проблему духовності та розкрити його значення на процес формування особистості та стан її соціалізації.

Сучасні науковці, як і їх попередники, наполягають, що духовність – це засіб розбудови особистості, вихід на вищі щаблі осмислення нею свого місця у світі і свого у ньому призначення. Це провідний фактор розумової гармонізації світу зовнішнього та внутрішнього, їх узгодження з моральними та естетичними законами. Це – ціннісний зміст та спрямованість особистості [4]. Тому так важливо, щоб духовні цінності

військово-бойової компетентності з гармонійним поєднанням особистісних і державницьких інтересів, формування з цією метою чітких громадянських позицій, патріотизму, високої моральності, культури людської гідності [3, с.6]. Процес виховання курсантів та студентів, як специфічний вид педагогічної діяльності, підпорядковується певним правилам, має свої закони, закономірності та особливості.

З аналізу праць науковців, що займаються проблемою виховання у ВНЗ дозволяє визначити, що реалізація виховання забезпечується спільними зусиллями всіх його суб'єктів: командирів (начальників), виховних та інших органів, усіх військовослужбовців, військових колективів, суспільних інститутів, родин військовослужбовців та ін.. Центральну роль серед них покликані відігравати командири (начальники) та офіцери виховних структур. Саме вони повинні бути безпосередніми організаторами та учасниками виховного процесу [1, с.512].

Виховна робота з курсантами та студентами у вищому закладі освіти ДСНС України передбачає не лише формування професійних якостей, необхідних у майбутній професійній діяльності, а й вироблення активної громадянської позиції. Значна увага приділяється вихованню моральних якостей та розкриттю творчих можливостей майбутнього фахівця.

В основу виховної роботи у навчальних закладах системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій було покладено комплексні заходи щодо посилення виховного процесу, зміцнення військової дисципліни під час командирської і професійної підготовки та навчального процесу. Метою цих заходів є: згуртування особового складу навколо ідеї державної незалежності; вивчення і розуміння кожним рятувальником закономірностей історичного процесу становлення Української державності, відданості військовому обов'язку та присязі народу України; підтримання високого рівня інформованості, оперативне та об'єктивне доведення соціально-політичної обстановки з усіх джерел інформації; формування правової свідомості [4, с.111-118].

Таким чином, процес виховання майбутніх фахівців цивільного захисту у ВВНЗ є складною динамічною системою напрямками вивчення якої є: стратегії та концепції виховання і технології їх реалізації, виховання як специфічний вид педагогічної діяльності, вимоги до учасників виховного процесу, формування професійних цінностей, виховання моральних якостей та розкриття творчих можливостей майбутнього фахівця, підвищення ефективності виховних заходів та ін. Разом з тим, в умовах модернізації військової галузі досліджень, що сприяли б демократизації, гуманізації та гуманітаризації єдиного цілісного процесу виховання військових фахівців (зокрема фахівців

Сучасні дослідження проблем підготовки у військових вищих навчальних закладах характеризуються створенням цілісних концепцій навчання й виховання і відповідних технологій їх реалізації.

У дослідженні С.М.Левченка встановлено, що виховна парадигма, побудована лише на основі ідей антропоцентризму, метою якої є виховання людини як вільного суб'єкта, звільнення у зв'язку з цим його залежності від національної культури, соціуму тощо, недопустима у вихованні майбутнього офіцера. Отже, у підготовці військового фахівця недостатньо концепції, згідно з якою процес і результати розвитку людини визначаються лише її внутрішньою логікою, так як це призводить, з одного боку, до диктатури "вільної людини", а з іншого – до формування безвідповідальної особистості, нездатної до інтеграції в соціальні структури суспільства і виконання функцій захисника Вітчизни. Має певні недоліки й відкрита соціоцентрична модель із превалюванням колективу над особистістю, її повною залежністю від соціуму. Об'єднання цих протилежних підходів дає можливість включити механізми індивідуально-особистісного і соціально-професійного саморозвитку, сформулювати мотивацію досягнення власних і соціально значущих цілей [3, с.9].

Проблеми виховання нового покоління, його становлення нерозривно пов'язані з формуванням ієрархічної системи цінностей, світогляду та культури. Свідоме оволодіння курсантами та студентами ціннісними орієнтаціями більш високого морального гатунку забезпечується реалізацією сукупності аксіологічних принципів (демократичність, гуманістична спрямованість, альтернативність, толерантність, самовизначення), а виявлення й активізація ціннісних пріоритетів у системі цілеспрямованого розвитку взаємин внутрішнього світу курсантів та студентів із зовнішнім середовищем створює базу для розробки й використання відповідних важелів впливу на формування в них прогнозованих якісних характеристик [2].

Психолого-педагогічні дослідження підтверджують, що нині спостерігається різке зниження інтересу молоді до ціннісного аспекту майбутньої професії, натомість чільне місце займають прагматичні та раціональні підходи до майбутньої професійної діяльності. Тому, необхідна кардинальна трансформація фахової освіти у русло стратегії виховуючого навчання. Головним завданням виховання у закладах вищої освіти стає формування професійних цінностей студентів та курсантів, які надалі екстраполюються в чітке усвідомлення відповідальності за наслідки професійної діяльності у галузі цивільного захисту.

Виховання майбутніх офіцерських кадрів розглядається як специфічний вид педагогічної діяльності, який у своїй меті і результатах передбачає інтеграцію високого професіоналізму, інженерно-технічної,

перетворювались у невід'ємну рису психології людини, служили критерієм оцінки та регулятором поведінки особистості.

У процесі утвердження духовних цінностей важливу роль відіграє притаманне людині відчуття справедливості. Духовні переживання можуть бути обмежені, тобто проходити тільки на рівні свідомості, а можуть також включати і пізнання цілісного "Я". Ціннісні орієнтації являються одними з найбільш комплексних, багаторівневих утворень у структурі особистості, які виконують роль регуляторів поведінки.

Розглянемо саму дефініцію духовності. Сьогодні існує декілька варіантів тлумачення цього поняття. Частина вчених розглядають духовність як активне виробництво та споживання духовних цінностей. Деякі ототожнюють з моральністю, інші пов'язують духовність з рівнем інтелектуальності особистості. В українському педагогічному словнику поняття „духовність” визначено як індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти “для інших” [2, с.145]. Під духовністю переважно розуміють першу з названих вище потреб.

З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання себе, світу, смислу і призначення свого життя. Нині слід привити усвідомлення кожною особистістю своєї унікальності та неповторності, сформулювати позитивні життєві орієнтири та власну світоглядну позицію, привити морально-духовні цінності. А людина духовна в тій мірі, вважає С. Гончаренко, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне знайти на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності [2, с.145]. Погоджуємось з думкою В. Кременя, який говорить: „ ... для кожної людини є абсолютною істиною – без духовності суспільства не може бути. Альтернативи духовному розвитку в будь-якому суспільстві, в тому числі українському, немає” [3, с. 15].

Сьогодні зародкам духовності людини протистоять могутні сили матеріальних потреб та інтересів, морально-духовні цінності заміщуються на прагматичні. Відчуженість, грубість, невміння, небажання зрозуміти іншого, дефіцит толерантності, співчутливості, милосердя, справедливості – незаперечні докази дефіциту духовності, гуманності, який, на жаль, все частіше проявляється у поведінці дітей, підлітків, молодих людей. Все це – результат недооцінки протягом багатьох років ролі морально-духовних начал, невизнання першочерговості духовних, національних та загальнолюдських цінностей у вихованні підростаючої особистості.

Ми згодні з твердженням Г. Васяновича і В. Онищенка, що “молода людина гостро відчуває трагедію тілесно-душевно-духовного розладу, який має місце у нинішньому світі, а тому важливим стає

ноологічне (духовне) виховання (ноологія, від грец. *noos* – дух), ноологічна допомога” [1, С. 5].

Для подолання негативних факторів у суспільстві, слід важливу увагу приділити формуванню показників духовного зростання особистості. До них можна віднести: усвідомлення значущого вибору; зростання ролі сімейного виховання; формування почуття гармонії; рефлексія та емпатія та інші. Духовність особистості репрезентує ціннісно-орієнтаційну програму діяльності особистості, підвалини якої складають когнітивний, емоційний, поведінковий аспекти. За цим стоїть напружена внутрішня концентрація психічної активності, яка виявляється саме в тому, щоб суттєво знижувалась індивідуальна чутливість до зовнішніх впливів, другорядних внутрішніх переживань, сторонніх дій.

Таким чином, духовність складає фундамент формування людини як особистості, виступає запорукою гармонійного розвитку всіх потенційних можливостей, запорукою формування людини як найвищої цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович Г. П., Онищенко В.Д. Ноологія особистості: навчальний посібник / Г.П. Васянович, В.Д. Онищенко. – Львів: СПОЛОМ, 2007. – 217 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / С. У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Кремень В. Г. Розвитку духовності немає альтернативи / В. Г. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №1. – С. 15-32].
4. Мистецтво життєтворчості особистості: Науково-методичний посібник. – У 2-х. ч. / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч. 1. – 392 с.
5. Сковорода Г. С. Твори: у 2т. / Г.С. Сковорода – К.: Обереги, 1994. – Т. 1. – 527с.

УДК 316.61:005.322

СОЦІАЛЬНА ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ

Гуменюк Л.І., завідувач кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук, доцент

7. Пинт А. Из гусеницы в бабочку / А. Пинт – М.: Сократ, 1998. – 543 с.

УДК 377.8

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Льчишин Я.В., заступник начальника курсу з виховної та соціально-психологічної роботи
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
капітан служби цивільного захисту

Демократизація суспільства, модернізація вищої освіти в Україні актуалізують проблеми виховання фахівців та потребують розширення досліджень виховного процесу у вищих навчальних закладах, зокрема навчальних закладів військового типу.

У національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року звертається увага на підвищення вимог щодо вихованості офіцерів та спрямованості виховного процесу у вищому військовому закладі на індивідуальний розвиток курсантів та студентів. Формування громадської позиції і моральної відповідальності майбутнього фахівця цивільного захисту, його готовності до проведення виховної роботи серед підлеглих. Отже, виховна робота у вищому військовому навчальному закладі "є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу і включає в себе організаційні, морально-психологічні, педагогічні, інформаційні, культурно-просвітницькі та військово-соціальні заходи", спрямовані на формування у курсантів необхідних для професійної діяльності морально-психологічних якостей [5].

Проблема пошуку ефективних шляхів підвищення ефективності виховних процесів у військових ВНЗ набуває особливої актуальності, і привертає увагу філософів, соціологів, педагогів і психологів. Проблеми здійснення виховного процесу з курсантами та студентами у ВНЗ відображені в психолого-педагогічних дослідженнях (М.В.Варій, О.П.Євсюков, М.М.Козяр, М.С.Коваль, С.М.Левченко, О.В.Тимченко, Т.В.Ткаченко, В.В.Ягупов, М.М. Фіцула, В.М. Газуляк, Д.В. Коваленко).

Метою є аналіз проблеми виховання майбутніх фахівців цивільного захисту у вищому військовому навчальному закладі та напрямів її дослідження.

через травматичний досвід відносин з батьками й сіблінгами [3]. Д. Вайсс, будучи практикуючим психотерапевтом, повідомляє про те, що багато пацієнтів, що зверталися до нього через свої складності у взаємовідносинах з оточуючими, були обтяжені несвідомим почуттям провини. Часто вони так боялися відчутти себе винуватими, що були не здатні до вільного спілкування з іншими. Коли в процесі психотерапії ці люди здобували здатність пручатися почуттю провини, ним легшало спілкуватися. Багато з пацієнтів Д. Вайсса не могли протистояти обвинуваченням, пропонуваним до них іншими. У результаті вони часто дозволяли обвинувачувати себе несправедливо. Такі пацієнти звичайно мають владних і вимогливих батьків, які обвинувачували їх у своїх нещастях. Ці пацієнти схильні несвідомо брати на себе відповідальність за оточуючих і самі ж через це страждають. Вони свідомо не визнають своєї провини, однак скаржаться на те, що, будучи обвинуваченими не можуть захищатися, а тільки плачуть і почувають себе нещасними. Ці люди дуже бояться сварок, тому що не знають, як з ними справлятися. Такі люди, на нашу думку, надмірно конформні у взаєминах з малознайомими, із близькими ж їх спілкування перетворюється в нескінченний ланцюг схованих і явних конфліктів.

Таким чином, схильність до переживання провини є деструктивною характеристикою особистості рятувальника, яка складає систему, що містить у собі відносини до миру, що припускає неприйняття себе й інших, уразливість, ворожість, підозрілість, екстернальність і відомість. Крім цього, показники провини корелюють із соціальною дезадаптованістю, ескапізмом, тенденцією переживати негативні емоції. Особистість, у якій в системі зв'язків з миром домінує провина, набуває статус суб'єкта утрудненого спілкування. Утруднюючи процес спілкування провина виступає комунікативним бар'єром, змушуючи уникати спілкування, підвищуючи поступливість і в силу цього може використовуватися в якості засобів корисливого, маніпулятивного впливу на інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреас С., Андреас К. *Сердце разума. Практическое использование методов НЛП*. / С. Андреас и др. – Волковыск, 1997. – 355 с.
2. Бернс Д. *Тайна настроения* / Д. Бернс. – М.: Рипол Классик, 1997. – 234 с.
3. Вайсс Д. *Как работает психотерапия*. / Д. Вайсс – М.: Класс, 1998.
4. Изард К.Э. *Психология эмоций*. / К.Э. Изард. – СПб.: Питер, 2000.
5. Кемпински А. *Психопатология неврозов* / А. Кемпински – Варшава: Польское медицинское издательство, 1975. – 400 с.
6. Литвак М.Е. *Если хочешь быть счастливым* / М.Е.Литвак – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 234 с.

Характер соціальної деформації правоохоронної діяльності у значній мірі визначається рівнем професійної деформації працівників ОВС. Відомий соціолог П. Сорокін одним з перших звернув увагу на “деформуючу роль професійної діяльності” [4, с.333] і вплив професій на поведінку людей у психологічному і медичному контексті. Подальші покоління соціологів детально розробили програми і методи дослідження професійних груп, професійного відбору і професійної деформації, пошуку можливих шляхів подолання і вирішення проблем.

У психології праці професійну деформацію розглядають як зміни особистих якостей людини під впливом трудової діяльності (Ю.К.Стрелков, 2001; R.R.Holt, 1982; L.Hough, 1992; D.J.Levinson, 1986) на фоні неспецифічної деформації особистості, яка виступає її передумовою (R.Lanyon, 1997; R.Tett, 1991) або зумовлюється психічними функціями (J.Cortina, 1992; P.Costa, 1996; P.Ware, 1992). Окрема група дослідників вважає, що професійна деформація пов'язана з негативними змінами у соціально-психологічній структурі особистості (Е.П.Ільїн, 1988; D.Day, 1989; M.Mount, 1995). Інші науковці доводять, що цей процес виникає внаслідок перетворень психічних характеристик індивіда (I.Levin, J.Stokes, 1989). Однак переважна більшість дослідників впевнені в тому, що зміни в особистості відбуваються незалежно від первинності, однак лише в процесі професійної діяльності та під впливом її специфіки (J.Hogan, 1996; D.J.Levinson, 1986; B.Schneider, 1996).

Значна кількість праць у галузі соціології, психології, права спрямована на аналіз причин розвитку професійної деформації у працівників міліції (Н.Л.Гранат, 1993; О.А.Мартиненко, 1999; В.С.Медведєв, 1996-1999; З.Р.Кісіль, 2008). Суттєве значення для нашого дослідження мали праці сучасних вітчизняних психологів з теорії та практики надання їм психологічної допомоги (О.Ф.Бондаренко, Н.В.Чепелєва, В.П.Москалець, С.І.Яковенко та ін.). Однак науковці не прийшли до єдиного висновку стосовно витоків цього явища; відкритими залишилися питання, пов'язані з проблемою об'єктивної і якісної діагностики цього феномена, його профілактики і корекції. Крім того, у літературі не представлені уявлення щодо наявності відмінностей у причинах та проявах професійної деформації у працівників різних служб органів внутрішніх справ.

Прийнято вважати, що професійна деформація – це результат появи та розвитку жорстких професійних стереотипів, перенесення професійної ролі індивіда у сферу позаслужбових стосунків або впливу специфіки службової діяльності (В.С.Медведєв, 1996; С.Є.Пиняєва, 1997). Окремі дослідники вважають, що професійна деформація є результатом невідповідності людини суспільній професійній нормі та рівню забезпечення соціального і професійного контролю.

Аксіомою залишається твердження, що прояви професійної деформації у правоохоронній діяльності є реальною загрозою як для соціуму, так і для системи органів внутрішніх справ і самого працівника. З вирішенням проблеми професійної деформації діяльності працівників органів внутрішніх справ пов'язана ефективність дотримання законності і прав людини у суспільстві.

Результати проведеного нами комплексного дослідження на основі концептуальних основ професійної деформації В.С.Медведева (Медведев В.С., 1999) дозволяють дійти висновку, що професійна деформація працівника ОВС полягає у специфічних змінах структури його особистості, що виявляється внаслідок виконання протягом певного часу правоохоронної діяльності як основної життєдіяльності.

Ці зміни простежуються на різних рівнях — психічних процесів, станів, рис особистості. За підсумками психодіагностичного обстеження атестованих працівників за батареєю тестів з вимірювання критеріїв професійної деформації (ціннісних орієнтацій за М. Рокічем, «Емоційного вигорання» за В.Бойком, «Акцентуації» Леонгарда-Шмішека, «Агресія» Баса-Дарки, «Прогноз делінквентної поведінки» (ПДП), адаптовані варіанти колірного тесту М. Люшера; різнобічного дослідження особистості за авторською методикою) було виділено такі основні дисфункційні зміни:

✓ *гіпертрофія важливих професійних характеристик* з наступною трансформацією у свою якісну протилежність, коли пильність перетворюється на підозрілість, впевненість — у самовпевненість, настирливість — в упертість, вимогливість — у прискіпливість. Періодичні тестування працівників міліції за методикою Л.Шмішека «Акцентуації» засвідчили, що протягом 5-7 років середній рівень прояву тієї чи іншої акцентуації піднімається на 2-4 позиції, а після 7-10 років — може сягнути пограничного з паталогічним стану. У 60-65% це стосується працівників оперативних підрозділів.

✓ *актуалізація і розвиток соціально негативних рис*, таких як жорстокість, мстивість, брутальність, всюдозволеність, професійна корпоративність. Формуються і стають довготривалими деякі психічні стани у пізнавальній (сумніви, незібраність), емоційно-чуттєвій (невдоволеність, нудьга), вольовій (нерішучість) сферах особистості.

✓ *припинення формування та розвитку і навіть атрофія окремих соціально значущих рис*. Зміни такого характеру стосуються самооцінки, професійно-психологічної стійкості, емпатії, адекватної професійної мотивації. Найвідчутніше вони виявляються у дисфункції правосвідомості працівника, його уяві про засоби, методи та прийоми розв'язання оперативно-службових завдань.

почуттів, установок, думок і оцінок навколишніх і, отже, діє як сила, що зближає людей. Дані емоції, на думку К. Ізарда, підтримують конформність, соціальну відповідальність, обмежують егоцентризм і егоїзм і тим самим сприяють товарищескості [4]. Меншою мірою відомі деструктивні сторони провини в спілкуванні. Переживання провини дуже хворобливі й болісні, як результат людина, що переживає провину, починає фокусувати увагу на собі. Безпосереднім ефектом цього є зменшення міжособистісного спілкування.

Про те, що сором і вина порушують соціальну адаптацію, впливають на спілкування, спотворюють відносини, згадується в роботах багатьох дослідників [1; 2; 6; 7; 9]. Н.І. Шевандрін [11] указує на провину як на бар'єр спілкування, «виникаючий від незручності за себе або за іншого». Автор вважає, що «нерідко провини перед співрозмовником приводить до переривання відносин з ним». У цілому ж «і занадто низький, і занадто високий порог виникнення почуття провини порушують психологічні контакти з людьми».

Не викликає суперечки твердження про те, що ефективність спілкування тісним образом пов'язана з відношенням людини до навколишніх і себе. Відомий польський психіатр А. Кемпінський відзначав, що почуття провини часто виступає причиною негативного емоційного відношення не тільки до себе, але й до навколишніх [5]. На перший погляд твердження про те, що люди, що відчувають провину, негативно ставляться до навколишніх, здається парадоксальним. Автор у своєму міркуванні дає цьому переконливе пояснення. Він вважає, що в почутті провини негативні емоції, що насамперед направляються на їхнього носія, незабаром відбиваються зовні. «Скривджена людина в результаті цього представляється в усе більш чорному кольорі», і, зрештою, «створюється думка, що скривджена людина дійсно винувата в тому, що кривдник повинен страждати». У результаті цього, на думку А. Кемпінського, почуття провини тісно переплітається з почуттям образи. Не може бути сумніву в тому, що подібний комплекс негативних емоцій стосовно себе й іншого знижує ефективність міжособистісного спілкування.

Причиною вбогості соціальних контактів і навіть самотності людини можуть виступати її особистісні особливості у формі схильності до тем або іншим емоційним станам і почуттям, у тому числі до почуття провини, а також інші поведінкові прояви, які провокують переживання провини й сорому [8; 10].

У книзі одного із представників глибинної психології Джозефа Вайсса, що має назву «Як працює психотерапія», вказується, що надмірна провини веде до перекручених взаємин. Сором і почуття провини походять із патогенних переконань, які людина придбала в дитинстві

УДК 159.94:356.13

СХИЛЬНІСТЬ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОВИНИ ЯК ДЕСТРУКТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІВНИКА ДСНС УКРАЇНИ

Іванченко О. С., здобувач кафедри прикладної психології НУЦЗУ

Кожна людина у своєму житті стикалася з почуттям провини. Суспільство визнає й використовує регуляційні функції провини. Разом з тим мало хто усвідомлює деструктивну сторону феномена провини.

Американські психології за останні два десятиліття добилися значних результатів у дослідженні цього питання й визнали, що провини може стати ірраціональною й малоадаптованою, коли вона перебільшена й стримувана або коли вона узагальнена й неодноразово пов'язана із соромом [13]. Так, вони припустили, що провини може виступати одним з головних факторів в етіології делінквентності. Виділивши чотири типи ірраціональної провини (провину того, хто вижив (уцілів), провину відділення (зрадництва), провину гіпервідповідальності й провину ненависті до себе) науковці за допомогою цілого ряду емпіричних досліджень підтвердили її зв'язок із залежністю від психоактивних речовин. Результати досліджень показали, що особистості, що вживають алкоголь і різні види наркотичних речовин, набрали більш високі бали по всіх шкалах ірраціональної провини [12].

Нами було проведено дослідження, спрямоване на порівняння рівня ірраціональних форм провини в групі колишніх рятувальників, які були відратовані із ДСНС по негативних причинах (зловживання алкоголю, грубі порушення дисципліни, правопорушення) з рівнем цих форм провини в групі успішних рятувальників. Із цією метою використовувався опитувач IGQ – 67, призначений для виміру зазначених вище чотирьох видів ірраціональної провини. Виявилось, що показники схильності до переживання провини чотирьох типів (тих, хто вижив, гіпервідповідальності, відділення й ненависті до себе), а також показники сукупної схильності до переживання провини в першій групі рятувальників значиме вище, чим у другій. Середні бали були такі: у першій групі провини того, хто вижив 74,5 бала, у другій 63; провини відділення в першій групі 73,8, у другій 63,2, провини гіпервідповідальності 81,9 і 74,6 відповідно; провини ненависті до себе – 60,4 і 48,6 відповідно. Проведений нами математичний аналіз виявив значимість отриманих відмінностей.

Особливий інтерес представляє питання про роль провини у взаємодії людей. Відомо, що провини робить людину сенситивною до

✓ *неузгоджене, дисгармонійне, а надалі і спотворене співвідношення і взаємодія окремих рис, підструктур особистості: шаблонності та гнучкості професійного мислення, службових та позаслужбових інтересів, стереотипізації та емпатії соціальної перцепції. В результаті працівник стає більш залежним від зовнішніх обставин і змін соціальної дійсності: при їх сприятливому поєднанні він може досягнути значних успіхів, а в інших обставинах — стати соціально дезадаптованим.*

Основні деформаційні зміни у працівника міліції виникають і розвиваються за принципом аналітичної незалежності або за сценарієм позитивного зворотного зв'язку.

Результати дослідження підтвердили припущення відомих науковців, що імовірність професійної деформованості працівників органів внутрішніх справ зумовлюється передовсім інтенсивністю деформуючого впливу, що об'єктивно міститься у службовій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк Л. Й. *Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ* : навч. посіб. для курсантів та студ. вищ. навч. закл. системи МВС / Л. Й. Гуменюк, І. В. Сулятицький ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л. : ЛьвДУВС, 2011. – 647 с.
2. Медведєв В.С. *Психологія професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ* [Текст] : Автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.06 / Медведєв Володимир Степанович ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 35 с.
3. *Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ* [Текст] : монографія / З. Р. Кісіль. – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 524 с.
4. Сорокин П. *Человек. Цивилизация. Общество.* / П Сорокин. – М., 1992. – 378 с.

УДК 316.42:656

КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Дацко О.І., доцент кафедри менеджменту мистецтва Львівської національної академії мистецтв (м. Львів), кандидат економічних наук, кандидат технічних наук

XXI століття знаменується зміною орієнтирів розвитку суспільства, коли основною цінністю суспільних систем позиціонується людина, а метою їх діяльності є гарантування безпеки людського розвитку. У зв'язку зі загостренням екологічних проблем наприкінці ХХ

століття вчені та управлінці довели необхідність забезпечення культури безпеки.

Термін «культура безпеки» вперше був вжитий у 1986 році в процесі аналізу причин і наслідків Чорнобильської аварії, проведеного Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ), коли представниками організації було визнано, що саме відсутність культури безпеки стала однією з причин цієї трагедії [1, с.3]. У доповіді МАГАТЕ у 1991 році сам термін визначався як «набір характеристик і особливостей діяльності організацій і поведінки окремих осіб, який визначає, що проблемам атомних станцій як таких, що мають вищий пріоритет, приділяється увага, яка визначається їх значимістю [2, с.1]. У цій доповіді наголошувалося, що культура безпеки як в поведінковому, так і структурному аспектах має відношення до організацій, а також і до окремих осіб, і стосується вимог вирішувати всі проблеми безпеки з відповідним сприйняттям і діями.

Відтоді поняття «культури безпеки» почало широко використовуватися і сьогодні є актуальним для багатьох сфер людської життєдіяльності, хоча основний акцент науковці роблять на використанні цього терміну у сфері техногенної, екологічної безпеки, а також безпеки в сфері охорони праці, зокрема В.Бегун, Р.Дурнев, В.Кузнецов та ін., з огляду на необхідність гарантування сталого розвитку, вважали доцільним розширення сфери культури безпеки.

Оскільки глобалізація інформаційного простору відбувається гіперінтенсивними темпами, держави, регіональні, мегарегіональні, наддержавні органи управління не встигають визначати та актуалізувати засади безпечного поширення, обміну, продажу інформаційних продуктів, що у свою чергу вимагає належного рівня інформаційної культури самих користувачів інформаційних мереж, їх етичної поведінки та урахування необхідності дотримуватися критеріїв безпеки (інформаційної, технічної, економічної, воєнної, психологічної тощо).

Питання інформаційної безпеки є актуальним на усіх рівнях ієрархії безпеки, оскільки обумовлює доступ до величезного масиву інформації, визначеними законодавчими чи етичними обмеженнями щодо її використання на державному, корпоративному, особистісному рівнях. Так, рейтингове рiErnst & Young's в останні роки оцінює рівень інформаційної безпеки у світі, а Генеральною Асамблеєю ООН прийнято низку програмних документів щодо формування системи кібербезпеки. Активно вивчають ці проблеми і науковці, серед яких М.Стемп, Т. Пелтієр та ін.

З огляду на необхідність забезпечення сталого розвитку, констатуємо, що культура безпеки повинна формуватися відповідно до усіх «основ» сталого розвитку (рис.1). Адже лише забезпечуючи

неузгодженість функціональних систем психофізіологічної організації людини, що склалися в процесі онтогенезу або тривалого перебування в екстремальних умовах. Етап гострих психічних реакцій "входу" змінюється етапом психічної переадаптації, критеріями якої служить стійка система взаємин в ізолюванні групі. Однієї з особливостей етапу психічної переадаптації є формування нових функціональних систем у центральній нервовій системі, що дозволяють адекватно відбивати реальну дійсність в умовах, що склалися. Іншою особливістю цього етапу є актуалізація необхідних потреб і вироблення захисних механізмів, що забезпечують реагування на вплив психогенних факторів.

По своїх психофізіологічних механізмах, етап переадаптації має багато загального з етапом реадaptaції (відновлення процесів відбиття, системи відносин і координації рухів). І чим довше термін перебування в змінених умовах, тем суужніше й довше відбувається реадaptaція до звичайних умов життя.

Кожний з розглянутих нами етапів має свою мотиваційну обумовленість, він підпорядкований загальній стратегічній меті конкретної діяльності. Це відповідає як психологічним теоріям (тимчасова перспектива К. Левіна; перспективна спрямованість особистості А. С. Макаренка; надзадача й дія К. С. Станіславського), так і психофізіологічним уявленням (рефлекс мети І. П. Павлова; вчення про акцептор дії П. К. Анохіна).

У процесі жорсткого й тривалого впливу психогенних факторів, а також при відсутності заходів профілактики, етап психічної переадаптації змінюється етапом нестійкої психічної діяльності.

На цьому етапі з'являється ряд незвичайних психічних станів, які характеризуються емоційною мобільністю, порушеннями ритму сну й пильнування.

Таким чином, можна констатувати, що на кожному етапі адаптації людини до екстремальних умов виникають певні психологічні бар'єри. Конструктивний або деструктивний вектор подолання цих бар'єрів і визначає успішність адаптації до екстремальних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александровский Ю. А. Психогени в экстремальных условиях / Ю.А. Александровский, О. С. Лобастов. – М. : Медицина, 1991. – 96 с.
2. Лебедев В.И. Экстремальная психология / В. И. Лебедев. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 431 с.
3. Шакуров Р.Х. Барьер как категория и его роль в деятельности / Р.Х. Шакуров // Вопросы психологии. – 2001. – №1. – С. 5-6.

дезадаптації при впливі психогенних факторів дозволив виявити наступне [1; 4].

На підготовчому етапі людина збирає відомості, що дозволяють скласти уявлення про екстремальні умови, усвідомлює завдання, які їй треба буде розв'язати в цих умовах, опановує професійними навичками "виживання", відпрацьовує функції, що забезпечують спільну діяльність, і встановлює систему відносин з іншими учасниками групи.

Чим ближче за часом людина наближається до бар'єра, що відокремлює звичайні умови життя від екстремальних ("Етап стартової психологічної напруги"), і до бар'єра, який відокремлює незвичайні умови існування від звичайних умов життя ("Етап завершальної психічної напруги"), тим більше підсилюється психічна напруженість, що виражається в тяжких переживаннях і вегетативних змінах. У числі причин зростання психічної напруженості в ході наближення до зазначених бар'єрів чітко прослідковуються інформаційна невизначеність, передбачення можливих критичних ситуацій і розумове програвання відповідних дій при їхнім виникненні [1; 4].

У процесі подолання бар'єрів, що відокремлюють звичайні умови життя від змінених і змінених від звичайних, виникають позитивні емоційні переживання (гіпоманіакальність і ейфорія), що супроводжуються підвищеною руховою активністю. У динаміці появи цих станів беруть участь психологічні й фізіологічні механізми. У процесі подолання бар'єрів усувається інформаційна невизначеність і людина стає надлишково інформованою. Разом з тим, вона перебуває в стані психологічної напруги, зумовленого необхідністю вольовим зусиллям пригнічувати підкрікові емоції.

Подолання психологічного бар'єра, особливо пов'язаного з загрозою для життя, спричиняє стан емоційного вирішення, в основі якого лежить зняття гальмуючого впливу кори на підкірку й індукування в ній збудження. При кожному повторному подоланні психологічного бар'єра емоційні реакції згладжуються й стенозуються. Це обумовлюється досить повною інформаційною забезпеченістю, упевненістю в матеріальній частині, у засобах порятунку й у правильності своїх дій при виникненні аварійних ситуацій [3; 5; 6].

Дослідження багатьох фізіологів і психологів показали, що стійкий психічний стан забезпечується не окремими корковими утвореннями й підкірковими структурами, які знаходяться нижче, а й функціональними органами.

На етапах гострих психічних реакцій "входу" і "виходу" при впливі зміненої афферентації виникають дереалізаційні феномени, що супроводжуються вираженими емоційними реакціями. При цьому порушується також координація рухів. В основі цих порушень лежить

належний рівень відповідальності на усіх рівнях суспільних взаємовідносин можна гарантувати досягнення цілей сталого розвитку.

культура безпеки сталого розвитку

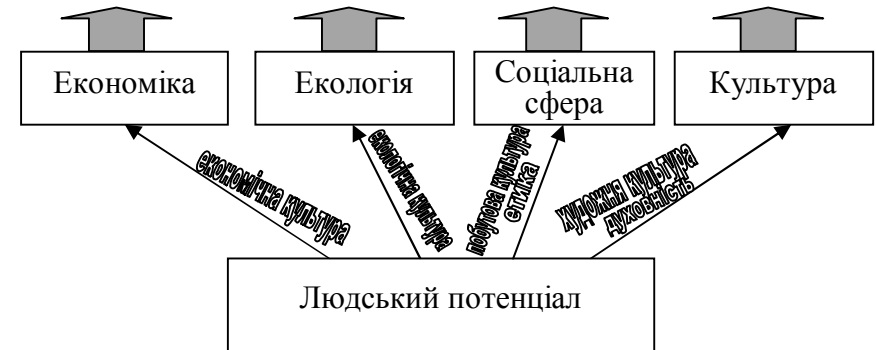

Рис.1 Формування культури безпеки сталого розвитку (складено автором)

Відповідно культура економічної безпеки визначається культурними детермінантами економічної поведінки людини. Культурна безпека в екологічній сфері – екологічною культурою, культура соціальної безпеки – побутовою культурою та етикою, культура безпеки у сфері культури – рівнем розвитку художньої культури та духовності.

Таким чином, сьогодні можливість гарантування сталого розвитку в основному залежить від культурних детермінант населення, особливо від її характеристик у осіб, які приймають управлінські рішення. Вже сьогодні можемо констатувати негативний вплив культури безпеки окремих посадовців на соціально-економічний, екологічний, культурний розвиток України.

А тому визначимо, що:

- необхідність формування культури безпеки у всіх сферах людської життєдіяльності повинна бути задекларована на законодавчому рівні;

- для системи обов'язкової освіти необхідно передбачити у структурі вивчення усіх предметів, дисциплін та курсів окремі заняття, які стосуються формування культури безпеки;

- на управлінському рівні необхідно встановити рівні відповідальності для службовців за недотримання вимог культури безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні: аналітична доповідь / Автори: Скалецький Ю.М., Бірюков Д.С., Мартюшева О.О., Яценко Л.Д. – К.: НІСД, 2012. – 17 с.

2. Культура безопасности: доклад Международной консультативной группы по ядерной безопасности (STI/PUB/882). – Вена: МАГАТЭ, 1991. – (Серия изданий по безопасности, №75-INSAG-4).

УДК. 925.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА СТРУКТУРИ
СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА.

Івашкевич Е.З., доцент кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат психологічних наук, доцент
Івашкевич Е.Е., студент Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка

Проблема соціального інтелекту педагога є недостатньо вивченою в психологічній літературі. Це пояснюється, насамперед, тим, що в сучасних психологічних дослідженнях досить мало уваги приділяється вивченню саме проблеми сутності і функцій соціального інтелекту. Хоча соціальний інтелект, крім того, що він є однією з важливих складових процесу життєдіяльності людини, у великій мірі визначає пізнання і розуміння особистістю як своїх дій, вчинків, діяльності в цілому, так і інших людей. Деякі психологи відносять соціальний інтелект до структурних компонентів комунікативних здібностей людини, оскільки вважають, що саме він відповідає за розуміння або нерозуміння суб'єктом вербальних і невербальних реакцій особистості.

Соціальний інтелект, на думку Г.Оллпорта, – особливий “соціальний дар”, що забезпечує розуміння у відносинах з людьми, їх соціальне пристосування до навколишньої дійсності. При цьому вчений вважає соціальний інтелект певною особистісною властивістю, яка, разом з тим, не має на увазі глибину розуміння об'єктів міжособистісної взаємодії [3, с. 513–516]. Необхідно відзначити, що Г.Оллпорт був першим, хто звернув особливу увагу саме на взаємодію з людьми, а виділені їм особистісні якості відображали взаємодію певних соціальних здібностей з метою кращого розуміння іншої людини.

Хоча не всі питання з даної проблеми є до кінця розв'язаними в психології. Однією з найбільш актуальних проблем на сучасному етапі

- актуалізацію логіко-когнітивних моделей прийняття цільових рішень, що включають діяльність свідомих та різноманітних підсвідомих структур і механізмів.

Отже, можна говорити про наявність іманентного темпорального пласту особистості, який поглиблюється з розвитком свідомості. Завдяки темпоральній структурі людина володіє здібністю конструктивно – відповідно до умов соціуму – орієнтуватися у часовому просторі: об'єктивно відтворювати в свідомості тривалість та послідовність явищ дійсності; звертатися до власного досвіду; одночасно з цим передбачати та конструювати майбутнє; сприймати та впливати на певні події дистанційно; а також, в теперішньому модусі впливати на власне минуле за посередництвом підсвідомих механізмів, які дозволяють будувати в актуальному моменті якісно новий досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киреева З.А. Развитие сознания, детерминированное временем: Монография / З.А. Киреева. – Одесса: ВМВ, 2010. – 384 с.

2. Мещеряков Б.Г. Большой психологический словарь / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – СПб.: прайм – Еврознак, 2005. – 672 с. – (Проект «Психологическая энциклопедия»).

3. Полунін О.В. Переживання часу: психологічне дослідження на прикладі хвилинного інтервалу: автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О.В. Полунін – Київ, 1996. – 22с.

4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн – СПб.: Питер, 2005. – 713 с.

5. Фресс Поль, Піаже Жан. Экспериментальная психология: Выпуск IV. – М.: Прогресс, 1978. – 301 с.

6. Цуканов Б.И. Время в психике человека: Монография / Б.И. Цуканов. – Одесса: АстроПринт, 2000. – 219 с.

УДК 159.94:331.43

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ АДАПТАЦІЇ ДО
ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ

Гужва Д.В., психолог центру психологічного забезпечення та по роботі з особовим складом ГУ ДСНС України в Харківській області

Стрижневою проблемою екстремальних умов є адаптація людини. Психічна переадаптація в змінених умовах, дезадаптація й реадаптація до звичайних умов життя, підкоряються закономірній зміні етапів [2]. Аналіз етапів психічної переадаптації, реадаптації й

темпоральної дійсності, та розширює наукові уявлення про модель часового механізму у психологічному академічному дискурсі. Так, поглиблюються уявлення про процес орієнтації особистості у часовій реальності в екстремальних умовах, а також, стає зрозумілим процес впливу людини на власне минуле в теперішньому модусі, який уможливлується за посередництвом підсвідомих механізмів.

Логіко-когнітивна модель прийняття цільових рішень в контексті часового простору будується на основі композиції компоненти логічного опрацювання даних, з метою вибору відомостей для вибору стратегії поведінки людиною в умовах дії загроз, та когнітивної компоненти, яка полягає в тому, що в розриві інформаційних ланцюгів при опрацюванні неповних, різнотипних і нечітких даних, які відображають ситуацію, включає в цей процес оцінку її змісту та цілеорієнтацію нейропроцесора особистості і формує процедуру зв'язування інформаційних переходів між логічними формалізованими структурами процесів мислення з метою виділення знань про ситуацію та вироблення планів дій для ліквідації цих загроз за мінімальний термін.

Ми розглядаємо людину як системне утворення, і вважаємо, що їй притаманна темпоральна структура – індивідуальний іманентний динамічний пласт, який ґрунтується на психофізіологічних процесах, включає діяльність свідомих, і різноманітних підсвідомих структур і механізмів, та поглиблюється з розвитком свідомості. Організація темпорального пласту людини включає:

- формування та актуалізацію різних типів цілісних психічних образів-відображень часу (репрезентацій в термінології З.О. Кіреєвої), а саме, його метричних, топологічних та орієнтувальних властивостей;

- переживання часової дійсності, та оцінку часових модусів. Суб'єктивне сприйняття тривалих періодів часу у значній мірі визначається характером переживань, якими вони були заповнені, та емоційним станом суб'єкта. С.Л. Рубінштейн в оцінці часового виміру класифікує дію двох законів: 1) *заповненого часового відрізка*, який констатує, що чим більше заповненням і, отже, розчленованим на маленькі інтервали є відрізок часу, тим тривалішим він здається (закон визначає закономірність відхилення психологічного часу спогадів минулого від об'єктивного часу); 2) *закону емоційно детермінованої оцінки часу*, згідно з яким пережита тривалість відхиляється від об'єктивного часу в бік, зворотний домінуючої у суб'єкта спрямованості (закон позначається на тому, що час, заповнений подіями з позитивним емоційним знаком, скорочується в переживанні, а заповнений подіями з негативним емоційним знаком в переживанні – подовжується.) [4, с. 250];

розвитку психологічної науки є вирішення питання як про співвідношення загального і соціального інтелекту, так і в цілому про правомірність виділення останнього в структурі IQ особистості.

Наприклад, Г.Айзенк [1] і Дж. Гілфорд [4] розглядали соціальний інтелект через структуру загального інтелекту. Г.Айзенк вказував на той факт, що існують три відносно самостійних концепції інтелекту, хоча, в той же час, він не протиставляв одну іншій і навіть намагався їх об'єднати. Дослідник вважав, що фундаментальним аспектом інтелекту є біологічний інтелект. Він слугує фізіологічною, нейрологічною, біохімічною і гормональною основами пізнавальної поведінки людини, тобто в основному пов'язаний зі структурами і функціями кори головного мозку; саме без них не можливо є ніяке осмислення поведінки, і є резонним припустити, що вони ж відповідають і за індивідуальні відмінності, які існують в інтелекті.

У вітчизняній психології існує так званий операціональний підхід до визначення соціального інтелекту. Зокрема, до нього належать праці Н.О.Кудрявцевої, в яких інтелектуальний потенціал людини розглядається в парадигмі класу психічних якостей та механізмів, що визначають як наявний рівень інтелектуальних можливостей індивіда, так і можливості самовдосконалення його інтелекту. Ключовими моментами концепції Н.О.Кудрявцевої є інтелектуальний статус, пізнавальна мотивація, здатність до самовідображення та самовизначення, а також розумова працездатність. В процесі досліджень вчена виокремила інтегративний показник інтелектуального потенціалу людини, названий нею "єдиним показником інтелекту". Цей показник, на думку вченої, цілком відображує суттєві компоненти механізму інтелектуального зростання на рівнях особистості: на рівні загального інтелекту – здатність до розв'язання задач на суб'єкт-об'єктному рівні; на рівні соціального інтелекту – здатність до розв'язання задач на суб'єкт-суб'єктному рівні; на рівні рефлексії – даний показник фіксує баланс розвитку різних сторін інтелекту [цит. за 2].

Ми вважаємо, що соціальний інтелект, однозначно, включає декларативні та оперативні (процедурні) знання, які індивід застосовує в реальному житті для інтерпретації подій, створення планів і прогнозування як дій повсякденного життя, так і професійних ситуацій. Ці уявлення, особисті спогади і правила інтерпретації складають когнітивну підструктуру соціального інтелекту. У свою чергу, мнемічну підструктуру заповнює придбаний людиною досвід, а емпатійні можливості суб'єкта спрямовані на актуалізацію механізмів антиципації у розв'язанні різних проблем соціального життя.

Отже, когнітивна підструктура соціального інтелекту педагога включає в себе сукупність досить стійких знань, оцінок, правил

інтерпретації подій, поведінки людей, їх взаємовідносин і т.д. на основі сформованої системи інтерпретацій на мікроструктурному і макроструктурному рівнях. Мікроструктура когнітивної складової соціального інтелекту детермінується функціями останнього, а саме пізнавально-оцінною, від якої залежить грамотна переробка та оцінювання інформації, яку сприймає суб'єкт; прогностичної, на основі якої здійснюється планування та прогнозування розвитку міжособистісних взаємодій; комунікативної, що забезпечує ефективність власне процесу спілкування (дана функція пов'язана з адекватним сприйняттям і розумінням партнера по спілкуванню); рефлексивної, яка знаходить своє відображення безпосередньо в самопізнанні. У свою чергу, макроструктура когнітивної складової соціального інтелекту виявляється у ставленні індивіда до себе як до цінності, ціннісно-смысловій позиції до міжособистісних відносин, а також в актуалізації мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, аксіологічного ставлення до професійної та інших видів діяльності.

Джерелом соціального інтелекту на мікроструктурному рівні є безперервна актуалізація перерахованих нами функцій. При цьому результатом їх інтеграції можна вважати сукупність суб'єктивних шкал, що дають можливість суб'єктові орієнтуватися в особливостях міжособистісної взаємодії, розпізнавати й адекватно оцінювати поведінку інших індивідів. Одним з основних результатів соціального інтелекту високого рівня буде наявність у особистості суб'єктивних статистик різних модальностей. Це – простір суб'єктивних психосемантичних шкал, символіка невербальної поведінки, нормативи мовної продукції і т.д.

Завданням соціального інтелекту на макроструктурному рівні є забезпечення можливостей оцінювати себе й інших людей як особистостей. При цьому ціннісні орієнтації окремого індивіда можуть не збігатися із загальноприйнятими соціальними нормами і навіть вступати з ними в конфлікт, але завжди є такий соціум і його конкретні представники, у яких індивідуальне бачення світу, особистісні цінності і смисли людини будуть знаходити підтримку.

Мнемічна складова соціального інтелекту педагога характеризує наявність у індивіда здатності до інтерпретації явищ, подій життя, поведінки інших людей і свого власного як суб'єкта цих подій. Мнемічна підструктура базується на особистісному досвіді суб'єкта, де суб'єктивні статистики утворюють особистісний інтерпретаційний комплекс. Полімодальність в даному випадку означає наявність у людини різних інтерпретаційних комплексів відповідно до різних сфер буття індивіда. Формально вони можуть суперечити один одному, проте психологічно в

зумовлене органічними відчуттями і пов'язане з ритмічністю основних процесів органічного життя.

Час є одним із модусів, в якому формується та інтегрується життєвий досвід індивіда. Інтеграція досвіду відбувається завдяки функціонуванню механізмів обробки часової інформації різного рівня. Часовий механізм індивіда – це комплексна система впорядкування досвіду в часовому вимірі та обробки часової інформації, що забезпечує відтворення та оцінку інтервалів, і виконує функції з концептуалізації минулого, теперішнього, майбутнього [3].

Кожна людина пов'язує у єдину структуру власне минуле, історичне минуле, теперішнє і майбутнє, включаючи також те, що буде після її життя. Це інтегрування уможливорюється завдяки структурі власних часових властивостей людини, в основі яких – тривалість, що реально нею переживається. Б.Й. Цуканов зазначав, що людина володіє індивідуальною вродженою одиницею часу (значення – від 0,7 с. до 1,1 с.), яка є сталою упродовж всього життя. Власна одиниця часу визначає часові властивості психіки індивіда, суб'єктивну швидкість перебігу часу, і тип орієнтації в часовій перспективі (на минуле, теперішнє чи майбутнє) [6].

За З.О. Кіреєвою, відображення сутності темпоральної дійсності у свідомості в онтогенезі може відбуватися у трьох взаємопов'язаних напрямках: репрезентації метричних властивостей часу (тривалість), топологічних властивостей часу (безповоротна послідовність протікання подій з минулого через сьогодні до майбутнього) і репрезентації для орієнтування у часі. Тобто, досягнення темпоральної дійсності конкретною людською індивідуальністю виражене у репрезентаціях часу та його властивостей, що зумовлені переживаннями, досвідом життєдіяльності, особистісними особливостями та впливом соціокультурних феноменів і мови [1].

Полунін О.В. запропонував біциркулярну мультиосциляторну модель часового механізму. Дана модель вирізняє чотири основні рівні обробки інформації: 1) інформація, неупорядкована в часі; 2) рівень маркування елементів інформації; 3) переживання часу як лінеаризованого сингулярного потоку; 4) опрацювання часової інформації на рівні уяви, коли можлива активізація більш ніж одного темпорального процесу, віднесеного до одного і того ж об'єкту [3].

Ми вважаємо за необхідне доповнити існуючі концептуальні системи темпоральної структури індивіда логіко-когнітивними моделями прийняття особистістю цільових рішень в контексті часового простору, які включають в себе діяльність і свідомих, і різноманітних підсвідомих структур та механізмів. Даний аспект вивчення феномену часу в психології сприяє розумінню особливостей процесу досягнення людиною

характеристики (Ю.М. Забродін, Я. Освальд, Д.Г. Елькін, Д.М. Узнадзе, М.С. Роговін, В.І. Ковальов та інші) та особливості часової перцепції – сприйняття часу (Ю.М. Забродін, П. Фрес, С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв), переживання або відчуття часу (Д. Гарбетте, Р. Кнап). Для психологічного напрямку характерним є визначення часу у психіці як внутрішньо притаманного досвіду свідомості людини. У дослідженнях К. Левіна, Є.І. Головахи, І.С. Кона, Р. Кастенбаума, Дж. Нюттена, В.С. Хомика представлені наукові підходи до психологічного часу особистості, які сконцентровані довкола проблеми часової перспективи. *Особистісний* рівень досліджує особливості формування ціннісного ставлення до часу, та включає розгляд психологічного часу в рамках життєвого шляху особистості (Ш. Бюллер, С.Л. Рубінштейн, Н.А. Логінова), а також, визначення здібності психіки до регуляції у часі рухів, дій та діяльності людини (О.М. Леонтьєв, М.Й. Боришевський, С.Д. Максименко, А.К. Болотова).

Наукові праці вчених Б.Й. Цуканова, О.В. Полуніна, З.О. Кіреєвої та ін. присвячені створенню моделей часового механізму індивіда. Проте, не зважаючи на широкий спектр досліджень проблеми часу в психології, на сьогоднішній момент залишається актуальною необхідність створення такої концептуальної системи, яка б надала нові форми дискурсу про різні моделі часового механізму людини, та була б в змозі адекватно описати темпоральну структуру особистості.

Процес сприйняття часу уможливорює власне контакт суб'єкта із світом. Сприйняття часу – це відображення об'єктивної тривалості, швидкості та послідовності явищ реальності [2, с. 84]. Проте, людина це створюючий суб'єкт, який не лише реагує на оточуючу дійсність, але і впливає на неї.

Орієнтація в часі передбачає визначення особистістю місця даної фази змін у загальному циклі життєвих подій. Людина застосовує дві системи орієнтирів, що дозволяють їй визначати фази добового циклу. Визначальною є система орієнтирів, що обумовлена циклічними змінами природи.

Іншу систему орієнтирів складають ознаки, що створені ритмами організму, і які відповідають ритмам активності і виникнення потреб, що в свою чергу також залежить від ритмів дня і ночі. Система внутрішніх та зовнішніх індикаторів дозволяє орієнтуватися в сучасному. Людина може визначати місце теперішнього по відношенню до попередніх та майбутніх змін, тобто людина здатна уявити в сучасному минуле та майбутнє [5:129-130].

Власне у сприйнятті часу розрізняють сприйняття часової тривалості (метрики) і сприйняття послідовності (топології) часу. У людини є певне безпосереднє переживання, відчуття часу. Воно

нормі є внутрішньо узгодженими, забезпечуючи єдність мнемічної складової соціального інтелекту.

Найявний на рівні мнемічного компонента комплекс інтерпретацій має власну ієрархію: Я – інші люди – навколишній світ. Кожен з цих рівнів інтерпретацій представлений на рівні мнемічного компонента у вигляді його специфічних залежних підструктур. Ядром особистісного інтерпретаційного комплексу є накопичена індивідом сукупність оцінок самого себе. При цьому оцінювання до себе завжди залишається суб'єктивно незавершеним, відкритим. Ураховуючи особливості взаємодії особистості з навколишнім соціумом, у людини виявляється інтегральна характеристика індивідуального досвіду – самоповага особистості, сполучена з поняттям суб'єктивної вартості. Особистісний інтерпретаційний комплекс індивіда характеризується можливістю інтерпретацій інших, їх поведінки і вчинків. Ці інтерпретації дозволяють їх учасникам безперервно розширювати і коректувати інтерпретаційний запас особистісного досвіду, забезпечують перевірку на сполучуваність і подібність різних інтерпретаційних комплексів.

У процесі життєдіяльності в індивіда у зв'язку з необхідністю постійно оцінювати інших, їх особливості поведінки і вчинків, поступово виробляються різні стратегії оцінок за критерієм сумісності свого сприйняття світу і сприйняття його іншими. У свою чергу, ці стратегії оцінок і формують відповідний особистісний інтерпретаційний комплекс у міжособистісній сфері, який є домінантним на рівні мнемічного компонента соціального інтелекту.

Емпатійна складова соціального інтелекту педагога більшою мірою залежить від того, яку форму поведінки індивід обирає в якості пріоритетної, що очікує від оточуючих його суб'єктів, який ціннісний інтерпретаційний комплекс у ставленні до навколишнього світу сформувався у людини, які можливості є у даного індивіда в плані використання механізмів антиципації у розв'язанні різних проблем соціального життя тощо.

Більш докладно структура соціального інтелекту педагога буде проаналізована в наступних наших публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзенк Г.Ю. Интеллект: Новый взгляд / Г.Ю. Айзенк // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 111–131.
2. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение : [учебник для вузов] / В.Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
3. Allport G.W. Personality: A Psychological Interpretation / G.W. Allport. – N.Y., 1937. – P. 513–516.

4. Guilford J.P. *The nature of human intelligence* / J.P. Guilford. – N.Y. : McGraw-Hill, 1967. – 156 p.

УДК : 159.922

ПРОБЛЕМА СТОМЛЮВАНOSTI ЯК СЕРЙОЗНА ПЕРЕШКОДА У ЖИТТЄТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ ОСОБИСТОСТІ.

Зубрицька-Макота І.В., доцент кафедри практичної психології Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

Незважаючи на столітню історію вивчення проблеми втоми, дотепер немає загально визнаної теорії стомлення. Найбільш часто зустрічається розуміння стомлення (втоми), як тимчасового зниження працездатності під впливом тривалого впливу навантаження [5]. При цьому ступінь стомлення істотно залежить від виду навантаження, часу, необхідного для відновлення вихідного рівня працездатності, від локалізації стомлення. Виділяють стомлення фізичне і розумове, гостре і хронічне, розглядають специфічні види стомлення – сенсорне, м'язеве і т.д. В.В. Розенблат у своїй монографії «Проблема стомлення» [6] додає ще зміни у різних системах і органах, що супроводжують розвиток стомлення.

Можна виділити такі компоненти втоми: почуття слабосилля, порушення в моторній сфері, ослаблення волі, сонливість, спостерігаються значні зміни у протіканні різних психічних процесів. Найбільш вираженими й істотними ознаками стомлення є порушення уваги: звужується обсяг, страждають функції переключення і розподілу. Ці симптоми можна інтерпретувати в термінах порушення процесів свідомого контролю за виконанням діяльності. Порушуються функції пам'яті, знижується ефективність мислення за рахунок переваги стереотипних способів вирішення задач у ситуаціях, які потребують прийняття нових рішень. Відбувається трансформація мотивів діяльності. Якщо на ранніх стадіях реакцій стомлення зберігається адекватна «ділова мотивація», то потім переважаючими стають мотиви припинення діяльності чи відходу від неї. При продовженні роботи це веде до формування негативних емоційних реакцій. На суб'єктивному рівні вони виявляються в переживанні почуття втоми. За певних умов це почуття не завжди може бути вираженим.

Н.Д. Левітов [4] виділив у розвитку втоми три стадії:

І стадія. Людина ще може продовжувати працювати за рахунок вольових зусиль або при підвищеному інтересі до діяльності, що

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Ю. В. *Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ*: дис. кандидата психол. Н.: 19.00.06 / Александров Юрій Васильович. – Харків, 2006. – 165 с.
2. Кокун О. М. *Психофізіологічні аспекти професійного відбору фахівців для діяльності в особливих умовах*: Збірник наукових праць / О. М. Кокун, О. В. Нічик // *Проблеми екстремальної та кризової психології*. – Вип. 5. – Харків : УЦЗУ, 2008. – С. 67-79
3. Логачов М. Г. *Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях*: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандид. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Логачов Микола Григорович. – Харків, 2001. – 16 с.
4. Медведев В. С. *Деякі концептуальні основи програми профілактики професійної деформації працівників ОВС* / В. С. Медведев // *Вісник університету внутрішніх справ*. – Харків, 1999. – № 8. – С. 26-28.
5. Паронянц Т. П. *Возникновение и проявление посттравматических стрессовых расстройств у работников органов внутренних дел в условиях выполнения миротворческой миссии ООН (на примере бывшей Югославии)*: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.06 / Паронянц Тигран Павлович. – Харьков, 2004. – 209 с.
6. *Профилактика профессиональной деформации личности сотрудника органа внутренних дел: Методическое пособие* / Под общ. ред. В.М.Бурыкина. – М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2004. – 144 с.

УДК 159.937.53

ЛОГІКО-КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ТЕМПОРАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ

Германович О.Р., викладач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Ткачук Р.Л., доцент кафедри цивільного захисту та комп'ютерного моделювання екогеофізичних процесів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, підполковник служби цивільного захисту

Інтерес до феномену психологічного часу впливає із активного принципу людського життя, та зумовлений первинною потребою особистості бути організатором власного життєвого простору.

Базові концепції феномену часу у психології досліджувались у трьох класичних напрямках: психофізіологічному, психологічному та особистісному. *Психофізіологічний* рівень вивчає об'єктивну темпоральну організацію психіки – нейрофізіологічні, психофізіологічні, динамічні

- у фахівців: незалежність, самостійність; обережність поведінки; висока мотивація до успіху; гнучкість у постановці мети; пріоритетність діяльності над іншими сферами життя; терпимість до невизначеності; розвинуте уміння планувати час; високий особистісно-професійний потенціал; підвищений рівень вербальної та непрямой агресії; почуття провини;

- у професіоналів: мужність; самовпевненість; реалістичність поглядів та суджень; орієнтація на соціальне схвалення; дезадаптивність; висока мотивація до успіху та втечі від невдач; незалежність; нервово-психічна стійкість; підвищена агресивність.

Дослідження впливу службової діяльності на психічні процеси, а саме – емоційно-вольові, показало, що:

- у початківців виражені: високий рівень соціального самоконтролю; розвинута саморегуляція; самовладання; знижена здібність до організації діяльності; слабка рішучість; недорозвинута самостійність;

- у фахівців: високий рівень вольової саморегуляції; самовладання; рішучість;

- у професіоналів: виражені наполегливість, рішучість, самостійність; знижений рівень соціального самоконтролю; низьке самовладання; соціальні дисфункції; низька саморегуляція психічних станів.

Аналіз впливу професійної діяльності на психічні стани працівників спецпідрозділів ОВС показав, що:

- у початківців переважають: низький рівень ситуативної тривожності; знижені показники соціальної дисфункції; виражений антисуїцидальний фактор;

- у фахівців: виснаження; виражені негативні соматичні симптоми; високий рівень соціального песимізму; низька афективність; серед факторів суїцидального ризику переважає «злам культурних бар'єрів»;

- у професіоналів: виснаженість; високий рівень ситуативної тривоги; збудженість поєднана зі швидкою виснаженістю; неадекватна дратівливість; імпульсивність; депресивність; виражені наступні симптоми ПТСР: вторгнення, втеча, гіперзбудження; підвищені показники суїцидального ризику: унікальність, неспроможність, соціальний песимізм, злам культурних бар'єрів, максималізм, викривлення часової перспективи.

Отримані результати дозволили створити диференційовані програми профілактики та психокорекції для окремих категорій працівників спецпідрозділів ОВС з урахуванням особливостей функціонування психічної сфери на різних етапах професійного розвитку.

виконується. Млявість і сонливість виявляються, але поки що слабо. Однак потрібно пам'ятати, що при тривалому вольовому опорі може виникнути своєрідний «вибух перевтоми», коли несподівано для працюючого починають одночасно на всіх рівнях (і фізіологічному, і психологічному) виразно виявлятися всі ознаки стомлення.

2 стадія. Швидкість роботи ще зберігається, але здатність правильно виконувати дії істотно знижується. Людина вже не може вольовим зусиллям підтримувати необхідний рівень діяльності.

3 стадія. Виникає стан стомлення, що гостро переживається і який може перейти у хронічний. Одночасно різко падає працездатність. Людина переживає гостре відчуття занепаду сил і повної безпорадності. При спробі продовжити діяльність дії стають «гарячковими», хаотичними, явно недоцільними.

Монотонія – «одноманітність» у перекладі з грецького – є наслідком одноманітності діяльності [3]. Монотонна робота на відміну від будь-якої іншої викликає як прояв деяких специфічних станів. В.Г. Асєєв [1] виділяє 4 види цих станів, що найбільш часто зустрічаються у виробничій практиці – *психічне насичення чи перенасичення, нудьга, стан зниженої пильності та стан сонливості*. Окремі автори виділяють стан психічного перенасичення у самостійний вид, а не підвид монотонії.

Фрустрація – це специфічний емоційний стан, викликаний неуспіхом у задоволенні потреби, бажання, супроводжується різними негативними переживаннями: розчаруванням, роздратуванням, тривогою, розпачем [3]. Стан фрустрації виникає у ситуації конфлікту, коли задоволення потреби наштовхується на нездоланні перешкоди. Високий рівень фрустрації веде до дезорганізації діяльності і зниження її ефективності. Виникнення фрустрації зумовлене об'єктивною ситуацією, але також залежить від особливостей особистості.

Поведінка в стані фрустрації залежить від багатьох факторів: від вікових особливостей, особистісних властивостей, сили фрустратора, привабливості мети. Неодноразово робилися спроби створити класифікацію основних типів реагування у фрустраційних ситуаціях.

Творець теорії фрустрації С. Розенцвейг [2] узагальнивши дані своїх досліджень, приходять до виділення дев'яти типів реагування на життєві ситуації: 1. Реакція фіксації. Людина не починає конкретних кроків для виходу з положення, що склалося; свідчить про низьку адаптаційну можливість людини. 2. Агресивний тип реакції, яка спрямована на когось в оточенні. Реакція проявляється у звинуваченні, погрозах, докорах, повчанні того, хто, на думку фрустрованого, винний. 3. Реакція полягає у залученні інших осіб для вирішення труднощів. 4. Реакція полягає у сприйнятті несприятливої ситуації, як позитиву, котрий чомусь навчить. 5. Реакція самозвинувачення, пов'язана з низькою

самооцінюючої особистості. 6. Реакція полягає у прийнятті на себе відповідальності за ситуацію, що склалася. 7. Реакція знецінювання ситуації, непричетності до подій, а займання відстороненої, дистанційованої позиції спостерігача. 8. Уникнення звинувачень на будь-яку адресу – це характеристика безконфліктної особистості. 9. Реакція характеризується надією на те, що труднощі вирішаться самі собою.

Розенцвейг склав методику визначення типів реагування людини, на підставі якої, з досить великою імовірністю, можна прогнозувати, як буде поводитись досліджуваний в екстремальних ситуаціях, які його адаптаційні можливості.

Німецький психотерапевт Н. Боттхер у всій сукупності реакцій на фрустратори виділяє дві групи. До *першої групи* відносять поведінкові реакції, що залишаються в межах норми, тобто зберігається конструктивна поведінка. До *другої групи* належать реакції людини на фрустратори навіть незначної сили, які проявляються у неадекватній поведінці.

Залежно від виду стресора і механізму його впливу виділяються різні види стресу. Найбільш загальна класифікація запропонована Р. Лазарусом, що виділив *фізіологічний* і *психологічний* види стресу.

Стійкість людини до виникнення різних форм стресових реакцій визначається насамперед індивідуально-психологічними особливостями і мотиваційною орієнтацією особистості. Стомлюваність у кожному конкретному випадку значною мірою обумовлюється ставленням індивіда. Часто складність завдання підвищує інтерес до діяльності і не є фактором стомлення. Таким чином, як занадто легке, так і занадто складне завдання не викликає зниження стомлюваності у процесі діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асеев В.Г. Преодоление монотонности труда в промышленности / В.Г. Асеев. – М.: Педагогика, 1974. – 184 с.
2. Бурлачук А., Морозов С. Словарь-справочник по психологической диагностике. / А. Бурлачук, С. Морозов – СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. – 860 с.
3. Кірсанов В.В. Психолого-педагогічна діагностика: Підручник. / В.В. Кірсанов. – К.: Альтерпрес, 2002. – 512 с.
4. Левитов Н.В. О психических состояниях / Н.В. Левитов. – М.: Просвещение, 1964. – 343 с.
5. Наугольник Л.Б. Стрес: Курс лекцій / Л.Б. Наугольник. – Львів: Ліга-Пресс, 2013. – 206 с.
6. Розенблат В.В. Проблема утомлений. / В.В. Розенблат. – М.: Медицина, 1975. – 240 с.

- з боку психічних станів: знижена толерантність до емоційних навантажень, емоційна напруга, афективна ригідність, рівень професійного стресу, посттравматичні стресові розлади, тривожність, суїцидальний ризик;

- з боку психічних процесів: порушення самоконтролю та саморегуляції.

У даному дослідженні прийняли участь працівники спецпідрозділу «груп загарбання» органів внутрішніх справ України, які проходять службу в міліції м. Луганська, м. Донецька та м. Харкова.

З осіб чоловічої статі у віці від 26 до 36 років було сформовано групу, яку розділили на три підгрупи по 30 осіб у кожній залежно від стажу служби у спецпідрозділі ОВС. В першу підгрупу увійшли працівники зі стажем 2-3 роки – це початківці; у другу – зі стажем 5-6 років, їх було віднесено до фахівців; у третю – зі стажем 9-10 років, які були названі – професіонали.

Ситуації, у яких вимушені виконувати свої оперативно-службові завдання працівники груп загарбання майже завжди містять елементи небезпеки і їм доводиться ризикувати. Враховуючи дані літератури про наслідки впливу на психіку працівників ризиконебезпечних умов діяльності, можна дійти висновку про доцільність і необхідність у дослідженні цього процесу використовувати методи дослідження, які дозволяють б діагностувати ступінь цього впливу (методика багатофакторного дослідження особистості Р. Б. Кеттелла (№105, 16PF); Фрейбургський особистісний опитувальник (FPI); методика діагностики агресивних ворожих реакцій А. Басса та А. Дарки; методика діагностики нервово-психічної стійкості та ризику дезадаптації «Прогноз»; методика діагностики рівня емпатичних здібностей В.В. Бойко; методика «Шкала оцінки впливу травматичної події» (IES); методика «Загальне здоров'я – GHQ-28»; «Шкала професійного стресу»; методика експрес-оцінки адаптивності; шкала соціального самоконтролю (SELF-MONITORING SCALE, SMS) М. Снайдера; тест А.В. Зверькова и Е.В. Ейдмана «Дослідження вольової саморегуляції»).

Аналіз впливу професійної діяльності на психічні властивості працівників спецпідрозділів ОВС, що мають різний стаж служби показав, що:

- у початківців спостерігаються: високий рівень адаптивності, працездатності; підвищена готовність до ризику; терпимість до невизначеності; емпатійність; схильність до фізичної агресії та підозрілості; ригідність у постановці мети; низька мотивація до успіху та уникнення невдач; знижений рівень нервово-психічної стійкості; підвищена ідентифікація з соціальними умовами, конформність; відповідальність; стійкість моральних принципів;

Працівникам ОВС досить часто доводиться здійснювати свою професійну діяльність в особливих, ризиконебезпечних умовах, в яких діє велика кількість стресогенних чинників. Безумовно, вони впливають на психіку цих фахівців і залежно від їх інтенсивності та часу дії, у цих осіб виникають індивідуально-психологічні розлади. Тому пошук шляхів профілактики та послаблення згаданого впливу, розробка методів та способів його психологічної корекції є актуальною проблемою, яку необхідно вирішувати.

Здійснення аналізу останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми свідчить, що питання особливостей впливу на психіку працівників ОВС стресогенних чинників їх професійної діяльності вирішувались багатьма дослідниками [1,2,4,8]. Існують дослідження, в яких доведено, що такі чинники викликають негативні зміни в психіці постраждалих осіб [5,7]. Важливою особливістю впливу також є специфіка службової діяльності, стаж та індивідуальне сприйняття екстремальних умов працівником ОВС. В дослідженнях деяких науковців приводяться дані про індивідуально-психологічні реакції, що виникають в особливих умовах у працівників спецпідрозділів «Беркут» та «Сокол» [1,3].

До підрозділів, службова діяльність яких проходить в умовах особливого ризику відносяться групи загарбання. Це елітна частина спецпідрозділів МВС, яка здійснює блокування і знешкодження озброєних злочинців. Особи, які служать у цих підрозділах ризикують отримати каліцтво, поранення і взагалі наражають на небезпеку своє життя.

Але, на жаль, фахівці з груп загарбання, діяльність яких має свою специфіку, в такому аспекті не досліджувались. Мається на увазі аналіз їх особистих якостей з позицій ступеня їх необхідності при виконанні оперативно-службових завдань. Водночас із відміченого вище становиться зрозумілим, що їх робота може мати негативний вплив.

Програма нашого дослідження побудована у відповідності до описаних у психологічній літературі факторів ризику розвитку професійної деформації, обумовлених специфікою професійної діяльності спецпідрозділів ОВС [6].

До них належать:

- з боку психічних властивостей: рівень адаптивності/деадаптивності, нервово-психічна стійкість/нестійкість, емпатійність, специфічні психологічні захисти, агресивність, конфліктність, демонстративність, порушення комунікативної та мотиваційної сфер;

7. Сельє Г. Стресс без дистресса. / Г.Сельє – Рига: Виеда, 1992. – 108 с.
8. Психологія: Підручник. / За заг. ред. Трофімова Ю.Л. – К.: Либідь, 2000. – 544 с.

УДК 37.014.5

МАНІПУЛЯТИВНИЙ АСПЕКТ СУБ'ЄКТ- ОБ'ЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Ієвлєв О.М., доцент кафедри психології, педагогіки і соціального управління Національного університету «Львівська політехніка», кандидат технічних наук, доцент

Відомо, що на побутовому рівні екстремальними називають ситуації, що загрожують здоров'ю і самому життю людини. Суб'єктивно екстремальні ситуації набувають форми екстремальності - особливого стану людської психіки (екстремум-стану), спричиненого незвичними чи екстраординарними умовами, що породжують підвищену тривожність та особливу емоційну напруженість. Ситуація стає для особи надзвичайно значимою, причому безвідносно до того містить вона реальну небезпеку чи така небезпека лише уявна: екстремальність є суб'єктивним переживанням реальної дійсності [4]. У разі надзвичайних подій така ситуація має наступні характеристики: 1) дуже велика інтенсивність впливів, дія яких виходять межі діапазону можливостей людини, 2) ускладнені умови діяльності, які суб'єктивно сприймаються, розуміються і оцінюються людиною як важкі, небезпечні і т.п., 3) поява досить складного для суб'єкта завдання, яке викликає емоційне напруження, 4) виникнення стану динамічної неузгодженості, подолання якого вимагає максимальної мобілізації ресурсів організму, 5) виникнення негативних функціональних станів порушення психологічної регуляції діяльності, що знижує її ефективність і надійність, 6) неможливість реалізації людиною власних мотивів, прагнень, цінностей та інтересів.

Розгляд проблем управління поведінкою людини можливо за допомогою функції відгуку. За визначенням - функція відгуку встановлює зв'язок між імовірністю відгуку (P) із інтенсивністю впливу (I), тобто $P = f(I)$. У зоні «підпорогового» впливу функції відгуку розглядаються питання «неусвідомленого» управління людиною: 25-ого кадру, дії невербальної комунікації («мови тіла»), механізмів запуску стереотипованих поведінкових схем тощо. У зоні «надсильних» впливів функції відгуку розглядаються питання: оптимального управління і

працездатності фізично та (або) психічного виснаженої (втомленої) людини тощо. У зоні «свідомого» впливу функції відгуку розглядаються питання пов'язані з ситуативним управлінням людиною (дія позитивних і негативних, моральних і матеріальних стимулів), її самореалізації тощо. З позицій ситуативного управління поведінкою (P) людини може бути описана за допомогою такої формули: $P = f(O, C)$, де O - особистість людини; C - ситуація, в якій людина перебуває. Відомо, що особистість людини достатньо «застигле» психічне утворення, яке сформувалося на 95-98% у переважній більшості людей у віці 5-7 років у процесі соціалізації. Через це управління поведінкою людини в цьому діапазоні передбачає врахування параметрів особистості (якості, еталони тощо) та зміну параметрів ситуації.

Тому управління поведінкою людини в екстремальних ситуаціях слід розглядати у зонах «підпорогового» впливу та «надсильних» впливів функції відгуку.

Наявність екстремальні ситуації, як слідує з наведеного вище, призводить до виникнення стресу в людини. За визначення, стрес – неспецифічна реакція організму на явну або уявну загрозу. Виділяють такі види стресогенних ситуацій (за Вейтцом), в які людина може потрапити протягом життя: 1) необхідність прискореної переробки інформації, 2) шкідливе оточення, 3) усвідомлена загроза, 4) порушення фізіологічних функцій, 5) ізоляція, 6) ув'язнення, 7) остракізм (вигнання і переслідування), 8) груповий тиск.

Наявність екстремальної ситуації і виникнення стресу призводить, у переважній більшості випадків, до стану «зниження» активності свідомості (за Ф. Богачевим). Цей стан може бути викликаний: очікуванням, здивуванням, збентеженням, психологічним шоком та перевантаженням інформацією, що безумовно супроводжує виникнення і перебіг екстремальної ситуації. Отже, відкривається можливість маніпулятивного управління людиною.

Відомо, що маніпуляція це психологічний вплив на людину, який не завжди нею усвідомлюється і змушує її діяти відповідно до цілей маніпулятора [1, с.52]; приховане управління людиною всупереч її волі, яке приносить ініціаторові односторонні переваги [3, с.518].

Маніпулятивне спілкування відноситься до монологічного, а тому суб'єкт – об'єктного. При цьому маніпуляція буває свідомою, коли суб'єкт використовує щодо об'єкта принципи, техніки, тактики маніпуляції і т.п., та неусвідомленою, що може бути використовуватися саме в екстремальних ситуаціях під час паніки, втечі і т.п.

Особливість маніпуляції полягає в тому, що маніпулятор прагне приховати свої наміри. Тому для всіх, окрім самого маніпулятора,

України з надзвичайних ситуацій забезпечують здатність ефективно розв'язувати відповідні завдання підготовки фахівців з НС та їх діяльності в екстремальних умовах.

Звідси всі професійно-психологічні компетенції офіцера Державної служби України з надзвичайних ситуацій можна поділити за різними ознаками:

1) за видами професійної підготовки до діяльності в екстремальних умовах: на професійно-психологічні компетенції базової професійно-екстремальної, контекстно-екстремальної, оперативної-екстремальної та постекстремальної підготовки;

2) за складом фахівців, що ліквідують наслідки природних, екологічних, техногенних і технічних аварій та катастроф на: компетенції психологічного забезпечення індивідуальної безпеки життєдіяльності та компетенції психологічного забезпечення групової безпеки життєдіяльності;

3) за особливостями психологічного впливу під час ліквідації різних аварій та катастроф на: компетенції ліквідації природних аварій та катастроф, компетенції ліквідації екологічних аварій та катастроф, компетенції ліквідації техногенних аварій та катастроф, компетенції ліквідації технічних аварій та катастроф;

4) за напрямками психологічної діяльності на: компетенції психології впливу, компетенції психодіагностики, компетенції психокорекції, компетенції психореабілітації;

5) за змістом психологічної діяльності на: інтелектуальні, спонукальні, вольові, комунікативні й комунікативні компетенції та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях: Монографія / М. М. Козяр. – Львів: «Сподом», 2004. – 376 с.
2. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра: галузь знань 1702 «цивільна безпека», напрям підготовки 6.170201 – «Цивільний захист».
3. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра: галузь знань 1702 – «цивільна безпека», напрям підготовки 6.170203 – «Пожезна безпека».

УДК 316.624:355.01

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦПІДРОЗДІЛІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

Гвоздова О.В., здобувач кафедри загальної психології НУЦЗУ

- необхідністю реалізації психологічних заходів щодо індивідуальної та групової безпеки фахівців з НС [2; 3];
- контактом з потерпілими внаслідок НС;
- необхідністю реалізації заходів безпеки стосовно людей, що потерпіли внаслідок НС;
- особливостями психології індивідуальної та групової (колективної) діяльності в екстремальних умовах [2; 3];
- необхідністю психологічного забезпечення реалізації завдань базової професійно-екстремальної, контекстно-екстремальної, оперативної-екстремальної та постекстремальної підготовки фахівців з НС;
- необхідністю здійснення спеціальної психологічної та морально-психологічної підготовки фахівців з НС;
- постійною зміною характеру протікання НС, що негативно впливає на людську психіку;
- необхідністю забезпечення високого рівня стресостійкості фахівців з НС під час професійної діяльності в екстремальних умовах;
- наявністю в команді фахівців з НС різних спеціалістів за досвідом, індивідуально-психологічними якостями і властивостями;
- необхідністю офіцера самому виявляти самовладання й здійснювати самоуправління своєю поведінкою;
- необхідністю проведення реабілітаційних заходів щодо відновлення психологічного потенціалу фахівців з НС та ін.

Таким чином, професійно-психологічна компетентність офіцера Державної служби України з надзвичайних ситуацій обумовлюється низкою важливих чинників, котрі здійснюють вплив на людську психіку.

Ми не будемо заглиблюватися в сутність підходів до розкриття понять «компетентність» і «компетенція» та їх тлумачення (вони досить широко представлені в наукових джерелах), а зазначимо, що, на нашу думку, професійно-психологічна компетентність офіцера пожежно- й аварійно-рятувальних команд, підрозділів і частин Державної служби України з надзвичайних ситуацій становить собою сукупність компетенцій, котрі в цілому дозволяють йому ефективно здійснювати психологічне супроводження (забезпечення) професійної підготовки, професійної діяльності в екстремальних умовах та постекстремальної підготовки підлеглих (особового складу), а також забезпечити власне самовладання й самоуправління.

Стосовно професійно-психологічної компетенції, то під нею слід розуміти сукупність психологічних знань, навичок і вмій у певній галузі, виді чи підвиді діяльності, котрі в інтегральному поєднанні з особистісними якостями та властивостями офіцера Державної служби

маніпуляція виступає скоріше як результат реконструкції, тлумачення тих або інших його дій, а не безпосередній розсуд.

Ефективність маніпуляції пов'язана з широким використанням такого методу психологічного впливу, як навіювання. Однією з умов ефективного навіювання є особлива якість психіки людини, на яку здійснюють вплив, - сугестивність. Сугестивність — нормальна властивість нервової системи. Однак її виразність у кожному конкретному випадку неоднакова. Вона залежить від віку (чим більш юний вік, тим вище), статі (найчастіше жінки більш чутливі до навіювання), інтелекту (з підвищенням рівня освіти сугестивність як правило знижується), стану здоров'я (після перелому чи захворювання сугестивність стає вищою) та інших чинників. Крім того, вона значно варіює залежно від виду навіювання й авторитетності тієї особи (групи, від якої виступає дана особа), що здійснює навіювання. Сугестивність — це здатність людини змінювати свою поведінку на вимогу іншої особи чи групи людей, не спираючись при цьому на логіку чи свідомі мотиви, тобто підсвідомо підлеглість вимогам інших людей. Причому людина, що виконує «підказану» їй дію, часто сама широко впевнена, що це є результатом самостійно прийнятого рішення.

Залежно від змісту вирізняють: а) відкрите навіювання, у якому мета навіювання прямо збігається з його формою: сугестор прямо і відкрито закликає того, на кого він здійснює навіювання, до здійснення певних дій чи утримання від них. Таке навіювання характеризується спрямованістю на конкретну особу, б) закрите (непряме чи опосередковане) навіювання, у якому мета впливу «замаскована»: прямо не говориться, що саме навіюється, а часто міститься лише натяк на бажану дію чи вчинок.

Переконуючи інших, сугестор повинен глибоко вірити в те, що він повідомляє [2], що вказує на важливість використання, поряд з навіюванням, зараження і спонукування до наслідування.

Дієвість навіювання під час екстремальних ситуацій підтверджує перелік, описаних в спеціалізованій літературі, ситуацій, які сприяють його ефективності: шок, раптовість повідомлення, жорстка категоричність заяв, деяка психологічна напруженість (гнів, екстаз, страх, пошук виходу із складної ситуації), повна відсутність та надмірне протиріччя у біжучій інформації тощо.

Таким чином можна зазначити, що ситуації, які є екстремальними для людини, виникають протягом всього її життя. Наявність екстремальної ситуації призводить до «зниження» активності свідомості людини, що зменшує ефективність традиційних засобів ситуативного управління (позитивних і негативних, моральних і матеріальних стимулів тощо) та відкриває широкі можливості щодо

маніпуляції. При цьому людина буде розглядатися не як суб'єкт, а як об'єкт управління (маніпулятивного впливу). Ця проблема вимагає додаткових досліджень і є актуальною в умовах сучасного світу, в якому відбуваються техногенні катастрофи, аварії, паводки і т.п., наявність, перебіг і ліквідація наслідків яких, незалежно від перебігу реальних подій, може бути використано для різноманітних маніпуляцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаров С.М. Сугестивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу / С.М. Гончаров: Навчально-методичний посібник. – Рівне: НУВГП, 2008. – 118 с. – С. 25
2. Знаков В.В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении / В. В. Знаков // Вопросы психологии. – М., 2002. – №6. – С. 45 - 54.
3. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком / В. П. Шейнов. – Мн.: Харвест, 2003. – 848 с.
4. Юридична психологія: підручник / Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін.: заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – Вид. 2-е, доопр. та доп. – К.: КНТ, 2008. – 352 с.

УДК 316.621

ВНУТРІШНЯ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЗИЦІЇ СУБ'ЄКТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Карковська Р. І., доцент кафедри практичної психології ЛНУ ім. І. Франка, кандидат психологічних наук, доцент

Тема впливу людей один на одного була і залишається актуальною, оскільки питання, які потребують подальшого вивчення. Одним з них є саме ефективність психологічного впливу – питання, яке обґрунтовує доцільність вивчення психологічного впливу.

Спираючись на дослідження В. Татенка, О. Доценко, М. Душкіної, В. Різуна, О. Сидоренко [4, 5, 7, 11, 13], визначаємо психологічний вплив як дію на стан, думки, переживання, поведінку, установки, риси характеру тощо особи (групи осіб) з метою їх зміни чи підтримання за допомогою психологічних засобів. Сторони психологічного впливу прийнято називати ініціатором та адресатом [7]. Ефективним вважаємо психологічний вплив, результат якого бажаний та очікуваний для ініціатора. Ефективність психологічного впливу доцільно аналізувати і в рамках однієї трансакції, короткочасної взаємодії, і в

2. Кречетников К.Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе: монография / К.Г. Кречетников. – М.: Госкоор-центр, 2002. – 296 с.

3. Особов І. П. Теоретичні аспекти дослідження креативності в науковій літературі // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка №13 (224), Ч. І, 2011. – С. 124-130.

УДК: 378.14

ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Врагов О.І., старший викладач кафедри педагогіки і соціальної роботи ЛДУВС

Професійно-психологічна компетентність офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій обумовлена, по-перше, специфікою професійної діяльності особового складу пожежно- й аварійно-рятувальних команд, підрозділів і частин; по-друге, змістом і характером протікання самої надзвичайної ситуації (НС), тобто наявністю екстремальних факторів й ступенем їх негативного впливу на поведінку і діяльність фахівців.

Щодо специфіки професійно-екстремальної діяльності, то дослідник М.М. Козяр [1] визначає її як: «специфічний вид суспільно корисної, але небезпечної для здоров'я і життя діяльності, яку виконують у надзвичайних ситуаціях спеціально підготовлені фахівці» [1, с. 40]. Далі вчений вказує на те, що екстремально-професійну діяльність характеризують постійна присутність загроз для здоров'я і життя фахівців, обмежений час на прийняття рішення, відсутність достовірної інформації про тенденції НС та її окремі фактори, нестандартність дій, постійна зміна дій, велике психічне, психофізіологічне і фізичне навантаження та ін. [1, с. 40]. Власне в цьому й виявляється негативний вплив екстремальних факторів.

Отже, професійно-психологічна компетентність офіцера Державної служби України з надзвичайних ситуацій обумовлена:

- специфікою діяльності щодо ліквідації природних, екологічних, техногенних і технічних аварій та катастроф, котрі здійснюють негативний вплив на людську психіку [2; 3];
- характером надзвичайної ситуації, тобто наявністю й загрозою екстремальних факторів для життя фахівців з НС;

- моделювання екстремальних умов діяльності, що вимагають пошуку нових, нетривіальних рішень в умовах дефіциту часу й обмеженого набору засобів;

- усилляке заохочення прагнення бути самим собою;
- опора на ініціативу, самостійність, заохочення прагнення до самовдосконалення, самооцінки, самореалізації, свідомого активного самотворення;
- стимулювання схильності до виправданого ризику, неординарних, оригінальних вчинків і напрямів пошуку [за 3].

Звертаємо вашу увагу на ряд бар'єрів, які блокують творчість в особистісному плані (за А. Маслоу):

1) конформізм – бажання бути схожим на інших, страх виражати власну думку, виглядати смішним, така людина повністю погоджується з усім;

2) зовнішня і внутрішня цензура – свідоме і несвідоме подавлення нетрадиційних, незвичних думок внаслідок домінування в особистості супер-его;

3) ригідність мислення – стереотипність думок, звичка вирішувати типові завдання стандартним способом, що може бути результатом навчання в школі;

4) імпульсивність думок – бажання знайти відповідь негайно, непродумані, неадекватні рішення, які виникають при сильній мотивації;

5) пізнавальний егоцентризм – нездатність перейти від однієї точки зору до іншої, змінювати пізнавальну перспективу [за 1].

Л. Б. Ермолаєва – Томіна до факторів, які затрудняють творчий підхід до вирішення проблем, віднесла помилкові стратегії: надання переваги існуючому положенню, очікування випадкового осяяння ідеєю, пошук оригінального рішення заради оригінальності, байдужість до суспільно значимих цілей, пристосування до оточуючого світу, а не прагнення до його зміни [за 1, ст. 59].

Отже, можемо зробити наступні висновки: для того, щоб розвивати власну творчість, а це важливо для осіб, специфіка діяльності яких пов'язана з екстремальними ситуаціями, необхідно постійно залишатися відкритим новій інформації, бути гнучким, лабільним, не закриватися «в собі», не сприймати перешкоди та проблеми як неподоланні бар'єри, не обмежуватись наявними знаннями, відкривати нові горизонти пізнання власної діяльності, відкривати для себе щось нове та цікаве, не мислити стереотипно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин Е.П. *Психология творчества, креативности, одаренности* / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 448с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

рамках тривалої взаємодії, стосунків, які виникають у процесі спілкування.

Від позиції, яку займає сторона взаємодії, залежить перебіг спілкування та його результат. Позиція однієї сторони матиме вплив на взаємодію у зв'язку з позицією іншої сторони, а не «ізолювано», сама по собі. Аналіз робіт В. Мясіщева, Л. Божович, Б. Паригіна, Н. Дівітовської [2, 3, 9, 10] дозволив визначити позицію особистості як систему ставлень до себе, інших, подій, ситуації, що виявляється в поведінці та діяльності. Вона є одним із психічних феноменів, що формують суб'єктність особистості. Оскільки індикатором суб'єктності якої є активність, то остання – невід'ємний атрибут позиції особистості. Внутрішня психічна активність та зовнішня, яка виявляється на діяльнісному рівні дають підстави виділити два аспекти позиції особистості: внутрішню позицію, яку формують оціночні судження, переживання, переконання, очікування тощо та зовнішню позицію яка виявляється у діях.

На основі трактування комунікативної активності А. Бодальова [1, с.18] виділено ряд індикаторів внутрішньої активної позиції особистості у спілкуванні: рефлексивність, критичність, внутрішня саморегуляція, здатність передбачати можливі реакції партнера та наслідків взаємодії, почуття компетентності, готовність і здатність приймати рішення; толерантність до ситуації невизначеності та відкритість до нових зовнішніх та внутрішніх сигналів. Сутність внутрішньої активної позиції в першу чергу у здатності фіксувати під час спілкування зовнішні стимули і відслідковувати власні реакції. На таку спрямованість свідомості як умову успішної взаємодії звертають увагу вчені в межах різноманітних за тематикою досліджень. Наприклад, Ф. Зімбардо та М. Ляйппе – в дослідженнях соціального впливу, А. Кемпінскі – в роботі «Пізнання хворого», коли розкриває специфіку психіатричної позиції [6, 8].

Безумовно, люди різняться за рівнем вираженості зазначених характеристик і здатностей. Тому континуум активності у спілкуванні можна представити полюсами «активний-пасивний». Індикаторами внутрішньої пасивної позиції, відповідно є протилежні психічні характеристики особистості: низький рівень внутрішньої саморегуляції, цілковита включеність («емоційна зануреність») у взаємодію; невміння передбачати реакцію партнера та можливі наслідки спілкування тощо.

Виділяючи індикатори зовнішньої активної позиції особи у спілкуванні, ми виходили з того, що вона нетотожна домінуванню і може виявлятися у формі як директивного, так і розуміючого спілкування [12]. Ці стилі спілкування суттєво різняться, але на нашу думку, саме їх спільні ознаки є індикаторами зовнішньої активної позиції у спілкуванні. До них належать: чіткість висловлювань, використання у висловлюваннях

займенника “Я”, уникнення безособових зворотів, тон голосу, міміка і жести, які виражають впевненість, демонстрування готовності (здатності) приймати рішення, демонстрування своєї компетентності та власних переваг над співрозмовником (це може бути зроблено і в досить м'якій формі, наприклад, прийоми активного слухання виражають вміння аналізувати інформацію, готовність діяти виважено тощо), регламентація діалогу (надання слова співрозмовнику, вибір теми та напрямку бесіди). Індикаторами зовнішньої пасивної позиції особи у спілкуванні є нечіткі висловлювання з надмірним чи недостатніми поясненнями; вживання безособових зворотів; невпевнена інтонація; скутість в рухах; делегування партнеру (визнання за партнером) права приймати рішення; згода на те, щоб співрозмовник регламентував діалог.

Поєднання внутрішньої та зовнішньої позицій формує варіанти особистісної позиції учасника спілкування: зовнішня пасивна-внутрішня пасивна, зовнішня пасивна-внутрішня активна, зовнішня активна-внутрішня активна, зовнішня активна-внутрішня пасивна.

Зіставлення позицій, які займають партнери у спілкуванні дає можливість прогнозувати ефективність впливу кожного з них. Очевидно, практичне застосування такого аналізу для розбору конкретних ситуацій вимагає врахування не лише позицій учасників взаємодії, але й інших чинників ефективності психологічного впливу. Партнери можуть займати однакові чи різні позиції у спілкуванні. В рамках тривалої взаємодії та побудови стосунків ефективніше впливатиме партнер, який займає активну внутрішню позицію, ніж той, чия внутрішня позиція пасивна. Проте активна внутрішня позиція не є необхідною умовою ситуативно ефективного впливу. Як варіант, партнер, який вирізняється здатністю до рефлексії, розумінням власних мотивів та критичністю, може піддатись чужому впливу, роблячи «інвестицію в майбутнє». Якщо в діаді обидві сторони займають і внутрішню, і зовнішню активні позиції, ситуативно визначальними чинниками ефективності психологічного впливу будуть їхні непсихологічні ресурси. Наприклад, більший вплив матиме партнер, який має владні повноваження. З психологічної точки зору, такі стосунки будуть симетричними, а в них існує висока ймовірність конкуренції. Водночас саме у ході спілкування (і ділового, і приватного) осіб, яким характерна активна внутрішня та активна зовнішня позиції, виникає тісна співпраця, і формується команда.

Отже, позиції, які займають сторони спілкування є одним з визначальних чинників ефективності психологічного впливу, який вони чинять один на одного. В реальній взаємодії позиція особистості (обидва її аспекти) рідко залишаються в межах виключно пасивності чи активності, займаючи переважно проміжне місце на зазначеному континуумі.

К.: ВГІ НАОУ, 2001. – С. 272-281.

4. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: навчально-методичний посібник / Б.М. Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.

5. Сікорський П. Педагогічні умови національного виховання учнів ПТНЗ / П.І. Сікорський // Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців [Текст]; [9-10 жовтня. 2013]: матеріали науково-практичної конференції. – Львів: Сполом, 2013. – С. 143 - 146.

УДК159.922:7.01

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Венчик О.В., викладач кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ

Творчий підхід необхідний в будь-якій сфері діяльності, зокрема в роботі працівників, специфіка діяльності яких пов'язана з екстремальними ситуаціями в яких часто виникає необхідність приймати рішення швидко та ефективно. Для того, щоб такий працівник був здатен приймати оригінальні, ефективні рішення він повинен розвивати в собі творчість.

Тому ми пропонуємо ряд рекомендацій щодо розвитку творчого мислення:

- свідомо прикладайте зусилля до того, щоб проявляти оригінальність і висувати нові ідеї;
- не хвилюйтеся про те, що про вас можуть подумати люди;
- намагайтесь мислити широко, не звертаючи при цьому уваги на заборони, що накладаються культурними традиціями;
- якщо ви помилилися при першій спробі, розгляньте інші варіанти і спробуйте знайти нові шляхи;
- будьте завжди відкритими для дискусії і перевіряйте свої припущення;
- шукайте пояснення дивних і незрозумілих явищ;
- долайте функціональну фіксацію і шукайте незвичні способи застосування звичайних речей;
- відмовтесь від звичних методів діяльності і спробуйте пошукати нові підходи;
- щоб продукувати «на ура» якомога більше ідей, використовуйте метод мозгового штурму;
- при оцінці ідей намагайтесь бути об'єктивними. Уявіть, що вони належать не вам, а іншій людині[за 1].

А також розвитку творчості особистості сприяють:

політичних, економічних, естетичних, філософських, релігійних та інших поглядах, національно-патріотичних якостях, моральних і національних цінностях, національному характері, розвинутій національній ідентичності, почутті любові до Батьківщини, самовідданості та готовності поступитися власними потребами, бездоганному виконанні службового обов'язку. Основою змісту національної свідомості є мова, національний характер, національна ідентифікація, національні цінності [1, с.222].

Національне виховання передбачає засвоєння особистістю духовних надбань українського народу, цілісного пізнання його духовно-творчих традицій на заняттях з окремих предметів і переростає в стратегічний напрям діяльності вищих навчальних закладів. Його основою є формування гуманістичних аспектів патріотичних почуттів, поглядів і переконань, які розвиваються та закріплюються у процесі навчально-пізнавальної і суспільно корисної діяльності.

На нашу думку, національне виховання майбутніх офіцерів служби порятунку повинно базуватися на принципах: виховання в курсантів почуття гордості за свою країну, поваги до державної символіки, мови, культури, традицій, виховання на прикладах героїчного минулого видатних постатей нашої держави, історії розвитку справи рятівника, любові до держави та народу, прагнення до милосердя, доброти, поваги, спонукання до самовиховання та самовдосконалення. При цьому одним з головних завдань має бути формування середовища, яке може впливати на навчально-виховний процес та його результати.

Таким чином розгляд проблеми національного виховання в підготовці майбутніх офіцерів служби порятунку у вищих навчальних закладах, сприяє створенню середовища де провідну роль відіграє інтегративний підхід, який органічно поєднує дві провідні функції вищого навчального закладу: навчальну та виховну. Саме комплексне вивчення проблеми національного виховання майбутніх офіцерів служби порятунку має привести до нових ефективних методів здійснення підготовки висококваліфікованих працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бец Ю. І. Роль національно-державної свідомості у процесі професійної підготовки офіцерів-прикордонників / Ю. І. Бец // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка / голова ред. кол. Ленков С. В. – К., 2009. – Вип. 21. – С. 217-223.
2. Зайченко І.В. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. 2-е вид. – К., «Освіта України», «КНТ», 2008. – 125 с.
3. Зонь В.В. Основи виховання волі курсантів вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України // Зб. наук. праць ВГІ НАОУ. –

ЛІТЕРАТУРА

2. Бодалев А. А. Психология общения / А. А. Бодалев. – М. : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
3. Дивитовская Н. А. О позиции личности / Н. А. Дивитовская // Социальная психология и философия. Вып.1. – Учен. записки ЛГПИ им. А.И. Герцена. – Т. 444/ Под ред. Б.Д. Парыгина. – Л., 1971. – С. 156-164.
4. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – СПб. : Речь, 2004. – 304 с.
5. Душкина М. Р. Психология влияния / М. Р. Душкина. – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.
6. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйтте. – СПб. : Питер, 2001. – 448 с.
7. Сидоренко Е. В. Тренинг влияния и противостояния влиянию / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2004. – 256 с.

УДК 159.955

ЗАДАЧА ЯК МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ МИСЛЕННЯ

*Карпенко В.В., доцент кафедри практичної психології
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат
психологічних наук, доцент*
*Карпенко Н.А., доцент кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат
психологічних наук, доцент*

Мислення як процес вирішення задач є характерним практично для всіх видів людської діяльності: науки, юриспруденції, освіти, бізнесу, спорту, медицини, літератури і навіть багатьох видів розваг. Тому однією з «одиниць вивчення» мислення є задача, яка є, на думку О.М. Леонтьєва [5], головною умовою, що породжує процес мислення та визначає спрямованість мисленнєвого процесу. Дослідження психології мислення є багатограним процесом знаходження як його особливостей і механізмів, так і способів його удосконалення, поліпшення та розвитку, в тому числі, в особливих, екстремальних умовах функціонування та професійної діяльності особистості.

Тому основна мета науково-психологічного вивчення мислення полягає в тому, щоб шляхом аналізу розв'язання задач розкрити процес мислення в істотних закономірностях його протікання. Разом із тим, на сьогоднішній день простежується явна недостатність в багатьох

вітчизняних і зарубіжних дослідженнях використання комплексного психологічного вивчення задачі – її феноменології, змісту, функціонування в процесі мислення – а також, аналізу самого поняття задачі, її ролі і місця в розумовій діяльності, її типологічних і процесуальних характеристик. Тим більше, як і будь-яке складне явище, задача розуміється в сучасній психології зовсім неоднозначно.

Термін «задача» вживається в психологічній літературі в різних значеннях. Існує не одне психологічне поняття задачі, а ряд понять, означених цим терміном, що мають різний зміст і різний рівень спільності. Зокрема, під задачею розуміють і вимогу, поставлену перед суб'єктом, і мету його дій, і ситуацію, що охоплює, поряд з метою, умови, в яких вона повинна бути досягнута, і словесний опис такої ситуації. Одним із продуктивних можна вважати визначення задачі, запропоноване Г.О. Баллом [1]. Він визначає задачу як систему, обов'язковими компонентами якої є, по-перше, матеріальний або ідеальний предмет (предмет задачі), що знаходиться в деякому початковому стані, і, по-друге, вимога задачі, тобто модель необхідного стану цього предмету. Тому, продовжуючи це визначення, можна стверджувати, що задача – цілком чітка і дуже важлива психологічна конструкція, що має різні функції. З одного боку, вона служить умовою для запуску мисленнєвого процесу. З іншого, задача – це форма взаємодії з невизначеністю.

О.М. Матюшкін вводить поряд із задачею поняття проблемної ситуації, визначаючи її як чинник, що викликає процес мислення. В результаті аналізу проблемної ситуації формулюється задача. Реальний процес мислення припускає постійні взаємопереходи від одних типів проблемної ситуації до інших [6]. Також на думку представників психологічної школи практичного мислення Ю.К. Корнілова і Є.В. Драпак проблема ситуація як онтологічна категорія стає предметом мислення суб'єкта (категорією феноменологічною). Поставлена проблема не лише визначає зміст і формальну структуру задачі, але й активізує мисленнєвий процес в цілому і мисленнєві операції зокрема, узагальнення успішних розумових дій при розв'язанні практичних задач [4].

Особливу увагу необхідно звернути на різні відмінності в самих задачах – їхніх видах, типах або класах. В якості прикладу продуктивної, на наш погляд, як в теоретичному плані, так і практичному використанні в дослідженнях, може бути використана класифікація задач, запропонована В.Ф. Спірідоновим [10]. Він відрізняє задачі за рядом нижчезказаних ознак.

1. За змістом вимог: 1) задачі на знаходження і на доказ; 2) задачі на перетворення; 3) на систематизацію; 4) на виведення структури; 5) на оцінку дедуктивних аргументів.

– організація процесу самовиховання, необхідність навчити все сприймати критично, глибоко аналізувати, бачити негативне, але не брати його із собою;

– залучення церкви, сім'ї, художньої літератури, засоби масової інформації до виховання школярів, об'єднання з ними спільних зусиль;

– створення належних умов для літнього виховання і відпочинку учнів;

– правильний вибір національних виховних ідеалів, обираючи до органів самоврядування та державних структур високоморальних, високоінтелектуальних та освічених українців [5, с.144-145].

Служба порятунку є системою органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невинного характеру, а також гідрометеорологічної діяльності. В умовах сучасної системи освіти виховання майбутніх офіцерів служби порятунку це неперервний процес, який передбачає комплекс організаційних, соціологічних, педагогічних, психологічних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких, соціальних та індивідуальних виховних заходів, спрямованих на усвідомлення особовим складом політичної мети діяльності служби, системи цінностей, які вони захищають.

Національне виховання розвиває особистісні якості майбутніх офіцерів. Воно будується на основі чітко визначених моральних, національних і військових цінностей, які знайшли свій відбиток у загальнолюдських цінностях, військових статутах, воїнському етикеті, гуманістичній парадигмі національного виховання. Ці цінності визначають ідеал військового виховання, обумовлюють основні якості особистості курсанта та курсантського колективу [3, с. 275].

Національна свідомість офіцера передбачає сформованість у нього національної самосвідомості, яка включає такі елементи: усвідомлення себе часткою певної національної спільноти; оцінку себе як носія національних цінностей; самореалізацію як суб'єкта соціальної дійсності. Національна самосвідомість як інтегративна якість особистості може втілюватися у різних формах національної ідеї, яка передбачає готовність особистості зміцнювати українську державу, зацікавленість і повагу до потреб і розвитку нації, прагнення до збереження власних національних традицій тощо. Національна свідомість майбутніх офіцерів – це особливе утворення, яке знаходить своє втілення у соціальних,

приділяють такі вчені, як Г. Ващенко, О. Вишневський, В. Сухомлинський. В наукових працях останніх років: І.Беха, В.Галузинського, М.Євтуха, М.Зубалія, Г.П'яковського, П. Сікорського, М.Сметанського, О.Сухомлинської, Г.Темка та ін., досліджені проблеми патріотизму та національних цінностей. Дослідження педагогічних умов морального і патріотичного виховання військовослужбовців здійснювали О.Барабанщиков, Г.Васянович, В.Вдовюк, А.Галімов, Д.Іщенко, М.Кабачинський, М.Нещадим, О.Пометун, М.Томчук, В.Ягупов. Деякі питання підготовки та навчання особового складу в системі ДСНС України, а саме про запровадження системи безперервної підготовки рятувальників висвітлено у працях, В. Ніконова, В. Корнева, А. Унукова, а також М. Столяра та О. Торічного. Проте, недостатньо дослідженими залишаються проблеми національно виховання майбутніх офіцерів служби порятунку під час підготовки у вищому навчальному закладі.

У сучасній практиці національного виховання мають місце суперечності, які потребують розв'язання, а саме між: вимогами суспільства до рівня національної вихованості студентів та курсантів служби порятунку та реальним рівнем їх національної вихованості; теоретично можливим рівнем національної вихованості студентів й курсантів та недостатньою реалізацією цих можливостей на практиці; вимогами до оновлення змісту, форм, методів й засобів виховання студентів й курсантів вищого навчального закладу та недостатнім рівнем реалізації цих вимог у практичній діяльності. Окрім того, національне виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в значній мірі залежить від умов національного виховання до вступу у вищий навчальний заклад.

Саме тому, мета даної статті полягає у виявленні сучасних підходів до національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів служби порятунку у ВНЗ.

Національне виховання – це створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає історичну ходу народу, перспективи його розвитку [2, с.125].

П. Сікорським виділено такі складові національного виховання:

- когнітивна складова (знання про себе, про свою родину, про свою націю і державу);
- спеціально змодельована діяльність, за допомогою якої закріплюється ті чи інші риси особливості, контролюється дотримання вивчених норм і правил, проводиться корекція неправильних дій;

2. За організацією і повнотою умов: 1) справжні задачі і 2) задачі-описи.

3. За кількістю інформації (її повноти і надлишковості для знаходження шуканого) завдання можуть бути розділені на 4 групи: 1) з повним набором необхідних умов (це означає, що суб'єкт розв'язування задачі отримує усю необхідну і достатню інформацію); 2) з нестачею деяких з них; в) з наявністю усіх необхідних і деяких надмірних умов; 3) з нестачею частини необхідних умов, але з присутністю надмірних; 4) правильно і неправильно поставлені завдання.

5. За параметрами мети: 1) відкриті і закриті задачі; 2) добре визначені і погано визначені задачі; 3) теоретичні і практичні задачі.

6. За наявністю засобів для вирішення: 1) творчі і репродуктивні задачі; 2) розв'язувані і нерозв'язувані задачі; 3) рухові (дієві), графічні (образні) і пропозиційні (вербальні) завдання; 4) «інсайтні» і «регулярні» завдання; 5) задані наперед і сформульовані по ходу розв'язання задачі.

Разом із тим, у вивченні мислення надзвичайно важливим є аналіз та дослідження задачі в його процесуально-етапному аспекті. Так О.М. Матюшкін цей процес розділяє на п'ять етапів, які залежать як від специфіки змісту поставленої перед випробовуваним проблеми, так і від його можливостей: 1) використання відомих способів розв'язання – етап «закритого» розв'язання проблеми, 2) розширення зони пошуку нових способів розв'язання – етап «відкритого» розв'язання проблеми, 3) знаходження нового відношення або принципу дії, 4) реалізація знайденого принципу, 5) перевірка правильності рішення. Вони складають лише загальну схему процесу розв'язання [6]. Аналізуючи розв'язання творчих задач, Я.О. Пономарьов [8] виділяє певну послідовність фаз творчого процесу: «логічний аналіз», «інтуїтивне розв'язання», «вербалізація інтуїтивного розв'язання», «формалізація вербалізованого розв'язання». В.О. Моляко [7], досліджуючи психологію конструкторської діяльності, виділяє наступні цикли вирішення задачі: підготовчі дії (розуміння умови), плануючі дії (формування задуму) і реалізуючі дії (перевірка задуму, експеримент).

Важливим також у вивченні мислення є в наявність мисленнєвому процесі певних прийомів, стратегій, згорнутих, алгоритмізованих дій, що допомагають суб'єктові успішно і за короткий час знайти правильне розв'язання задачі. Вже у ставших класичними дослідженнях Д.М. Узнадзе [11], присвячених психології установки, вказується на те, що процес мислення не може протікати абсолютно незалежно від тієї чи іншої установки суб'єкта або несвідомої готовності до дії. Коли людина стикається в процесі своєї активності з яким-небудь ускладненням (проблемною ситуацією, задачею), то вона, зупиняється на деякий час, припиняє потік активності для того, щоб отримати

можливість зосередитися на аналізі цього ускладнення і вирішити питання про характер подальшого продовження активності. В результаті цього виникає нова установка. І надалі мислення виступає на базі цієї установки і, відповідно, представляє окремий випадок її реалізації. Тому процес мислення не може протікати абсолютно незалежно від тієї чи іншої установки суб'єкта.

Також С.Л. Рубінштейн [9] вказує на те, що в ході процесу мислення утворюються певні «маршрути» або способи здійснення аналізу, синтезу тощо. Ці способи можуть здійснюватися як у вигляді несвідомо сформованих, так і автоматично функціонуючих операцій свідомо виконуваних дій. Б.М. Велічковський [2], Д. Канеман, А. Тверські [3], розглядаючи мислення як розв'язання задач, вказують на те, що в мисленні є присутній метапроцедури, що спрощують прийняття рішень. Але найбільш повно і глибоко в сучасній психології мислення поняття стратегій в поняттях своєї системно-стратегіальній теорії мислення дослідив академік В.О. Моляко [7]. Поняття стратегії розв'язання задачі В.О. Моляко визначає як більш менш гнучку систему суб'єктивно і ситуативно-зумовлених дій, в якій переважає тенденція до суб'єктивної переваги одних розумових дій іншим і охоплює усю структуру процесу розв'язання [7]. Поняття стратегії, вважає він, слід використовувати при аналізі розв'язання нових, творчих завдань, а при розв'язанні задач стандартних, типових доречно вживання понять «спосіб», «метод» і навіть «алгоритм». В.О. Моляко виділив п'ять основних стратегій – пошуку аналогів, комбінування, реконструювання, випадкових підстановок, універсальну стратегію. Кожну стратегію можна розділити на три основні частини, а саме: вивчення умови задачі, пошук шляху розв'язання, втілення гіпотези розв'язання [7].

Можна констатувати, що сам процес мислення в істотних закономірностях його протікання можна дослідити шляхом аналізу процесу розв'язання задачі. Розв'язання задач являє собою знаходження суб'єктом способів трансформації початкової ситуації (чи заданих змінних) в бажану, необхідну ситуацію (реальну або уявну) через проходження певних (як правило, послідовних) стадій, етапів. Разом із тим, процес мислення (як правило, продуктивного, творчого) характеризується наявністю певних прийомів, метапроцедур, «евристичних методів», «шляхів» досягнення, розв'язання, згорнутих, алгоритмізованих дій, що допомагають суб'єктові успішно і в короткий час знайти правильне вирішення задачі. Ці шляхи хоча і зумовлюють виникнення стадій розв'язання, але не є його стадіями або властивостями і найкраще ці феномени визначаються поняттям «стратегії мислення».

4. Шрайднер К. Как снять стресс. 30 способов улучшить свое самочувствие за три минуты. – М.: Прогресс, 1993. – С. 118.

5. Щербатых Ю. Психология стресса и методы коррекции / Ю. Щербатых – СПб.: Питер, 2006. – 256с.

УДК 377.8

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ПОРЯТКУ У ВНЗ

Великий Я.Б., заступник начальника курсу з виховної та соціально-психологічної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, капітан служби цивільного захисту

Національне виховання в умовах сучасної системи освіти, знаходиться сьогодні в процесі реорганізації, що призводить до становлення нових форм та методів його проведення. Слід зазначити, на даний процес значною мірою впливають усі політичні та соціологічні зміни, що виникають в нашій державі, які вносять свої корективи на сутність проблеми національного виховання.

Особливого значення набуває відношення молодого покоління до національних традицій, любові до Батьківщини, національних героїв, рідної мови та культури, національних цінностей. Настає необхідність формування нової моделі здійснення національного виховання, яка повинна забезпечити формування у молоді активної громадянської позиції, розвиток якостей громадянина-патріота своєї держави, що базується на засадах гуманізму, свободи, верховенства закону і соціальної справедливості, “суспільства, де громадяни самі вирішують свою долю у своїх же інтересах, а держава лише допомагає їм у цьому” [4, с.336].

Актуальність дослідження сучасної системи національного виховання визначається потребами суспільства у всебічній активізації інтелектуального і духовно-творчого потенціалу національних та загальнолюдських цінностей, суперечливими процесами входження особистості в соціальне життя, необхідності забезпечення єдності, наступності та послідовності виховних впливів різних соціальних інститутів, постійного коректування виховного процесу [3, с.274].

Національно-патріотичне виховання тривалий час досліджується в філософії, соціології, психології та педагогіці. Основну увагу концептуальним основам національно-патріотичного виховання

вольового зусилля до виконання діяльності. До основних характеристик почуття безсилля належать: 1) відчуття невдачі (неуспішність як особистісна риса) – основний компонент безсилля, виникнення заздрощів провокується усвідомленням втраченої енергії, сили, втрачених сподівань та надії; 2) почуття неповноцінності та незадоволеності собою («розпач собою») – «ні минуле, ні теперішнє не дає відчуття суб'єктивне відчуття насолоди та задоволеності»; 3) відчуття неповноцінності у порівнянні з іншими людьми – розвивається шляхом соціального порівняння, почуття симбіотичного характеру [2, С.45].

Таким чином, на основі проаналізованого матеріалу, заздрощі можуть бути віднесені до специфічних чинників виникнення психологічного стресу (таких як розлучення, професійна (особистісна) нереалізованість, психічна травма тощо) через їхні похідні властивості: труднощі у комунікації, неможливість реалізувати актуальну потребу, невміння отримувати задоволення від виконання діяльності та прожиття часу, неадекватні установки на життя та включення механізмів психологічного захисту [4, С. 118].

Заздрощі являються почуттям, яке формується як наслідок або передумова захисту самооцінки та самостварення в результаті несприятливого для особистості соціального порівняння: екстерналізаційний процес перенесення внутрішньої незадоволеності на міжособистісне спілкування та діяльність, шлях побудови стосунків з оточуючими. Даний процес дозволяє нам припустити, що у суб'єкта заздрощів відбувається виникнення психологічного стресу, зумовленого високим рівнем фрустрованості та, часто, аутоагресії. У суб'єктів, які переживають почуття заздрощів, гальмується вольова регуляція діяльності, можливий розвиток психологічного стресу різного ступеня інтенсивності, а також переважає орієнтація на стан виконання діяльності, а не на власне дію. Особи, що мають недостатньо розвинене вольове зусилля та вольові якості, відчувають труднощі у подоланні перешкод на шляху до поставленої мети, орієнтовані на стан та мають невпорядковані особистісні досягнення, гіпотетично, може бути властиве почуття заздрощів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аминов Н., Голубева Э. Книга о стрессе / Н. Аминов, Э. Голубева // *Вопросы психологии*. – 1977. – №5. – С.43.
2. Аркелов Г. Стрес та його механізми / Г. Аркелов. – *Вісник Московського університету* // *Психологія*. – №4. – С. 54.
3. Узнадзе Д. Психологические исследования / Д. Узнадзе. – М.: Наука, 1966. – С. 400 - 401.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект / Балл Г.А. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
2. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2-х томах. – Т. 2 / Величковский Б.М. – М.: Смысл: Академия, 2006. – 432 с.
3. Канеман Д. Рациональный выбор, ценности и фреймы // Д. Канеман, А. Тверски // *Психологический журнал*. – 2003. – Т. 24, №4. – С. 31–42.
4. Корнилов Ю. К. Практическое мышление: субъектная детерминация / Ю. К. Корнилов, Е. В Драпак // *Психологический журнал*. – 2010. – Т. 31, №2. – С.40–48.
5. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии / Леонтьев А.Н. – М.: Смысл, 2001. – 511 с. С. 327 - 337.
6. Матюшкин А. М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций: учебное пособие / Матюшкин А. М. – М.: КДУ, 2009. – 190 с. – С.130-133.
7. Моляко В.А. Творческая конструктология (пролегомены) / В.А Моляко. – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.

УДК 159.95:355.01

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ПРАЦІВНИКІВ ОВС У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ковальчук З.Я., заступник декана факультету психології з НМР
ННІППЕ Львівського державного університету внутрішніх справ
Ковальчук О.Я., студентка юридичного факультету Львівського
державного університету внутрішніх справ

Сучасний стан розвитку української державності, соціально-економічні та політичні перетворення, курс на демократизацію суспільства потребують підвищення ефективності роботи і поліпшення взаємодії всіх гілок влади, зокрема органів внутрішніх справ.

Організація роботи органів внутрішніх справ в умовах розбудови в Україні правової демократичної держави вимагає переходу від виконання репресивних функцій до функцій соціально-правового партнерства з населенням. У процесі виконання службових обов'язків працівник міліції опиняється в різних ситуаціях, що вимагають від нього

рішучих дій, професійних знань, навичок і вмінь. На наш погляд, всі ситуації в діяльності міліції можна розділити на стандартні (штатні), які не є надзвичайними, нестандартні (екстремальні), що вимагають від працівника відваги, особистої мужності, стійкості, і, навіть, героїчних вчинків, їх неможливо запланувати, але співробітники ОВС завжди повинні бути готові морально і психологічно діяти в таких умовах.

Останнім часом періодично виникають ситуації, коли професійні дії різних підрозділів міліції, що спрямовані на охорону громадського порядку, боротьбу із злочинністю, захист прав, свобод, життя і майна громадян і охорону інтересів держави, порушується раптовим ускладненням оперативних ситуацій. Звичні умови діяльності змінюють природні і технічні катастрофи, епідемії, масові заворушення, соціальні катаклізми, і, навіть, інколи, ведення бойових дій. Вони за власними вимірами значно порушують межі звичних норм, примушуючи використовувати неординарні та надзвичайні методи та прийоми роботи. Саме за проявами поведінки працівників ОВС у таких складних ситуаціях і формується імідж працівників силових структур.

Імідж – це специфічний образ-кліше, що символізує головну рису, сутність будь-якого суб'єкта у соціально-політичному процесі і завжди адресований не до розуміння, а до емоцій публіки: не доводить, а показує, створює враження.

Працівник міліції – людина, імідж якої на сьогодні залежить від професійних навичок, а також, що не менш важливо, від знання ділового етикету: так, зустрічаючись із невіглаством, зухвалістю і байдужістю серед представників правоохоронних органів, ми найчастіше згадуємо образ «сержанта Петренка», в іншому випадку – як його абсолютна протилежність – працівника міліції, який своїми характером, діями та зовнішнім виглядом уособлює кодекс «офіцерської честі».

Виникнення екстремальних умов зазвичай пов'язано, як з ризиком для людей, так і зі встановленням спеціального правового режиму, пов'язаного з підвищеною відповідальністю посадових осіб, з деяким обмеженням прав і свобод громадян (обмеження пересування, мобілізація на відновлювальні і рятувальні роботи), а також з посиленням повноважень органів державної влади, управління, МВС, СБУ, Збройних Сил, тощо, з метою поновлення і підтримання громадського порядку, захисту громадян, майна, власності, надання допомоги постраждалим, забезпечення умов переходу до нормального функціонування влади, управління, виробництва, суспільно-політичного життя. До завдань, що вирішують працівники міліції в цих умовах відносяться: попередження розповсюдження хибних чуток, наклепів, можливих масових заворушень, мародерства, крадіжок, вбивств, організація режиму допуску до осередків екстремальних умов, катастроф, контроль за виконанням посадовими

2. З позицій набуття особистої ідентичності заздрісник нездатний до процесу самодослідження та формування Я-концепції, схильний до постійного соціального порівняння, має нестійкі орієнтації у соціальних образах власної особистості, нецілісність усвідомлення сенсу власного життя або його розірваність, підвладний груповому тиску, схильний до маніпуляцій у спілкуванні.

3. З позиції самоактуалізації – нездатний до самоактуалізації та самовідновлення (основний чинник розвитку глибокого дистресу), відчуває постійний внутрішній дискомфорт і дисгармонію.

4. З позиції поведінкових реакцій – заздріснику властива маніпулятивна поведінка, невміння продуктивно взаємодіяти з оточенням, відсутність почуття спільності діяльності та її результатів, залежність від потреби у заздрощах (неможливість без них знайти потрібну та актуальну діяльність), деструктивні потяги та деструктивна поведінка щодо суб'єкта або об'єкта заздрощів.

5. За дослідженнями М. Владиславлевої («Исследование основных явлений душевной жизни»): почуття заздрощів може спровокувати виникнення гніву у ситуаціях незадоволення або страждання, які пов'язані із втручанням чужої волі. У протилежному випадку може виникнути шок, переживання, фрустрація, але не гнів. Заздрощі провокують виникнення антипатії та ворожості. При легких формах антипатії людина розмірковує над чужими благами та привілеями, при важких – залишається байдужою до страждань іншого. Посилення антипатії призводить до виникнення ворожості; посилення ворожості викликає ненависть; послаблення ненависті перетворюється на ворожість. Заздрощі виникають рідше або зовсім не виникають у випадку відчуття суб'єктом удачі. Відчуття невдачі суб'єктом формує почуття неуспіху, незадоволення собою, неповноцінності.

Найхарактернішою ознакою заздрощів – переживання сорому (як про рефлексивного сприймання себе іншими людьми). Людина відчуває сором за заздрощі лише перед іншими людьми, особливо, якщо вони близькі за соціальним статусом. Заздрощі взаємопов'язані із почуттям самоповаги, почуттям власної цілісності та повноцінності, самоактуалізованості особистості. Складовими частинами самоповаги є: 1) почуття власної сили – включає розвинену волю, сильний характер, діяльнісна активність, розвинені розумові здібності; 2) самосхвалення – конструктивна оцінка себе, усвідомлення власної цінності, почуття власної сили; 3) самоповага (гордість – у випадку штучного саморозвитку)[3, С. 400 – 401].

Почуття безсилля за умови почування заздрощів застосовується для позначення фізичної та психологічної слабкості («відсутність душевної та мускульної енергії»), що супроводжується відсутністю

хитрість, брехливість, егоїстичність, фрустрованість, комплекс неповноцінності.

2. Додаткові характеристики: почуття самотності, байдужість, зневіра, замкнутість, демонстративність, агресивність, втрата сенсу життя, самоїдство, дріб'язковість, схильність до депресії, хворобливе самолюбство, нездатність до продуктивної самоактуалізації, ревнісність, безпорадність, презирливість, низька стресостійкість, зрадливість.

Дестабілізуючий вплив заздрощів прямо позначається на розвитку особистості: вони знижують можливість до саморегуляції та саморозвитку, критичного осмислення власних вчинків, властивостей та здібностей. Формування внутрішніх складових переживання заздрощів сприяє виникненню соціального аутсайдерства, некритичності думки, неадекватної самооцінки, відсутності прагнення до саморозвитку, переважно "нижчі" мотиви діяльності та індивідуальні цінності, переживання внутрішнього дискомфорту, постійний інтерес до досягнень та перемог інших людей. Однак, поряд із цим, заздрощі можуть набувати властивостей внутрішньої активності, спрямованої на зміну людиною себе а свого ставлення до світу, а отже ставати рушійною силою розвитку суб'єктності у структурі свідомості як інтегральної властивості особистості.

Супутні переживання у структурі заздрощів, що спонукають до виникнення психоемоційного стресу [5, С. 45]:

а) для деструктивних заздрощів характерними переживаннями є негативізм, агресивність, фрустрація, неадекватне враження про власну особистість, ворожість, злість, ненависть, приниження;

б) для конструктивних – внутрішній дискомфорт, неповна задоволеність досягненнями, самокритичність, інтерес до досягнень інших;

в) універсальні характеристики (амбівалентні, взаємоперехідні) – суперництво, конкуренція, соціальне порівняння, бажання позитивних змін у житті.

Виникнення психоемоційного стресу під впливом заздрощів проходить за наступними закономірностями:

1. Формування заздрощів у сфері самосвідомості особистості проходить під впливом внутрішніх (цінності, суб'єктивні переживання, світогляд) та зовнішніх (соціальні впливи, зовнішні мотиви та потреби тощо) чинників зумовлює дезорієнтацію у власному Я. Усвідомлення невідповідного статусу болісно переживається заздрісником – відтак відбувається свідомий або несвідомий процес інкорпорації відсутніх елементів не через процес самопізнання і самовдосконалення, а за допомогою виокремлення предмету заздрощів.

особами особливостей режиму перебування на даних територіях. До основних функцій правоохоронних органів при виникненні екстремальних (нестандартних) ситуацій можна зарахувати:

- участь в мобілізації транспортних засобів, майна, власності (як державних, кооперативних, так і особистих – в разі потреби);
- обмеження інтенсивності та регулювання дорожнього руху;
- регулювання і контроль роботи торгівельної мережі;
- розподіл заїзду та виїзду в певні зони;
- виселення та переселення, в адміністративному порядку, різних категорій населення.

Вирішення цих завдань визначає особливості змісту і форм спілкування працівника ОВС в екстремальній ситуації, тому, що в цих умовах модель спілкування вимагає від співробітника дипломатичних здібностей, психічних особливостей поведінки людини в таких умовах.

Важливими обставинами, що відрізняють діяльність працівника міліції, є те, що виконання ним службових обов'язків, майже завжди відбувається в екстремальних умовах. Серед психологічних наслідків екстремальних умов перше місце посідає зростання емоційної компоненти в поведінці. У людини може знизитися здатність до самоконтролю, підвищитися нервово-психологічна напруга, активізуватися негативні емоції. З'являються почуття страху, відчаю, безнадії, гніву. На поведінку таких людей важче впливати раціональними, розумними аргументами. Працівник міліції в таких умовах повинен протиставляти їх негативним моральним почуттям, бути здатним стримувати себе і перебороти некеровані емоції, розум, волю.

Психічні особливості та характер екстремальних ситуацій дозволяють стверджувати, що працівнику міліції в спілкуванні треба особливу увагу приділяти моральному стану людей, підтриманню їх волі і духу. Для постраждалих дуже важливо відчувати увагу і підтримку органів вади, переконатися в тому, що вони застосовують всі засоби боротьби з лихом, що все робиться послідовно, цілеспрямовано, за єдиним планом, що ситуація є керованою. Люди повинні бачити, що працівник міліції не втратив спокою, волі і впевненості в своїх силах.

Професійна необхідність примушує співробітників спілкуватися з громадянами, справи яких не викликають симпатії та співчуття. Зустрічі та спілкування з ними відбуваються не за власним вибором та бажанням, а у зв'язку з виконанням службового обов'язку. Такі люди спричиняють появу негативної емоційної реакції. Однак професіонал повинен завжди бути готовим до взаємодії з будь-якою людиною, незалежно від особистих симпатій.

З іншого боку, кожен громадянин усвідомлює, що його відповіді на запитання представника влади можуть мати наслідки і, власне, для нього, і для багатьох інших.

Також, підвищення рівня екстремальності в сучасному суспільстві впливає на звичне ставлення громадян до працівників ОВС. Деякі вбачають в них захисників, що є носіями необмежених владних повноважень, інші – тих, хто завжди втручається в їх дії і заважає. Ці дві позиції щодо міліціонера впливають на спілкування, створюючи напругу. Безперечно, що уява про те, що будь-яке правопорушення веде до санкцій, обмежує людину, викликає стурбований стан.

Певні моральні особливості має спілкування працівників міліції з постраждалими в катастрофах, з заручниками, коли спілкування не має прямого здорового контакту. Основне завдання тут – стабілізація ситуації та емоційного стану потерпілих. Етичні прийоми в таких ситуаціях базуються на співучасті та співпереживанні.

Принциповими моментами сутності спілкування працівників правоохоронних органів з громадянами в екстремальних ситуаціях службової діяльності є вміння точно виражати і розуміти співрозмовників, приймати рішення виходячи з звичайної системи координат людини. Ці етичні аспекти є необхідною компонентою всіх вмінь, що визначають спілкування. Працівник міліції, за своїм службовим становищем, не має права відноситися безвідповідально до спілкування з людьми. Важливим фактором ефективності спілкування в екстремальних умовах є вивчення і врахування психологічних особливостей індивіда і його поведінки в конкретній ситуації. Все це впливає на формування позитивного іміджу працівника ОВС.

Авторитет органів внутрішніх справ України певною мірою підвищується завдяки зростанню професіоналізму й удосконаленню професійно значущих якостей (професійної компетентності, зрілості, бажання відповідати вимогам, які пред'являє діяльність до особи). На думку фахівців, які досліджують сутність феномену професіоналізму правоохоронця, успіх передбачає відповідний набір ознак та стан розвитку системи праксіологічних, професійно-ділових, комунікативних і особистісних якостей людини, які забезпечують успішну професійну діяльність і впливають на формування якісно нового іміджу правоохоронної системи в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лашина В. Л. До питання про сутність феномену професіоналізму правоохоронця / В. Л. Лашина // Становлення, розвиток відомчої освіти та науки, основні напрямки удосконалення підготовки кадрів органів внутрішніх справ України: Матеріали науково-практичної конференції. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. – С. 60-66.

Серед досліджень, присвячених вивченню особистісних якостей та властивостей, важливу роль посідають дослідження внутрішніх психологічних механізмів формування психічного здоров'я – стану повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутності хвороб та фізичних вад. Дослідники феноменології заздрощів (Платон, Аристотель, Ксенофонт, Сократ, Р. Декарт, Ф. Бекон, Ф. Ларошфуко, І. Кант, Б. Спіноза, С. К'єркегор, Ф. Гегель, А. Шопенгауер, А. Адлер, У. Джеймс, О. Кернберг, М. Кляйн, Х. Розенфілд, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг, К. Муздибаєв, І. Котова, І. Кон, О. Соколова, Р. Александрова, А. Бодальов, Е. Бреус, Н. Карпова, А. Ковальов, В. Куніцина, В. Лабунська, Ю. Менджерицька, В. Мясіщев) вважають їх властивими для упереджених особистостей, несамодостатніх, не спрямованих на самореалізацію власних здібностей і не здатних позитивно сприймати успіхи оточення та конструктивно оцінювати власні невдачі, проте така наукові позиції декларативні, а тому потребують експериментальної перевірки, спрямованої на з'ясування психологічної природи цього явища, значущість розуміння якого посилюється в умовах економічного розшарування громадян і прогресування соціальної нерівності.

Основні характеристики заздрощів – це дія на рівні психологічного захисту особистості заздрісника від власного сумніння та почуття неповноцінності, проекція та раціоналізація власної стратегії життя на інших суб'єктів; псевдопояснення результативності власного життя; перенесення відповідальності з себе на інших суб'єктів; перенесення відповідальності на об'єкти тощо [1, С.43]. Іще Аристотель зауважував, що заздрощі – це змагання, ревне бажання зрівнятися у досягненням з іншою людиною, прагнення самостійно досягти шани. Водночас, під впливом такого бажання, людина прагне того, аби інший не скористався тим, чого хоче досягнути вона, тобто виникає мотивація на руйнування, знищення предмета (або суб'єкта) заздрощів. На думку Аристотеля, люди не можуть бути добрими від природи, вони відчують заздрощі до осіб, подібних за статусом, створеними родинами, віком, обдарованістю, славою, благополуччям, тому якщо немає близької подібності – немає і заздрощів.

Психічний стан заздрощів є універсалізованим і може відрізнятися лише за ступенем інтенсивності прояву та керуватися виключно вольовими процесами. Психологічні характеристики переживання заздрощів виступають чинниками виникнення глибинноособистісних деструкцій та стресових станів:

1. Основні характеристики: жадібність, злість, нещирість, ненависть, ворожість, роздратованість, тривожність, підступність,

6. Яка освіта? (Якщо вчився мало і погано, вясни причини; швидко перевірте рівень шкільних знань, дізнайтесь про реакцію батьків).

7. Чи мочився (пісявся) в постіль в ночі? (при позитивній відповіді дізнайтесь про обставини, чи лікувався від енурезу, які наслідки, що зараз?).

8. Чи має татування?

9. Чи не належить до релігійних організацій, що забороняють носити зброю?

10. Якщо відлучався з дому без відома рідних терміном понад добу.

11. Чи є бажання служити у ВВ МВС України?

При такій послідовності запитань офіцер має можливість перекрити одне питання іншим і в той же час, з'ясувати для себе щось нове, почути, побачити нові риси особистості співрозмовника.

У випадку, коли у нього залишається час і є можливість поспілкуватись з родичами проблемних призовників, ми пропонуємо використати її. У крайньому випадку, психологи роблять це самі під час прибуття батьків на Присягу.

Таким чином, за допомогою керуючих документів щодо відбору призовників у ВВ МВС України, вивчення особової справи та аналізу спілкування, старший команди отримає непоганий результат у формуванні команди і вивченні майбутніх солдат.

Інформація разом з анкетами призовників, щодо вивчення команди призовників офіцер передає для подальшого вивчення психологам частини, офіцерам учбового збору частини, а після його завершення в лінійні підрозділи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації для роботи офіцерів (психологів) управлінні територіальних командувань, з'єднань та військових та військових частин внутрішніх військ на обласних збірних пунктах щодо психологічного вивчення призовників для комплектування внутрішніх військ МВС України. – Київ-2012. – 45 с.

УДК 159.923:613.86

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЗАЗДРОЩІВ ЯК СТРЕС-ФАКТОРА ОСОБИСТІСНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Васильченко А.В., аспірантка Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

2. Бойко І. В. Основні критерії оцінки діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України / І. В. Бойко // *Правова інформатика*. – 2003. – № 1. – С. 9-22.

3. Воробйова І. В. Основні чинники, що впливають на престиж професії співробітника сил охорони правопорядку / І. В. Воробйова // *Зб. наук. праць Харківського університету Повітряних сил*. – 2009. – Вип. 4(22). – С. 143-145.

4. Про затвердження системи оцінки діяльності органів внутрішніх справ на основі нових критеріїв: Наказ МВС України від 25 травня 2010 р. № 197.

УДК 159.9:37.015.3

КОНЦЕПЦІЯ ЗАГАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ (TQM)

Колодій І.С., професор кафедри психології, педагогіки і соціального управління Інституту права та психології, начальник відділу забезпечення функціонування системи управління якістю Національного університету «Львівська політехніка», кандидат педагогічних наук, доцент

Проблема якості освітніх послуг є однією з ключових (поруч із доступністю) для системи освіти будь-якої країни. Україна в цьому сенсі не є винятком. Швидше навпаки – жоден із численних українських вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) не входить до 500 кращих університетів світу за провідними світовими рейтингами. Для порівняння, в Австралії серед 39 університетів, з яких 37 державних і які охоплюють 94 % студентів країни, 8 входять до 200 кращих університетів світу. Нова Зеландія має 8 університетів, з яких 3 входить до 200 кращих. За радянських часів провідні ВНЗ не брали участі у світових рейтингах, проте опосередковано визнавалися конкурентоспроможними у світі. І хоча у 2012 р. намітилися певні позитивні зрушення, проте назвати їх показовими навряд чи можливо. Так два українських ВНЗ – НТУУ «КПІ» та Донецький національний університет – потрапили до ТОП-700 рейтингу найкращих університетів світу за оцінками британської агенції QS WorldUniversityRankings [8]. Проте лише у сьомій сотні.

На момент розпаду Радянського Союзу в Україні працювало 143 ВНЗ і 742 технікуми та училища, в яких навчалося в цілому 1,6 млн. студентів.

У 2013 році мережа вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації налічувала 823 закладів, з них державної форми власності 425

закладів, комунальної форми власності – 221, приватної форми власності – 177.

З 489 вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації 208 державної форми власності, 207 – комунальної та – 74 приватної. З 334 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації 217 державної форми власності, 14 – комунальної та 103 – приватної.

Сьогодні в системі вищої освіти України функціонують 197 університети університетів, 64 академій, 89 інститути, 243 коледжів, 109 технікумів, 118 училища та 1 консерваторія. 114 ВНЗ – мають статус національного.

У 2012/2013 навчальному році контингент студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності становить 2 млн. 170 тис. осіб, у тому числі понад 60,1 тис. іноземців із 146 країн світу.

Сьогодні, в умовах загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг України та входження її в європейське освітнє товариство забезпечення якості підготовки фахівців у ВНЗ набуває особливого значення. Ситуація, що склалася на вітчизняному ринку праці свідчить про те, що випускники ВНЗ – претенденти на посади, незалежно від рівня набутих теоретичних знань, в більшості випадків не задовольняють вимоги працедавців, як з боку рівня фахової підготовки, так і відношення до виконання своїх обов'язків.

Сьогодні в Україні контроль та оцінка якості освіти цілком покладається на державу. Насамперед на підпорядковані Міністерству освіти і науки України Державну акредитаційну комісію та Державну інспекцію навчальних закладів.

Їхня діяльність регулюється низкою законодавчих актів, основними з яких є: Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення діяльності органів освіти» від 10.10.1995 р. № 942/95; Постанова Кабінету Міністрів України «Про ліцензування освітніх послуг» від 29.08.2003 р. № 1380; Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за діяльністю навчальних закладів» від 25.01.2008 р. № 34; Указ Президента України «Про затвердження Положення про Державну інспекцію навчальних закладів України» від 08.04.2011 р. № 438/2011 та ін. Однак, наразі цілком очевидно, що система виключно державного контролю та оцінки якості освіти в сучасних умовах є застарілою і неефективною.

Сьогодні гостро стоїть питання про законодавче та нормативне забезпечення діяльності ВНЗ відповідно до сучасних реалій.

Теоретико-методологічним і практичним проблемам якості освіти, підготовки фахівців з вищою освітою присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених.

що не знав що робити.					
Участь у бійках	Я прий- мав декіль- ка разів	Ми билися до крові моєї чи супротивника (обвести)	Бувало, що я збивав суп- ротивника з ніг та копав його ногами	У бійці я не контролюю себе	Я не прийма в участі
За участь у бійках чи інші правопорушення	Мене затриму- вала міліція	Мені чи моїм батькам доводилося вдатись грошами за мої вчинки	Я ніс адміністра- тивну чи кримінальну відповідальність	Такого не було	

Кожна людина формує для себе особисто основні життєві цінності (принципи) та керується ними іноді все життя (поняття любові, дружби, життя та смерті, родинні зв'язки і т.і.). Якщо в житті людини грубо порушуються ці цінності, вона починає переглядати їх. Нерідко такі перегляди приводять до психічної хвороби, яка може мати короточасний, або затяжний перебіг. Це свідчить про незрілість нервово-психічної системи людини і має викликати у Вас занепокоєння станом здоров'я призовника. Прояв таких реакцій може бути різноманітним. Тому треба з'ясувати, як він зреагував в тій ситуації (смерть родичів, друзів, зрада дівчини, друзів, сімейні конфлікти, “незаконні” приниження і т.і.). Можливо офіцер почує чи побачить віддалені наслідки тих реакцій (ось тут необхідно як можна “боляче” натиснути на “рану” для того, щоб у повній мірі зрозуміти наскільки вона глибока і болюча) у вигляді сльозливості, почервоніння обличчя, незрозумілих рухів руками, бурчання про себе і т.і. В цілому вся розмова повинна продовжуватись не більше 5-7 хвилин. Можна подумати, що це замало, але при чіткій організації та повному розумінні мети розмови, цього достатньо.

Виходячи з вище написаного, ми пропонуємо офіцерам приблизний перелік питань, на які треба мати чіткі відповіді:

1. Скарги на здоров'я – є чи немає (звіряйтесь з даними особової справи), вияснити в яких диспансерах лікувався призовник і його близькі родичі.

2. Чи мав удари по голові, переломи кісток, струс мозку, втрату свідомості (при позитивних відповідях дізнайся про обставини події, чим закінчилась, які наслідки, що зараз?).

3. Чи є рідні тато і мама (при негативній відповіді дізнайся про обставини події, чим закінчилась, які наслідки, що зараз?).

4. Чи є родичі, які закінчили життя самогубством? (при позитивних відповідях дізнайся про обставини події, чим закінчилась, які наслідки, що зараз?).

5. Чи мав бажання покінчити життя самогубством? (при позитивній відповіді дізнайся про обставини події, чим закінчилась, які наслідки, що зараз?).

Положення офіцера повинне бути комфортне для нього. Він має бути розслабленим, має можливість вільно рухатись, робити записи, спілкуватись з особами, які допомагають у відборі і знаходяться поряд. Старший команди є своєрідним "центром". Призовник сидить перед ним, він бачить всю його фігуру. Це дає можливість контролювати його невербальну (неусвідомлену) поведінку: рух руками, ногами, жести, міміку. Таке бачення співрозмовника доповнює загальну картину його характеру та посилює уяву про нього, як особистість. Під час розмови повинна відчуватись доброзичливість до призовника, викликати у нього почуття довіри. Запитання повинні бути чіткими, зрозумілими призовнику. Якщо під час розмови офіцер відчуває напругу, треба змінити тему, відволікти співрозмовника від проблеми, але потім повернутись до неї з іншого боку, і врешті-решт отримати правдиву відповідь.

Питання анкети	Обвести відповідь з якою ви згодні				
При зміні місця навчання чи роботи	мені було важко пристосуватись до нових умов і колективу		я легко пристосовувався до нових умов та людей		
Порушення дисципліни при навчанні, на роботі, в побуті	Я допускаю в часто	Я деколи допускаю		Я не допускаю	
Найтяжчим моїм порушенням до призову було	Написати яке				
В моїй сім'ї батьки	Між собою не сваряться	Сваряться часто		Сваряться аж до бійок	
За рік що минув в моїй сім'ї	Помер близький родич _____ (напишіть хто)			Ніхто не помирав	
При вживанні спиртних напоїв моєю нормою	Є _____грам (напишіть скільки) горілки, вина, пива (обведіть)		Я не вживаю алкоголю		
Наркотичні чи токсичні речовини (куріння, ін'єкції, нюхання клею, вживання психотропних ліків)	Я не вживав	Я лише пробував		Доводилось (напишіть з якою періодичністю)	
У мене були думки (наміри) покінчити життя самогубством	Ні			Так	
Серед моїх близьких родичів (включаючи бабусь і дідусів)	Були випадки алкоголізму	Були випадки самогубств		Були випадки психічних захворювань	Таких випадків в мене не було
Дома я залишаю вагітну дівчину (дружину)	Так		Ні		
Бувало, що тривалий час (понад один день) я був надзвичайно знервований, настільки.	Так			Ні	

Серед зарубіжних фахівців у галузі управління якістю заслуженим авторитетом користуються такі автори, як: Е. Адам, Р. Бенсон, Е. Демінг, Дж. Джуран, К. Ісікава, Н. Кано, Т. Конті, Е. Кондо, А. Кросбі, Д. Нортон, Дж. Харінгтон, А. Фейгенбаум.

Вирішення проблеми якості освіти висвітлено й у дослідженнях таких сучасних вітчизняних учених: М. Кісіля, С. Ніколаєнко, І. Зязюна, Л. Карамушки, В. Кременя, В. Крижко, В. Лугового, Т. Лукіної, С. Майбороди, Н. Ничкало, О. Оболенського, І. Розпутенка, С. Сисоєвої, Л. Сігасвої, М. Степанко, С. Сьоміна та інших.

Теоретичне обґрунтування освітніх модернізаційних процесів в умовах входження України в єдиний освітній простір знайшло відображення у працях В. Андрущенка, В. Бебика, Я. Болюбаша, С. Гончарова, В. Журавського, М. Згуровського, В. Кременя, В. Мошинського, М. Степка та інших. Як зазначають вчені, сліпе копіювання Болонської системи не забезпечить досягнення позитивних результатів через значну розбіжність між соціально-економічною ситуацією, історико-культурними традиціями і менталітетом людей у нашій державі та країнах Європи. Цим зумовлена актуальність проблеми модернізації навчально-виховної діяльності у вищих навчальних закладах України з метою наближення її до загальноєвропейських стандартів з одночасним урахуванням наукового потенціалу та практичного досвіду національної вищої школи.

Так, науковець В. Шинкарук, аналізуючи напрями модернізації структури вищої освіти України, зазначає, що Болонський процес передбачає структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміну освітніх програм і проведення необхідних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи, проте він не передбачає уніфікації змісту освіти [6, с. 14].

Позицію вченого поділяє О. Полєвікова, вказуючи, що вплив глобальних політичних, економічних і соціальних трансформацій на систему освіти країн Східної Європи приводить до здійснення проєктів покращення змісту і форм освіти, зміни світогляду фахівця. У зв'язку з інтеграційними освітніми тенденціями та модернізацією системи освіти, підкреслює науковець, проблема адекватного осмислення зазначених процесів набуває особливої актуальності в Україні [5, с. 79].

Модернізація структури вищої освіти передбачає проведення ряду реформ. При цьому проводити їх необхідно виважено, щоб зберегти національні надбання та запобігти руйнації національної системи вищої освіти. Реформування вищої освіти, по-перше, передбачає оптимізацію мережі вищих навчальних закладів.

Сьогодні в Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 823 ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності, які

підпорядковані 28 міністерствам і відомствам, 10 з яких мають у підпорядкуванні лише один заклад. Такої практики не має жодна європейська країна. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що у країнах з ідентичними демографічними показниками середня кількість студентів в одному університеті становить, наприклад, в Іспанії – 22 тисячі студентів, в Італії – 23 тисячі, у Греції – 14 тисяч, у Словенії – 8 тисяч, а в Україні – лише 6,5 тисячі [6, с. 14].

Відомча підпорядкованість навчальних закладів часто заважає їх розвитку, запровадженню єдиних підходів до організації освітньої діяльності, що передбачає створення нової парадигми взаємодії навчальних закладів як з міністерствами і роботодавцями, так і з системою вищої освіти держави в цілому. Поділяємо точку зору В.Шинкарука, щоєпитання має бути вирішено на державному рівні шляхом прийняття відповідного урядового рішення.

Крім того, формування оптимальної мережі передбачає визначення типів доуніверситетських і університетських навчальних закладів, зокрема, доуніверситетські – професійніколеджі (сучасні ПТУ) і коледжі та університетські заклади – університети, академії. У професійних коледжах передбачається підготовка кваліфікованих робітників та фахівців тільки за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст». У коледжах здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» та «бакалавр».

В університетах і академіях здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», «магістр» та доктора філософії, а також підготовка та перепідготовка наукових, науково-педагогічних працівників шляхом їх навчання в аспірантурі та докторантурі.

Сьогодні Міністерство освіти і науки України, ВНЗ і роботодавці обговорюють питання про місце бакалавра в системі підготовки фахівців з вищою освітою.

По-перше, бакалавр має бути затребуваним на ринку праці, як у багатьох європейських країнах. Необхідно сформулювати громадську думку про достатній рівень компетентності бакалавра, який може якісно виконувати свої функціональні обов'язки відповідно до сучасних вимог виробництва або соціальної сфери послуг.

По-друге, модернізація структури вищої освіти передбачає запровадження національної системи кваліфікацій, що узгоджуватиметься із напрямками освіти та підготовки європейського простору вищої освіти.

По-третє, здійснення трициклової системи освіти.

Актуальність питання полягає в тому, що Указом Президента України збережений призов на строкову військову службу у внутрішніх військах МВС України.

Психологічно-професійний відбір призовників здійснюється у два етапи:

I. При попередньому відборі у районних військоматах.

II. В обласних збірних пунктах під час формування та відправлення команд в частини

I. За узгодженим графіком офіцери-психологи з частин прибувають у районні військомати під час збору там призовників. При цьому вивчаються повні особові справи, проводяться індивідуальні бесіди з кожним призовником, анкетування, здійснюється спостереження. При цьому оцінюється громадська зрілість, моральні якості, професійна спрямованість, поведінка в колективі. До анкетування у РВК можуть залучатися навіть шкільні психологи. Як правило ними використовуються тест-анкета «Прогноз-1(84)».

За результатами цієї роботи попередньо комплектуються команди призовників для проходження служби у внутрішніх військах.

II. Під час отримання та відправлення команд в обласних збірних пунктах також працює офіцер-психолог, але основне навантаження і відповідальність за якісний склад команди покладається на офіцера, що прибув для її отримання. Тому робота психологів частин полягає в ретельній підготовці-інструктажу офіцерам, що виїжджають за отримання команд практично у всі області України.

За досвідом ми пропонуємо їм здійснити групове анкетування призовників завчасно підготовленими анкетами.

Анкета не складна для заповнення призовниками, які здатні справитись за 7-8 хвилин, що дає можливість визначити осіб небажаних для призову.

Ми рекомендуємо офіцерам “прислухатись до себе” – які емоції він відчуває при роботі з призовником та його документами. Питання чи сумніви, які “народжуються” у офіцера в цей момент не треба подавляти в собі, а треба поставити призовнику (представнику військомату, лікарю, особам, які допомагають у відборі, родичам), та отримати для себе чітку, зрозумілу відповідь. Це дозволить офіцеру більш повно уявити собі особистість, яку він вивчає. Ми вчимо не соромитись задавати питання, які на його думку є некоректними, але з'явилися у нього. Тон розмови повинен бути рівним, спокійним, мало емоційним (не треба посміхатись, оголошувати оточуючим відповіді призовника, стидати його, сварити і т.д.). Невід'ємною частиною більш довірливого спілкування є положення його та призовника.

комунікація, мотивація, вміння приймати правильні рішення); інтелектуальний (компетентність, аналітична складова мислення); діловий, пов'язаний з особливостями нервової системи (працездатність, стійкість до стресів) [3].

Визначення цих якостей, у кожному випадку, залежить від специфіки напрямків навчальної діяльності, ситуацій, що виникають на практиці та службовій діяльності, її змісту, форм і методів набуття відповідних знань і навичок – на основі яких формується професійно-кваліфікаційна особливості майбутнього фахівця системи ДСНС.

Для оцінки ділових і професійних рис курсантів та студентів повинен використовуватись специфічний аналіз професійної компетентності майбутнього фахівця до діяльності в особливих умовах, а саме: політична та моральна легітимність, правова, соціологічна та управлінська компетентність.

Таким чином навчання у ЛДУ БЖД і наявність освіти самі по собі не зроблять людину щасливою, або навпаки. Проте вищий навчальний заклад ДСНС України – це велика школа життя, де можна отримати знання, професію, компетентність, навчитися швидко та самостійно приймати правильні рішення в обмежених часових рамках, що в подальшому і буде визначати особистісну позитивну позицію майбутнього фахівця рятувальника та сприятиме доброму самопочуттю і впевненості в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова Е. А. *Оценка и аттестация персонала*. / Е. А. Борисова – СПб.: Питер, 2002. – 256 с.
2. *Довідник типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад державних службовців*. – К.: Соцінформ, 2002. – 111 с.
3. Лозниця В.С. *Психологія менеджменту*. / В.С. Лозниця – К.: ТОВ «УВПК», 2001. – 227 с.
4. *Проблеми освіти: Наук.метод.зб.* / Кол.авт. – К.:Наук.-метод.центр вищої освіти, 2000. – Вип. 22. – 224 с.
5. *Проблеми освіти: Наук.метод.зб.* / Кол.авт. – К.:Наук.-метод.центр вищої освіти, 2000. – Вип. 29 – 164 с.

УДК. 159.9:355.01

РОБОТА ПСИХОЛОГІВ ТА ОФЦЕРІВ ПО ВІДБОРУ ПРИЗОВНИКІВ ДЛЯ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ У ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬКАХ МВС УКРАЇНИ

Ваврисюк Ю.Б., психолог військової частини 4114

Щодо ступенів бакалавра та магістра, то, як було зазначено, напрацьований досвід з організації, формування змісту підготовки та професійного використання цих фахівців, хоча проблемою залишається невідповідність кваліфікацій, що присвоюються випускникам, запитам ринку праці.

Серйозною є також проблема підготовки на третьому циклі – доктор філософії (PhD). Причиною цього є традиційне існування в Україні двох наукових ступенів (кандидат наук, доктор наук), а також те, що ці ступені в Україні можна отримати не тільки в університетах, але і в науково-дослідних установах різного підпорядкування, причому здобуття такого ступеня не завжди супроводжується навчанням в університеті. Це можна зробити, працюючи за науковою тематикою самостійно або під керівництвом провідного вченого.

Як правило, у багатьох європейських країнах загальний термін університетського навчання, який дає змогу отримати докторський академічний ступінь, становить не менше ніж вісім років (3–4 роки – бакалаврат, 1–2 роки – магістратура, 3–4 роки – докторантура). Кінцевий варіант адаптації підготовки фахівців на третьому циклі ще не визначений. Щодо цієї проблеми в Україні точаться дискусії.

У сучасному суспільстві якість освіти стає головним аргументом людського розвитку, який задовольняє, по-перше, прагнення людини до самовдосконалення і саморозвитку і, по-друге, потреби суспільства в освічених і висококультурних громадянах. В умовах європейської інтеграції Україна зобов'язана дотримуватися загальних стандартів якості освіти та постійно її підвищувати.

Важливою залишається проблема управління якістю освітніх послуг під якою розуміють скоординовану діяльність щодо спрямування та контролювання діяльності ВНЗ на забезпечення якості освітніх послуг.

Однією з концепцій управління якістю, яку найчастіше адаптують до умов вищої школи у світі, є загальне управління якістю (TQM), яке визначається як підхід до управління організацією, заснований на якості й участі всіх її співробітників в удосконаленні якості, і націлений на тривалий успіх завдяки задоволенню потреб клієнтів і корисності для всіх членів організації й суспільства загалом.

Прихильники моделі TQM зазначають три види або компоненти якості вищої освіти: якість розробки, якість вихідних даних і якість процесу. Якість розробки стосується як вихідних даних (наприклад, освітня програма, яка відповідає потребам студентів), так і процесу (напр., навчальний план, підходи до навчання, склад викладачів, розклад та інші фактори, які становлять освітню програму). Якість вихідних даних означає досягнення бажаних результатів.

Основними принципами моделі TQM в освіті є лідируюча роль керівництва, наукові методи й засоби, вирішення проблем за допомогою колективної роботи. Ці принципи функціонують взаємозалежно, утворюючи інтегровану систему, у центрі якої є обслуговування споживачів. Освіта є послугою, а студенти – споживачами, які виражають свою задоволеність освітніми послугами. Від викладачів та іншого університетського персоналу потрібне активне залучення в планування й впровадження бажаних змін шляхом застосування відповідних засобів і наукових підходів в атмосфері спільного прийняття рішень. Відповідно до моделі TQM організації повинні прислухатися до своїх споживачів, постійно оцінювати свою відповідність їх потребам та ініціювати зміни, щоб перевершити споживання своїх клієнтів. Крім того, ця методика включає дії, спрямовані на постійне вдосконалення якості, закликаючи кожного в організації прикласти максимум зусиль для вдосконалення своєї діяльності на кожному етапі.

Особливе значення набуває активна підтримка постійних змін в організації з боку керівництва. І, нарешті, принципом TQM, що домінує, є системне мислення, що відображене в «загальному» аспекті моделі TQM. Системне мислення означає визнання організацією, спрямованою у майбутнє, того факту, що успіх окремої особистості залежить від успіху інших.

Стосовно до освітнього сектору цей принцип свідчить про те, що неможливо поліпшити освітній процес, не працюючи зі студентами, які безпосередньо залучені до нього. Успіх викладачів, які проводять передові дослідження і менше викладають, залежить від успіху науково-педагогічних працівників з більшим навчальним навантаженням.

Отже, можна перелічити основні переваги впровадження моделі TQM у вищій школі:

1. Поліпшення якості обслуговування споживачів, університетських процесів, освітніх програм і процесу наймання персоналу.
2. Стимулювання змін і створення, таким чином, гнучких структур, які традиційно були далекі для університетської середина.
3. Залучення студентів і університетського персоналу до щоденних процесів прийняття рішень, що сприяє створенню почуття спільності.
4. Зміна відношення викладачів і персоналу ВНЗ до студентів, як споживачів освітніх послуг.
5. Перенос акценту із зовнішніх на внутрішні показники діяльності й розробка ефективних способів одержання інформації від безпосередніх споживачів освітніх послуг щодо якості отриманих послуг.

самореалізації особистості, підвищенню соціальної значущості та престижу знань. [2,4].

Сьогодення характеризується тим, що одночасно з розвитком вимог, які диктує перед нами суспільство, відбувається процес народження фахівця сучасного типу, в якому набувають особливого значення взаємовідносини як між перемінним складом так і між викладачами, що передбачає невпинне і послідовне впровадження технологічних, управлінських рішень, які спрямовані на підвищення ефективності використання сучасних методів і принципів педагогічної діяльності в навчально-виховному процесі ЛДУ БЖД ДСНС [1].

Одним із концептуальних підходів до підвищення ефективності навчально-виховної роботи з майбутніми рятувальниками являється досконала реалізація навчально - виховного процесу, принципів та ідей педагогіки співробітництва, спільну працю педагога, студента, курсанта. [1].

На нашу думку, загально-методичні рівні навчального процесу (нові навчально-методичні матеріали, нові методи тестування, використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, діалогічний метод освіти, який перетворює інформацію у знання і розуміння), повинні займати передове місце у педагогічній інновації практики підготовки спеціалістів служби ДСНС.

Підготовка майбутніх конкурентоспроможних фахівців, які вміють мислити стратегічно в осередку надзвичайної ситуації і поза її межами, здатних ефективно забезпечувати безпеку життєдіяльності, потребує нестандартних, інноваційних освітньо-педагогічних методик, методів, практики і засобів навчання, в обмежених часових рамках.

Основними елементами та складовими механізму оцінки професійності державного службовця є такі: соціально обумовлені риси (цілеспрямованість, морально-етичні якості, ставлення до навчання, мотивації праці); ознаки кваліфікації (знання, навички, вміння та звички, отримані курсантом та студентом у процесі навчання та службової діяльності); психологічні особливості працівника (пам'ять, воля, почуття, відчуття тощо); сукупність органічних рис (тип нервової системи, темперамент, характер, емоційно-вольова сфера, здібності) [3].

У процесі оцінки слід враховувати соціально-психологічні особливості кожного майбутнього рятувальника, пов'язані з його вродженими властивостями як особистості та набутими впродовж навчання внаслідок взаємодії з іншими членами взводу, групи. Кожна із зазначених структур своєрідно впливає на поведінку людини та на її професійну діяльність.

Фахові та ділові якості державних службовців можуть визначатися з урахуванням таких критеріїв: особистісний (активність,

робота з догляду за хворими. Однак, на нашу думку, це зовсім недостатньо. Визнання того, яку важливу роль відіграють у процесі одужання особистісні особливості хворого – і відповіднеспілкування з ним, – накладає певні обов'язки на увесь (у тому числі – і на середній) медичний персонал, що приймає участь у лікуванні.

На нашу думку, робота середнього медичного персоналу зараз вже не може зводитися до виконання механічних маніпуляцій, слід звільнити діяльність середнього медичного персоналу від цього автоматизму, що знеособлює. Якщо медичний персонал своїй професійній діяльності буде застосовувати психологію спілкування з хворими (особливо – в екстремальних ситуаціях невідкладної допомоги), її рівень цілому значно підвищиться, а також підтвердиться твердження Гіппократа, який зазначав, що «треба лікувати не хворобу, а хворого».

ЛІТЕРАТУРА

1. Харди И. *Врач, сестра, больной. Психология работы с больными* / И. Харди. – 4-е изд., стер. – Budapest : Akademiai Kiado, 1981. – 286 с.
2. Balint, M.: *The Doctor, his Patient and the Illness*. Pitman, London 1957, 355.
3. Bleuler, *Entwicklungsstadien in der psychiatrischen Praxis und Forschung in der Gegenwart*. Schweiz. med. Wschr. 91 (1961) 51, 1549-1555.
4. Bleuler, M.: *Bleiben wir am Krankenbett* / Schweiz. Med. Wschr. 700 (1970) 3, 89-96.

УДК. 159.923:378

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Бурак О.Б., викладач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Коваль І.С., старший психолог сектору психологічного забезпечення Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

В умовах переходу України до ринкових відносин, впровадження новітніх технологій науковці дедалі більшого значення приділяють проблемі підготовки спеціалістів в різних галузях освіти і науки.

Досягненню успіхів у здійсненні соціальних реформ сприяє пізнання закономірностей функціонування, фундаментальна підготовка спеціалістів, а особливо рятувальників. На особливу увагу заслуговує саме фахова освіта, яка спрямована на забезпечення професійної

Досвід роботи ВНЗ у галузі впровадження й використання сучасних методів управління з метою підвищення якості освіти показує, що завдання ефективного впровадження принципів менеджменту якості вимагає вдосконалення організаційної й функціональної структури ВНЗ, розробки плану його стратегічного розвитку на короткострокову й середньострокову перспективу, розвитку інноваційної інфраструктури, продуманої кадрової політики у сфері науки й освіти, формування мережі стратегічних партнерів, що забезпечують зворотний зв'язок у ланцюзі «ВНЗ – споживач – суспільство».

Успішність реалізації принципів і концепцій загальної якості у вищій школі залежить від створення підтримуючого середовища, яке ґрунтується на культурі якості. Перелічимо чергові 4 фактори, характерні для такого середовища:

1. Роль вищого керівництва. Керівництво ВНЗ грає лідируючу роль і особистим прикладом демонструє свою прихильність культурі якості. Перші керівники повинні добиватися єдності цілей і напрямів розвитку системи управління якістю освітніх послуг ВНЗ. Вони повинні створювати внутрішнє середовище корпоративного менеджменту, яке дозволить співробітникам бути повною мірою залученими в процес досягнення стратегічних цілей.

2. Завзятість та прихильність співробітників до принципів TQM. Модель TQM не сумісна зі швидким прийняттям рішень. Будь-які культурні зміни – реалізація принципів та інструментів якості і є культурною зміною – потребують витриманості та часу від організації.

3. Навчання й постійне вдосконалення кадрів. Забезпечення рівня компетентності персоналу в галузі методів управління якістю роботи ВНЗ відбувається за допомогою його ознайомлення із принципами й інструментами загального управління якістю.

4. Осмислення основних принципів моделі загального управління якістю та засобів їх втілення в освітній галузі дозволить: залучити весь колектив університету, у тому числі студентів до забезпечення високих результатів навчальної та наукової діяльності; створити систему управління якістю ВНЗ на основі системного підходу; чітко розподілити повноваження та відповідальність усіх рівнів керівництва; чітко сформулювати цілі та виділити ключові процеси.

Основними завданнями впровадження системи управління якістю (СУЯ) у ВНЗ є:

підвищення якості основних продуктів діяльності ВНЗ – наукових досліджень і підготовки фахівців через поліпшення управління діяльністю ВНЗ та основними процесами;

забезпечення міжнародного визнання якості основних продуктів діяльності ВНЗ та допомогою сертифікації СУЯ відповідно до міжнародного стандарту ISO 9001:2008;

підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на національному та міжнародному ринку освітніх послуг.

Висновки.

В Україні, як і в усьому світі, сформувалось розуміння важливості якості освіти й інтелектуального потенціалу нації як головного чинника забезпечення національної конкурентоспроможності освіти.

За останні роки Україна у сфері європейської інтеграції та підвищення якості освіти досягла чималих успіхів. У 2005 р. Україна приєдналась до Болонського процесу, і це стало важливим кроком на шляху реалізації стратегії входження України в європейський інтелектуальний простір у сфері вищої освіти. У 2008 р. Україна стала членом Європейського реєстру забезпечення якості, що стало наступним важливим кроком в напрямі забезпечення європейського рівня якості вищої освіти.

Хоча за умов економічної кризи не всі європейські стандарти якості освіти поки що дотримуються, Україна вже на шляху покращення рівня вищої освіти. Треба також пам'ятати, що окрім зусиль держави у вирішенні цього складного завдання, ми також повинні брати в цьому безпосередню участь, адже саме від нашої діяльності залежить рейтинг українських ВНЗ і країни в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДСТУ ISO 9001:2008 Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2008, IDT). – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 34 с.
2. Наказ Міністерства освіти та науки України «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» від 13 липня 2007 р. № 612. – К. : Мін-во освіти та науки України, 2007. – 10 с.
3. Кісіль М. В. Оцінка якості вищої освіти / М. В. Кісіль // Вища освіта України. – 2005. – № 4 (14). – С. 82-87.
4. Коротков Є. М. Концепція якості освіти / Є. М. Коротков // Підручник для директора. – 2006. – № 7. – С. 4-24.
5. Полевикова О.Б. Професійна педагогічна освіта в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах ВНЗ»], (Умань, 8-9 жовтня 2009 р.). – Умань : ПП Жовтий, 2009. – С. 79-80.
6. Шинкарук В. Системний підхід до дослідження інтеграційних процесів у вищій освіті України / В. Шинкарук, Х. Чаковський, К. Метешкін // Вища школа. – 2008. – № 9. – С. 12-19.

персоналу. Таким чином, низка завдань з лікування хворих переходить від лікаря саме до середнього медичного персоналу. Про це свідчить й історичний розвиток медицини, під час якого середній медичний персонал одержує все більше і більше завдань, знімаючи з лікаря все більше і більше навантаження. Колись, наприклад, лікароставклизми і вводив катетер, ще донедавна і ін'єкції робив тільки лікар, а зараз це усе робить середній медичний персонал. Розподіл роботи між лікарем і середнім медичним персоналом залежить від місця і умов роботи. Історично на нього впливали епоха, ступінь розвитку медицини, місцеві звичаї, практика. Лікар керує роботою середнього медичного персоналу, тобто він повинен знати його обов'язки, цілі й можливі психологічні (особливі) умови його професійної діяльності.

Середній медичний персонал натомість повинен знати, який підхід до роботи у лікаря, й усієї медичної установи, де він працює, межі цієї діяльності й психологічні особливості цієї діяльності. І лікар, і середній медичний персонал здійснюють спільну професійну діяльність, що заснована на одних і тих саміх принципах. Інакше кажучи, їм обом беззаперечно потрібне знання психології спілкування з різними категоріями хворих у різних умовах професійної діяльності. Саме психологія спілкування з різними категоріями хворих може бути використана медичним персоналом для подальшого професійного удосконалення, вона чудово застосовується на практиці.

Також, у повсякденній роботі лікарям і середньому медичному персоналу потрібні знання щодо того впливу, який здійснюють соматичні захворювання на пацієнта в цілому, про значення психогенних чинників хвороб тощо. Ці знання допомагають їм, наприклад, здійснити правильний вибір умов та засобів спілкування з різними категоріями хворих, зрозуміти їх, знайти до них потрібний психологічний підхід тощо.

Психологія спілкування медичного персоналу з хворими в екстремальних ситуаціях націлює увагу медиків на необхідність розвитку їх професійних знань, умінь та навичок, на розширення їх кругозору. Як зазначають закордонні науковці, для лікарів кінця ХХ-початку ХХІ ст. характерною була схильність до автоматизму, до збирання аналізів, механічності в роботі [1; 2; 3]. Спеціальні відділення так званого «інтенсивного лікування», «інтенсивної терапії» довели, що ніякими навіть найбільш сучаснішими досягненнями техніки, ніяким найскладнішим устаткуванням і апаратурою неможливо замінити особистої роботи лікаря, його безпосереднього спілкування з хворими. Без цього хворий залишається сам на сам не зважаючи ні на що [4].

Середній медичний персонал теж часто вважає, що точним виконанням покладених на них маніпуляційних обов'язків вичерпується

процедур чи досліджень), висувають до медичного персоналу нові вимоги щодо процесу спілкування, які вимагають від нього особливої поведінки.

У той же час, є і такі відомості (результати), які визначають особливості власне психології спілкування з хворими, і нізвідки не запозичені нею. Такими є, наприклад, спостереження, що були одержані під час екстремальних ситуацій невідкладної допомоги, заповіді медичного персоналу щодо різних категорій хворих, під час діагностики та встановлення їх попереднього діагнозу, прийому нових хворих тощо.

Загалом, кожна галузь медицини має свою психологію поведінки з хворими, яка підлягає глибокій і ретельній розробці (терапія, хірургія тощо) на основі індивідуальних співбесід, спостережень у відповідних спеціальних медичних установах. Емпіричних досліджень в Україні у цій галузі практично не проводилося і повідомлень щодо цього не публікувалося. Виникає запитання: наскільки треба (і чи необхідно взагалі) займатися психологією спілкування медичного персоналу з хворими (як і вирішенню проблем, що виникають під час цієї діяльності), адже серед лікарів і середнього медичного персоналу є низка таких, які є справжніми майстрами своєї справи. Проте ці майстри роботи з хворими мають чудові здібності та практичні навички, які допомагають їм інстинктивно, стихійно відчувати, як слід спілкуватись у тому чи іншому випадку (тут можна було б навести низку прикладів їх гуманізму, мудрості, такту). Отже, на нашу думку, однієї практики недостатньо.

Доцільно сформулювати, логічно обґрунтувати ті положення, якими медичний персонал повинен керуватись у своїй повсякденній професійній діяльності. Навіть і той медичний персонал, який володіє неабиякими здібностями та прекрасною інтуїцією, може покращити свій професіоналізм, зробити його ще більш ефективним, усвідомивши основні поняття і механізми цього процесу. Висока майстерність, розвинена техніка професійної діяльності не буває природженою. Усі схильні до помилок і здійснюють їх. Тому, на нашу думку, необхідно також займатися психологією особистості, спілкування медичного персоналу з хворими, психологією його практичної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Існує й питання про те, для кого призначається психологія спілкування медичного персоналу з хворими в екстремальних ситуаціях. Здається природним, що передусім – для середнього медичного персоналу, бо вони по суті здійснюють догляд за хворими. Існує таке твердження: «Середній медичний персонал доглядає хворого, а лікар – його лікує». Проте це не зовсім так, тому що і лікар доглядає хворого, і середній медичний персонал його лікує. У процесі лікування лікар дуже багато заходів здійснює за посередництвом середнього медичного

7. Becket N. *Quality Management Practice in Higher Education – What Quality Are We Actually Enhancing?* / N. Becket, M. Brookes // *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*. – 2008. – Vol. 7. – № 1. – P. 40–54.

8. De Jager H. J., Nieuwenhuis F. J. *Linkages Between Total Quality Management and the Outcomes-based Approach in an Education Environment // Quality in Higher Education*. – November 2005. – Vol. 11. – № 3. – P. 251–260.

9. *QS World University Rankings 2011/12* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2011> – Заголовок з екрана.

УДК 377.1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОФІЛЮ

*Корчевський Д.О., комп'ютерна академія “ШАГ”, кандидат
фізико-математичних наук*

Докорінні зміни, які відбулися у самій науці, а також різноманітні наслідки науково-технічного прогресу в різних сферах суспільного життя зробили необхідним приведення у відповідність до її досягнень змісту освіти” [1, с.5]. У контексті формування змісту професійної підготовки особливе місце займають професії, що виникли відносно недавно та інтенсивно зараз розвиваються. У першу чергу мова йде про підготовку фахівців у галузі комп'ютерних наук та технологій. Низка проблем, що виникають у формуванні цього змісту, де ще самі галузеві знання значною мірою перебувають у стані становлення, вирішується різними шляхами, причому найчастіше на практичному рівні.

Зміст освіти не є просто її компонентом, а особливим зрізом освіти, “змістом процесу прогресивних змін властивостей та якостей особистості, необхідною умовою чого є особливим чином організована діяльність” [2, с.54]. Такий підхід дозволяє сприймати сутність освіти так, що центральним об'єктом постає діяльність самої людини, яка набуває освіти.

Для ґрунтовного та чіткого опису інтеграції в її когнітивному аспекті, необхідно впорядкувати перш за все термінологію (властивості знань, характеристики знань, параметри знань тощо). Параметри знання – це величини, які характеризують властивості знання. Для введення якісних та кількісних характеристик знань необхідно розглянути деякі

властивості знань: спосіб прояву якостей знань відносно інших об'єктів, з якими вони взаємодіють. Причому, якість знань – це суттєві, стійкі властивості, завдяки яким вони є саме знаннями; кількість знань – відношення якісно однорідних знань чи однорідних елементів до певної системи цілісного знання; міра знань – єдність внутрішніх і необхідно пов'язаних протилежностей (якості та кількості знань). Взаємозв'язки між елементами знань становлять основу для їх інтеграції. Дослідження цих зв'язків дає можливість теоретично передбачити способи їх інтеграції. Предметні знання у сучасній науці поступово переходять у структури проблемного чи тематичного характеру.

Спираючись на виявлені особливості та характеристики інтегрованих знань, нами уточнено критеріїв відбору змісту професійної підготовки майбутніх фахівців комп'ютерного профілю: відповідності обсягу знань виділеному навчальному часові; доступність навчального матеріалу в ряді випадків забезпечується тим, що складні у контексті однієї предметної галузі знання є доступнішими в контексті іншої галузі знань; забезпечення науковості та практичної значущості навчального матеріалу; значущість конкретних елементів знань є більшою при розгляді змісту навчання в цілому, у всіх взаємозв'язках елементів знань; недостатня методично-матеріальна база для одного навчального предмета може компенсуватися можливостями іншого; психолого-педагогічна детермінованість закономірностями розвитку особистості та закономірностями соціального розвитку; цілісна система теоретико-практичних знань з комп'ютерних наук та технологій повинна проектуватися на навчальний процес; розподіл між навчальними предметами матеріалу з точки зору систематики наукових знань і їх педагогічної інтерпретації; урахування міжнародного досвіду побудови навчальних програм; урахування наявної навчально-методичної і матеріальної бази; цілісне відображення завдань формування творчої та самостійно мислячої особистості можливе лише на основі інтегративного підходу до структурування змісту навчання.

Таким чином, структурування знань базується на оптимальному поєднанні вихідних елементів знань: як основ наук, як галузей практичних знань та об'єктних інтегрованих знань. Саме інтегративні чинники спроможні регулювати співвідношення різноманітних знань та забезпечити їх сумісність. Використання інтегративного інструментарію забезпечує своєчасне вилучення другорядної та застарілої інформації і не допускає перевантаження змісту та надмірного зростання його обсягу. Функції окремих етапів навчального процесу визначають ступінь інтеграції знань.

На першому етапі стажер-психолог, як правило, є надмірно експансивним, на думку дослідників, а також схильним до спрощеного, дуалістичного мислення. На наступному етапі стажер вступає в період нестабільності, внутрішніх конфліктів і амбівалентності. На третій стадії інтеграції стажер-психолог досягає нового почуття особистого прийняття, у нього виникає більше почуття впевненості в плані професійної ідентичності, здібностей та продуктивності.

Таким чином, студент-психолог чи психолог-стажер, будуючи у свідомості цілісний образ професії, досягає професійної ідентичності, узгоджує уявлення про себе, як про особистість і уявлення про себе, як професіонала, з цим образом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильок Ф.Е. Структура образа // Вопросы психологии // <http://www.voppsy.ru/issues/1993/935/935005.htm>
2. Климов Е.А. Введение в психологию труда: Учебник для вузов. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
3. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер Пресс, 1997. – 607 с.

УДК 159.9:316.77

ПРОПЕДЕВТИКА ПСИХОЛОГІЇ СПІЛКУВАННЯ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ З ХВОРИМИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ НЕВІДКЛАДНОЇ ДОПОМОГИ

*Булаєвська О.В. Шепетівське медичне училище,
завідувач відділення «Сестринська справа»*

Психологія спілкування медичного персоналу з хворими в екстремальних ситуаціях невідкладної допомогизначною мірою є прикладною дисципліною, вона використовує величезний матеріал декількох галузей психології, таких як: психологія діяльності в особливих умовах, медична психологія, психіатрія, а також психотерапія. Досить багато знань з цих наук для психології спілкування медичного персоналу з хворими в екстремальних ситуаціях невідкладної допомоги можуть бути просто запозиченими. Але, в той же час, багато запозичених аспектів утримують нову точку зору, новий вектор розгляду. Наприклад, переживаннями страху, смутку, занепокоєння тощо інтенсивно займається і психологія, і психіатрія. Однак такі переживання (внутрішні умови), а також ситуації (зовнішні умови), що виникають під час надання хворому невідкладної допомоги (або, наприклад, під час медичних

(его-ідентичність) як сукупність уявлень про себе, які дають можливість відчувати свою унікальність та автентичність [3]. Отже, за допомогою ідентичності особистість може зрозуміти, ким вона є насправді.

Професійна ідентичність, в свою чергу, дозволяє особистості ідентифікувати себе з певною професією, з певною професійною спільнотою, побудувати в свідомості уявлення про себе як професіонала. Саме в цьому процесі важливе значення належить образу професії, з якою ідентифікує себе особистість.

Василюк Ф.Е. виділяє в психічному образі такі важливі характеристики, як його цілісність, осмисленість, а також його чутливість (тобто зумовленість чуттєвістю та вираженість у чуттєвих ознаках – кольорі, формі, т.д.). Дослідник вважає, що образ є осмисленим завдяки певному значенню, яке цей образ в собі містить. В образі поєднуються значення та чутливість [1].

Образ професії – це суб'єктивна модель певної професії. За Є.А.Клімовим, образ об'єкта (професії) утворюється наступними складовими: 1) чутливий образ (сенсорний, перцептивний); 2) репрезентативний конкретний образ (представлений в пам'яті, уявленнях); 3) репрезентативний опосередкований образ (поняття, схеми, системи понять, засвоєні алгоритми дій) [2;с.35]. Образ професії психолога може включати в себе на рівні репрезентативного образу поняття про обов'язки та вимоги діяльності; особливості взаємостосунків з клієнтом; знання та уявлення про динаміку роботи, основні етапи та процедури.

Образ суб'єкта, на думку Є.А. Клімова (в даному випадку – себе як професіонала) утворюється такими складовими:

- Актуальний «Я-образ» (знання про свій функціональний стан в даний момент, про своє місце в системі міжособистісних стосунків, свої можливості та обмеження).

- Узагальнений «Я-образ» («Я–концепція» - «Я» в минулому, «Я» тепер, «Я» в майбутньому; «Я» серед інших, «Я» як представник професійної спільноти, «Я» як організм, як індивідуальність, як представник суспільства)[2с. 36].

Ідентифікуючи себе з професією психолога, особистість формує уявлення про особистісні риси, які є необхідними, чи, навпаки, небажаними для втілення у діяльності. Крім цього, у процесі професійного становлення відбувається порівняння реального образу себе як професіонала та ідеального образу (тобто, сукупність уявлень про те, яким повинен бути професіонал).

Американський дослідник Loganbill та ін. описують розвиток професійної ідентичності психолога як такий, що проходить через три стадії під час стажування: стагнації, сплутаності свідомості та інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арцишевська М. Р. Інтеграція змісту освіти: [моногр.] / М. Р. Арцишевська, Р. А. Арцишевська. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 316 с.

2. Леднев В. С. Содержание образования: учеб. пособие / В. С. Леднев. – М. : Высш.шк., 1989. – 360 с.

УДК: 159.923.2.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ

Кулаков Р. С., доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат психологічних наук

В умовах соціально - економічних перетворень в Україні питання професійного самовизначення випускників середніх загальноосвітніх навчальних закладів набувають все більшої актуальності. Зазначимо, за результатами досліджень вітчизняних вчених (К.Альбуханова-Славська, Б.Ананьєв, Л.Анциферова, І.Бех, Л.Божович, О.Кононко, Н.Коломинський, Г.Костюк, О.Леонтьєв, К.Платонов, Б.Федоришин) переважна частина випускників школи здатна до усвідомленого й обґрунтованого професійного самовизначення. Доведено, що ефективність названого нами вище процесу визначається сформованістю самооцінки особистості, стійкістю й гармонійністю її будови, адекватним рівнем професійних домагань. Саме тому до закінчення школи у дитини диференціюються, індивідуалізуються і стають усвідомленими інтереси до різних видів діяльності, формується образ „Я у майбутньому світі професій”.

Безпосередньо пов'язані з процесом професійного самовизначення особистості також і окремі протиріччя юнацького віку. Це, перш за все, протиріччя між прагненням проявити себе у декількох видах діяльності і необхідністю остаточно визначити свою життєву позицію, обрати для себе конкретну професію. Наступним і не менш значущим протиріччям є самооцінка своїх можливостей і придатності до певної праці та практичними можливостями у реалізації своїх намірів. Важливим є також протиріччя між результатами пізнання обраної професії і першими практичними уявленнями дитини про неї, сформованими раніше із розповідей інших осіб, з книг, кінофільмів і т.д.

Загалом, професійне самовизначення у ранній юності є результатом тривалого процесу розвитку особистості, а адекватна

самооцінка й професійні домагання забезпечують усвідомлений та обґрунтований професійний вибір дитини, який узгоджений з бажанням і можливостями та потребою ринку праці у фахівців.

Сучасними дослідниками проблем шкільної профорієнтації (С.Кряжде, В.Маркіна, О.Мельник, Є.Павлютенков, К.Платонов, М.Пряжніков, В.Синявський, Б.Федоришин, С.Чистякова) професійні домагання учнівської молоді розглядаються в безпосередньому взаємозв'язку з внутрішніми механізмами (самопізнання, самооцінка, самовдосконалення) активізації професійного самовизначення особистості і досліджуються у площині побудови програми входження молоді людини в певне професійне середовище [6].

Вченими доведено, що професійні домагання, самооцінка особистості та виявлені між ними функціональні взаємозв'язки задають напрям активності дитини (спрямованість на досягнення успіху і спрямованість на уникнення невдач) у процесі вибору майбутньої професії. Саме самооцінка є компонентом самосвідомості особистості, яка містить у собі знання про власну самоцінність, оцінку самої себе через ієрархію значущих цінностей. При цьому самооцінка людини тісно пов'язана з рівнем її домагань, які якісно характеризують складність сформованих нею цілей і завдань діяльності в перспективі. Тобто, рівень домагань особистості за такого їх розуміння, розглядається як обраний напрям реалізації сформованої у неї самооцінки.

Наголошуючи на самопізнанні, як найголовнішому змісту розвитку дитини старшого шкільного віку, Л.Божович стверджує про становлення у цьому віці стійкої самооцінки, яка базується на рівні домагань. Саме це, на її думку, породжує потребу в дитині бути не лише на рівні вимог оточуючого середовища, а й на рівні власних вимог і власної самооцінки. Дослідницею було виявлено, що нездатність дитини задовольнити сформовані домагання спонукають її до гострої потреби заниження самооцінки, результатом якої стають негативні переживання й афективна поведінка [2].

Таким чином самооцінка й рівень домагань старшокласника визначають сформованість його готовності до обґрунтованого професійного самовизначення і досягнення у майбутньому професійного успіху в обраній діяльності. Оскільки закінчення загальноосвітньої середньої школи дитиною передбачає необхідність зміни соціального статусу, то цілком закономірним є також вирішення в цей період проблеми професійного самовизначення. При цьому сформованість самооцінки й рівня професійних домагань старшокласника визначають його прагнення обрати професію й досягнути в майбутньому цілей певної складності. Тобто, можна стверджувати, що професійні домагання є

ЛІТЕРАТУРА

1. Барко В.І. Роль креативності у формуванні професійної компетентності // Вісник Національної академії оборони України. Зб-к наук. Праць. – К.: НУОУ, 2010. – Вип. 6 (19). – С. 69-75.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.vvsu.ru/dap/development_program/files/zimnyaya.pdf
3. Когнітивна психологія / Х. Гейвін. – СПб.: Пітер, 2003. – 272 с.: Іл. – (Серія «Концентрована психологія»)
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: К.У.С., 2004. – 112 с.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление развития и реализации / Дж. Равен. – М.: Академия, 2002. – 412 с.
6. Словник ініціативних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.

УДК 159.955

ЗНАЧЕННЯ ОБРАЗУ ПРОФЕСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПСИХОЛОГА

Брочковська Ю.Б., викладач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Професійна підготовка, становлення особистості як професіонала – це тривалий процес, що становить собою поетапне та цілісне формування певних рис, вмінь, навичок; певних цінностей та установок. У цьому процесі «Я» особистості набуває нового виміру - «Я-професійне», що являє собою уявлення особистості про себе як про професіонала, фахівця у певному виді діяльності.

Феномен професійної ідентичності досліджувався такими зарубіжними науковцями, як М.Аргайл, С. Джошел, Т. Ллойд, П. Муллен, Дж. Соненфелд, Р. Фінчман, а також вітчизняними авторами – В. Асєєв, М. Будякіна, К.Гуревич, З.Срмакова, О.Срмакова, Н. Іванова, Є.Клімов, Л. Куліненко.

Існують різні підходи до тлумачення професійної ідентичності, яка являє собою одну з форм особистісної ідентичності. Якщо узагальнити різні визначення феномену особистісної ідентичності, то можна визначити її як процес і результат цілісного сприйняття особистістю самої себе. Е.Еріксон розглядає особистісну ідентичність

отримані знання в практичній діяльності і досягати високих результатів в професійній діяльності, а також підтримують емоційний фон особистості. Рівень сформованості функцій компетентності внутрішньо обумовлений її структурою [1].

Внутрішню структуру компетентності можна подати у вигляді сукупності компонент: мотиваційного (готовність до прояву компетентності), когнітивного (володіння знанням змісту компетентності), поведінкового (досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях), ціннісно-смыслового (відношення до змісту компетентності та об'єкта її застосування), емоційно-вольового (емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності) [2].

Склад компетентностей дуже різноманітний, тому учні намагаються певним чином згрупувати їх. Так, наприклад, виділяють такі інваріанти терміну „компетентність”: професійна, педагогічна, психологічна, комунікативна, управлінська тощо. Зокрема, І.О. Зимня, ґрунтуючись на працях вітчизняних психологів виділила чотири блоки компетентностей: *базовий* – інтелектуально-забезпечуючий; *особистісний* – особистісно-забезпечуючий; *соціальний* – соціально-забезпечуючий життєдіяльність людини та адекватність взаємодії з іншими людьми, групою, колективом; *професійний* – забезпечуючий адекватність виконання професійної діяльності [2].

Поряд з класифікацією компетентності, існують також і рівні компетентності: від «повної некомпетентності», тобто нездатності впоратися з поставленими завданнями та вимогами, до «високої компетентності» – конкурентноздатності та талановитості [4].

На основі дослідження та аналізу доробок науковців ми дійшли висновку, що компетентність доцільно розглядати як адекватну орієнтацію людини у різних галузях її діяльності, причому на перший план виходить здатність особистості до активних дій, пов'язаних із умінням використовувати теоретичні знання у практичній діяльності. На нашу думку, компетентність можна розглядати як спосіб реалізації знань, умінь, що сприяє самореалізації особистості. Компетенція – це вимоги до фахівця, обсяг його професійних функцій, умови професійної діяльності. В освітній діяльності компетенція виступає як модель діяльності фахівця за професійним призначенням та визначається через освітньо-кваліфікаційну характеристику.

якісною характеристикою ефективності професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці.

Під час розгляду проблеми ролі самооцінки та рівня домагань у структурі професійного самовизначення старшокласників важливо розглядати їх у складному, єдиному, взаємозалежному процесі взаємодії особистості і середовища. Тобто професійне самовизначення визначається певним поєднанням особистісних особливостей індивіда, мотивів, які впливають на особистість, та чинників оточення і середовища. Це поєднання розглядається із погляду принципу психологічної єдності особистості та навколишнього світу, який був висунутий К. Левінім. Відповідно до цього принципу, особистість і подія взаємно «заломлюються», у залежності від психологічної переробки індивідуумом різних обставин життя, які, відповідно, викликають різні переживання та реакції [7].

З погляду практичних психологів, існує діалектичний взаємозв'язок між стресовою ситуацією та особливостями професійного самовизначення особистості. Цей взаємозв'язок можна виразити таким чином - чим гостріше та раптовіше діють негативні чинники екстремального середовища, тим меншу роль відіграють особистісні якості, і навпаки, при зменшенні масивності та гостроти впливу цих стрес-чинників, індивідуальні властивості особистості набувають більшого значення.

У конкретної людини можливість забезпечення успішності професійного самовизначення визначається складною взаємодією негативних стрес-чинників середовища й особистісних особливостей, в яких ці чинники знаходять найбільш слабе місце в індивіда, з метою подолання його опору. загальнонаукової системної методології. Одним із важливих напрямків дослідження особливостей процесу самовизначення старшокласників в стресових ситуаціях є виявлення психологічних механізмів і детермінант даного процесу. Серед психологічних механізмів, що забезпечують надійність професійного самовизначення провідна роль належить самооцінці та рівню домагань, які дозволяють своєчасно запобігати або виявляти вже зроблені помилки. При цьому характер функціонування самооцінки та рівня домагань суттєво визначається індивідуальними особливостями людини: тип нервової системи, екстраверсія або інтроверсія, спрямованість особистості (її мотиви), тривожність, відповідальність, дисциплінованість, стресостійкість, упевненість у собі тощо [3].

Щодо самооцінки, то вона, як основна складова самосвідомості, є важливим регулятором поведінки людини в стресових ситуаціях. Від рівня самооцінки залежать взаєморозуміння людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до невдач. Тим самим,

самооцінка впливає на ефективність процесу професійного самовизначення та подальший розвиток особистості. Вона тісно пов'язана з рівнем домагань особистості, тобто ступенем ускладнень щодо досягнення мети, яку вона ставить перед собою. Розбіжності між реальними можливостями людини ведуть до того, що вона починає неправильно себе оцінювати, унаслідок чого її поведінка стає неадекватною.

Серед психологічних чинників запуску механізмів самооцінки, рівня домагань у професійному самовизначенні важлива роль належить мотивації, а також таким рисам характеру, як відповідальність, сумлінність, почуття обов'язку тощо. Роль цих рис характеру особливо зростає в екстремальних та стресових умовах діяльності.

Науковці припускають, що в структурі мотивації професійного самовизначення в стресових ситуаціях можуть переважати різні мотиви, які, зрештою, визначають конкретний тип мотивації у професійному самовизначенні: гуманістичний; активно-пізнавальний; самоактуалізуючий; активно-творчий; Я-центрований; ситуативний (адаптивно-невизначений).

Практика свідчить, що співвідношення специфіки професійного самовизначення в стресових ситуаціях з мотиваційними особливостями особистості є динамічним процесом, в якому виникають і розвиваються (або регресують) певні цілі та мотиви у контексті майбутньої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности: учебное пособие для вузов / В. А. Бодров. – М. ПЕР СЭ, 2001 – 511 с.
2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избр. психолог. труды (узд. 2-е) / [Л. И. Божович; под ред. Д. И. Фельдштейна]. – Москва-Воронеж, 1997 – 351 с.
3. Бороздина Л. В. Увеличение индекса тревожности при расхождении уровней самооценки и притязаний / Л. В. Бороздина, Е. А. Залучёнова // Вопросы психологии, 1993. – №1. – С. 104 – 113.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития / Зеер Э. Ф. – М.: Академия, 2007. – 240 с.
5. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению / [под ред. С. Н. Чистяковой, А. Я. Журкиной]. – М.: Филология, 1997. – 80 с.
6. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник [для пед. працівників] / За ред. О. В. Мельника. – К.: "Четверта хвиля", 2009. – 223 с.
7. Федяев А. А. Соотношение уровня притязаний, мотивации достижения и самооценки на этапе профессионального становления личности:

Розуміння компетентності в рамках когнітивного підходу – «це вищий рівень розвитку когнітивних навичок, вона займає важливе місце в когнітивній психології» [3, с. 170].

У вітчизняній психології можна знайти безліч різних визначень поняття «компетентність». І.О. Зимня поняття «компетентності» трактує як актуальну особистісну якість, що формується; інтелектуально і особистісно обумовлену соціально-професійну характеристику людини, що ґрунтується на знаннях [2]. Автор розуміє під компетенцією деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, алгоритми дій, систем цінностей і відносин, які потім виявляються в компетентності людини.

Можна констатувати, що в психології компетентність визначається як система знань і здібностей або внутрішній світ людини.

В педагогіці дослідженням поняття «компетенція» та «компетентність» і вивченням компетентнісного підходу займалися такі вчені як С.П. Бондар, Т.Г. Браже, В.А. Кальней, Е.М. Луговська, О.П. Калита, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, А.В. Хуторський, С.Е. Шишов і ін.

У педагогіці поняття компетентність використовується в якості терміну, що дозволяє описати кінцевий результат освітнього процесу, як рівень досягнення компетенцій, тобто тих вузлових питань, стосовно яких фахівець має належні знання і досвід. Головною оцінкою компетентності вважається не тільки і не стільки наявність і значний обсяг знань і досвіду, скільки вміння їх актуалізувати, коли потрібно, і використовувати у процесі реалізації своїх службових функцій.

Як бачимо, тлумачення даних термінів не дають однозначної відповіді про співвідношення цих понять, що призводить до різного їх розуміння у науковій літературі. Внаслідок цього існує декілька підходів до визначення змісту поняття «компетентність». У переважній більшості досліджень не розділяються поняття «компетентність» і «компетенція», вони вживаються як синоніми (С.П. Бондар, Т.Г. Браже, І.О. Зимня, Дж. Равен, С.М. Шишов), інші вважають, що вони суттєво різняться (А.В. Хуторський). Аналізуючи думки фахівців щодо цієї наукової категорії, можна констатувати, що різні підходи до її трактування обумовлені особливостями структури діяльності фахівців різних професійних сфер, а також різноплановими позиціями дослідників. Беззаперечним є той факт, що зазначена дефініція є неоднозначною.

Зупинимося на розгляді та аналізі основних функцій, які виконує компетентність. До них, на думку фахівців, належать: мотиваційно-спонукальна, гностична, діяльнісна, емоційно-вольова, ціннісно-рефлексивна, комунікативна. Усі функції сприяють забезпеченню свідомої, мотивованої поведінки, спонукають до спрямованості та розвитку уміння розв'язувати життєві та професійні проблеми, втілювати

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордон, Л. А. Социальная адаптация в современных условиях / Л. А. Гордон // Социол. исслед. – 1994. – № 8-9. – С. 3-16.
2. Іванов, Д. А. Граничні психічні розлади та дезадаптаційні зриви у військовослужбовців строкової служби / Д. А. Іванов. – К., 2006. – С. 130-132.
3. Охременко, О. Р. Діяльність у складних, напружених та екстремальних умовах / О. Р. Охременко. – К. : Нац. академія оборони України, 2004. – С. 12-17.
4. Шевченко В. Є. Сучасні організаційно-методичні аспекти психофізіологічного супроводу особового складу військових спецконтингентів призначення: монографія / В. Є. Шевченк., А. С. Котуза. – К. : Науковий світ, 2010. – 356 с.

УДК 159.9

ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТНОСТІ» В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

*Борисюк О.М., старший викладач кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Визначальними категоріями компетентнісного підходу являються поняття – „компетенція” і „компетентність”, які в психолого-педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту і визначення. Спробуємо з’ясувати співвідношення даних понять, звертаючись до їхніх тлумачень, поданих у психолого-педагогічній літературі.

Схожість поданих понять не є випадковістю, адже вони походять від латинського слова *competentia* – узгодженість, відповідність, а *competo* – відповідати, бути гідним, здатним [6]. Отже, поняття „компетенція” традиційно вживається у значенні „коло повноважень”, „компетентність” пов’язують із обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю.

Серед вчених-психологів, що розглядають дане поняття можна виділити таких, як Г.О. Балл, В.І. Барко, О.С. Губарева, Дж. Равен, К. Роджерс, А.К. Маркова, Т.М. Мацевко, В.Р. Міляєва, І.О. Зимня, В.П. Зінченко, В.П. Черевко, В.Д. Шадріков та ін.

К. Роджерс визначає компетенцію як внутрішню систему цінностей і внутрішній світ переживань особистості. «Компетентність» у дослідженнях Джона Равена є результатом розвитку здібностей, які в основному набуваються самим індивідом і дозволяють досягати людям особистісно значущих для них цілей [5].

автореф. дис. на соискание наук. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Психология развития, акмеология”, 19. 00. 13 / А. А. Федяев. – СПб.: С.-Петербур. гос. ун-т, 2005. – 20 с.

УДК 378.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПЕДАГОГІКИ СТУДЕНТАМИ НЕПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.

Купенко О.В., доцент кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій Сумського державного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Вивчення основ педагогіки передбачено навчальними планами магістратури як економічних, так й інженерних спеціальностей. При цьому слід погодитися із Н.Я. Яремчук: «вивчення основ педагогіки у вищих навчальних закладах непедагогічного профілю сприймається студентами неоднозначно, іноді навіть негативно» [1]. Наявному стану існує пояснення. М.М. Козяр та О.А. Зарічанський пов’язують наведене з відсутністю у тих, хто навчається, бачення перспектив застосування отриманих знань [2]. В.М. Ткаченко та З.О. Романець звертають увагу на те, що загальноприйняті програми курсу психології та педагогіки мало пов’язують ці дисципліни з інженерним, економічним, іншими спрямуваннями фахової підготовки. В умовах значного завантаження ті, хто навчаються, надають перевагу фаховим дисциплінам, від самого початку ставляться до психології та педагогіки як до чогось другорядного, неважливого і навіть зайвого. До того ж і пропонуваній понятійний апарат є чужорідним, а отже важким для сприйняття студентами технічних спеціальностей [3]. Тим самим актуальною є потреба розроблення змісту та методів такої організації навчання психології та педагогіки на непедагогічних спеціальностях, яка б забезпечувала позитивну пізнавальну мотивацію магістрантів.

Ведучи мову про набуття магістрантами знань, досвіду, позитивних емоційно-ціннісних ставлень щодо основ педагогічної діяльності, маємо на увазі не лише їх підготовку до викладання фахових дисциплін. Йдеться про спектр застосувань: починаючи від сімейних взаємин, виховання дітей; продовжуючи особливо актуальними в наш час процесами навчання протягом життя (серед яких самоосвіта є ключовим); а також беручи до уваги потребу освоєння нових технологій в установах і на виробництвах. Тобто йдеться про застосування педагогіки для

майбутніх фахівців із розумінням того, що далеко не всі вони будуть займатися суто викладацькою діяльністю.

Маємо, за В.В. Краєвським, розробляти зміст навчання, включаючи компоненти «готового» знання, досвіду діяльності за стандартом чи зразком, досвіду творчої діяльності та досвіду емоційно-ціннісних ставлень [4]. При вивченні педагогіки магістрантами непедагогічних спеціальностей пропонуємо в основу названих компонентів покласти наступне.

По-перше, у рамках компоненту «готове» знання пропонуємо магістрантам питання про принципи педагогічної системи. При цьому розглядаємо принципи педагогічної системи як системи управління [5, 6, 7, 8]. Слідуючи переліченим джерелам розглядаємо принципи: зворотного зв'язку; необхідної кількості різноманітності; емерджентності; додатковості. Ці принципи свого часу були сформульовані в кібернетиці як спільні для технічних, біологічних і соціальних систем. Далі вони були запозичені і певною мірою опрацьовувалися в різних науках, у тому числі й в педагогіці. Практика викладання свідчить, що названі принципи, озвучені на заняттях з педагогіки, сприймаються магістрантами економічних та інженерних спеціальностей як такі, що мають перетин з областю їх фахової діяльності.

По-друге, у рамках діяльності за зразком базовим елементом змісту розглядаємо педагогічні методи. Магістрантам пропонуються методи, що мають ширше застосування ніж взаємодія викладача і студентів. Зокрема, магістранти отримують інформацію щодо методу роботи із картами пам'яті, інтерактивних методів, методу проекту, ігрових методів, роботи із застосуванням електронних засобів навчання. Назване відпрацьовується магістрантами у практичній діяльності за наданими викладачем зразками.

По-третє, стосовно досвіду творчої діяльності особливий акцент зроблено на методі проектів. За цим методом організовано виконання магістрантами підсумкового індивідуального завдання. Принципову важливість у педагогічній діяльності саме методу проектів майже сто років тому обґрунтували Дж. Д'юї та А.С. Макаренко. Зокрема, Дж. Д'юї писав: «потрібно думати про майбутнє на кожному етапі навчального процесу», «викладач має дивитися у майбутнє як ніхто інший» [9]. Сутність методу проектів вдало висвітлив О.М. Новіков, співставивши поняття: «проект» (від латинського словосполучення «кинутий уперед»), «технологія» (від грецького «спосіб виробництва»), «рефлексія» (від латинського «погляд назад») [10]. Отже магістрантам непедагогічних спеціальностей пропонується розробити проект фрагменту навчального заняття: почати з визначення певної суперечності існуючих практик, проаналізувати накопичений педагогічною наукою досвід, розробити

На сьогодні при вирішенні питань психологічного забезпечення професійної діяльності недостатньо розробленим є ситуативний підхід до керування адаптацією і професійними стресами. Основна увага приділяється установленню відповідності професійно важливих якостей суб'єкта праці вимогам професійної діяльності. Водночас особливі умови праці, що викликають стресові стани, та напруження адаптаційних можливостей часто є об'єктом розгляду. Професійно важкі ситуації варто розглядати як одиницю аналізу взаємодії суб'єкта праці і професійного середовища.

Важливим є вивчення наслідків впливу екстремальних чинників професійного середовища на організм людини.

Для високої надійності праці в особливих умовах необхідним є відповідний рівень пластичності адаптації до особливих умов діяльності, тобто здатність організму зберігати компенсаторні та захисні властивості. З цього випливає, що не лише відсутність хвороб, але й психологічні резерви є потенціалом високої надійності працівника.

Рівновага між людиною та професійним середовищем, досягнута в процесі професійної адаптації, не являє собою статичного, раз і назавжди досягнутого стану. Зміна професійного середовища, пов'язана, наприклад, зі зміною технології, з приходом нового керівника, з опануванням нової професії або вступом на нову посаду, а також зміна потреб, можливостей та цілей самої людини призводять до необхідності активізації процесу адаптації.

Дезадаптація може виникнути внаслідок короточасних і сильних впливів середовища на людину або під дією менш інтенсивних, але тривалих впливів.

Дезадаптація виявляється в різних порушеннях діяльності: зниженні продуктивності праці та її якості, порушеннях дисципліни праці.

Критеріями психологічної адаптації вважаються стан здоров'я, настрої, рівень тривожності, ступінь стомлюваності, активність поведінки. Стійкі порушення психічної адаптації виявляються в клінічно виражених психопатологічних синдромах та/або відмові від діяльності.

Отже, адаптаційний процес можна розглядати на різних рівнях його відбування, тобто на рівнях міжособистісних відносин, індивідуальних поведінкових виявів, базових психічних функцій, психофізіологічної регуляції, фізіологічних механізмів забезпечення діяльності, функціонального резерву організму, здоров'я.

Поняття психічної дезадаптації, міцно пов'язане з концепцією власне адаптації, розроблялося у вітчизняній науці, насамперед, представниками медичної психології і психіатрії: Ю. Ф. Приленським, Ю. А. Александровським, Е. Д. Красицом та ін. Виявом неконструктивних реакцій пристосування при зростанні психоемоційної «вартості» досягнення результатів діяльності є синдром психоемоційного напруження, уперше описаний Ц. П. Короленком. На його думку, порушення адаптації у вигляді синдрому психоемоційного напруження виявляється високою тривожністю, порушеннями концентрації уваги, ускладненнями формування міжособистісних контактів тощо.

Залежно від характеру й особливостей дії зовнішніх і внутрішніх чинників, за ступенем узгодження-неузгодження з умовами та вимогами життєдіяльності, насамперед в особливих умовах праці, доцільно розрізняти: стани повної адаптації, стани часткової адаптації, стани часткової дезадаптації, стани повної дезадаптації.

Стан повної адаптації, при якому діапазон змін психофізіологічних показників є оптимальним для життєдіяльності організму і характеризується ефективністю та надійністю, тобто оптимальною інтегральною реакцією організму на робочі навантаження, і суб'єктивним відчуттям комфорту, ототожнюється зі станом психічного здоров'я.

У кожного індивіда є своя індивідуальна межа опору, після досягнення якої психоемоційне напруження, перевтома або порушення функцій організму призводять до розладу психічної діяльності. Тривале й особливо потужне напруження призводить, здебільшого, до розвитку станів часткової адаптації.

Якщо тиск на бар'єр адаптації зростає, і всі резервні можливості організму вичерпані, то спостерігають послаблення психічної активності, виникає стан часткової дезадаптації. Стани часткової дезадаптації – це стани, за яких організм працює у режимі надмірного напруження, а професійна діяльність забезпечується частково. Стресори, що провокують розвиток функціонального напруження, є чинниками ризику. Залежно від особливостей, стресор може становити загрозу як для біологічної цілісності організму, так і для психологічного статусу.

Про стан повної дезадаптації говорять в разі розвитку ознак особистісних порушень: некритичність, змінена емоційність та редукція енергопотенціалу. На рівні міжособистісного спілкування виявляють невротичні і патохарактерологічні реакції, стани ситуаційної психічної залежності від психоактивних речовин у межах адиктивної поведінки, гострі транзиторні реактивні психози тощо. Організм працює в режимі надмірних витрат внутрішніх резервів. Нестача енергії є однією з причин розвитку та збереження дезадаптаційних станів.

проект авторського педагогічного методу. Передбачається, що цей метод має бути не лише розроблений, але й випробуваний. Підсумкове індивідуальне завдання включає також і необхідність аналізу досвіду, отриманого в ході апробації власної розробки. Цікавим спостереженням у ході роботи магістрантів є те, що необхідність не лише розроблення «на папері» авторського педагогічного методу, але й реалізації його в аудиторії своїх колег по навчанню, відіграє достатньо сильний мотивуючий вплив на якість виконуваних розробок. Практика засвідчила, що розроблені педагогічні проекти були креативнішими, ніж це було, коли вимога апробації не ставилася як обов'язкова.

По-четверте, зробимо кілька зауважень щодо досвіду емоційно-ціннісних ставлень. Практика засвідчила, що успішний досвід магістрантів випробувати себе в якості викладача вже сам по собі сприяє формуванню позитивного емоційно-ціннісного ставлення молодих людей до педагогічної професії та педагогічної науки.

Окрему увагу до дисципліни педагогіки в рамках компоненту досвід емоційно-ціннісних ставлень привертає така теза Н.Я. Яремчук. «Особливо важливою є педагогічна підготовленість (у найширшому сенсі цього слова) для тих фахівців, професійна діяльність яких постійно супроводжується випробуванням їх морально-етичних якостей: чесності, гідності, добра, справедливості... Етика, релігієзнавство, аксіологія – лише оперують моральними категоріями і цінностями, однак лише педагогіка вчить, як їх набути та розвинути в собі й інших людях» [1]. Для реалізації цієї тези в ході вивчення магістрантами курсу педагогіки доречним вбачається застосування проблемних ситуацій морально-етичного сенсу. Прикладом змісту таких проблемних ситуацій може слугувати зокрема фільм «Заплати іншому» (режисер – М. Ледер), а також інші відеоілюстрації.

Узагальнюючи наведене зазначимо, що однією з можливостей створення позитивної мотивації магістрантів у ході вивчення курсу педагогіки є диференціація змісту та методів, що розглядаються, відповідно до фахової для магістрантів спеціальності. Однак вбачаємо доречним й інший шлях – шлях надпредметного знання та досвіду, коли магістрантам пропонується розглянути принципи та методи, що мають своє застосування в різних галузях. У цій публікації в якості прикладу одного з таких методів розглянуто метод проектів, що отримав доволі широке застосування в педагогіці, а разом з тим є традиційним методом як для економічних, так і для інженерних дисциплін. Нині наявний у нас досвід стосується використання магістрантами педагогічного методу проектів для організації взаємодії викладача та студентів у навчальній аудиторії. Напрямом подальшої роботи є розроблення технології застосування магістрантами педагогічного методу проектів для

вирішення певних виробничих проблем, які мають в собі навчальну та виховну складові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яремчук Н. Педагогічний аспект професійної підготовки майбутніх економістів [Електронний ресурс] / Н. Яремчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2009_5/Yarem.htm
2. Козяр М.М. Науково-методичне забезпечення різнорівневої психолого-педагогічної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] / М. М. Козяр, О. А. Зарічанський. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vldubzh/2008_2/pdfformat/1.pdf.
3. Ткаченко В. М. До проблеми змістовного наповнення психолого-педагогічних дисциплін у контексті гуманізації суспільства [Текст] / Ткаченко В.М., Романець З.О. // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут": Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2001. – № 3. – С. 131-134.
4. Краевский В.В. Целостность подхода к исследованию образования на современном этапе развития научной рациональности [Електронний ресурс] / В.В. Краевский. – Режим доступу: <http://www.kraevskyv.narod.ru>.
5. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем [Текст] / В.П. Беспалько. – Воронеж : Воронежский ун-т, 1977. – 304 с.
6. Narciss S. Designing and Evaluating Tutoring Feedback Strategies for digital learning environments on the basis of the Interactive Tutoring Feedback Model [Електронний ресурс] / S. Narciss. – Режим доступу: <http://greav.ub.edu/der/index.php/der/article/view/232/439>.
7. Dilts Robert B. The Law of Requisite Variety: Why Flexibility is Important for Success in a Changing World [Електронний ресурс] / Robert B. Dilts. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/anand2874/the-law-of-requisite-variety-dilts>.
8. Blank D. Emergent Pedagogy: Learning to Enjoy the Uncontrollable and Make it Productive [Електронний ресурс] / D. Blank, K. Cassidy, A. Dalke, P. Grobstein. – Режим доступу: http://serendip.brynmawr.edu/sci_edu/emergentpedagogy.html.
9. Д'юї Дж. Досвід і освіта [Текст] / Дж. Д'юї. – Львів : Кальварія, 2003. – 84 с.

досліджень, які оформились під назвою "психофізіологічне забезпечення діяльності в особливих умовах". Конкретним змістом згаданої лінії постають питання, спрямовані на діагностику й оптимізацію функціональних станів організму і процесів адаптації.

Основний зміст досліджень другого напрямку складають питання оптимізації процесу адаптації до умов діяльності шляхом надання пріоритету "особистісному чиннику". На відміну від першого, центральним для цього напрямку постає поняття особистості та її психологічних можливостей. Цей напрямок реалізується як на стадії початкового опанування молодим працівником професійної діяльності, так і безпосередньо в умовах реального здійснення своїх функціональних обов'язків. Інтереси дослідників охоплюють широке коло питань та концентрується, зокрема, на таких психологічних основах, як мотивація, психологічна готовність, товариськість, тривожність, стиль спілкування, стресостійкість, деякі показники темпераменту і характеру тощо.

Як вважає низка авторів, альтернативою певної однобічності першого та другого напрямків є особистісно-ситуаційний підхід, активна розробка якого у вітчизняній психології лише розпочинається. Перспективність цього підходу полягає у розумінні суб'єктивного (особистісного) та об'єктивного (ситуаційного) як певної єдності, як психологічний механізм активної організації особистістю індивідуальної активності у процесі взаємодії з буттям. Ситуація в цьому сенсі розуміється не в якості фрагменту або зовнішньої щодо особистості сукупності елементів середовища, а як продукт, результат активної взаємодії, зокрема, особистісно-ситуаційної.

Процес адаптації реалізується в усіх випадках, коли в системі людина-середовище виникають значні зміни, що призводять до порушення адекватності їхніх відносин.

Адаптація молодих працівників до нових умов професійної діяльності обумовлена, перш за все, ламанням звичних життєвих стереотипів: зміною умов праці та побуту, психологічних навантажень тощо.

Вплив екстремальних чинників на організм людини завжди пов'язаний з необхідністю максимальної мобілізації функціональних резервів і компенсаторно-приспосувальних механізмів, кумуляцією, яка відбувається під впливом цих чинників та змін у структурі функції органів і систем, постійною небезпекою зриву компенсаторно-адаптаційних механізмів з подальшим розвитком так званого стану "дезадаптації", гострих передпатологічних відхилень у стані фізичного та психічного здоров'я фахівця. Збільшення інтенсивності дії адаптаційних механізмів вище граничного рівня призводить до зниження продуктивності діяльності і до психічної дезадаптації.

особистості, орієнтоване на принцип ідейно-патріотичної цілеспрямованості, формування високих моральних, естетичних орієнтацій. Використовуючи на практиці даний принцип, можна уникнути подальшого розвитку негативних рис особистості й добитися позитивного ефекту соціалізації, участі у фізкультурно-спортивній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпов В. Ю. Управление воспитанием студентов с использованием средств физической культуры и спорта : Дис. ... д-ра психол. наук : 13.00.04 / Владимир Юрьевич Карпов. - Самара, 2005. – 427 с.
2. Николаев С. В. Педагогические основы социализации военнослужащих в процессе физкультурно-спортивной деятельности : Дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Сергей Валентинович Николаев – Санкт-Петербург, 2002. – 317 с.
3. Смирнова В. В. Динамика личностных характеристик спортсменов в процессе психологического сопровождения (на примере борцов высокой квалификации): автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Виктория Викторовна Смирнова. – Санкт-Петербург, 2012. – 29 с.
4. Солонский В. Ю. Психологические характеристики курсантов военного ВУЗа как субъектов учебной деятельности и их развитие средствами физической культуры: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / В. Ю. Солонский. – Санкт-Петербург – 2012. – 21 с.

УДК 159.94:316.612

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

*Блажівський М.І., старший викладач кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Одним із вагомих чинників, яким пояснюється активний інтерес дослідників до “адаптаційної” проблематики, є чисельні констатації фактів “дезадаптованої поведінки” працівників на початкових етапах служби, в особливих умовах діяльності внаслідок різноманітних за своїм походженням граничних і патологічних порушень нормального процесу психічної діяльності людини.

Згідно з попереднім аналізом літературних джерел, нами було враховано основні напрямки, що існують у сучасній психології щодо вивчення стану адаптації. На сьогодні вітчизняні психологи та психофізіологи виокремлюють принаймні три дослідницькі парадигми.

Перша ґрунтується на теорії гомеостазу. Цілком логічним виявляється факт утворення на цій базі відносно самостійного напрямку

УДК 174: 331

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ДСНС.

Лаврецький Р.В., заступник начальника кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат історичних наук, доцент

Важливе значення у роботі будь-якого колективу ДСНС відіграє моральна культура керівника. Успішність управління працівниками будь-якої сфери й результативність виконання ними службових завдань значною мірою залежать від особистих якостей керівників, зокрема, їх моральної культури. Про це свідчать наукові досягнення таких наук, як управління персоналом, професійна етика, психологія, соціологія, а також значний практичний досвід управлінців.

На думку науковців, у своїй діяльності керівник має поєднати два завдання: реалізувати суспільне призначення служби (рятування людей та майна) та використати свій колектив для досягнення суспільної мети. З точки зору моралі важливим є встановлення рівноваги між двома цими завданнями.

Досить поширеним у нашій країні було і залишається явище, коли на керівні посади призначають не за природні здібності, високий професіоналізм чи чудові ділові якості, а з огляду на близькість до певного високопосадовця, „відданість” певній політичній силі чи бізнесгрупі. Необізнаний у фахових справах керівник, для досягнення результативності своєї діяльності чи то створення показної активності, найчастіше починає творити кадрові перестановки, звільняти управлінців наближених до минулого керівника і ставити відданих і близьких до себе, міняти стратегію прийняття рішень і, навіть, змінювати довгострокові плани. У таких випадках спрацьовує народне прислів'я „нова мітла по-новому мете”. Весь кадровий апарат “лихоманить” від побоювання бути звільненим чи пониженим у посаді (відправленим на пенсію) і, як наслідок, різко падають показники працездатності працівників і ефективність роботи колективу.

Розумний молодий керівник за таких обставин намагається якомога швидше увійти в курс справи з допомогою досвідчених працівників, стати обізнаним у фахових питаннях. Адже здавна відомо, що влада керівника дорівнює його авторитету. Моральний авторитет в очах підлеглих здобути важко, але можливо, за умов наполегливості у самовдосконаленні та тактовного ставлення до оточуючих.

Крім того, керівник повинен бути в очах підлеглих достатньо суворим. Суворість протидіє всьому, що може розніжити або розпестити

підлеглих, зробити їх моральну сутність нестійкою, перекреслити їх повагу до правил, вимог і обов'язку. Таким чином, суворість керівника до підлеглого породжує в ньому суворість до самого себе. Суворість, військовий елемент у вихованні загартовують рятувальника у вірності та відданості ідеалу або правилу гідності. Як зазначав П. Юркевич "... до ідеалу треба ставитися суворо, не вступаючи в аморальну угоду з тим, що тягне нас зраджувати йому. Така суворість у вихованні є спочатку мірою зовнішньою, але потроху вона повинна обернутися у постійну внутрішню якість волі, через яку вихованець, суворий сам до себе, охороняє усю свою моральність від впливів, які б руйнували її".

Для здобуття авторитету і поваги у колективі керівник також повинен бути компетентним у своїй галузі, добре знати можливості, слабкі та сильні сторони кожного члена колективу. Адже, щоб вчасно приймати відповідальні рішення, керівник повинен чітко визначати участь співробітників у виконанні певного завдання, щоб підлеглі не трактували довільно обсяг і якість своєї роботи, були відповідальними за виконання поставленого завдання.

Нерідко можна зустріти випадки, коли керівники нарікають на своїх підлеглих, що ті, нібито, не виконують поставлених перед ними завдань або перекручують їх. Підлеглі у відповідь виправдовуються, що керівник ставить завдання нечітко, вони не розуміють, що від них вимагають. Як правило, у таких випадках винен сам керівник, який не вміє ставити завдання і контролювати їх виконання.

Не треба забувати, що керівництво – це досягнення мети за допомогою інших людей. Тому керівник повинен не тільки бути фахівцем своєї справи, але й знати психологію поведінки людей у колективі. Він не повинен розпорошувати відповідальність, перекладати її на підлеглих, наголошувати на чужих помилках і, водночас, звеличувати свої досягнення, робити часті кадрові зміни.

Розумний керівник завжди використовує знання і досвід своїх колег та підлеглих, радиться з ними у важливих справах, дає членам колективу творчу свободу, яка є супутником відповідальності.

Деякі керівники, задля досягнення своїх амбіційних планів чи навіть службових завдань, нехтують моральною стороною професійної діяльності, намагаються досягти мети неетичними способами. Це призводить до відриву від людського світу моралі. Найвища мета не може виправдати некоректну, образливу поведінку, нелюдське поводження з підлеглими та громадянами.

Пересічні громадяни очікують від керівника будь-якого рангу відповідальності, відданості обов'язку, сумлінності, ретельності та фаховості.

диференційований похід до курсантів; опора на придбаний раніше позитивний соціальний досвід; психологічна корекція негативного соціального досвіду; єдність, погодженість і пристосованість у процесі соціалізації; систематичність і безперервність соціалізації. Крім того, процес соціалізації передбачає цілеспрямованість. Даний принцип передбачає виховання в курсантів патріотизму, любові до Родини, до Батьківщини, вірності присязі, своєму народу, державі. У цьому виражається ідейний зміст соціалізації.

Глибоке розуміння природи принципів, їх сутності має велике теоретичне й практичне значення. Знання принципів забезпечує процес соціалізації реальною перспективою, робить його систематичним і впорядкованим, дозволяє прогнозувати результати психологічних впливів, управляти процесом соціалізації.

У той же час дані принципи не є догмою в силу сучасних соціально-політичних і економічних змін. Це своєрідний компас для дій психолога, які передбачають творче застосування основних вимог у роботі з різними категоріями курсантів, врахування особливостей цієї роботи в кожному конкретному випадку.

Перераховані принципи соціалізації перебувають у тісному й нерозривному зв'язку між собою й обумовлюють один одного. Вони становлять основу психологічних впливів на особистість у процесі будь-якої діяльності, у тому числі й фізкультурно-спортивної [1; 2; 3; 4].

Соціалізація в процесі службової й суспільної діяльності передбачає, що саме залучення до усвідомлених занять фізичною підготовкою й спортом забезпечує досягнення певного ефекту соціалізації. Це, по-перше, безумовний розвиток вольових якостей: наполегливості, прагнення до перемоги, сміливості, рішучості й ін. По-друге, це участь у командних і особисто-командних змаганнях, що формує почуття колективізму, відповідальності за спільну справу, взаємодопомоги, впевненості в надійній підтримці товаришів по команді й ін. По-третє, це розвиток звичок поведінки в дусі спортивної етики, поважного й чесного відношення до тренерів, суддів, товаришів по команді, суперників і ін.

Однак при наявності певних несприятливих умов соціального середовища й негативних факторів, можливий розвиток різних негативних рис особистості: егоїзму, користолюбства, нечесності й ін. Прикладом може служити поява асоціальних мікрогруп, окремих неправильних лідерів, прояв «брудного суддівства» і ін. У курсантських колективах дані прояви носять, як правило, привнесений характер, пов'язаний з негативним впливом різних соціально-економічних і соціально-політичних ситуацій у суспільстві. Щоб уникнути таких випадків, необхідно соціально-психологічне регулювання поведінки

набуття; готовності до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання різноманітних навчальних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: / Є. А. Іванченко // Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2005. – 20с.
2. Калиновский, Ю. И. Введение в андрагогику. Мобильность педагога в образовании взрослых, /Ю. И. Калиновский. – М.: Вита пресс, 2000.-308 с.
3. Кожмякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності менеджерів-аграріїв: / Н. І. Кожмякіна // Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2006. – 20с.
4. Макареня А. А. Избранные труды: в 3-х т. / А. А. Макареня. – Тюмень : ТОГИРРО, 2000. – 566 с.
5. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. / П.А. . Сорокин // – М.: Наука, 1992. – 543 с.
6. Сушенцева Л.Л. Психологічні аспекти формування професійної мобільності як умови гуманізації сучасної освіти / Л. Л. Сушенцева // Педагогика, №10, 2008. – С. 45-51.

УДК 159.922.2:316.662

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС КУРСАНТІВ НУЦЗУ

Білоусов А.В., старший викладач кафедри фізичної підготовки НУЦЗ

Соціалізація як соціально-психологічне явище являє собою складний процес всебічного й гармонічного розвитку особистості. Процес соціалізації забезпечується комплексним підходом, що включають рішення завдань патріотичного, морального, професійного, правового, естетичного й фізичного виховання особового складу частин і підрозділів.

Виходячи з аналізу психологічної літератури, можна визначити, що процесу соціалізації особистості властиві певні закономірності. Виходячи із цих закономірностей, у психологічній науці сформовані вихідні керівні положення, що визначають завдання, зміст, форми й методи процесу соціалізації. У своїй основі вони тісно перегукуються із процесом виховання курсантів.

Основними принципами процесу соціалізації курсантів у цей час є: соціалізація в процесі службової й суспільної діяльності; соціалізація в процесі колективної службово-професійної діяльності; індивідуальний і

Важливою рисою моральної культури керівника, в системі органів та підрозділів ДСНС, є здатність до морального самопізнання та самовдосконалення.

Таким чином, моральна культура керівника суттєво впливає роботу колективу ДСНС. Перебуваючи на службі та виконуючи найшляхетнішу місію – рятування людей та їх добробуту, керівник мусить бути високоморальною людиною. Етичні вимоги творіння добра змушують його оволодіти такими моральними якостями, як совість, справедливість, гідність, честь, розуміння обов'язку. Кожен керівник зобов'язаний певним чином керуватися ними в житті, оскільки вихованою людиною може стати тільки та особистість, яка володіє такими якостями. Служба в системі ДСНС України вимагає істинного виявлення їх у повсякденній праці та суспільно-моральній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 17 травня 2012 р. № 4722-VI “Про правила етичної поведінки”. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4722-17>.
2. Бороздина Г. В. Психология делового общения: Учебное пособие / Г. В. Бороздина. – М.: ИНФРА-М., 2000. – 224 с.
3. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : посібник / М. Й. Варій, М. М. Козяр, М. С. Коваль ; за загал. ред. М. Й. Варія. – Львів : “Сполом”, 2003. – 624 с.
4. Василевська Т. Е. Особистісні виміри професійної етики державного службовця : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.03 / Василевська Тетяна Едуардівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2010. – 36 с.
5. Видиш М. М. Педагогічні основи формування моральних взаємовідносин у колективі кафедри військового навчального закладу : автореф. дис. канд. пед. наук: 20.02.02 / Видиш Микола Миколайович ; Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2000. – 18 с.
6. Деркаченко В. Г. Деловое общение руководителя : (пособие для менеджеров, бизнесменов и политиков) / В. Г. Деркаченко. – СПб. : Издательский дом «Бизнес-пресса», 2004. – 368 с.
7. Зигерт В., Ланг Л. Руководить без конфликтов : сокр. пер. с нем. / В. Зигерт, Д. Ланг ; науч. ред. и авт. предисл. А. Л. Журавлев. – М. : Экономика, 1990. – 335 с.
8. Етичні норми і цінності: проблема обґрунтування / Аболіна Т. Г., Ермоленко А. М., Кисельова О. О., Малахов В. А. – К. : Стило, 1997. – 210 с.
9. Лаврецький Р. В. Професійна етика та етикет працівника ДСНС України [Текст] : [Навчальний посібник] / Лаврецький Р.В., Мовчан І.О., М'якуш І.І. – Львів : Видавництво «СПОЛОМ», 2013. – 240 с.

10. Нинюк М. А. Моральна культура державних службовців : сутність, стан та особливості формування : автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Нинюк Марія Антонівна ; Українська академія держ. управління при Президентові України. – К., 2000. – 20 с.

11. Юркевич П. Курс загальної педагогіки з додатками / Памфіл Юркевич ; пер. з рос. Г. Боровської ; передмова Ролянда Піча. – Львів : Логос, 2004. – 256 с.

УДК 159.923:331

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ.

*Макаренко С.С., доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
кандидат психологічних наук, доцент
Бабік І.В., аспірантка Львівського медичного університету ім. Данила
Галицького*

Останнім часом помітно зріс інтерес різних фахівців до вивчення проблеми переживання особистістю наслідків кризових (екстремальних) ситуацій. Цепов'язано, зокрема, із збільшенням кількості надзвичайних ситуацій різного характеру [1]. Різні за характером, змістом та силою стресові ситуації висувають зовсім нові вимоги до психічних можливостей особистості щодо успішного їх переживання та подолання.

Концептуальна модель ґрунтується на багаторічному досвіді досліджень проблеми адаптивних здібностей людини умовах травматичного стресу. Провідну роль у виникненні і розвитку у людини багатьох психологічних та соматичних порушень відіграє стереотипна не адаптивна поведінка особистості в стресових ситуаціях [2, 4,5,6]. Як механізм регуляції поведінки і діяльності людини, яка здатна протистояти впливу екстремальної ситуації та запобігти зриву психічної адаптації, розглядається психологічний захист [5].

В останні роки значно зріс науковий і практичний інтерес до питань, пов'язаних з успішною адаптацією й діяльністю фахівців екстремального профілю. Екстремальність є однією з основних характеристик діяльності співробітників відомств надзвичайних ситуацій [6].

Адаптивні здібності до стресу, професійна надійність, емоційна стійкість – це найважливіші показники психологічної підготовленості до виконання професійних завдань в умовах професійного стресу.

що визначає мотивацію учіння; здатність змінювати самосприйняття тощо [6, 45].

Отже, мобільність розглядається науковцями в широкому розумінні як рухливість, здатність до швидкої зміни стану, статусу, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності, і, нарешті, соціальна категорія (перехід людей з одних громадських груп, шарів до інших). Більш вузьке розуміння мобільності пов'язано з безпосереднім швидким виконанням певних завдань.

Варто зауважити, що психологами (М. Дмитрієва, Н. Лукашевич, А. Реан, Є.Сметанін, М. Шабанова) досліджувалася проблема адаптації в результаті мобільної поведінки. Ними було встановлено, що зміна місця роботи викликає необхідність адаптації робітника до нових умов життя та праці, нового колективу. Залежно від конкретних умов праці, ставлення колег, типу особистості робітника адаптація відбувається по-різному. Частина робітників легко прилаштовується до нових умов та стабілізується, інша частина не адаптується й змушена шукати інші шляхи для продовження професійної кар'єри. Отже, Є. Іванченко приходить до висновку, що з психологічної точки зору, професійна мобільність у кризові соціальні періоди являє тип адаптованої поведінки – засіб прилаштування до нових умов на ринку праці шляхом зміни свого положення в системі зайнятості [1, 8].

Таким чином, на підставі аналізу джерел з проблеми дослідження ми можемо зробити висновок, що професійна мобільність є складною комплексною характеристикою особистості, яка дотепер не має однозначного трактування.

Дослідженню професійної мобільності особистості, її формуванню в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців присвячена значна кількість публікацій і дисертаційних досліджень. На сучасному етапі психолого-педагогічні дослідження з проблем професійної мобільності диференціюють за такими напрямками: визначення сутності і структури професійної мобільності; дослідження етапів і умов її становлення; аналіз стану і шляхів формування професійної мобільності у студентів різних спеціальностей.

На основі аналізу, узагальнення й систематизації різних підходів професійну мобільність педагога ми розглядаємо як інтегративну особистісну якість, що виявляється у здатності успішно переключатися з одного виду діяльності на інший або змінювати види діяльності у сфері навчання та виховання; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійно-педагогічних прийомів для виконання будь-яких навчально-виховних завдань; володінні високим рівнем фахових та психолого-педагогічних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного

Загалом під вертикальною мобільністю розуміють переміщення індивіда або соціального об'єкту з одного соціального рівня на інший. Залежно від напрямів переміщень є два типи вертикальної мобільності: висхідна і низхідна, тобто, соціальний підйом і соціальний спуск. Під горизонтальною мобільністю розуміють перехід індивіда або соціального об'єкту з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на одному і тому ж рівні. У всіх цих випадках «переміщення» може відбуватися без яких-небудь помітних змін соціального положення індивіда або соціального об'єкту у вертикальному напрямі.

Заслуговує на увагу точка зору стосовно мобільності науковців Ю. Калиновського та А. Макарені. Так, Ю. Калиновський, визначаючи мобільність як інтегративну якість особистості, зазначає, що в особистості з високим рівнем мобільності виявляються уміння спостерігати за своїми поступками й діями, аналізувати і оцінювати їх, проектувати та змінювати власну життєдіяльність [4, 54]. А. Макареня розглядає мобільність як якість особистості, яка характеризує її здатність швидко змінювати статус в професійному середовищі під впливом змінюваних в природі, культурі чи соціумі ситуацій і обставин діяльності суб'єктів (об'єктів) взаємодії [4, 24]. Отже, науковці вважають, що мобільність актуалізується як зовнішніми ситуаціями (кадрова політика міста чи села, актуальність тих чи інших професій, економічні обставини та ін.), так і внутрішніми особистісними факторами (потреби особистості, рівень самосвідомості, ціннісні орієнтації, мотивація тощо) [2, 191].

Л. Сушенцева цілком слушно, на наш погляд, наголошує на тому, що інтеграційні процеси, які відбуваються в світовому співтоваристві у всіх сферах людської діяльності, торкнулися також і системи освіти. Сьогодні формується єдиний освітній простір, який сприятиме зростанню мобільності учнів та студентів і забезпечить успіх в обраній професії, покращить систему працевлаштування випускників професійних навчальних закладів. Досягненню цієї мети буде сприяти розвиток академічної мобільності учнів та студентів. Академічна мобільність – це одна із найважливіших сторін інтеграції української освіти у міжнародний освітній простір, складний і багатогранний процес інтелектуального просування, обміну науковим і культурним потенціалом, ресурсами, технологіями навчання тощо. Це ще й важливий для особистого та професійного розвитку процес, оскільки кожен його учасник стикається з необхідністю вирішення життєвих ситуацій і одночасного їх аналізу з позиції власної та «чужої» культури. А це розвиває певні якості особистості: уміння обирати шляхи взаємодії з оточуючим світом; здатність мислити в порівняльному аспекті; здатність до міжкультурної комунікації; здатність визнавати недостатність знання,

Відповідно до сучасних досліджень якісний склад здібності до адаптації в умовах травматичного стресу включає: управління психофізіологічними станами, сильними емоціями й імпульсами [7, 8, 12].

Необхідно відмітити, що вчені по-різному підходять до розуміння механізмів психологічного захисту, вважаючи, що психологічний захист: функціонує на внутрішньоособистісному, міжособистісному та міжгруповому рівнях [9]; порушує загальну захищеність “Я” тому, що відводить суб'єкта від реальності, викривляючи причину конфлікту [25]; проявляється не просто уфіксованих захисних проявах, а у динамічно розгорненій захисній поведінці [3]; є частиною будь-яких інших психічних феноменів – діяльності, установки, відносин особистості, компенсації та інші [14]. У наукових доробках багатогранність феномена психологічного захисту відображалась у таких поняттях: “психічний захист” як системна властивість психіки (Стойков І.Д.); “психологічний захист” як властивість особистості (А. Фрейд, Б.Д. Карвасарський, В.А. Ташлік, Є.Л. Доценко, В.М. Воловик); “механізми психологічного захисту”, або “захисні механізми”, як конкретні чинники реалізації психологічного захисту; “захисний процес”, або “захисна діяльність” як процес використання механізмів захисту (А.А. Налчаджян); “захисні прояви”, або “захисні дії”, як зовнішні поведінкові характеристики захисного процесу (І. Валерстайн, Р.М. Грановська); “захисна стратегія”, або “захисна тактика”, “стиль захисту” як індивідуальна, закріплена в онтогенезі, стійка система захисних дій (Є.Т. Соколова), як механізм, спрямований на ослаблення інтрапсихічного конфлікту, зумовленого протиріччям між інстинктивними імпульсами несвідомого та інтеріоризованими вимогами зовнішнього середовища (Г.Нюрнберг, А.Фрейд, З.Фрейд, Б.Фурст); автоматизований, несвідомий конформізм, спрямований на подолання почуття самотності (Е. Фромм); реакції “Я” у відповідь на фантазії і бажання, які викликають підвищення нейтральної напруги (С.Фанті); реконструювання психологічних установок, котрі зменшують патогенність травмуючих переживань шляхом зміни значимості їх для суб'єкта (Д. Узнадзе); спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, котра оберігає суб'єкта від травмуючих переживань, пов'язаних із зовнішніми та внутрішніми конфліктами (І.Нікольська, Р.Грановська); мимовільна активність суб'єкта, що не повністю узгоджується із проголошеними намірами і цілями (Т. С. Яценко) та ін.

Інші ж науковці (Є.Т. Соколова, Р.М. Грановська) розглядають як патологічні форми психологічного захисту, так і нормальні, профілактичні форми, які постійно присутні в нашому повсякденному житті. Стани людини в екстремальних ситуаціях можуть бути адаптивними, неадаптивними і дезадаптивними.

Недостатній розвиток адаптивних здібностей до стресу, невміння регулювати свої психічні й психофізіологічні стани можуть призводити до серйозних негативних наслідків як для діяльності, так і для психічного й фізичного здоров'я співробітника. Професійний стрес пролонгованої дії може обумовити професійну деформацію особистості, високу плинність кадрів, адиктивну й суїцидальну поведінку, протиправні делікти тощо [20].

Уникнути таких наслідків можна завдяки створенню злагодженої системи психологічного забезпечення. У зв'язку з цим розробка теоретичних і практичних питань психологічного забезпечення діяльності в екстремальних ситуаціях є одним з найважливіших завдань.

У нашому випадку ми розглядаємо систему психологічного забезпечення в екстремальних ситуаціях як відносно самостійну ієрархічну структуру у тих видах діяльності, є однією з основних характеристик є екстремальність.

Ми також виділяємо два рівні психологічної підготовки:

1. Базова психологічна підготовка, яка спрямована на формування психологічної готовності широкого спектру травматичних та надзвичайних ситуаційний. Базова – здійснюється одноразово. Повний базовий курс розрахований на 5-10 днів.

2. Оперативна підготовка, яка передбачає формування психологічної готовності до дії в конкретних стресогенних умовах. Вона здійснюється кожен раз безпосередньо перед можливим настанням травматичної події [16].

Це базові умови розвитку адаптивності до травматичного стресу шляхом подолання травматичної події. Крім цього, адаптивність може розвиватися в процесі психологічної підготовки до екстремальних ситуацій.

Отже, проблема психологічного захисту особистості екстремальних ситуацій може бути вирішена завдяки психологічній допомозі жертвам надзвичайних ситуацій, психологічній підготовці та розвитку адаптивних здібностей до стресу. Сюди можуть входити також психологічна освіта та психопрофілактика травматичного стресу шляхом розповсюдження друкованих буклетів з інформацією щодо адаптивності та шляхів її розвитку, станів, які виникають в екстремальних ситуаціях, способів адаптивного антистресового допінгу травматичних подій власного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабков В.А., Перре М. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. / В.А. Абабков и др. – Спб.: Речь, 2004. – 166 с.

Проблема мобільності має складний, багатоаспектний характер, що зумовлює існування різних підходів до її вивчення: соціологічного, економічного, психологічного, педагогічного.

Метою є теоретичний огляд наукових джерел з проблеми професійної мобільності особистості задля з'ясування сутності та особливостей професійної мобільності майбутнього педагога.

Вихідними позиціями нашого дослідження є особистісно-діяльнісний, комплексний та системний підходи. Особистісний підхід у нашому дослідженні зумовлений тим, що процес професійної підготовки майбутнього педагога-музиканта розглядається з урахуванням особистісних позицій кожного з учасників процесу. Діяльнісний підхід зумовлений тим, що результати професійної мобільності можна побачити лише в діяльності. Комплексний підхід зумовлений розглядом сукупності явищ, які розуміються як одне ціле. Системний підхід пов'язаний з необхідністю, перш за все, міждисциплінарного підходу до вивчення самих понять «мобільність» та «професійна мобільність», які ми розглядаємо з точки зору соціології, психології, економіки, педагогіки. Крім того термін «професійна мобільність» має певну чітку структуру, до якої входять визначені компоненти, проте, розглядається як цілісне поняття.

Відтак, ключовими поняттями нашого дослідження є «мобільність» та «професійна мобільність». Для більш чіткого розуміння цих понять звернемося до аналізу теоретичних засад зазначених понять.

Методологічною основою аналізу феномену «мобільність» є комплексний міждисциплінарний підхід, оскільки, власне, проблема професійної мобільності носить комплексний характер. Сутність даного підходу полягає в тому, що найбільш повна характеристика даної категорії можлива тільки при поєднанні підходів з точки зору соціології, психології, педагогіки.

У сучасній науковій літературі пропонуються різні трактування поняття «мобільність». Різні автори розглядають його з позицій педагогіки, психології, соціології або комплексно як складний соціально-психолого-педагогічний феномен.

Важливо зазначити той факт, що як предмет наукового пошуку «мобільність» досліджувалась спочатку в межах соціології.

Поняття «соціальна мобільність» розуміють як зміну індивідом або групою осіб місця, займаного в соціальній структурі, чи переміщення з одного соціального прошарку в інший.

Теоретичні аспекти дослідження мобільності пов'язані, в першу чергу, з вивченням соціальних переміщень та виявом їх причин і закономірностей. Так, в 50-60-і роки XX століття з'явилась низка робіт, в яких розкривались основні напрямки соціальної мобільності: по вертикалі й горизонталі. Розглядалась мобільність, пов'язана з вертикальним рухом – зміни роботи, пов'язані зі зміною освітнього рівня працівника. Горизонтальна мобільність пов'язана зі змінами всередині соціальних груп: перехід з однієї групи в іншу, або з однієї галузі в іншу.

4. House of Commons. Children, Schools and Families Committee. Training of Teachers // Fourth Report of Session 2009/10. – 2010. – Vol. 1. – 88 p.
5. Rivkin S. Teachers, Schools and Academic Achievement / S. Rivkin, A. Hanushek, J. Kain // *Econometrica*. – 2005. – Vol. 73, N 2. – P. 78–93.
6. Whitty G. Teacher Professionalism in New Times / G. Whitty // *Journal of In-Service Education*. – 2000. – № 26. – P. 281–295.

УДК 378.015.3:78

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Яненко О.А., викладач кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат педагогічних наук

В умовах соціально-економічних змін в Україні особливого значення набуває осмислення необхідних професійних, психологічних характеристик майбутніх учителів у сукупності й розвитку. Однією з таких характеристик особистості майбутнього педагога є професійна мобільність, яка дозволяє йому оперативно вирішувати проблеми, які постійно виникають, реагувати на різні педагогічні ситуації. Успішність розвитку освіти нині визначається готовністю педагогічних кадрів до роботи в безперервних інноваційних умовах, до гнучкого оперативного, мобільного реагування у своїй професійній діяльності на зміни, які відбуваються в суспільстві. Тому професійна мобільність учителів стає однією з важливих умов стабільності її розвитку. Саме цим зумовлена необхідність формування професійної мобільності учителів ще на етапі їхнього навчання у вищому навчальному закладі.

Проблема професійної мобільності особистості вже давно привертає увагу педагогів і психологів. Нині, коли в Україні відбуваються докорінні соціально-економічні перетворення, переосмислюються соціокультурні цінності, вона набуває особливої актуальності.

Як цілком слушно, на наш погляд, зауважує Л. Сушенцева, значне зростання уваги до проблеми формування професійної мобільності пов'язано зі швидкими соціальними змінами, що змушують особистість постійно перебудовувати свої життєві відносини і перетворювати саму себе. Особливо важливим стає сьогодні питання самоактуалізації особистості, її мотивації, розвитку особистісних якостей, які забезпечують професійну мобільність [6, 46].

2. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості. / О. Ф. Бондаренко. – Харків: Фоліо, 1996. – 237 с.
3. Корольчук М. С. Крайнюк В. М. Кочергіна Т.І. Психологічне забезпечення психічного та фізичного здоров'я / За заг. ред. М. С. Корольчука. – К.: Інкос, 2002. – 237 с.
4. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: Навчальний посібник для студентів вищих авчальних закладів. – К.: Ніка-центр, 2006. – 580 с.
5. Леонова А. Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса // *Вестн. Моск. ун-та, серия № 14. Психология*, 2000, № 3. – С. 4–21.
6. Обухова Н. Человек в экстремальной ситуации: теоретическая интерпретация и модели психологической помощи // *Развитие личности*, 2006. – № 3. – С. 114–121.
7. Осухова Л. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях. – М.: Академия, 2007. – 288 с.

УДК: 37.035.

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

*Мачинська Н.І., завідувач кафедри українознавства
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Гуманізація і демократизація освітнього процесу, розробка комплексної системи вищої освіти, уніфікація програм, навчальних планів, адаптація системи вищої освіти до соціально-економічних умов, прийняття відповідних нормативних актів, розробка загальнодержавних стандартів вищої освіти та ін. спонукають до пошуку нових, більш ефективних шляхів підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу.

Запровадження компетентнісного підходу у вищій освіті, як зазначає А. А. Вербицький, вимагає суттєвих змін в усіх ланках педагогічної системи. Зміни, на думку автора, повинні відбуватися:

а) у цінностях, меті і результатах освіти (від засвоєння системи знань, умінь і навичок – до формування базових соціальних і предметних компетенцій сучасного фахівця);

б) у змісті освіти (від дисциплінарно розкиданої абстрактної теоретичної інформації, що незначно пов'язана із практикою, – до системної зорієнтовувальної основи компетентних практичних дій і

вчинків);

в) у педагогічній діяльності викладача (від монологічного викладу навчального матеріалу – до педагогіки творчої співпраці і діалогу викладача й студента);

г) у діяльності студента (від репродуктивної діяльності, пасивного отримання і запам'ятовування навчальної інформації – до створення образу світу у собі засобами активної власної позиції у світі, інтелектуальної, духовної, соціальної і предметної культури);

г) у технологічному забезпеченні освітнього процесу (від традиційних «повідомляючих» методів – до інноваційних педагогічних технологій, що реалізують принципи спільної діяльності і творчої взаємодії викладача і студента, єдності пізнавальної, дослідницької і майбутньої практичної діяльності);

д) в освітньому середовищі як системі впливів та умовах формування і розвитку особистості, що містяться у соціальному оточенні освітнього закладу (внутрішній контекст діяльності педагогічного колективу та адміністрації навчального закладу);

е) у взаєминах із зовнішнім середовищем: з власною національно-культурною спільнотою, виробничими підприємствами, засобами масової інформації, закладами культури, спорту, державою і світом у цілому (зовнішній контекст освітньої діяльності) [3].

У системі компетентнісного підходу до навчання у вищій школі нових акцентів набувають вимоги до методів і засобів навчання. Доцільно надати перевагу тим, які містять комунікативно-ситуативні завдання, що вимагають залучення досвіду студентів, наближення до життя, майбутньої педагогічної діяльності, стимулюють їхню активну мисленнєву діяльність.

В. І. Завіна розглядав методи навчання як упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності викладача і студентів, спрямовані на засвоєння студентами змісту професійної освіти, її цінностей як особистісних, розвиток здатності до дій в умовах, що постійно змінюються. Автором зазначено, що необхідно створити таку класифікацію методів навчання, яка б сприяла загальному перетворенню процесу навчання на основне джерело його загального, професійно-духовного розвитку, зважаючи водночас на психологічні структурні компоненти його особистості, а також взаємозв'язок свідомості та самосвідомості магістранта [4, с. 24-25].

Сукупність методів і прийомів, що застосовують науково-педагогічні працівники у процесі викладання дисциплін різного циклу, використовуються не тільки з метою формування у випускників вищих навчальних закладів системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок, але й з метою підготовки фахівця такого рівня, який би виступав

самовдосконалення, що передбачає цілеспрямоване дворічне навчання за національною програмою «Вчитель» (перший рік навчання за програмою післядипломної освіти вчителів, другий – за міжнародною програмою підготовки вчителів), що закінчується отриманням свідоцтва післядипломної педагогічної освіти. Крім того, кожен учитель повинен займатися міжнародною діяльністю, налагодити співробітництво з партнерськими освітніми установами.

С. Рівкін переконаний, що навчання за програмою післядипломної освіти вчителів стимулює їх до подальшої освіти, готує до місії громадських лідерів та ефективної професійної діяльності в освітніх установах Великої Британії. Науковець наголошує, що зазвичай навчання за програмою післядипломної освіти вчителів відбувається у полікультурному середовищі, оскільки студенти/стажери є представниками різних країн, що свідомо формує іншомовну компетентність майбутніх фахівців [5].

Б. Кампос зазначає, що інтернаціоналізація педагогічної освіти Великої Британії здійснюється через європеїзацію її змісту та ратифікацію професійних кваліфікацій ЄС. Дослідник запевняє, що формування єдиного освітнього простору потребує запровадження інтернаціоналізованого змісту в систему педагогічної освіти, підготовку вчителів до викладання новітніх навчальних дисциплін, зокрема «Мультикультуралізм», «Громадянознавство» тощо [2].

Таким чином, модернізація змісту професійно-педагогічної підготовки британського вчителя передбачає надання міжнародного виміру базовим професійним дисциплінам та дисциплінам соціально-гуманітарного циклу, введення спецкурсів («Європейський простір», «Питання педагогіки та Європейський простір у освіті»). Удосконалення професійно-педагогічної підготовки полягає у запровадженні стажувань викладачів у вищих педагогічних закладах Європи, організації педагогічної практики студентів в одному з вищих педагогічних закладів Європи чи світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поліщук Л. П. *Професійна підготовка вчителів початкової школи Англії в умовах євроінтеграції* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Людмила Петрівна Поліщук. – Житомир, 2011. – 24 с.
2. Campos B. *A Policy Agenda for the European Dimension of Teacher Education* / B. Campos. – Zaragoza, 2002. – 13 p.193.
3. DfEE. *Excellence in Schools // White Paper presented to Parliament by the Secretary of State for Education and Employment by Command of Her Majesty*. – Lnd., 1997. – P. 45–52.

професійне становлення майбутнього вчителя, тобто його навчання у вищому педагогічному закладі протягом двох років; початкового (Induction) – період адаптації, або індукції, що передбачає рік навчання в педагогічному закладі й рік стажування в школі (цей етап є введенням у професію, адаптацією молодого спеціаліста до школи, педагогічного колективу й, особливо, до педагогічної діяльності); основного (INSET) – період професійного розвитку та професійної кар'єри [1].

Модернізація змісту професійно-педагогічної підготовки британського вчителя в контексті інтернаціоналізації передбачає надання міжнародного виміру базовим професійним дисциплінам та дисциплінам соціально-гуманітарного циклу, введення спецкурсів міжнародного спрямування в межах навчання у вищих педагогічних закладах (підготовчий етап). Зокрема, спостерігається посилення урядової підтримки інтернаціональних трансформацій системи професійно-педагогічної підготовки вчителя, впровадження державних ініціатив із підвищення престижності педагогічної професії. Насамперед, згідно з положенням Білої Книги «Перевага в школах» (2008), проблема модернізації системи педагогічної освіти країни стає першочерговою [3]. Підтвердженням такої думки є автоматична заміна існуючих сертифікатів про освіту із уведенням обов'язкового для виконання професійних обов'язків британського вчителя ступеня бакалавра «Педагогічних наук».

Зацікавленість уряду в удосконаленні професійно-педагогічної підготовки вчителя відображає й розроблення у 2009 р. за підтримки Департаменту для дітей, шкіл та сім'ї й Агентства з питань підготовки та розвитку шкіл Англії (TDA) професійних стандартів початкової педагогічної освіти. Такі дії сприяли підвищенню престижності педагогічної професії в країні, що підтверджує факт збільшення кількості студентів Англії, які здобували освіту за спеціальністю «Початкова педагогічна освіта». Так, відповідно до статистичних даних в Англії у 2010 р. близько 40 000 студентів навчалися за спеціальністю «Початкова педагогічна освіта» [3].

На думку Г. Уїтті, специфічна структура системи освіти країни передбачає варіативність можливостей отримання початкової педагогічної освіти шляхом освітньо-центрального навчання. Провідні консорціуми шкіл або інші освітні установи (вищі педагогічні інститути, наукові асоціації, освітні товариства) відповідно до спеціальності розробляють єдиний навчальний план за участю різних шкіл. Після завершення курсу навчання студенти/стажери отримують диплом із зазначенням здобутої кваліфікації, що дає їм право продовжити освіту у вищих педагогічних інститутах [6].

Зазначимо, що для вчителів середніх навчальних закладів країни обов'язковим є підвищення професійної кваліфікації, професійне

конкурентоспроможним на сучасному ринку освітніх послуг. Конкурентоспроможність, а отже, і новий якісний стан фахівця можна віднести до стратегічних цінностей, що поряд із орієнтацією на власні сили і наполегливістю, сприяють подоланню індивідуального психологічного бар'єру, пригніченості, песимізму, невизначеності в життєвій перспективі, упорядковують усю систему життєдіяльності в умовах переходу до нових ринкових відносин і в результаті допомагають соціуму подолати тупикову ситуацію [6, с. 154].

Оскільки підготовка сучасних фахівців в умовах вищого навчального закладу передбачає формування активних, ініціативних спеціалістів, то більше уваги доцільно приділяти активним методам навчання, добір яких визначається інноваційністю мети застосування. Інноваційність в освіті передбачає не тільки отримання позитивного кінцевого результату, в нашому дослідженні – сформованість професійної компетентності, але й можливості застосування традиційних, загальноприйнятих методів навчання з метою внесення якісних освітніх змін, постійного оновлення освітнього процесу й результату, що відображається в удосконалених чи нових освітніх складових (мета, зміст, структура, форми, методи, засоби, результати), освітніх технологіях (дидактичні, виховні, управлінські), наукових і науково-методичних розробках, технічних засобах, нормативно-правових документах, що регламентують діяльність навчальних закладів і установ освіти та їх відносини з іншими інституціями [2, с. 22].

Вважаємо, що система активних методів навчання відповідає критеріям інноваційності та сприяє активному розвитку особистості в умовах вищого навчального закладу, формує у майбутніх фахівців здатність проектувати та організовувати свою діяльність, готовність працювати в умовах, що постійно змінюються.

Використання групи активних методів навчання є доцільним, адже саме ці методи сприяють комплексному розв'язуванню професійно-зорієнтованих задач, моделюванню та аналізу практичних ситуацій у близьких до реальних умовах, формуванню репродуктивних і креативних способів діяльності як основи індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності; становленню ціннісно-особистісного ставлення до спеціальних знань як основи професійної підготовки майбутнього фахівця в умовах вищого навчального закладу. Вважаємо, що поєднання активних і традиційних методів навчання сприятиме більш продуктивному формуванню професійної компетентності майбутнього фахівця.

Саме для підготовки майбутніх фахівців ми пропонуємо такі активні методи навчання: проектний; проблемний; «задачний»

(Г. О. Балл); метод інциденту; діалогу; метод «твір за хвилину»; кейс-метод; метод парадоксу; метод «модель симуляції»; «метод Сократа»; метод створення продуктів навчальної творчості, проаналізуємо окремі з них.

Заслугує на увагу «задачний» метод, сутність якого була визначена Г. О. Баллом [1]. Суть методу полягає в тому, що в кожній навчальній ситуації виокремлюються певні визначені системи задач і паралельно з ними системи, що забезпечують їх розв'язок. Окреслений метод ґрунтується на вивченні конкретної навчальної ситуації, у процесі вирішення якої в студентів формуються уміння і навички і колективної, й індивідуальної самостійної роботи.

Застосування «задачного» методу сприяє формуванню науково-дослідницької компетенції майбутнього педагога, яка спирається на розвиток спеціальних і загальних здібностей магістрантів. Ці здібності покладені в основу формування умінь раціонального використання різної інформації, критичного ставлення до думок і здатності відстоювати власну професійну позицію, готовності до використання різних форм, методів і засобів організації навчально-пізнавальної студентів.

Активне використання «задачного» методу у навчанні студентів в умовах вищого навчального закладу сприятиме формуванню професійно-особистісного компоненту професійної компетентності майбутнього фахівця.

Метод інциденту доволі часто порівнюють із методом аналізу конкретних професійно-орієнтованих ситуацій, у процесі урегулювання яких виникають суперечливі думки та рішення. Але деякі дослідники зважають на те, що основна відмінність методу інциденту від методу аналізу професійно-орієнтованих ситуацій полягає в тому, що за урегулювання таких ситуацій студенти мають змогу вибирати декілька варіантів вирішення поставлених завдань чи проблем і при цьому в них є для цього достатньо часу, а під час використання методу інциденту студенти опиняються у ситуації, коли мають конкретні обмежені часові рамки, в яких необхідно швидко ухвалювати доцільні та відповідальні рішення. На нашу думку, метод інциденту доцільно використовувати за формування у студентів управлінської компетентності, яка передбачає вироблення умінь швидко приймати рішення з позиції керівника групи, структурного підрозділу, коли необхідно урегульовувати конфліктні та непередбачувані ситуації. Застосування такого методу дає можливість відпрацювати майбутньому фахівцю декілька стандартних ситуацій поведінки, які стануть йому в пригоді на початку його професійної діяльності, дадуть можливість адекватно реагувати на складні моменти з мінімальною емоційною затратою. Саме застосування методу інциденту у практиці проведення семінарсько-практичних ситуацій, а також під час

- структура професійно значущого досвіду людини зумовлюється існуванням таких структурних компонентів: ціннісний досвід, досвід рефлексії, досвід самооцінювання, досвід спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко З.С. *Аксіопсихологія особистості* / Зіновія Степанівна Карпенко. – К. : ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1998. – 216 с.
2. Лактіонов О.М. *Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.01 “Загальна психологія, історія психології” / Олександр Миколайович Лактіонов. – К., 2000. – 32 с.
3. Маслоу А. *Самоактуалізація* / Абрахам Харольд Маслоу // *Психологія личности* : Тексти. – М., 1982. – С. 108-117.
4. Осницький А.К. *Проблеми дослідження суб'єктної активності* / Алексей Константинович Осницький // *Вопросы психологии*. – 1996. – №1. – С. 5-19.
5. Rogers C. R. *Client-Centered Therapy*. – Boston : Houghton Mifflin Co., 1951. – Chapter IV : “The Process of Therapy”. – 158 p.

УДК 373.5(410)

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА БРИТАНСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Чернякова Ж.Ю., доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, кандидат педагогічних наук

На сучасному етапі інтеграції України до світового освітнього простору відбувається інтенсифікація економічної та культурної глобалізації освіти, змінюються суспільні відносини, активно зростає роль знань та інформаційних технологій у житті людства. Особлива увага приділяється модернізації освітньої галузі держави, яка ставить якісно нові вимоги до професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців у контексті інтернаціоналізації освітнього простору. У цьому аспекті доцільним є вивчення, систематизація та узагальнення освітнього досвіду Великої Британії.

Професійно-педагогічна підготовка британського вчителя в контексті інтернаціоналізації передбачає охоплення цим процесом основних етапів професійної діяльності вчителя, покладених в основу неперервної педагогічної освіти, а саме: підготовчого (ІТЕ) – включає

увійшли три блоки вправ. Кожен блок вправ був спрямований на розв'язання відповідних завдань:

- набуття студентами психологічної освіченості (засвоєння наукових психологічних знань, необхідних для здійснення творчого самоаналізу та спільної діяльності в даній конкретній ситуації, її інтерпретації та створення наративних сюжетів); формування ціннісно-сислової сфери особистості. Даний блок реалізовувався за допомогою анкетування, рольових та ділових ігор, арт-терапії, піскової терапії, вправ-метафор та завдань, які розв'язувалися із використанням методу наративу;

- формування самосвідомості студентів, виявлення в процесі занять індивідуально-особистісних якостей, розкриття можливостей та засобів саморозвитку та самовиховання; розвиток комунікативних здібностей студентів, формування їх комунікативної та інтерпретативної компетенції. Блок реалізовувався за допомогою письмових вправ (зокрема, письмового самоаналізу), казкової терапії, технік формування наративної ідентичності;

- формування адекватної самооцінки майбутніх психологів, навичок до здійснення самоаналізу; формування мотивації успіху, здатностей до творчої самореалізації; розвиток креативності особистості, здатності до розуміння та інтерпретації професійного досвіду. Було проведено психогімнастику, медитацію, арт-терапію, ігри-змагання, бесіди, дискусії. Також блок вміщував проблемні ситуації, творчі задачі, нестандартно-стимулюючі завдання, ритуали соціального контактування, техніки формування наративної компетентності особистості.

Отже, теоретичне вивчення наукових джерел, їх аналіз та узагальнення дозволили зробити наступні *висновки*:

- професійно значущий досвід – це своєрідний психологічний інструмент, який забезпечує стабільність життєдіяльності людини. Детермінантою формування і розвитку досвіду є взаємодія теперішнього і майбутнього в кожний конкретний момент людської діяльності. Орієнтація на майбутнє позначається як системоутворювальний фактор, який обумовлює динаміку розвитку досвіду;

- структуру професійно значущого досвіду формують різні компоненти, серед яких основними є наступні: чуттєві, мисленнєві, мовленнєві, професійні, колективні, індивідуальні, релігійні, історичні та ін., а також в структуру досвіду безпосередньо включені знання, уміння і навички;

- характеристиками досвіду є унікальність, індивідуальність, суб'єктивність;

проходження різних видів практик, сприятиме розвитку здібностей долати вікові та особистісні інерційні вияви поведінки.

К. В. Рибачук, характеризуючи соціал-конструктивіську модель підготовки магістрантів, визначає характерні для цієї моделі форми і методи: створення спільноти навчання студентів, портфоліо, мікрорішення, модель симуляції [7].

Вважаємо за доцільне деякі з них використати для професійної підготовки майбутніх фахівців, тому проаналізуємо їх.

Створення спільноти навчання студентів повинно відповідати таким критеріям: студенти повинні знати один одного; наявність спільної мети учіння; активна участь кожного члена спільноти у виконанні кооперативних чи індивідуальних проєктів; розуміння цінності того, що вивчається, для себе насамперед, а в майбутньому – для інших; єдність поглядів та ідей, врахування індивідуальних потреб і можливостей кожного студента, що робить навчальну спільноту приємним місцем перебування. Така спільнота доволі часто функціонує на кожному факультеті (чи закладі загалом) у вигляді студентського наукового гуртка, де поглиблено здійснюється індивідуальна пошукова робота.

Вважаємо, що залучення студентів і магістрантів до діяльності студентського наукового гуртка сприяє не тільки розвитку їхніх індивідуальних особливостей, задоволенню особистісних потреб, але й забезпечує формування умінь колективного виконання творчих і дослідницько-пошукових завдань, брати участь у наукових суперечках і предметних дискусіях, здійснювати самооцінку та самоаналіз власних досягнень, пошук оптимальних методів для досягнення позитивних результатів. Це сприятиме формуванню усіх компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця в умовах вищого навчального закладу.

Ще одним методом навчання, який активно застосовуємо на семінарсько-практичних заняттях, є *модель симуляції*. Метод навчання – *модель симуляції* – забезпечує студентам можливість взаємодіяти за допомогою обговорення реальної педагогічної ситуації, визначати способи вирішення певних проблем із використанням власного досвіду та змогу використання їх на практиці [5].

Основна мета організації симуляції – створення умов і можливостей для студентів взаємодіяти в умовах обговорення, аналізу реальних навчально-педагогічних чи життєвих ситуацій. Якщо метод симуляції використовується вперше, доцільно запропонувати колективне обговорення проблемних питань (створення мікрогруп), що дасть можливість студентам працювати разом, обговорюючи можливі шляхи вирішення поставлених завдань чи реальність оцінювання запропонованої

ситуації; а також уникнення помилок в оцінюванні чи заповненні прогалин у сукупності теоретичних знань.

Використання моделей симуляції, на нашу думку, дає змогу уникнути чи попередити недопустимість ухвалення хибних рішень у подальшій професійній діяльності, розробити власний підхід до оцінювання різних ситуацій, сформувати основи індивідуального стилю професійної діяльності та уміння оцінювати її соціальні наслідки.

Серед ефективних методів навчання заслуговує на увагу *метод діалогу*, який дозволяє по-новому розглядати пізнавальний процес, сприяє розвитку скептицизму в пошуках істини, самоаналізу власних відчуттів [8, с. 32–33]. Процес навчання організовується та здійснюється так, щоб його мета полягала не тільки в тому, щоб під час діалогу будь-яким способом досягти істини. Завдання педагога полягає в ознайомленні студентів з різними ситуаціями, щоб кожен із них міг досягти бажаного результату, знайти істину власним шляхом. У процесі використання діалогу педагог повинен виступати рівноправним партнером у спілкуванні зі студентом, а не керувати ним, заперечувати чи остаточно стверджувати його особисті судження. Основне використання цього методу полягає в тому, на нашу думку, що він сприяє формуванню у майбутнього фахівця почуття власної гідності, розуміння своєї цінності та значущості власної професійної позиції.

Серед активних методів навчання ми пропонуємо ще й такі: «твір за хвилину», «метод Сократа», метод парадоксу. Проаналізуємо їх зміст.

Метод *«твір за хвилину»* використовується нами для ефективності перевірки оволодіння слухачами знань: як розуміння самого матеріалу, так і засвоєння слухачами матеріалів конкретної теми або навчального курсу загалом. Методика застосування даного методу полягає в наступному. Ми пропонуємо студентам взяти аркуш паперу, ставимо запитання, яке необхідно записати, на обдумування відповіді пропонуємо не більше однієї-двох хвилин. Запитання формулюємо короткі, чіткі, які не потребують значного коментування чи обговорення (н-д, «Що означає поняття «педагогічна компетентність», «У чому полягає навчальна мета матеріалу нашого заняття», «Що таке адаптація студентів» тощо).

«Метод Сократа» передбачає перевірку викладачами знань студентів конкретної теми лекційного матеріалу або матеріалу курсу в більш ширшому контексті шляхом запитань у ході лекції. Викладач ставить запитання конкретній особі й очікує від неї негайної відповіді, якщо ж студент не в змозі відповісти, викладач запитує іншого, а тоді – ще іншого, аж поки не отримує бажану відповідь. Даний метод має і переваги, і недоліки. До переваг ми відносимо: активізація уваги студентів; зосередженість та цілеспрямованість сприйняття навчальної

його компонентів (які ми називаємо «шарами»), певними елементами, як це зображено на рис. 1.

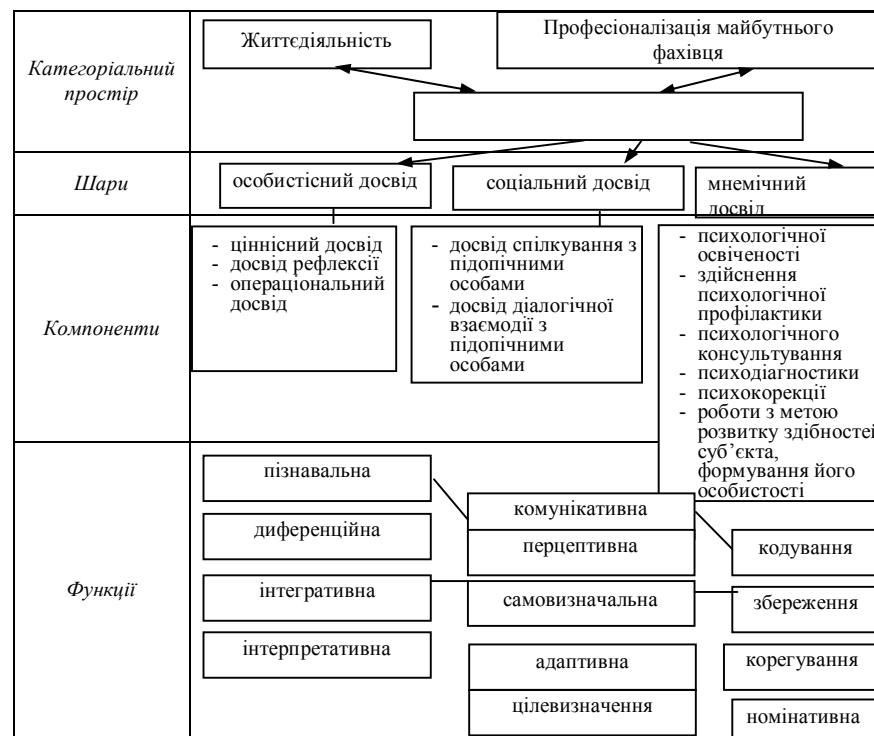

Рис. 1. Модель професійного досвіду психолога

При цьому в функціональному аспекті професійно значущий досвід є конкретним механізмом регуляції власне професійної діяльності майбутнього фахівця шляхом використання накопичених знань, вмінь та навичок, набутих можливостей здійснення комунікативної та соціальної взаємодії з підопічними особами, можливостей інтерпретувати минулі, теперішні та майбутні події, а також самого себе в контексті цих подій, створювати дискурсивні та наративні моделі реальності тощо.

З метою формування у майбутніх психологів інтерпретативної компетенції, актуалізації інтерпретаційних ресурсів їх особистості, було розроблено програму психологічного тренінгу «Розвиток інтерпретативної компетенції» (45 занять по 90 хвилин кожне), до якого

Є.Ю.Артемьєва, О.М.Лактіонов, В.Ф.Петренко, Г.В.Ложкін, Ю.М.Швалб, О.Ф.Бондаренко, Н.В.Чепелева та ін.);

- професійно значущий досвід є багаторівневою системою, що вміщує декілька підсистем: когнітивну, регулятивну та комунікативну (Б.Г.Ананьєв, Б.Ф.Ломов, П.І.Зінченко, К.О.Абульханова-Славська, Г.С.Костюк та ін.);

- професійно значущий досвід постає певною психологічною реальністю, яка стосується лише конкретної людини, отже він - суб'єктивний за своєю природою (В.А.Татенко, В.М.Титов);

- самосвідомість, самоаналіз, самоконтроль, саморозвиток та самовдосконалення постають детермінантами професійно значущого досвіду (М.Й.Боришевський);

- професійно значущий досвід (поряд з соціальним, мнемічним, індивідуальним професійним) входить до структури суб'єктного досвіду людини (О.М.Лактіонов) [1 – 5].

Описано структуру та особливості розвитку професійно значущого досвіду психолога [1; 3]. Останній охарактеризовано таким чином:

- професійно значущий досвід психолога складається з ціннісного досвіду, досвіду рефлексії, досвіду активізації, оперативного досвіду, досвіду співпраці (О.К.Осніцький);

- професійно значущий досвід психолога постає відображенням картини світу, яка сприймається самою людиною як певним чином змодельована інтерпретаційна смислова система. Остання репрезентується суб'єктом для самого себе та для інших у формі наративу (О.Ф.Бондаренко, Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелева, І.С.Якиманська, О.М.Лактіонов, І.В.Нікітіна, Н.Ф.Литовченко та ін.);

- становлення професійно значущого досвіду може здійснюватися в процесі трансіндивідуального дискурсу (Ж.Лакан, С.Д.Максименко).

Проаналізувавши наукову літературу, ми побудували модель професійного досвіду психолога. Ця модель вміщує наступні складові: а) категоріальний простір; б) шари; в) компоненти; г) функції, які характеризують роль кожного компонента (див. рис. 1). Ми виходили з концепції О.М.Лактіонова [2] про те, що індивідуальний професійний досвід людини є системним структурно-динамічним утворенням та вміщує три компоненти: соціальний, особистісний та мнемічний тощо. При цьому, на думку О.М.Лактіонова, системоутворювальним фактором структурно-динамічної організації професійного досвіду є ціннісна орієнтація індивіда на майбутній оптимальний результат діяльності. Отже, ми доповнили структуру професійного досвіду, зокрема кожен з

інформації; систематизація знань. До недоліків використання даного методу можна віднести наступне: увага викладача охоплює невелику частину аудиторії; студент, який дав відповідь на запитання, може більше не зосереджуватися, вважаючи, що послідовність давати відповідь на наступне запитання до нього може на даному конкретному занятті взагалі не дійти; окремі студенти, в силу своїх індивідуальних особливостей, зумовлених типом темпераменту та рисами характеру, не можуть сформулювати відповідь у визначений термін. Разом з тим, ми вважаємо, що поєднання даного методу з іншими активними методами навчання сприятиме ефективній професійній підготовці майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу.

Таким чином, використання активних методів навчання сприяють розвитку та формуванню у майбутніх фахівців структурних компонентів професійної компетентності в умовах вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект / Г. А. Балл. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
2. Біла книга національної системи України / за ред. В. Г. Кременя; АПН України. – К., 2009. – 185 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/345815/>.
3. Вербицкий А. А. Контекстно-компетентностный подход к модернизации образования / А. А. Вербицкий // Высшее образование в России. – 2010. – № 5. – С. 32-38.
4. Завіна В. Методи навчання як способи формування пізнавальної компетентності майбутніх учителів початкових класів / Віталій Завіна // Зб. наук. праць: наук. записки. Сер.: Пед. науки. – 2010. – Вип. 88. – С. 24-28.
5. Кошманова Т. С. Развитие педагогической осведомленности у США (1960-1998 гг.): [монография] / Т. С. Кошманова. – Львів: Світ, 1999. – 338 с.
6. Мачинська Н. І. Теоретичні аспекти професійно-педагогічної компетентності майбутнього фахівця в умовах магістратури вищого навчального закладу непедагогічного профілю / Н. І. Мачинська // Особистість в екстремальних умовах: зб. тез V наук.-практ. конф. (20 квіт. 2012 р.). – Львів: ЛДУ БЖД, 2012. – С. 153-158.
7. Рибачук К. В. Процес навчання майбутніх педагогів на засадах критичної педагогіки та соціал-конструктивізму / К. В. Рибачук // Вісник Черкаського ун-ту. Сер.: Педагогічні науки / Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького. – 2008. – Вип. 126 – С.123-128.

УДК 159.923.5 (045)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ

*Назарук О.М., доцент кафедри авіаційної психології
Національного авіаційного університету, кандидат психологічних наук,
доцент*

Проблема вивчення життєтворчості особистості набуває своєї актуальності в останні роки у різних галузях людинознавства, зокрема у педагогіці та психології. Сам термін «життєтворчість» складається з двох важливих понять – життя та творчості.

Само по собі життя може мати для різних особистостей або для однієї і тієї самої особистості, але у різні періоди інший зміст, інші життєві установки або ставлення до життя. Так, наприклад, припустимо наступні варіанти ставлення до життя, з безлічі можливих, які можуть зустрічатись у сьогоденні: «життя як цінність», «життя як страждання»; «життя як факт», «життя як можливість задоволення потреб», теоретично проаналізуємо їх. «Життя як цінність» – розуміється людиною як можливість знайти себе, своє призначення, можливість реалізувати себе у процесі життєдіяльності; «життя як страждання» – домінує у людини необхідність змиритись з тими обставинами, які її оточують, з подіями, що відбуваються; «життя як факт» та «життя як можливість задоволення потреб», мотивація цих життєвих установок спрямована на бездіяльне плавання за течією та на гедоністичну установку швидко перепробувати всі радощі життя, інколи навіть заборонені суспільною або релігійною мораллю. Якщо перші два варіанти сприйняття життя мають сенс для людини (наприклад, можливість самореалізації або пошук істини самого життя, своїх дій, вчинків), то виникає запитання чи є зміст в останніх двох життєвих позиціях?

Виходячи з визначення поняття «життя», яке розуміється як життя живих організмів, які мають обмін речовин, подразливість, здатність до розмноження, зростання, розвитку, активної регуляції свого складу та функцій, до різних форм руху, пристосованість до середовища тощо (Енциклопедичний словник, 1981), то певний сенс для представників двох останніх життєвих позицій існує, але тут переважають репродуктивні елементи у життєвому процесі.

Саме такий спосіб життєдіяльності, за С.Л. Рубінштейном, характеризується як такий, що нагадує природний процес, який мало спрямовується і регулюється самою людиною. Людина значною мірою пливе під стихійним тиском життєвих хвиль, механічно підпорядковуючи

4. Каган М. С. Внутренний диалог как закономерность художественно-творческого процесса / М. С. Каган // Сов. искусствознание. – М., 1985. Вып. 19. – С. 184 – 219.

5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.

6. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія] / В. Ф. Орлов; за заг. ред. І. А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.

7. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: навчальний посібник / О. П. Рудницька. – К. : ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 270 с.

8. Шибутани Т. Соціальна психологія / Т. Шибутани // Сокр. пер. с англ. В.Б.Ольшанского; Общая ред. и послесловие проф. Г.В. Осипова. – М.: Прогресс, 1969. – 535 с.

УДК 159.9 : 152.410

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

*Чала Ю.М., старший викладач кафедри теорії і практики
англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного
гуманітарного університету, кандидат психологічних наук*

Проблема становлення професійно значущого досвіду майбутнього психолога до сих пір залишається актуальною в психологічній літературі. Адже від сформованості досвіду залежить, передусім, якість надання фахівцем психологічної допомоги, проведення діагностичної, консультативної та тренінгової роботи тощо. Але питання структури професійно значущого досвіду психолога до сих пір залишається дещо суперечливим, не до кінця розв'язаним, таким, що потребує спеціального емпіричного дослідження. Тому метою нашої статті є проаналізувати існуючі уявлення науковців щодо структурних складових професійно значущого досвіду психолога, а також описати власну модель, обґрунтувати її компоненти та функції, що характеризують роль кожного компонента.

У працях вітчизняних класиків психологічної науки та сучасних вчених аналітично представлено аналіз вивчення сутності професійно значущого досвіду людини:

- професійно значущий досвід постає механізмом регуляції життєдіяльності особистості (Л.С.Виготський, Ю.Л.Трофімов, С.Л.Рубінштейн, Г.С.Костюк, В.Г.Кремень, Т.М.Титаренко,

особистості завжди детерміновані її внутрішнім духовним світом, діалогом із самим собою, актуалізацією світоглядних цінностей й, у такий спосіб, художня емпатія тісно взаємодіє із рефлексією, що передбачає самоаналіз і самопізнання власного внутрішнього світу. Провідну роль рефлексії у процесі мистецького навчання відзначають В.Орлов [6], Г.Падалка [5], О.Рудницька [7] та ін.

Мистецька рефлексія, зазначає Г.Падалка – це усвідомлення власних психічних станів і процесів у зіставленні із переживаннями, відтвореними в художньому образі, роздуми людини над власним життям, заглиблення до власних почуттів у зв'язку зі змістом мистецького твору, у зіставленні об'єктивного змісту художніх образів із результатами самоаналізу власного внутрішнього життя” [5: 158-159].

Саме в процесі авторського творення, що пов'язаний із свідомим і підсвідомим досвідом особистості, її внутрішніми відчуттями, яскраво виявляється індивідуальність. Здатність зануритись у власний світ, звернутися до самого себе, утілити внутрішній, суб'єктивний неусвідомлений досвід через конкретні свідомі знання, уміння та навички, свої думки й почуття в музичну форму засвідчує високий рівень композиторсько-виконавської майстерності майбутніх фахівців, розвиненість ціннісно-особистісної сфери, культури художнього сприйняття, спрямованої до творчих обдарувань особистості.

Психолого-педагогічний аналіз процесу композиторсько-виконавської творчості, внутрішніх механізмів сприйняття-інтерпретації мистецьких творів дозволяє констатувати, що у процесі композиторсько-виконавської творчості формуються універсальні особистісні й професійно значущі якості (художнє мислення, творча уява, креативність, здатність до емпатії і рефлексії, адекватна оцінка й судження), розвиваються і вдосконалюються ключові професійні компетентності (художньо-інтерпретаційна, музично-теоретична, поліхудожня, диригентсько-хорова, сценічно-виконавська), набуває потужності духовно-творчий потенціал особистості, котрий постає як інтегральне явище, що відображає органічний взаємозв'язок вищих духовних цінностей та сутнісних сил особистості, які актуалізуються в соціокультурній діяльності й життєтворчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басин Е.Я. Психология художественного творчества (Личностный подход) / Е.Я.Басин. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С.Выготский // Под ред. М.Г.Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с.
3. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации : философский анализ / Е. Г. Гуренко. – Новосибирск : Наука, 1982. – 256 с.

свою діяльність зовні заданим вимогам та обставинам. Спосіб життя являє собою певну цілісність, але не розвинену форму цілісності. Індивід начебто злитий з процесом свого існування і не виділяється з нього, не підіймається над ним, оскільки ще немає стану рефлексії, роздуму над своїм життям, над його сенсом та ходом (С.Л. Рубінштейн, 1946). Отже, людині потрібно докладати певні внутрішні зусилля для становлення її як особистості та для вибудовування свого життєвого шляху, своєї історії життя. Виходить, що для людини як для особистості важливо не просто проживати своє життя, а саме творити його.

Під творчістю розуміють 1) людську діяльність, мета якої створення чогось нового, не схожого на створене раніше; це діяльність, що припускає відкриття нового для даного індивіда, рішення задачі, яку він ще ніколи не вирішував (Т.М. Титаренко, 2001) будь-яку практичну або теоретичну діяльність людини, у якій виникають нові (для суб'єкта діяльності) результати (знання, рішення, способи дій, матеріальні продукти) (В.П. Зінченко, 2009). Отже, у процесі життєдіяльності будь-яка людина зустрічається з новими людьми, новими обставинами, новими випадки, на які потрібно певним чином реагувати або вирішувати, інколи новими для себе способами. Виходить, що творчий компонент повсякчас включений, вплетений у життєвий процес, у життєдіяльність людини. Спосіб життєдіяльності, за С.Л. Рубінштейном, у якому творчий компонент переважає – це більш високий рівень людського існування. Цей спосіб життєдіяльності характеризується високою саморефлексією людини, вона аналізує, уявляє, обмірковує своє життя, його побудову. Людина здатна творчо своє життя конструювати та здійснювати (С.Л. Рубінштейн, 1946). Задумуючи і творчо здійснюючи своє життя людина пише в своїй історії життя усвідомлений і творчо спрямований життєвий шлях. За визначенням Л.В.Сохань, життєтворчість – це духовно-практична діяльність особистості, спрямована на творче проектування та здійснення її життєвого проекту, це особлива й вища форма прояву творчої природи людини (Л.В. Сохань, 1996).

На думку видатних вчених, життєвий шлях людини – це її індивідуальна історія, протягом якої вона формує свою особистість, власне, історія життя робить людину особистістю (С.Л. Рубінштейн, 1946; В.А. Роменець, 2003). За С.Л. Рубінштейном, в історії формуються події – вузлові моменти, поворотні пункти, коли у результаті прийняття рішень визначається подальше становлення особистості. І зрозуміло, що ці події можуть бути з різним емоційним забарвленням – нейтральним, позитивним або негативним, і вони є також частиною життєвого процесу і вони також потребують від людини творчого пояснення, тлумачення, ставлення. Власне, для особистості, яка формується зрозуміти та

прояснити самостійно процеси життя досить складно і відбувається це завдяки батькам або оточенню у процесі соціалізації.

В процесі соціалізації дитина набуває свій особистий досвід, тому цей процес являється в житті кожного суб'єкта досить важливим. В межах вітчизняного культурно-історичного підходу розглядається позитивний бік впливу культури на особистість, на розвиток її вищих психічних функцій. Однак даний підхід залишає поза увагою важливу проблему, що пов'язана з ефективною адаптацією людини до середовища, що постійно змінюється. Так, А.Ш. Тхостов та К.Г. Сурнов, аналізуючи через співвідношення “насилля” — “зусилля” вплив на людину нових соціокультурних умов, середовища існування, типів комунікацій, нових технологій задоволення потреб, показують неутішні наслідки сучасної соціалізації і вводять поняття “культурної патології”.

Виходить, що полегшення життя людини новітніми технологіями ніби нівелює значення власних досягнень у будь-якій корисній діяльності і стає пасткою для її адекватного саморозвитку. Автори підкреслюють, що безліч розважальних “реальних” програм з великими призовими фондами «формують, особливо успішно у свідомості недосвідчених або не дуже розвинутих людей, життєві стратегії, в яких цілеспрямована праця і, взагалі, будь-яке зусилля являються негативними цінностями, асоціюються з силованим, рабством, неуспіхом, ганьбою. Необхідність чесно працювати сприймається як тяжка життєва невдача» (А.Ш. Тхостов, К.Г. Сурнов, 2005). Отже, та “позитивна” заміна цінностей, яка зараз відбувається, з рештою, може “негативно” позначитись на всьому процесі соціалізації сучасної особистості.

І вчені пропонують соціалізацію розглядати не як завершену, безумовно гармонічну, узгоджену, радісну спільну діяльність суб'єкта та соціуму, але як достатньо жорстку боротьбу, шрами від якої у вигляді різних форм “культурної” патології є платою за можливість набуття нормальної ідентичності та адекватної саморегуляції (А.Ш. Тхостов, К.Г. Сурнов, 2005), які дозволяють людині творчо ставитись до свого життя. Людське життя може здійснюватись або як процес, що відбувається стихійно, або як усвідомлено і творчо спрямований шлях життя (В.М. Доній, 1996), але потрібно дорослим навчати та супроводжувати процес життєтворчості, вибору життєвої позиції.

Отже, на становлення гармонійної особистості може значно вливати, особливо у дитинстві, отримання позитивного особистого досвіду і головну участь у цьому відіграють батьки, доросле оточення. Навчаючи ставитись до позитивних або негативних подій, їх тлумаченню, розумінню своєї відповідальності, суб'єктності, батьки конструюють

Особливої значущості в процесі власного творення набуває здатність до емпатії, котра передбачає тісну взаємодію когнітивно-розумових, емоційно-почуттєвих і художньо-творчих актів, характеризується багатством асоціативно-образних уявлень, вміннями суб'єкта художнього творення-інтерпретації осмислювати організацію художнього матеріалу, розуміти виразний сенс художньої інтонації і є генералізованою професійно значущою особистісною якістю майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Об'єктивована у творі авторська модель має бути організована таким чином, щоб спрямувати художнє переживання в певне русло, створити емоційні уявлення, породити особливі асоціації, тобто якнайбільш активізувати особистісний досвід сприймача. Цей досвід спрямований на пізнання тієї моделі, котру пропонує автор, її оцінку під кутом зору свого особистісного ставлення. У такий спосіб художнє переживання доцільно визначити як глибокоопосередкований роботою інтелекту процес, котрий у силу свого емоційного характеру є водночас й індивідуально-особистісним безпосереднім ставленням.

Процес художнього творення-інтерпретації передбачає надалі участь слухача, що вступає в художній процес пізнання-переживання, котрий конкретизує, доповнює створені та втілені автором образи свого твору. Сама потенційна сила художнього переживання визначається твором як об'єктом емпатії, але конкретна його визначеність залежить від суб'єктивних характеристик того, хто сприймає, від неповторних особливостей його характеру, художнього досвіду й тезауруса й навіть певною мірою від стану його психіки в момент спілкування з музичним твором [1]. Завдяки складній психічній діяльності суб'єкта відбувається «вживлення» в художній образ, ідентифікація з ним, «перевтілення», що приводить до виникнення найбільш сильної і своєрідної «відповіді» сприймача, стану, котрий сприяє розв'язанню особистісного завдання [2].

Здатність до емпатії як в процесі власного творення так і в процесі виконання музичного твору, передбачає тісну взаємодію когнітивно-пізнавальних, емоційно-почуттєвих і художньо-творчих актів, характеризується загальнохудожньою ерудованістю, багатством асоціативних уявлень, навичками і вміннями суб'єкта художнього творення-інтерпретації осмислювати організацію художнього матеріалу, розуміти виразний сенс художньої інтонації і є генералізованою професійно значущою особистісною якістю майбутнього вчителя музичного мистецтва, оскільки саме на емпатії ґрунтуються почуття, котрі розкривають значимість однієї людини для іншої [8].

У процесі композиторсько-виконавської творчості художнє пізнання і мислення, душевно-емоційна і практично-діяльнісна сфери

особлива активізація свідомості через власне відтворення цінності буття засобами специфічної мови музичного мистецтва. Крім цього, перед автором-виконавцем постають важливі завдання, пов'язані із складним процесом творення художнього образу, котрий характеризується єдністю змісту і форми, доступністю, оригінальністю, художністю, емоційністю, емпатійністю, рефлексивністю. Таким чином, процес власного творення не тільки збагачує самого автора, а й вимагає від нього наявності художнього й емоційного досвіду, відповідальності за змістовність й ціннісну спрямованість власного музичного твору, що становить важливий компонент світоглядної й гуманістичної позиції майбутніх учителів музичного мистецтва.

У процесі композиторсько-виконавської творчості основним механізмом є асоціативно-образне мислення автора. Асоціативний принцип має важливе значення і у процесі творення власної художньо-інтерпретаційної версії, і в процесі виконання власного твору. Про це свідчать праці Б.Асаф'єва, В. Блудової, Г.Кечухашвілі, Ю.Кремльова, Л.Мазеля, В.Медушевського, Є.Назайкінського, А.Сохора, С.Раппопорта, В.Цуккермана, П.Якобсона та ін. Саме завдяки художньо-образному мисленню суб'єкта творення і сприймання стають доступні цілісні враження про предмети і події матеріальної дійсності, що відображаються в музичних творах. Наявність художньо-образних асоціацій свідчить про більш глибокий і творчий характер процесу художнього творення, характеризує розвиток й глибину емоційно-розумової сфери автора музичного твору, володіння ним «інтонаційним словником», адже чим більше наочних уявлень виникає у суб'єкта художнього творення й художнього спілкування, тим повнішим і багатшим виявляється його суб'єктивний зміст, внутрішня сутність, тим досконаліше стає процес творення, сприйняття й інтерпретації.

Об'єктивована у творі авторська модель має бути організована таким чином, щоб спрямувати художнє переживання у потрібне русло, створити емоційні уявлення, породити особливі асоціації, тобто якнайбільш активізувати особистісний досвід сприймача. Цей досвід спрямований на пізнання тієї моделі, котру пропонує автор, її оцінку під кутом зору свого особистісного ставлення. У такий спосіб художнє переживання визначається як глибокоопосередкований роботою інтелекту процес, котрий у силу свого емоційного характеру є водночас й індивідуально-особистісним безпосереднім ставленням до художнього образу, до самого себе. Звідси стає зрозумілим відповідальність автора (композитора-виконавця) як у процесі творення, так і у процесі виконання власного музичного твору, який має бути змістовним, емоційним, проникливим, виразним.

світовідчуття дитини та означають її місце у сучасному соціумі, а значить впливають на формування її життєтворчості.

УДК 159.95:355.01

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СТРЕСУ У ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Наугольник Л.Б., доцент кафедри практичної психології факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

У психологічній науковій літературі до чинників розвитку стресу відносять: 1) Вроджені особливості організму і ранній дитячий досвід, що включають генетичну схильність, характер перебігу вагітності у матері, тип вищої нервової діяльності та ранній дитячий досвід (згідно з психогенетичними дослідженнями, реакції людей на ті чи інші фактори середовища на 30-40% визначаються генами, отриманими від батьків, і на 60 - 70% залежать від виховання, життєвого досвіду, тренування, отриманих навиків, вироблених умовних рефлексів і т.д.); 2) Батьківські сценарії. Засвоєний в дитинстві стресовий сценарій «запускається» майже автоматично; 3) Особистісні особливості, які включають характер людини і риси особистості, рівень самооцінки, спрямованість людини, її установки і цінності; 4) чинники соціального середовища, які включають соціальні умови, умови праці та ближнє соціальне оточення; 5) когнітивні чинники включають рівень сенситивності, вміння аналізувати свій стан і фактори зовнішнього середовища, минулий досвід і прогноз майбутнього.

Діяльність працівників органів внутрішніх справ становить особливий різновид стресогенних видів професій, що передбачає підвищену активність, відповідальність та високий рівень ризику.

Для емпіричного дослідження чинників стресу у працівників ОВС, групою досліджуваних стали 44 слухачі Інституту дистанційного та післядипломного навчання Львівського державного університету внутрішніх справ – працівники молодшого та середнього начальницького складу ОВС, усі чоловічої статі. Вік досліджуваних (вік: від 25 до 31 років). Дослідження здійснювалось за допомогою таких методик: Шкала соціальної адаптації Холмса-Рейха; Комплексна оцінка проявів стресу (Щербатих Ю.В.); Тест «Схильність до стресу»; Тест «Як Ви справляєтеся зі справами?»; Тест стресостійкості; Методика «Самооцінки екстравертності, ригідності і тривожності»; Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність».

Чинники розвитку стресу у працівників міліції ми знаходили за допомогою факторного аналізу усіх 13 емпіричних даних. В результаті виділено чотири латентних фактори – чинники розвитку стресу Матриця значущих факторних навантажень має такий вигляд (див. табл. 1).

Таблиця 1

Матриця факторних навантажень

	Factor Loadings (Quartimax raw) (Spreadsheet2); Extraction: Principal components (Marked loadings are >.700000)			
	Чинник 1	Чинник 2	Чинник 3	Чинник 4
Інтелектуальні ознаки стресу	-	0,86	-	-
Поведінкові ознаки стресу	-	0,82	-	-
Емоційні ознаки стресу	-	0,84	-	-
Фізіологічні ознаки стресу	-	0,71	-	-
Комплексна оцінка проявів стресу	-	0,97	-	-
Знання себе	-	-	-	0,78
Широта інтересів	-	-	0,73	-
Сумарний показник «Як Ви справляєтеся зі стресом?»	-	-	0,86	-
Тривожність (Т)	0,78	-	-	-
Особистісний адаптивний потенціал (ОАП)	0,93	-	-	-
Нервово-психічна стійкість (НПС)	0,90	-	-	-
Комунікативні здібності (КЗ)	0,76	-	-	-
Моральна нормативність (МН)	0,68	-	-	-

Розглянемо зміст основних чинників, що справляють вплив на розвиток стресу у працівників міліції.

Чинник 1, назовемо умовно: «Тривожно-адаптивні індивідуальні відмінності в реагуванні». Він зумовлює зміни за п'ятьма діагностичними критеріями з відповідним факторним навантаженням (див. табл. 1)

Аналіз факторів дозволив виділити *чинник 2* з умовною назвою «Особливості індивідуальних відмінностей прояву стресу» (див. табл. 1).

Третім фактором, що справляє вплив на індивідуальні відмінності в реагуванні на стрес є *чинник 3*, з умовною назвою «Особливості продуктивності особистості». Він складається із двох діагностичних критеріїв з відповідним факторним навантаженням). Психологічний зміст цього фактора в тому, що на індивідуальні

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства перед вищою педагогічною освітою постає важливе завдання, пов'язане з підготовкою майбутніх фахівців, здатних до творчої самореалізації і самовияву; фахівців, котрі вміють благотворно вплинути засобами музичного мистецтва на духовний розвиток підростаючого покоління, засобами мистецтва пробудити в них інтерес до різновидів художньої творчості, залучити до активної творчої діяльності, спрямувати їхній духовно-творчий розвиток у правильне русло.

Розв'язання цього завдання уможливило орієнтація на композиторсько-виконавську підготовку майбутніх фахівців, що ґрунтується на гуманістичних засадах, містить потужний ціннісно-особистісний і духовно-творчий потенціал і є внутрішнім структурно-інтеграційним компонентом в системі вищої музично-педагогічної освіти.

Здатність розкривати свій внутрішній світ, навколишню дійсність у створених власних музичних композиціях і художніх образах, самовиражатися через засоби музично-інтонаційної виразності реалізує можливість для самовияву, самотворчості й самоактуалізації, особистісно-ціннісного розвитку й саморозвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва, стимулює духовні вчинки й співпричетність до іншого, сприяє розвитку духовно-творчої особистості майбутніх фахівців.

Загальноновизнаним є положення про те, що всі форми музичної діяльності пов'язані з процесом художньої інтерпретації (творення, виконавство, критичне судження, імпровізація). Про це йдеться в ґрунтовних працях філософів (Є. Гуренко, М.Каган, Л.Столович та ін.), музикознавців (В.Медушевський, М.Назайкинський, С.Раппопорт та ін.), психологів (Є.Басін, Л.Виготський, Б.Теплова, П.Якобсон та ін.), педагогів (О.Костюк, О.Олексюк, О.Ростовський, О.Рудницька, Г.Падалка, О.Щолокова та ін.).

Складний процес композиторсько-виконавської творчості зумовлюється здатністю майбутнього вчителя музичного мистецтва творчо осмислювати життєвий матеріал, адекватно відтворювати психологічну модель художнього образу, самостійно розв'язувати творчі завдання, встановлювати художній діалог з аудиторією, виявляти здатність до творчого пошуку й самовияву через власну художньо-інтерпретаційну версію й розумінні на цьому підґрунті свого «Я».

Одним із положень психології мистецтва є теза про те, що в процесі художнього сприйняття здійснюються психологічні перетворення, аналогічні авторським у процесі створення твору; душа сприймача «зливається» з душею автора, і що саме у цьому поєднанні і є головна приваблива сила та властивість мистецтва, коли «Я» автора зливається з «Я» всіх, хто сприймає. Звідси стає зрозумілим значущість композиторсько-виконавської творчості, в процесі якої відбувається

Аналіз психолого-педагогічної літератури, дає підстави стверджувати, що талановита людина – це людина, яка має дуже високий ступінь здібностей до певної спеціальної діяльності, причому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися у конкретних суспільно значущих продуктах. Також виходячи з цих понять слід розглядати поняття геніальність, як найвищий рівень прояву творчих здібностей, це вже суспільна оцінка особистості. Талановиті люди відрізняються від геніальних величиною і суспільною значущістю проблем, які вони вирішують [4;5].

Як стверджують науковці, геній – дуже рідкісне явище. Виражаючи потреби суспільства, він творить самостійно й оригінально, шукаючи відповіді на такі питання, яких інші люди часто й не помічають. Своєю діяльністю геній сприяє прогресивному розвитку всього суспільства.[2]

Як висновок зазначимо що, здібності – це внутрішні умови розвитку людини, які формуються на основі задатків під впливом зовнішніх умов у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем. Як індивідуально-психологічні особливості вони не можуть бути протиставлені іншим властивостям особистості – якостям розуму, особливостям пам'яті, емоційним властивостям тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна психологія. / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.
2. Палій А.А. Дивергенційна психологія / Анатолій Андрійович Палій – К.: 2001. – 429с.
3. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
4. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
5. Кузьмінський, А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К. Знання-Прес, 2004. – 445 с.

УДК 371:78

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМПОЗИТОРСЬКО-ВИКОНАВСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Стратан-Артишкова Т.Б., Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

відмінності в реагуванні на стрес впливають знання про себе, загальна ерудиція та широта інтересів, стабільність і сталість поведінки, прояв уваги до інших та продуктивність поведінки.

Аналіз факторів дозволив виокремити чинник 4, що чинить вплив на розвиток стресу працівника міліції з відповідним факторним навантаженням (див. табл. 1). В цьому випадку він збігається з явним. Це означає, що на розвиток стресу у працівників міліції справляють великий вплив знання про себе. Психологічний зміст цього фактора в тому, що на індивідуальні відмінності в реагуванні на стрес впливають знання про себе, загальна ерудиція та широта інтересів, стабільність і сталість поведінки, прояв уваги до інших та продуктивність поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринберг Дж. Управление стрессом. 7-е изд. / Дж. Гринберг – СПб.: Питер, 2002. – 496 с.
2. Наугольник Л.Б., Наугольник Р.З. Індивідуальні відмінності працівників міліції в реагуванні на стрес. / Л.Б. Наугольник, Р.З. Наугольник // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.: збірник наукових праць; гол. ред. М.М. Цимбалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – Вип. 1 (1). С. 187 - 197.
3. Наугольник Л.Б. Психологія стресу. Курс лекцій / Л.Б. Наугольник – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 130 с.
4. Селье Г. Стресс без дистресса: Пер. с англ. / Г. Селье [електронний ресурс]: http://bookz.ru/authors/sel_e-gans/distree/page-2-distree.html.
5. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции. / Ю.В. Щербатых. – СПб.: Питер, 2008. – 256 с.

УДК 159.922:331

ФОРМИРУЮЩИЕ ЭТАПЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ БУДУЩИХ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ

Поліщук С.А., доцент кафедри практичної психології Глухівського
національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,
кандидат психологічних наук, доцент

Опыт нашей преподавательской работы показывает, что эффективность познавательной активности студентов значительно возрастает, если они поставлены перед необходимостью решения конкретных психологических проблем.

На первом этапе изучения таких проблем мы моделируем их решение на лабораторных занятиях. Например, в курсе экспериментальной психологии, психодиагностики, когда среди достаточного разнообразия предложенной преподавателем тематики студент вправе выбрать ту, которая вызывает у него наибольший интерес. Предлагаются такие направления самостоятельной исследовательской работы как межличностные отношения, нарушения развития, причины неуспеваемости, психологическая готовность к обучению в школе и т.д.

Отработка навыков грамотно формулировать цель, объект, предмет собственного исследования развивает способность прогнозировать стратегию дальнейшей работы и "видеть" ее тактику. Поэтому в рамках теоретико-практической подготовки построение программ исследования является достаточно эффективным стимулом умственной активности.

В связи с этим, хотелось бы высказать мнение о целесообразности формулирования научной гипотезы. Точки зрения на этот вопрос самые разнообразные, включая ее нецелесообразность, что сейчас является достаточно типичным явлением в научных работах. Однако практика показывает, что построение грамотной гипотезы указывает как на достаточно глубокую теоретическую осведомленность в проблеме исследования, так и на ориентацию в возможных методах и методиках ее изучения, т.е. – это показатель глубины и самостоятельности мышления исследователя. Здесь важно ориентировать студентов не на "подтверждение" гипотезы (любими возможными и "невозможными" способами), а на ее "проверку", когда в равной мере она (гипотеза) может быть или правильной, или ошибочной. Такой подход в обучении позволяет формировать у студентов "комплексное видение" психологической проблемы, профессионализм в ее решении.

Наряду с гипотезой разработка в рамках исследовательской программы зависимых, независимых, рандомизированных и контролируемых переменных позволяет проследить "меру понимания ситуации изнутри", умение мысленно "обыграть" ее. Соответственно, не научившись этому на практических и лабораторных занятиях, студент не способен будет планомерно и вдумчиво проводить реальное исследование.

Общеизвестно, что достаточно сложно в процессе подготовки исследования определиться с оптимальными методами измерения предварительно выделенных параметров. С одной стороны, существует арсенал разнообразных эмпирических методов, с другой, – это предполагает компетентность их отбора. Во многом это зависит от меры осведомленности в "анатомии" метода, его сильных и слабых сторонах. С этой целью на занятиях отрабатываются протоколы наблюдений, бесед, экспериментов, изучается процедура спецификации тестов, формируются

знаний и умений затягиваются, требуются значительные усилия и напряжения при поровняно скромных результатах. Здатности формулюються на основі задатків.

На думку науковців, задатки – це вроджені, обумовлені іноді генним фондом, а іноді пренатальними умовами потенційні можливості розвитку більшості анатомічних, фізіологічних та деяких психічних рис людини. Індивідуальність людини формується на основі задатків, у процесі виховання та навчання. Тобто не залежить від біологічних факторів, а формується під впливом соціальних умов, у процесі самовиховання [1,4].

Кожна людина виявляє власні здібності в певній діяльності. Поза діяльністю ця властивість людини не можна виявити, описати та охарактеризувати. Тому ми й робимо висновки про здібності людини за її працею та за результатами її діяльності.

Характеризуючи здібності людини, ми робимо висновки про них, керуючись тими вимогами, які ставить перед людиною навчальна, виробнича, наукова та будь-яка інша діяльність, оцінюємо її як активного діяча, творця матеріальних і духовних цінностей. Ця характеристика включає й оцінку людини, яка готується до майбутньої трудової, творчої діяльності, засвоюючи людські надбання в певній галузі пізнання.

Виходячи з цих розуміннь, ми не можемо безпосередньо переходити від окремих здібностей до питання про можливість успішного виконання людиною тієї чи іншої діяльності. Цей перехід може бути здійснений тільки через інше, більш синтетичне поняття.

На думку вчених таким поняттям і є "обдарованість", що розуміється як те якісно своєрідне сполучення здібностей, від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності. Тому не можна говорити про обдарованість узагалі. Можна тільки говорити про обдарованість до чогонебудь, до певної діяльності. Ця обставина має особливо важливе значення при розгляді питання про так звану "загальну обдарованість" [5].

Те співвіднесення з конкретною практичною діяльністю, що з необхідністю міститься в самому понятті "обдарованість", обумовлює історичний характер цього поняття. Поняття "обдарованість" позбавляється змісту, якщо його розглядати як біологічну категорію. Розуміння обдарованості істотно залежить від того, яка цінність надається тим чи іншим видам діяльності і що розуміється під "успішним" виконанням кожної конкретної діяльності.

Поняття «обдарованість» покриває весь простір поняття талант. Будь яка талановита людина є разом з тим і обдарованою, але не кожному обдаровану людину можна назвати талановитою. Деяким обдарованим людям ще треба досягти рівня талановитості, і не всім, на жаль вдається.

3. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики / И.В.Дубровина – М.: Узд-во МГУ, 1991. – 202с.
4. Зазюн І.А. Філософія свідомого і несвідомого у професійній освіті / І.А.Зазюн // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти: наук-метод.зб. – К., 1994. – 384с.

УДК 159.928.22

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

*Слободяник В.І., заступник декана гуманітарного факультету ЛДУ БЖД,
кандидат психологічних наук*

Одним з найважливіших завдань психологічної науки на сучасному етапі розвитку є вирішення проблеми формування існування людської спільноти. Нові умови і перспективи розвитку суспільства, загальні тенденції науково-технічного й економічного прогресу висувають все нові й нові вимоги до підготовки підростаючого покоління, що стане в майбутньому запорукою успішного життя. Успішність роботи організації, або підрозділу, насамперед, залежить від успішності роботи керівника та його вміння організувати роботу своїх підлеглих, виокремлення в них тих чи інших задатків та здібностей.

В наші роботи, насамперед, ми розглянемо деякі ключові поняття, які розглядаються в нашій роботі. Одним із таких понять є здібності. На думку Максименка С.Д здібності – це своєрідні властивості людини, її інтелекту, що виявляються в навчальній, трудовій, особливо науковій, та іншій діяльності і є необхідною умовою її успіху [1, 3].

Здібності виявляються тільки в діяльності, притому в тій діяльності, яка не може здійснюватися без наявності цих здібностей. Діяльність – це процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби. Проте будь-яка конкретна діяльність характеризується поліфункціональністю психічних процесів — пізнавальних і психомоторних. Тому здібності співвідносяться з відповідними психічними функціями — особливостями пам'яті, мислення, сприймання, емоційними властивостями, рисами характеру, тобто виступають як синтез властивостей особистості, який відповідає вимогам діяльності і забезпечує високі досягнення в ній. Якщо певна сукупність якостей особистості відповідає вимогам трудової діяльності, якою вона оволодіває протягом визначеного часу, то можна вважати, що людина має здібності до цієї діяльності. При відсутності здібностей процес засвоєння

умения делать количественные расчеты полученных данных. В итоге студент не только самостоятельно разрабатывает методику исследования, но и должен публично защитить ее (далее этот инструментарий войдет в программу его исследования и получит первичную апробацию на студенческой аудитории сокурсников: с их соответствующими замечаниями и конструктивной критикой).

Не вызывает сомнения, что достаточная осведомленность в специфике построения программы исследования, умение наполнить ее содержанием, формирует вдумчивое отношение к исследуемым явлениям, личную ответственность за конечный результат, а значит закладывает у студентов основы будущего профессионализма.

Хотелось бы отметить, что такая подготовка не может ограничиваться только аудиторными занятиями. Уже несколько лет на базе кафедры практической психологии нашего университета функционирует лаборатория практической психологии. Именно здесь во внеурочное время студенты имеют возможность поработать с разноплановой методической литературой, ознакомиться со студенческими разработками исследований, апробировать собственную методику под руководством научного руководителя.

По окончании изучения курса экспериментальной психологии обязательной является публичная защита научных разработок.

Структура защиты, как правило, основывается на таких составляющих: а) сообщение темы исследования; б) раскрытие актуальности темы; в) аргументация выбора объекта и предмета исследования, его цели, гипотезы, задач; г) информирование аудитории о базовых теоретических основах исследования; д) характеристика основных методов и методик исследования с обязательной демонстрацией материалов для их проведения (в том числе, разработанных протоколов); е) предложения относительно основных способов фиксации данных исследования; ж) аргументация возможных методов статистической обработки данных, а также вида интерпретации полученной информации.

Как вывод, студент должен продемонстрировать все "черновые материалы", которые необходимы для проведения исследования уже на экспериментальной выборке. Этим первый этап активизации профессиональной познавательной активности студентов мы считаем завершенным.

На втором этапе важно закрепить полученные на занятиях навыки, но теперь не на "виртуальном" уровне, а в процессе решения реальных проблем. Дальнейшая активизация познавательной активности возможна благодаря включению студентов в активные психологические практики, где, опять же, как и на предыдущем этапе, студенты имеют

право выбора тематики исследования (в соответствии с теми направлениями, которые оговорены в заданиях каждой практики), а также методов и методик получения базы данных. Но здесь ошутимо возрастает мера ответственности: студент не просто "выбирает проблему", а должен изучить ее и найти оптимальные пути решения.

Несколько тезисов необходимо сформулировать о базах практик. Исходя из того, что мы ведем подготовку практических психологов для учреждений образования, то стремимся максимально расширить сферу прохождения названных практик. Это и дошкольные учреждения, и центры по реабилитации детей инвалидов, внешкольные учреждения, школы, колледжи и т.д.

С целью повышения качественного уровня работы студента-практиканта нами было разработано и издано учебно-методическое пособие (Полищук С. А. Психологические практики в системе подготовки практических психологов. – Сумы: Университетская книга, 2012. – 134 с.) в котором изложены задания практик, перечислены необходимые для их успешного выполнения знания, умения и навыки, предложен перечень необходимой зачетной документации, критерии оценивания проведенной работы и т.д. Ознакомление с такой базой данных способствует более глубокому анализу собственной исследовательской стратегии, тактик ее решения, что положительно влияет на формирование собственного профессионального стиля работы.

Следующим этапом активизации познавательной активности и формирования профессионального стиля мы рассматриваем привлечение наиболее перспективных студентов в проекты, которые разрабатываются и внедряются в жизнь под руководством опытных психологов-практиков университета.

На базе нашей лаборатории практической психологии такие проекты разрабатывались уже неоднократно. Например, с 2011 г. начал действовать очередной проект, рассчитанный на 4 года: "Ученики начальных классов на жизненном перекрестке психологической науки и практики педагогической деятельности" (о чем заключено соответствующее соглашение на уровне городского отдела образования и ректора университета).

Проект направлен на развитие индивидуальных особенностей детей, обеспечение их психологического сопровождения на протяжении всего младшего школьного возраста, что отобразилось в решении таких его основных задач: а) оптимизировать формы и содержание обучения и воспитания детей; б) активизировать познавательную активность детей с дальнейшим прогнозированием их развития; в) реализовать психологическое просвещение педагогов и родителей.

здійснює знання і реалізацію в практичній діяльності: основних психологічних концепцій та галузей психології; експериментальних методик дослідження та методів проведення психологічного консультування; соціально-психологічних механізмів регуляції поведінки особистості; основ психотренінгу та психотерапії; психолого-педагогічну основу методів навчання і виховання; розробку методичної документації, процедури наукового дослідження, його принципи і структуру.

Одним з головних завдань системи формування фахівця з психології є його практична підготовка. На сьогоднішній день гостро стоїть проблема постійно зростаючих вимог до кваліфікації спеціаліста-психолога у зв'язку з недостатньою якістю практично-прикладних знань. І хоча обсяг загальнонаукових і спеціальних знань у сфері психологічних дисциплін збільшився, що позитивно відобразилось на професійному рівні спеціаліста, все ж при формуванні навчальних планів недостатньо враховується сучасні інтерактивні технології. Тому одне з першочергових завдань підготовки є розробка концептуально-дидактичних і змістовно-операційних положень щодо формування змісту предметів і курсів діагностико-прикладного напрямку, впровадження в навчальний процес нових технологій, які забезпечать формування необхідних особистісних якостей та психокорекційних умінь майбутнього фахівця. У зв'язку з цим у практичному розділі програми значне місце відводиться лабораторним та практичним заняттям, виробничій практиці, самостійній роботі студентів, діловим та рольовим іграм, психотренінгам та ситуаційним задачам, підготовці курсових та дипломних робіт.

У розробленому нами навчальному плані вищого навчального закладу Державної служби України з надзвичайних ситуацій передбачається вивчення предметів, які формують практичні навички фахівців-психологів до діяльності у особливих умовах. Враховуючи особливості діяльності, набувають актуальності такі дисципліни як: екстремальна психологія, юридична психологія, військова психологія, конфліктологія, психологія кризових ситуацій, психологія пострадянської реабілітації, психокорекція, психологічне консультування, професійна підготовка до діяльності в екстремальних умовах, психологічна підготовка фахівців в надзвичайних ситуаціях, професійна придатність до діяльності в надзвичайних ситуаціях та професійна деформація.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Основи практичної психології: підручник* / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та інші. – К.: Либідь, 1999. – 536с.
2. *Введение в практическую психологию* / Г.С.Абрамова – М.: Наука, 1995. – 307с.

контуренто-спроможною на ринку праці, успішно функціонувати у всіх галузях діяльності, готовою до постійного професійного росту та соціальної мобільності [4]. За державними стандартами базова підготовка, що здійснюється за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», курс освіти фахівців галузі практичної психології має складатися з двох органічно взаємопов'язаних частин – теоретичної та практичної підготовки.

Проблема формування навчального плану, системи дисциплін, їх змісту є складною і багатогранною. До того ж в психологічній літературі відсутні праці з її аналізу. Рівень освіченості і креативне мислення майбутнього психолога забезпечує цикл загальнотеоретичних дисциплін, які дають базові знання з історико-соціологічних, культурологічних, політико-правових та філософських аспектів життєдіяльності особистості. Біолого-природничі та екологічні предмети забезпечують знання студента з проблеми будови центральної нервової системи як субстрату психіки, фізичного та психічного здоров'я, соціального і психічного розвитку особистості, відхилень у функційному стані і психічній діяльності. Соціально-економічні науки готують майбутнього психолога до врахування соціально-економічних законів сучасного суспільства та озброюють методами управління соціальними процесами, ознайомлюють з методами аналізу соціально-психологічних явищ та їх кризовими проявами, соціальними конфліктами і їх вирішенням.

Підвищенню загального і професійного рівня сприяє також спеціальна теоретична базова підготовка майбутнього психолога. Оскільки, на сучасному етапі розвитку суспільства, спостерігається збільшення інформації, яку потрібно засвоїти студенту та сформувати відповідну систему професійних знань і позитивне ставлення до предметів та майбутньої діяльності, в планах навчальних дисциплін зі спеціальної теоретичної базової підготовки значна увага приділяється предметам, які формують розуміння особистістю соціальних явищ у групах та суті психіки окремого індивіда. До таких проблем належить: матеріальний субстракт психічного, закономірності вікового розвитку людини та їх біологічні та соціальні детермінанти; зв'язок психічних, фізичних і біологічних явищ; методологічні і теоретичні проблеми психології, її категоріальний апарат; психічні механізми чуттєвого та логічного пізнання світу; психічні процеси та їх роль в психічній діяльності людини; психічні стани, властивості та їх вплив на поведінку індивіду; воля як механізм регуляції психічної діяльності; психологічна структура особистості, її характер, темперамент та здібності.

Вирішення педагогічно-виховних, науково-дослідних, організаційних та діагностико-корекційних функцій роботи практичного психолога забезпечує його професійно-педагогічна підготовка. Вона

В круг обязанностей студентов (участников проекта) входит разработка отдельных форм работы с учащимися и их родителями. Кроме того, в проекте работают магистранты факультета, которые в основном задействованы в консультативной работе с родителями. Они также под руководством преподавателя проводят арт-терапевтические занятия с детьми.

Хотелось бы отметить, что в рамках проектов студенты осуществляют собственные научные исследования, результаты которых обговариваются на научно-практических конференциях, презентуются на конкурсах научных работ, а также находят свое отражение в научных публикациях, которые, в частности, издаются кафедрой практической психологии университета на базе лаборатории кафедры. Подобная работа способствует отработке у студентов целого комплекса навыков профессиональной деятельности, формирует активный познавательный интерес.

Следующим этапом активизации познавательного потенциала наших студентов мы рассматриваем собственно научную деятельность. Выбор темы исследования, возможность получать консультации опытного педагога, умение работать с научно-методической литературой, направленность на научный поиск, – все это в целом позволяет формировать собственную точку зрения на изучаемую проблему и в тоже время толерантность к позициям других исследователей.

Все перечисленные формы работы мы рассматриваем как важные моменты в формировании познавательной активности студентов, их стремлении работать самостоятельно.

УДК 159.98:005.32

ПРОФЕСІОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРА ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поздишев С.О., заступник начальника Національного університету оборони України

За даними професіографії, її психологічного аналізу визначається психограма професії – психологічний опис, що є інтерпретаційним аналізом операціонально-технологічного змісту конкретної трудової діяльності і в остаточному варіанті характеризується сукупністю професійно важливих психологічних і психофізіологічних якостей, які реалізуються у певній діяльності й забезпечують її виконання.

У зв'язку з тим, що будь-яка професійна діяльність є складною системою, що характеризується взаємозв'язками її елементів, їх ієрархією, наявністю системних якостей і системоутворювального фактора, технологія психологічного вивчення суб'єкта праці, на думку В.О. Бодрова, має проводитися на основі низки принципів системної професіографії. Системна методологія забезпечує визначену орієнтацію не тільки в організації пізнання, а й у дослідженні системного об'єкта, тому що розкриває різноманітні характеристики об'єкта в їх взаємозв'язках і визначає умови їх вивчення: кожен елемент системного об'єкта описується не як типовий, а з урахуванням його "місця" у цілому; той самий "матеріал", субстрат виступає в системному дослідженні як такий, що володіє одночасно різними характеристиками, параметрами, функціями і навіть різними принципами; дослідження системи з урахуванням умов її існування; специфічною для системного підходу є проблема зародження властивостей цілого з властивостей елементів і навпаки – зародження властивостей елементів із характеристик цілого; пояснення функціонування і розвитку об'єкта тільки на основі причинно-наслідкового аналізу не завжди виявляється достатнім, тому що для системного об'єкта характерна й доцільність поведінки.

Специфікою складання професіограми з метою розв'язання задачі психологічного супроводження підготовки є орієнтація на визначення, виявлення насамперед найбільш стійких, усталених психологічних якостей, що забезпечують реалізацію конкретного виду діяльності офіцерів оперативно-тактичного рівня, яких можна диференціювати за рівнем успішності навчання й ефективності діяльності.

Таким чином, на підставі аналізу найважливіших елементів досліджуваної професії виявляються психічні якості, що мають вирішальне значення; необхідні та бажані; несумісні з певною діяльністю. Потім формулюються вимоги до психічних якостей офіцерів за принципами та змістом системної професіографії.

У заключній частині розглядаються також можливості розвитку (формування) і компенсації психологічних якостей, важливих для успішної діяльності, і даються рекомендації з безконфліктної переорієнтації особистості для випадку нездоланного протиріччя між позитивною мотивацією до діяльності та невідповідністю властивостей індивіда її вимогам.

Складання професіограми є необхідною умовою для розв'язання завдань нашого дослідження, що і було зроблено за допомогою нижченаведеної схеми.

I. Загальні відомості.

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

*Сірко Р.І., заступник начальника кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
кандидат психологічних наук, доцент*

Останніми роками відбулося багато змін у нашому суспільстві та в індивідуальній свідомості кожної людини. Зростають вимоги до формування особистості, приділяється увага її розвитку, досліджується структура особистості, яка забезпечить формування її творчих здібностей. Тому в сучасних умовах особливо актуальною є проблема підготовки фахівців для подальшої якісної професійної діяльності. Зміст освітнього процесу у навчальних закладах всіх типів повинен бути спрямований на формування у індивіда мотивів самореалізації та саморозвитку, творчого мислення та умінь вирішувати нестандартні ситуації. Саме тому виникає потреба працівників, які б кваліфіковано надавали психологічну допомогу конкретному індивіду в стресогенних умовах життєдіяльності. Це викликає необхідність проведення відповідних заходів за двома основними напрямками: підготовка більшої кількості штатних фахівців-психологів, які б могли надати кваліфіковану допомогу населенню; зміна існуючих підходів до організації та проведення форм навчального процесу.

Ознайомлення зі спеціальною літературою показало, що проблемі підготовки практичних психологів приділяється недостатня увага [1;2;3;4]. На сьогоднішній день недостатньо успішно функціонує національна система соціально-психологічної служби, не висвітлені проблеми її організації в освітніх установах, зокрема у вищих навчальних закладах; не існує єдиної інформаційної системи психологічного забезпечення населення. Фактично відсутні фундаментальні наукові розробки з питань психологічного професійного відбору абітурієнтів на навчання на факультетах психології, недостатньо вивчається становлення психолога-професіонала в різних видах діяльності.

Концепція підготовки практичних психологів нами розроблена виходячи з сучасної стратегії реформування освіти, відображеної в основних нормативно-правових документах. На основі теоретичного аналізу літератури підготовку практичного психолога ми розглядаємо як процес професійного становлення особистості, який супроводжується установленнями знаннями, вміннями і навичками з конкретної спеціальності та особистісними рисами, завдяки яким вона стане

відносин з партнером, сприймається як ситуація, у якій є відсутньою рівність позицій.

Шостий фактор, названий нами «**Об'єктивний характер ситуації**», також має два статистично значущі полюси. Позитивний полюс утворюють 3 показники, які відображають аспект оцінки (несправедлива - 0,9; не викликає інтерес - 0,8), загальну характеристику ситуації як форми взаємодії (обумовлена об'єктивними нормами - 0,75). Об'єктивність ситуації ми розглядаємо як незалежність обставин від суспільних і міжособистісних аспектів, таких як емоційний клімат, групові норми, цінності, стереотипи. Негативний полюс формують два показники, які відображають часовий аспект ситуації (очікувана (-0,92)) і рівень поведінкової активності суб'єкта (стимулює до дій (-0,82)).

Найбільший бал за даним фактором набрала при оцінюванні ситуація «образи одним учасником іншого» (20,5). Дана ситуація сприймається як несправедлива, очікувана, така, що мало залежить від суб'єктивних факторів, особистісних уподобань, але при цьому стимулює суб'єкта до активних дій.

Найменший фактор за пояснювальною силою є фактор «**Планування ситуації**», що включив до свого складу два показники: симетричність ситуації (0,73) і попереднє планування (-0,71). Ситуації, які сприймаються досліджуванним як симетричні, достатньо рідко ними плануються. У більшій мірі попереднє продумування властиво несиметричним взаємодіям. Ситуаціями, які не вимагають попереднього продумування, студенти вважають «висміювання думок, почуттів, цінностей в присутності сторонніх» (4,0) та «конфліктна взаємодія, що приводить до розриву відносин» (4,0).

Таким чином, при сприйнятті екстремальної ситуації найбільш значущими аспектами аналізу та оцінки є рівень її небезпеки, рівень відповідальності суб'єкта, який вимагає ситуація, ступінь визначеності позицій учасників взаємодії, характер ситуації (її формат та залежність від об'єктивних обставин), рівень активності суб'єкта, необхідність її попереднього планування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мокшанцев Р. Социальная психология. Учебное пособие для ВУЗов [Текст] / Р. Мокшанцев, А. Мокшанцева. – Новосибирск: Сибирское соглашение, Инфра-М, 2001. – 408 с.
2. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания [Текст] / В. Ф. Петренко. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 208 с.

II. Коротка гігієнічна характеристика умов професійної діяльності.

III. Дані про обладнання, компонування робочого місця.

IV. Характеристика діяльності.

V. Вольова та емоційна напруженість.

VI. Відомості про динаміку психофізіологічного стану в процесі трудової діяльності.

VII. Характеристика помилок у роботі спеціалістів.

VIII. Закінчення та висновки.

Аналіз структури управлінської діяльності показав, що це складне інтегральне професійно важливе утворення. Процес її розвитку зумовлений суб'єктивними та об'єктивними чинниками, від впливу яких залежить розвиток управлінської «Я – концепції» офіцерів оперативно-тактичного рівня, розвиненість всіх їх професійно важливих якостей, набуття індивідуального стилю управлінської діяльності в оперативно-тактичній ланці управління. В їх управлінській культурі перш за все значущі такі етапи, як формування, розвиток і актуалізація в практичній управлінській діяльності. Ми припускаємо, що до початку управлінської діяльності у кожного офіцера оперативно-тактичного рівня, є певна основа управлінської культури – це професійно важливе інтегральне утворення, яке виникло як результат військово-професійної підготовки та управлінської діяльності офіцерів в тактичній ланці управління, що певним чином пов'язана з управлінням у військовій сфері. Йдеться мова про управлінську діяльність офіцера, завдяки якій здійснюється управління військовослужбовцями.

Отже, основу управлінської діяльності офіцера складає управлінська культура, своєрідність та унікальність якої у кожного з них визначається особливостями ставлення до управлінської діяльності, специфікою здобутої військово-професійної освіти, а також індивідуальним управлінським досвідом і потенціалом.

Таким чином, управлінська діяльність офіцера оперативно-тактичного рівня має різносторонній характер, виконання такої кількості покладених на нього функцій вимагають психологічної та фізичної витривалості, високого рівня стресостійкості, вміння швидко аналізувати (синтезувати) ситуацію, приймати управлінські рішення, вивчати багато нової інформації тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологічне супроводження професійної діяльності військовослужбовців служби за контрактом ЗСУ: [навч. пос.] / В.А. Бараннік, О.А. Білов, О.П. Макаревич та ін. – К.: РОСА, 2008. – 344 с.

2. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: [навч. пос.] / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-центр, 2006. – 580с.

УДК 159.95:331.43

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ

Помиткіна Л.В., доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету, кандидат психологічних наук, доцент

Процес професійної підготовки молоді до діяльності в особливих умовах має спиратись на психологічні закономірності становлення особистості та враховувати специфіку поведінки і діяльності людини у процесі виконання професійного обов'язку.

Як відомо, особливими називають такі умови, коли діяльність людини пов'язана з епізодичною, непостійною дією екстремальних факторів, або високою усвідомленою вірогідністю їх появи, при цьому екстремальні фактори не мають великої сили та інтенсивності, а негативні функціональні стани виражені помірно.

Результати соціологічних досліджень свідчать, що ціннісна дезорієнтація у суспільстві позначається на емоційному стані та настрої працівників. Для значної кількості працюючого населення характерними є тривожність, відчуття постійної втоми, емоційного вигорання, невпевненості у завтрашньому дні, стреси, занижена самооцінка. Як наслідок – емоційні зриви, агресивність, нетерпимість, прагнення будь-якою ціною змінити стан свідомості, знизити травмуючу напругу (нерідко через наркотики, алкоголь, психофармакологічні засоби та ін.). Якщо до цього додати загальну нестабільність у суспільстві, а також інформаційне перевантаження, то виходить, що умови життя багатьох людей і їх праці відповідають особливим і навіть екстремальним. Тобто, характерною особливістю сучасного етапу професійного розвитку є поступове розширення класу особливих умов на різні види діяльності.

Отже, сучасний процес професійної підготовки молоді вимагає оновлення з урахуванням наведених вище соціально-психологічних змін. Передусім мається на увазі психологізація сучасного процесу навчання студентів з урахуванням психологічних ознак особистості та професійних вимог щодо діяльності в особливих умовах.

Однією з найсуттєвіших ознак придатності до діяльності в особливих умовах є уміння суб'єкта праці приймати адекватні рішення.

поєднує два аспекти оцінювання: просторові характеристики ситуації (має чіткі межі – (-0,71)) і природний характер її протікання, що не обмежується правилами й нормами (життєва – (-0,87)).

Найбільше значення за даним фактором отримала ситуація «високий рівень емоційної напруженості одного з учасників, висока ймовірність прояву фізичного насильства» (38,3). Максимально низькі значення за даним фактором мають ситуації, які досліджувані сприймають як добре структуровані та природні за своїм характером (без умовностей, ритуалів, обмежень правилами та ін.). В нашому випадку такою ситуацією є ситуація «конфліктної взаємодії, що приводить до розриву відносин» (15,7).

Позитивний полюс третього за пояснювальною силою фактора «**Визначеність позицій учасників**» утворений одним показником, що відображає просторовий аспект ситуації (чітко визначені позиції учасників - 0,76). Максимальний бал за даним фактором має ситуація «обману одного з учасників, використовуючи його довіру» (-38,5), у якій спостерігається порушення суб'єктивних особистісних меж одного з учасника взаємодії іншим, неповага до його позиції, приниження його. Негативний полюс даного фактора утворений показниками, які відображають часовий аспект появи ситуації (рідка (-0,89), одинична (-0,87)) і рівень значущості її для суб'єкта (марна (-0,8)). Рідкі ситуації не сприяють формуванню ефективних стратегій поведінки, виробленню необхідних навиків. Найбільш виражений даний полюс у таких ситуаціях: «обвинувачення учасника в тому, чого він не робив» (-52,9) і «конфліктна взаємодія, що приводить до розриву відносин» (-50,5).

Четвертий за силою фактор «**Формат ситуації**» утворений двома значущими показниками: раціональна (0,78) і ділова (0,8), які відображають формат відносин, як важливий аспект оцінки ситуації. Найбільш формальною, на думку досліджуваних, є ситуація «висміювання думок, почуттів, цінностей одного з учасників спілкування в присутності сторонніх людей» (61,8) і «відкритих погроз, залякувань» (58,7). А найменш формальною сприймається ситуація «конфліктної взаємодії, що приводить до розриву відносин» (38,0).

П'ятий фактор оцінки екстремальної ситуації об'єднав в своєму складі аспект активності суб'єкта, представлений негативним полюсом (пасивний (-0,95)), характер взаємодії партнерів у ситуації (невизначені позиції учасників - 0,86; руйнує відносини між учасниками - 0,75), а також форми відносин (групова - 0,8). Ми назвали його фактором «**Пасивність суб'єкта**».

Найбільший бал за даним фактором отримала при оцінюванні ситуація «залучення в конфлікт сторонніх людей» (57,7). Саме вона вимагає найменшої активності від суб'єкта, приводить до руйнування

3. «Визначеність позицій учасників взаємодії» (15,8 %);
4. «Формат ситуації» (11,8 %);
5. «Пасивність суб'єкта» (11,8 %);
6. «Об'єктивний характер ситуації» (11,6 %);
7. «Планування ситуації» (7,5 %).

Виділені фактори пояснюють практично 100 % сумарної дисперсії, тобто описують всі індивідуальні розходження досліджуваних даної групи. Вибірка в даному дослідженні була досить однорідної за складом та віком, взяли участь 24 студентки ХДУ спеціальності психологія.

Склад першого фактора, що отримав назву «**Екстремальність**» мав два значимих та незалежних полюси, а отже, його можна розглядати, на думку В. Ф. Петренка, як носія «двох самостійних, але антонімічних образів» [2; с. 110].

До складу позитивного полюса ввійшли показники, які відображають наступні аспекти оцінки ситуації: рівень її безпеки (ворожа – 0,98; трагічна – 0,79; екстремальна – 0,75), рівень складності (складна – 0,83; закрита – 0,71), ступінь суб'єктивного комфорту (дискомфортна – 0,84; хвилююча – 0,83; ізолює суб'єкта – 0,85), характер відносин з партнером (суб'єктом нехтують – 0,7), рівень значущості для людини ситуації (значуща – 0,71). Негативний полюс був представлений усього лише 3 значущими показниками, які відображають наступні аспекти оцінки ситуації: характер відносин (сприяє формуванню відносин між партнерами – (-0,88)), рівень її безпеки (безпечна – (-0,7)) і ступінь суб'єктивного комфорту (розслаблююча – (-0,7)).

Таким чином, високі значення за даним фактором отримують ті ситуації, які суб'єкт оцінює як небезпечні для себе, складні для взаємодії з партнером, при яких суб'єкт відчуває різні дискомфортні відчуття, але події при цьому оцінюються ним як значущі. Найбільший бал за даним фактором отримала ситуація «висока ймовірність прояву фізичного насильства» (90,1). Достатньо низькі значення мають ситуації «обвинувачення учасника в тому, чого він не робив» (72,9), «ситуація залучення в конфлікт сторонніх людей» (73,7). Вони сприймаються досліджуваними як більш безпечні, зухвалі, такі, що мають найменший рівень дискомфорту для учасника.

Другий за пояснювальною силою фактор «**Відповідальність суб'єкта за свої дії**» також мав два незалежні полюси оцінювання. Позитивний полюс фактора утворили показники, які відображають наступні аспекти оцінки екстремальної ситуації: ступінь відповідності ситуації потребам і цілям суб'єкта (непринципова за результатами – 0,96, нецілеспрямована (непов'язана з досягненням мети – 0,84), не вимагає прийняття відповідальності – 0,77) і ступінь ясності, зрозумілості для суб'єкта (абстрактна – 0,88, хаотична – 0,85). Негативний полюс фактора

Актуальність проблеми формування навичок з прийняття рішень не викликає сумніву, оскільки й на сьогоднішній день людський фактор в професійній діяльності з підвищеною відповідальністю залишається одним з основних [1].

Слід зазначити, що розв'язання проблемних ситуацій вимагає особистісної активності суб'єкта діяльності, результатом якої є прийняття та виконання певного рішення. Як відомо, рішення в психології – формування мисленевих операцій, які знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації. Прийняття рішення традиційно розглядається як етап вольового акту, пов'язаний із вибором цілі і способу дії [3; 4; 5]. Продуктивний процес прийняття рішення включає в себе появу нових цілей, оцінок, мотивів, установок, смислів. Проблема полягає не в тому, щоб протиставити нові знання попереднім, а саме в тому, що необхідно забезпечити процес трансформації старих знань і навичок у нові, який може відбуватися під час професійної підготовки молоді.

Процес прийняття рішень досліджуються вченими (Г.О.Балл, М.Я.Грот, А.А.Гусейнов, В.К.Калін, О.К.Тихомиров, В.М.Чернобровкін та багато ін.) з різних позицій та у певних галузях професійної діяльності й життєдіяльності суб'єкта. Однак психологічні умови підготовки молоді до прийняття рішень вивчені не достатньо.

Як відомо процес прийняття рішень здійснюється в особистісному вимірі через актуалізацію психологічних механізмів. Вчені (А.А.Гусейнов, І.С.Кон та ін.) визначають, що у процедурі морального рішення беруть участь три основні механізми свідомості: розсудливість, розум та інтуїція. У психологічному словнику А.В.Петровського та М.Г.Ярошевського вказується, що існують два типи механізмів рішення, які характеризуються наявністю чи відсутністю гарантії отримання правильного результату.

М.Я.Грот вказував, що процес прийняття рішення особистістю відбувається в загальному вигляді на основі психологічного механізму психічного оберту, може мати циклічний характер, актуалізуючи такі психічні функції як сприйняття, емоції, інтелектуальну та вольову діяльність.

В.К.Калін, досліджуючи природу вольової регуляції діяльності особистості, вказував, що основними механізмами у прийнятті рішень є емоції та інтелект. Механізм емоцій забезпечує загальну мобілізацію усіх систем організму, а вольова регуляція починається з інтелектуального акту – усвідомлення проблемної ситуації [2]. В.М.Чернобровкін, досліджуючи механізми прийняття педагогічного рішення, основними визначив проблематизацію, цілепокладання, продукування гіпотез, аргументацію, вибір та антиципацію [6].

Сукупність вищевказаних механізмів прийняття рішень можна розвивати у студентської молоді шляхом впровадження в план професійної підготовки спецкурсу «Психологія прийняття рішень». Мета спецкурсу – сформувати у слухачів загальне уявлення про психологічні особливості прийняття рішень, типи рішень, специфіку індивідуальних і групових рішень, здобути навички застосування різних методів прийняття рішень [4].

Ефективність впровадження спецкурсу певною мірою буде залежати від особистості викладача, його особистісного потенціалу та професійної обізнаності, а також матеріально-технічного забезпечення закладу, зокрема, можливості перегляду тематичних відеоматеріалів, прослуховування аудіозаписів тощо.

Отже, впровадження в програму навчального закладу спецкурсу з розвитку знань та навичок прийняття рішень є необхідним компонентом підготовки майбутнього професіонала до діяльності в особливих умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джанис И., Манн Л. *Принятие решения. Человеческий фактор.* / И. Джанис, Л. Манн – М.: Транспорт, 1986. – С.81-104.
2. Калин В. К. *Психология воли : сб. науч. тр.* / В. К. Калин ; науч. ред. проф. Н. Ф. Калина. – Симферополь, 2011. – 208 с.
3. Карпов А. В. *Психология принятия решения.* / А. В. Карпов – Институт психологии РАН, Яросл. Гос. Ун-т. Ярославль, 2003. – 240 с.
4. Помиткіна Л. В. *Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія* / Любов Віталіївна Помиткіна. – К.: Кафедра, 2013. – 381 с.
5. Тихомиров А. К. *Управленское решение.* / А. К. Тихомиров – М.: Наука, 1972. – 283 с.
6. Чернобровкін В. М. *Дослідження прийняття педагогічних рішень як діяльнісного процесу. Практична психологія та соціальна робота.* / В. М. Чернобровкін – К.: 2009. – С.37-48.

УДК 159.9: 340.65

ЗАПОБІГАННЯ СТАНУ КУМУЛЯТИВНОГО ФІЗІОЛОГІЧНОГО АФЕКТУ В ПРЕДСТАВНИКІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ

Савка І. М., доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
кандидат психологічних наук, доцент

УДК 159.937

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Савченко О. В., доцент кафедри загальної та соціальної психології
Херсонського державного університету, кандидат психологічних наук

Особливості сприйняття ситуації обумовлюють обирання засобів та форм поведінки в ній. Вибір найбільш адекватних поведінкових технік залежить від адекватності образу ситуації об'єктивним обставинам, від повноти ознак, що відображає суб'єкт, який приймає рішення під впливом певних обставин. Швидкість та своєчасність прийняття рішення дуже важлива при екстремальних обставинах. Під екстремальною ситуацією Р. Мокшанцев та А. Мокшанцева розуміють «змінені, незвичайні й незвичні умови існування людини, до яких її психофізіологічна організація не готова» [1; с. 239]. Ми ж більшою мірою розуміємо ті ситуації, які вимагають від суб'єкта мобілізації його зусиль в ускладнених умовах взаємодії при наявності несприятливих і загрозливих факторів для реалізації власної активності.

Метою нашого дослідження є виділення й опис структури факторів оцінювання екстремальних ситуацій міжособистісної взаємодії, що обумовлюють специфіку її сприйняття, а отже й обирання форм реагування.

В якості об'єктів оцінювання були обрані 8 ситуацій міжособистісної взаємодії, які на етапі анкетування отримали високі бали за шкалою екстремальності: ситуація обвинувачення учасника в тому, чого він не робив; ситуація образи одним учасником іншого; конфліктна взаємодія, що приводить до розриву відносин; ситуація залучення в конфлікт сторонніх людей; високий рівень емоційної напруженості одного з учасників, висока ймовірність прояву фізичного насильства; ситуація обману одного з учасників, використовуючи його довіру; ситуація відкритих погроз, залякування; висміювання думок, почуттів, цінностей одного з учасників спілкування в присутності сторонніх.

Основний метод, який ми використовували в нашому дослідженні, є метод часткового семантичного диференціалу [2]. Були розроблені 55 біполярних шкал, придатних для кількісного оцінювання власно ситуацій.

У результаті проведення факторного аналізу була отримана структура факторів, які використовують досліджувані для оцінки й інтерпретації екстремальних ситуацій, а саме:

1. «Екстремальність» (24,4 % загальної дисперсії);
2. «Відповідальність суб'єкта за свої дії» (17,1 %);

представників екстремальних професій, працівників, що носять табельну зброю, необхідно цілеспрямовано доводити інформацію про феномен фізіологічного кумулятивного афекту, про особливості взаємозв'язку соціальних настанов і схильності до виникнення такого стану в певних індивідів до відома психологів, керівних працівників та самих представників згаданих професій. А також проводити цілеспрямовані заходи щодо наголошення на необхідності відреагування негативних емоцій, що обов'язково накопичуються у таких людей, та навчання їх технікам безпечного й ефективного відреагування на цих емоцій.

Розробка програм впровадження подібних заходів у систему виховання та перевірка їх ефективності шляхом діагностики за допомогою вказаних вище методик є перспективою подальших досліджень в цьому напрямку професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доброгаева М. С. Патоморфоз исключительных состояний / М. С. Доброгаева // Патоморфоз психических заболеваний в судебно-психиатрической клинике : сборник научных трудов. – М. : [б. и.], 1985. – С. 51-59.
2. Савка І. М. Діагностика індивідуальних особливостей виникнення і протікання фізіологічного афекту методом фіксованої настанови / І. М. Савка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – Вип. 1. – С. 255-365. – (Серія "Психологічна").
3. Савка І. М. Феномен психологічного афекту у психологічних теоріях та юриспруденції / І. М. Савка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – Вип. 1. – С. 176-219. – (Серія "Психологічна").
4. Савка І. М. Кумулятивний фізіологічний афект як пом'якшуюча провину обставина / І. М. Савка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 2. – С. 71-85 – (Серія "Психологічна").
5. Савка І. М. Настанова як чинник кумулятивного фізіологічного афекту / І. М. Савка / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 2 (III). – С. 63-77 – (Серія "Психологічна").
6. Сафуанов Ф. С. Судебно-психологическая экспертиза аффекта в свете нового Уголовного кодекса Российской Федерации: проблемы и перспективы / Фарит Суфиянович Сафуанов // Психологический журнал. – 1997. – № 2. – С. 66-73.

Вимога постійно перебувати у стані повного свідомого контролю, що є незмінною при будь-якій діяльності для багатьох професій є центральною. Наприклад для хірургів, авіадиспетчерів, працівників правоохоронних органів, представників інших екстремальних професій, психологів тощо.

З іншого боку, останнім часом ЗМІ все частіше зустрічаються матеріали стосовно несподіваних і незрозумілих, з точки зору здорового глузду, вбивств великої кількості людей, що випадково потрапили у певне місце чи певну соціальну категорію за допомогою вогнепальної зброї. Якщо детально проаналізувати обставини цих злочинів, то виявляється, що вчиняли їх люди, від яких суспільство ніяк не очікувало подібних дій, а, описувані самими вбивцями, феномени суб'єктивного сприйняття дуже нагадують ті, які у юридичній психології називаються кумулятивним фізіологічним афектом. Часто у коментарях до цих злочинів йдеться про вплив на особу сучасних реалій життя на зразок високого темпу життя, великої кількості стресових ситуацій і відсутності близьких стосунків відкритих для можливості поділитися своїми проблемами та взаєморозуміння.

В українському законодавстві не передбачено масового доступу громадян до вогнепальної зброї, тому подібних випадків в Україні немає. Але в Україні є велика кількість осіб, які за службовими обов'язками володіють табельною зброєю, на них діють ті ж складнощі сучасного життя та вони можуть потрапляти у афективні стани, що характеризуються звуженням свідомості та неконтрольованою розрядкою у вигляді агресивних дій. Настання афективного стану у людини, яка завжди має під руками зброю, за своїми службовими обов'язками часто перебуває у екстремальних ситуаціях чи зобов'язана забезпечувати комфортні психологічні умови іншим є особливо небезпечним.

Чомусь у побутовому мисленні існують переконання, що у такі афективні стани можуть потрапляти неморальні агресивні антисоціальні особи, які не вміють чи не хочуть контролювати своїх емоцій та дій. А тому правильний професійний відбір при прийомі на роботу працівників, що матимуть доступ до табельної зброї, включаючи медичну експертизу та попереднє тестування, забезпечує представників таких професій від потрапляння в афективні стани, а всіх нас від згаданих страшних ситуацій. Проте такі уявлення з наукової точки зору є хибними.

У правозастосовній практиці прийнято визнавати кілька видів афектів. Серед них виділяють два основні: патологічний і фізіологічний[1].

Вважається, що патологічний афект виникає на фоні патологічних порушень психіки, які й після виходу зі стану афекту можуть бути виявлені

психіатром у процесі психіатричної експертизи. Отже, осіб, схильних до патологічного афекту, можна диференціювати у процесі профвідбору.

Слід зазначити, що провідним критерієм відмежування патологічного і фізіологічного афекту вважаються ознаки психогенно зумовленого сутінкового стану свідомості при першому й афективно звуженого, але не психотичного стану свідомості – при другому. При цьому в другому випадку можливий фізіологічний афект на патологічній основі та простий фізіологічний афект, при якому ніяких відхилень у розвитку психічних процесів і явищ ні до, ані після моменту афективної реакції зафіксувати неможливо. А отже, і неможливо врахувати схильність до простого фізіологічного афекту при профвідборі.

При фізіологічному афекті виникає характерна зміна психічної активності у вигляді фрагментарності сприйняття, звуження і концентрації свідомості на психотравмуючому об'єкті, різке зниження інтелектуального і вольового контролю поведінки (з порушенням здатності до прогнозу), дереалізації оточуючої дійсності, ознаки імпульсивності та стереотипності дій, характерні вазовегетативні прояви і моторні порушення, особлива жорстокість експлозивної агресії, невідповідність між формою її вияву та значущістю приводу до її виникнення. Отже, запобігання потраплянню у стан простого фізіологічного афекту є важливим завданням при вихованні майбутнього працівника, що має постійний доступ до вогнепальної зброї.

Окрім того виділяють швидкоплинну (гостру) та кумулятивну форми фізіологічного афекту [6]. У швидкоплинному афекті на першій фазі гостра психогенія може бути несподіваним, сильним, суб'єктивно значущим подразником (раптовий напад, груба образа тощо). Фактор раптовості, "надзвичайність" психогенії для особистості мають вирішальне значення. Проте, такі надзвичайні ситуації або можна передбачити як імовірні при певному виді діяльності, або вони є наслідком форсмажору і передбаченню не підлягають. У першому випадку вживають організаційних заходів для їх запобігання, а у другому випадку такі ситуації є великою рідкістю. Тому особливих вимог до особистості працівника для запобігання потраплянню у швидкоплинний афект висувати немає необхідності.

Зовсім інша ситуація з кумулятивним фізіологічним афектом. При кумулятивному афекті на першій фазі протраговані психогенії пов'язані з тривалою психотравмуючою ситуацією, стійкими неприємними стосунками з потерпілим, систематичними приниженнями і знущаннями тощо. Гостра афективна реакція виникає в результаті поступового накопичення афективних переживань. Безпосередньо афективний вибух може виникнути і у відповідь на незначний, з точки зору стороннього спостерігача, привід, який у даному випадку відіграє роль каталізатора і при цьому агресія може бути спрямована як на безпосередній об'єкт, що викликав накопичення психогенії так і на будь-кого іншого (так звана «реакція повз») [3].

На підставі теоретичного аналізу ми довели, що визначальним чинником при виникненні різних форм фізіологічного афекту є настановна сфера особистості [4,5]. Настанова функціонує у структурі особистості однаково, не зважаючи на те, чи злочинець з антисоціальною спрямованістю, афекти якого мають яскраво виражений соціально небезпечний характер, чи це правослухняний громадянин, афективний спалах якого має суто захисну природу. В результаті проведеного порівняльного дослідження осіб, що вчинили злочини у стані швидкоплинної та кумулятивної форми фізіологічного афекту, вдалося підібрати методи психодіагностики, що можуть бути корисними при встановленні схильності до кумуляції фізіологічного афекту. Ними є Методика "16 особистісних факторів" (Sixteen Personality Factor Questionnaire, 16 PF) Р. Кеттелла, Тест виявлення невротичності А. Кокошкарів, Опитувальник діагностики показників форм агресії А. Басса та А. Дарки, Проективна методика С. Розенцвейга для дослідження рівня фрустрації, Проективна методика «Настанова проба» Д. М. Узнадзе [2, 5].

Експериментально ми довели залежність між певним видом сформованих у процесі соціалізації установок і схильністю до кумулятивної форми перебігу фізіологічного афекту. Результати аналізу одержаного емпіричного матеріалу дозволяють нам надати психологічний портрет особи з поведінковими настановами, які сприяють тривалій кумуляції афекту. Провідною ознакою їх є високий рівень самоконтролю. Характерними є більший рівень нормативності поведінки, гнучкість та дипломатичність, що дозволяє тривалий час уникати відкритої конфронтації зі стресором. Такі особи демонструють більшу соціальну сміливість і стійкість щодо життєвих ситуацій, більшу лояльність та емпатійність щодо оточуючих. Особливо небезпечні такі характеристики в поєднанні з настановами про те, що невідреагування негативних емоцій за жодних обставин є ознакою сильних людей та ефективних працівників, відсутністю культури звернення до психологів і навичок давати собі самотійно раду з накопиченими утримуваними емоціями. Разом із тим, виховання таких властивостей особистості під впливом західних психологічних доктрин є метою сучасної вітчизняної педагогіки та збігається з побутовими та гендерними стереотипами, а також із вимогами до осіб, що працюють в екстремальних умовах або мають доступ до табельної зброї. При цьому у вітчизняних дослідників випадає з поля зору такий компенсуючий аспект західних соціальних установок, як наголос на необхідності відреагування у безпечній обстановці накопичуваних негативних емоцій. Ці соціальні установки формуються у процесі виховання часто до того, як людина свідомо обирає свій фах, і в подальшому мало піддаються корекції через їх неусвідомлюваність особою. Тому в процесі підготовки та подальшої виховної роботи